NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI
Coperta şi ilustraţiile: Isai Cârmu
© LITERA, 1997
CZU 859.0-3
E 48
Textele sunt reproduse din:
M i h a i E m i n e s c u. OPERE, vol. VII. Proză literară. Ediţie critică întemeiată
de Perpessicius. Ediţie critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul literaturii
române. Studiu introductiv de Perpessicius. Editura Academiei Române.
Bucureşti, 1977.
M i h a i E m i n e s c u . OPERE, vol. VI. Proză literară. Ediţie critică, introducere,
note şi variante de Aurelia Rusu. Colecţia "Scriitori români". Editura Minerva.
Bucureşti,
1982.
M i h a i E m i n e s c u. POEZII. PROZĂ LITERARĂ, vol. II. Ediţia a II-a revăzută
şi adăugită, ediţie îngrijită de Petru Creţia. Editura "Cartea Românească".
Bucureşti,
1984.
Mihai Eminescu. POEZII. Cuv.nt înainte de Tudor Arghezi. Prefaţă şi antologie de
Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Tabel cronologic de Ion Creţu. Colecţia "Biblioteca pentru toţi".
Editura Minerva. Bucureşti, 1989.
M i h a i E m i n e s c u. PROZĂ LITERARĂ. Colecţia “Biblioteca şcolarului”, Editura
Litera, Chişinău, 1996.
Ceea ce în text se află între paranteze drepte ă î sunt întregiri ale editorului prozei
eminesciene... Tot editorului îi aparţin semnul *, care indică o lecţiune incertă, semnul
***, care marchează o lecţiune p.nă acum imposibilă şi semnul ă...î, care marchează o
omisiune în text.
Textele, cu excepţia particularităţilor de limbă şi stil ale autorului, respectă normele
ortografice în vigoare.
ISBN 9975-904-89-0
TABEL CRONOLOGIC
1736 Anul probabil al naşterii lui Petrea Eminovici, ţăran din satul Călineşti, lângă
Suceava (Bucovina), cel mai vechi dintre Eminovicii atestaţi în acte oficiale. Străbunic al poetului.
1780 Se naşte Vasile Eminovici, singurul fecior al lui Petrea Eminovici şi al soţiei
sale Agafia. Şi el ţăran, muncitor de pământ. Avea şi darul cântării. E bunicul poetului.
1812 La 10 februarie se naşte Gheorghe Eminovici, fiu al lui Vasile Eminovici şi
al soţiei acestuia, Ioana.
Este tatăl poetului. S-a rupt de mediul satului natal şi, părăsind Bucovina, s-a stabilit în Moldova.
1816 Se naşte mama poetului, Raluca Juraşcu, fiica stolnicului Juraşcu din Joldeşti.
1840 La 29 iunie, Gheorghe Eminovici se căsătoreşte cu Raluca Juraşcu.
1841 La 12 mai Gheorghe Eminovici, sluger, fu ridicat la rangul de căminar. În acest an se naşte Şerban, primul copil al soţilor Eminovici.

1843 La 2 februarie se naşte Nicolae (Nicu), al doilea copil.
1844 Se naşte George (Iorgu), al treilea copil.
1845 La 5 mai se naşte Ruxandra, al patrulea copil.
1846 La 1 iulie se naşte Ilie, al cincilea copil.
1848 Se naşte Maria, al şaselea copil. Anul naşterii este probabil.
1850 La 15 ianuarie, se naşte în Botoşani Mihail (Mihai cum i se zicea în familie),
poetul, al şaptelea copil.
1852 Se naşte Aglaia, al optulea copil.
1854 Se naşte Henrieta (Harieta), al nouălea copil.
1856 Se naşte, la 16 noiembrie, Matei, al zecelea copil.

Data când s-a născut Vasile, al unsprezecelea copil al soţilor Eminovici, nu e cunoscută.
1857 În luna august căminarul Eminovici conducea, cu paşaport, cinci copii la studii, peste graniţă, la Cernăuţi, printre care şi Mihai. Ce cursuri a urmat Mihai în acest an nu se ştie.
1858–1859 Copilul Mihai a urmat clasa a III-a la "National Hauptschule" din Cernăuţi, fiind clasificat al 15-lea între 72 de elevi.
1859–1860 A urmat clasa a IV-a, fiind clasificat al 5-lea între 82 de elevi.
1860–1861 Înscris la Ober-Gymnasium din Cernăuţi, elevul Eminovici Mihai promovează clasa I, fiind clasificat al 11-lea în primul semestru şi al 23-lea în cel de-al doilea semestru.
1861–1862 Urmează clasa a II-a.
1862–1863 Repetă clasa, dar de la 16 aprilie 1863 părăseşte definitiv cursurile,
deşi avea o situaţie bună la învăţătură.
Plecând de vacanţa Paştelui la Ipoteşti, nu s-a mai întors la şcoală.
Moare Ilie, care studia medicina la şcoala lui Davila din Bucureşti.
1864 Elevul Eminovici Mihai solicită Ministerului Învăţământului din Bucureşti o subvenţie pentru continuarea studiilor sau un loc de bursier. I se refuză "nefiind nici un loc vacant de bursier". Prin adresa nr. 9816 din 21 martie,

către gimnaziul din Botoşani, i se promite că va fi primit "negreşit la ocaziune
de vacanţă, după ce, însă, va îndeplini condiţiunile concursului". Elevul Eminovici pleacă la Cernăuţi unde trupa de teatru Fanny Tardini-Vlădicescu dădea reprezentaţii. La 5 octombrie Eminovici intră ca practicant la tribunalul din Botoşani, apoi, peste puţin timp, este copist la comitetul permanent judeţean.
1865 La 5 martie Eminovici demisionează, cu rugămintea ca salariul cuvenit pe luna februarie să fie înmânat fratelui său Şerban. La 11 martie tânărul M. G. Eminovici solicită paşaport pentru trecere în Bucovina. În toamnă se află în gazdă la profesorul său Aron Pumnul, ca îngrijitor al Bibliotecii acestuia.
Situaţia lui şcolară era de "privatist". Cunoştea însă biblioteca lui Pumnul până la ultimul tom.
1866 La 12/24 ianuarie moare Aron Pumnul. Cu această împrejurare şapte învăţăcei gimnazişti tipăresc o broşură cu "lăcrimioare... la mormântul prea-

iubitului lor profesoriu". A doua din aceste poezii este semnată: M. Eminoviciu,
privatist. La 25 februarie/9 martie revista Familia din Pesta îi publică poezia De-aş avea... Iosif Vulcan, directorul revistei, i-a schimbat însă numele din Eminovici în Eminescu, nume pe care poetul l-a adoptat imediat şi pentru totdeauna. La 15/27 mai i se publică poezia O călărire în zori. În iunie părăseşte Bucovina şi se stabileşte la Blaj cu intenţia mărturisită
de a-şi reîncepe studiile. La 16/29 iulie, revista Familia îi publică poezia Din străinătate, la 14/26 august poezia La Bucovina, la 11/23 septembrie

Speranţa, şi la 16/28 octombrie Misterele nopţii. În cinci numere consecutive din octombrie şi noiembrie, aceeaşi revistă îi publică nuvela Lanţul de aur, tradusă după Onkel Adam, scriitor suedez. Un scurt timp a fost şi la Alba Iulia, unde participă la 27–28 august la adunarea anuală a "Astrei". În toamnă a părăsit Blajul şi s-a dus la Sibiu, unde e prezentat lui N. Densuşianu; de aici trecu munţii cum putu şi veni la Bucureşti.

1867 Intră în trupa lui Iorgu Caragiale, unde are rolul de sufleur şi de copist. Cu
această trupă făcu turnee la Brăila, Galaţi, Giurgiu, Ploieşti. Citea mult din Schiller, din care a şi tradus poezia Resignaţiune, datată în manuscris april.

1867 Îi apare în Familia din 2/14 aprilie poezia Ce-ţi doresc eu ţie, dulce România,
iar la 18/30 iunie poezia lui La Heliade.

1868 Este angajat ca sufleur în trupa lui Mihai Pascaly, care concentrase mai multe forţe teatrale: Matei Millo, Fanny Tardini-Vlădicescu şi actori din trupa lui Iorgu Caragiale. În timpul verii, această trupă a jucat la Braşov, Sibiu, Lugoj, Timişoara, Arad şi alte oraşe bănăţene. Iosif Vulcan l-a întâlnit cu ocazia acestui turneu şi a obţinut de la Eminescu poeziile La o artistă şi Amorul unei marmure, publicate apoi în Familia din 18/30 august şi 19 septembrie/1 octombrie. Văzând aceste poezii în Familia, căminarul Gheorghe Eminovici ceru lui Iosif Vulcan ştiri asupra soartei fiului său, rătăcitor în lume. Stabilit în Bucureşti, Eminescu face cunoştinţă cu I. L. Caragiale. Pascaly, fiind mulţumit de Eminescu, îl angajează ca sufleur a II-a oară şi copist al Teatrului Naţional. La 29 septembrie Eminescu semna contractul legal în această calitate. Obţinu de la Pascaly o cameră de locuit, în schimb, însă, se obligă să traducă pentru marele actor Arta reprezentării dramatice – Dezvoltată ştiinţific şi în legătura ei organică de profesorul dr. Enric Theodor
Rötscher (după ediţiunea a doua). Traducerea, neterminată, scrisă pe Mihai Eminescu
mai multe sute de pagini, se află printre manuscrisele rămase. Acum începe şi proiectul său de roman Geniu pustiu.

1869 La 1 aprilie înfiinţează împreună cu alţi tineri cercul literar "Orientul", care
avea ca scop, între altele, strângerea basmelor, poeziilor populare şi a documentelor
privitoare la istoria şi literatura patriei. La 29 iunie se fixează comisiile de membri ale "Orientului", care urmau să viziteze diferitele provincii.

Eminescu era repartizat pentru Moldova. În vară se întâlneşte întâmplă
tor în Cişmigiu cu fratele său Iorgu, ofiţer, care-l sfătui să reia legăturile cu familia. Poetul refuză hotărât. Cu ocazia morţii fostului domnitor al Munteniei, Barbu Dimitrie Ştirbey, publică într-o foaie volantă poezia cunoscută
sub titlul La moartea principelui Ştirbey. În vară, pleacă cu trupa Pascaly în turneu la Iaşi şi Cernăuţi. Revista Familia continuă să-i publice poezii: Junii corupţi la 31 ianuarie/12 februarie şi Amicului F. I. la 31 martie/
11 aprilie. Cu ocazia ultimului turneu, Eminescu se împacă cu familia, iar tatăl său îi promite o subvenţie regulată spre a urma cursuri universitare la Viena, unde se aflau mai toţi colegii lui de la Cernăuţi. La 2 octombrie, Eminescu se înscrie la Facultatea de filozofie ca student extraordinar, ca simplu auditor deci, lipsindu-i bacalaureatul. Aici face cunoştinţă cu I. Slavici
şi cu alţi studenţi români din Transilvania şi din Bucovina. Reia legăturile cu vechii colegi de la Cernăuţi şi de la Blaj. Se înscrie în cele două societăţi
studenţeşti existente, care apoi se contopesc într-una singură – "România jună". Scrisorile şi telegramele către părinţi penru trimiterea banilor de

întreţinere se înteţesc.
1870 Împreună cu o delegaţie de studenţi, Eminescu îl vizitează de Anul Nou pe fostul domnitor Al. I. Cuza, la Döbling. În semestrul de iarnă 1869/1870 Eminescu a urmat cu oarecare regularitate cursurile. După aceasta Eminescu nu s-a mai înscris până în iarna lui 1871/72, când urmează două semestre consecutive. În schimb, setea lui de lectură era nepotolită. Frecventa,
cu mult interes, biblioteca Universităţii. Îl preocupau şi unele probleme cu care avea să iasă în publicistică. La 7/19 şi 9/21 ianuarie publică în Albina din Pesta articolul O scriere critică, în care ia apărarea lui Aron Pumnul
împotriva unei broşuri a lui D. Petrino din Cernăuţi, iar la 18/30 ianuarie în Familia, Repertoriul nostru teatral, cel dintâi semnat cu numele întreg, iar cel de-al doilea cu iniţialele M. E. Trece apoi la situaţia politică a români-

lor şi a altor naţionalităţi conlocuitoare din Austro-Ungaria publicând, sub pseudonimul Varro, în Federaţiunea din Pesta, trei articole, strâns legate între ele: Să facem un congres, apărut la 5/17 aprilie, În unire e tăria, la 10/22 aprilie, şi Echilibrul, la 22 aprilie/4 mai şi 29 aprilie/11 mai, pentru care a fost citat de procurorul public din Pesta. Federaţiunea din 5/17 aprilie răspunde cu mulţumiri pentru aceste articole, dar nu poate preciza timpul când ar putea începe publicarea romanului menţionat de Varro. A fost probabil vorba de proiectul de roman Naturi catilinare. La 15 aprilie publică în Convorbiri literare din Iaşi poezia Venere şi Madonă, iar la 15 august Epigonii.
La 17 iunie îi scria lui Iacob Negruzzi, redactorul Convorbirilor literare, lămurindu-i ideea fundamentală din Epigonii.
Alături de N. Teclu, preşedinte, Eminescu, în calitate de secretar, semnează, în luna martie, un apel pentru strângerea de fonduri în vederea serbării de la Putna, iar la 4/16 septembrie îi scrie lui Iacob Negruzzi rugându-l să publice în Convorbiri literare notiţa ce-i trimite, “asupra proiectatei întruniri
la mormântul lui Ştefan cel Mare la Putna”. Tot atunci trimite povestea Făt-Frumos din lacrimă, care se tipăreşte în Convorbiri literare, în numerele de la 1 şi 15 noiembrie.
Sosit incognito la Viena, Iacob Negruzzi îi comunică lui Eminescu impresia puternică provocată de poet în sânul societăţii “Junimea” din Iaşi, prin poeziile
publicate de acesta în Convorbiri literare. Îi propune ca după terminarea studiilor să se stabilească la Iaşi.
1871 În câteva scrisori din februarie îl pune pe Negruzzi în curent cu proiectele
sale literare şi i-l recomandă călduros pe Slavici. Trimite poezia Mortua est!, care apare în Convorbiri literare din 1 martie, urmată de alte două poezii: Înger de pază şi Noaptea..., care se tipăresc la 15 iunie.
La 8 aprilie stil nou, “România jună“ ţine şedinţa de unificare a conducerii, alegând primul său comitet, cu I. Slavici, preşedinte, şi Eminescu, bibliotecar.
La 1 august, în şedinţa de la Cernăuţi, s-au desăvârşit pregătirile pentru serbarea de la Putna, fixată pentru 15/27 august. Cu această ocazie Eminescu revede locurile copilăriei şi ale adolescenţei sale. Se abate chiar pe la Botoşani şi Ipoteşti. La 6 august i se adresează din Ipoteşti lui Titu Maiorescu, dându-i oarecare relaţii privitoare la organizarea serbării. În ziarul Românul din 3/15 august, Eminescu publică împreună cu Pamfil Dan,

membru în comitetul serbării, o scrisoare în care explică semnificaţia întâlnirii tineretului român în jurul mormântului lui Ştefan cel Mare. Printre tinerii de talent, participanţi activi la serbare, s-au remarcat pictorul

Bucevski şi compozitorul Ciprian Porumbescu. Din cauza unor curente contradictorii
în sânul societăţii “România jună“, Eminescu demisionează împreună cu Slavici din comitetul de conducere, în toamna anului. Amândoi sunt acuzaţi că sunt ataşaţi ideilor “Junimii” din Iaşi. În studiul său despre Direcţia
nouă, Titu Maiorescu evidenţiază meritele de poet, “poet în toată puterea cuvântului”, ale lui Eminescu, citându-l imediat după Alecsandri. Studiul se tipăreşte cu începere din acest an în Convorbiri literare.
Dintre numeroasele proiecte literare, în acest an probabil ia o formă iniţială Proletarul, sub impresia lecturilor poetului despre evenimentele Comunei din Paris. Poemul va fi continuat şi desăvârşit în anii următori.
Lucrează la poemul Panorama deşertăciunilor.
La 16 decembrie, într-o scrisoare către Şerban, care se afla în ţară, îi scrie necăjit că duce o mare lipsă de bani, având datorii penru chirie, apoi “la birt, la cafenea, în fine, pretutindenea”. Din această cauză intenţionează să se mute la altă universitate, în provincie.
1872 Anul probabil al întâlnirii lui cu Veronica Micle, la Viena. La 10 februarie,
într-o scrisoare către părinţi, se plânge că a fost bolnav, din care cauză se află într-o stare sufletească foarte rea, agravată şi de ştirile triste primite de acasă. La 18 martie ajunge să constate că “anul acesta e într-adevăr un an nefast” din cauza boalei şi a lipsurilor de tot felul. La 8 aprilie solicită bani pentru a se înscrie în semestrul al doilea. Se plânge şi de lipsa unui pardesiu. În aceste împrejurări părăseşte Viena şi vine în ţară. La 1 septembrie
participă la o şedinţă a “Junimii” din Iaşi, unde citeşte fragmente din Panorama deşertăciunilor: Egipetul şi începutul Evului de mijloc, apoi nuvela Sărmanul Dionis. Prezenţa în ţară a poetului este confirmată şi de o scrisoare pe care Eminescu o trimite din Botoşani, în august, lui Titu Maiorescu,
în care intervenea în favoarea lui Toma Micheru, pentru un concert al acestuia. La 7 septembrie Eminescu citeşte în şedinţa “Junimii” două poezii: Înger şi Demon şi Floare albastră. Poezia Egipetul avea să apară la
1 octombrie în Convorbiri literare, iar Înger şi Demon şi Floare albastră la
9 Tabel cronologic
1 aprilie anul următor. Sărmanul Dionis se tipăreşte la 1 decembrie 1872 şi în continuare la 1 ianuarie 1873.
Asigurat printr-o subvenţie lunară de 10 galbeni, din partea “Junimii”, Eminescu
pleacă la Berlin. O scrisoare a lui Şerban din 30 noiembrie dă amănuntul că poetul era plecat cu mai multe săptămâni înainte de această dată. Înscrierea la Universitatea din Berlin s-a făcut la 18 decembrie. De data aceasta Eminescu era înmatriculat ca student ordinar, pe baza unui certificat de absolvire de la gimnaziul din Botoşani. Cursurile la care se înscrisese, sau pe care şi le notase să le urmeze, erau foarte variate: din domeniul filozofiei, istoriei, economiei şi dreptului.
1873 Prelucrează folclor: începe primele versiuni la Călin şi Luceafărul.
Pentru a-şi putea asigura o existenţă modestă este nevoit să accepte curând un post la consulatul român de la Berlin, aflat sub conducerea lui Teodor Rosetti, mai târziu al lui N. Kreţulescu. Tensiunea dintre tată şi fiu l-a determinat
pe poet să ceară exmatricularea şi eliberarea unui certificat doveditor că până la data de 14 iulie a urmat două semestre. La 26 iulie i se elibera acest certificat. Rosetti i-a înlesnit însă rămânerea mai departe la Berlin, prin mărirea salariului, iar la 8 decembrie se reînscrie la Universitate
pentru semestrul de iarnă. N-a trecut nici un examen. La 21 septembrie Iorgu Eminovici, militar, se sinucide, dar moartea lui e declarată abia la 2 noiembrie. Fusese înmormântat la Ipoteşti, fără autorizaţie şi fără

declaraţie de deces.
1874 Între 17/29 ianuarie şi 7 mai are loc o bogată corespondenţă între Maiorescu
şi Eminescu, în care i se propunea poetului să-şi obţină de urgenţă doctoratul în filozofie pentru a fi numit profesor la Universitatea din Iaşi. Ministrul învăţământului îi trimite la Berlin suma de 100 galbeni pentru depunerea doctoratului. În timpul verii i se dă sarcina de a cerceta oficial, pentru statul român, documentele din Koenigsberg, dar printr-o scrisoare din 19 septembrie, adresată secretarului agenţiei diplomatice din Berlin, motivează de ce a abandonat această sarcină şi de ce a luat drumul către ţară, urmând ca în noiembrie să se întoarcă la Berlin pentru examene. La 1 septembrie era numit însă în postul de director al Bibliotecii Centrale din Iaşi. La 7 octombrie Maiorescu ia cunoştinţă prin Al. Lambrior că Eminescu nu poate pleca aşa curând în străinătate ca să facă doctoratul, fiind oprit de oare-

care întâmplări grave în familia sa. Două surori se îmbolnăviseră de tifos la băi în Boemia, fratele Şerban, care dăduse semne de alienaţie mintală, la 10 octombrie se interna în spital prin intervenţia agenţiei române din Berlin. Poetul începuse să sufere de o aprindere a încheieturii piciorului. La 28 noiembrie agenţia din Berlin anunţă moartea lui Şerban.
Pe lângă sarcinile de la bibliotecă, Eminescu preda acum lecţii de logică la Institutul academic în locul lui Xenopol. Convorbirile literare de la 1 decembrie
îi publică Împărat şi proletar. La 8 noiembrie promitea că va veni
într-o joi la serata literară de la Veronica Micle, spre a citi o poezie cu subiect luat din folclor. Colaborează la Lexiconul lui Brockhaus. Toamna o petrece în tovărăşia lui Slavici, găzduit la Samson Bodnărescu. Publică în Convorbiri literare din 1 noiembrie un articol asupra lui Constantin Bălăcescu, reproducându-i multe poezii.
1875 În prima parte a anului pune ordine în bibliotecă şi propune îmbogăţirea ei cu manuscrise şi cărţi vechi româneşti. Într-un raport din 6 martie, adresat lui Maiorescu, ministrul învăţământului, înaintează o listă bogată de tipărituri şi manuscrise vechi pentru achiziţionare. Începe traducerea din nemţeşte a unei gramatici paleoslave. La 15 iunie primeşte scrisoarea lui Maiorescu prin care i se propune funcţia de revizor şcolar pentru districtele Iaşi şi Vaslui. La 1 iulie este invitat să-şi ia în primire noul post, iar la 2 iulie predă biblioteca lui D. Petrino, autorul broşurii criticate de Eminescu prin articolul său O scriere critică. Tot în această vreme este înlocuit şi la şcoală din cauza grevei declarate de elevii unor clase. La 10 august înaintează ministerului un raport asupra constatărilor făcute cu ocazia conferinţelor cu învăţătorii din judeţul Iaşi. Remarcă pe institutorul Creangă de la şcoala nr. 2 din Păcurari, Iaşi. La 5 septembrie trimite un raport cu propuneri de reorganizare a şcolilor din judeţul Vaslui. În Convorbiri literare din 1 februarie publică poezia Făt Frumos din tei, iar la 1 aprilie publică tot acolo o scurtă dare de seamă asupra scrierii Pseudo-cynegeticos de Al. I. Odobescu.
La 14 martie, în cadrul prelegerilor publice ale “Junimii” rosteşte conferinţa pe care o tipăreşte în Convorbiri literare din 1 august sub titlul Influenţa austriacă asupra românilor din principate. La 26 mai, înaintează ministerului un raport elogios asupra unei cărţi didactice alcătuită de I. Creangă şi alţii. Pe Creangă îl introduce la “Junimea”. Schimbându-se guvernul, Emi-

nescu este pus în disponibilitate prin decretul domnesc nr. 1013 din 3 iunie. Prin raportul său din 22 iunie către Ministerul Învăţământului, D. Petrino cere ca Eminescu, fost bibliotecar, să fie urmărit pentru obiecte şi cărţi “sustrase”. Ministerul înaintează raportul Parchetului din Iaşi. Prin încheierea
sa din 17 decembrie judecătorul de instrucţie declara însă că “nu este loc de urmărire”.

La 15 august se stinge din viaţă, la Ipoteşti, Raluca Eminovici.
Rămas fără slujbă, Eminescu primeşte postul de corector şi redactor al părţii neoficiale la ziarul local Curierul de Iaşi. Frecventează cu regularitate şedinţele “Junimii”. De multe ori îl vizita pe Creangă în bojdeuca sa. Convorbirile
literare îi publicau la 1 septembrie poeziile Melancolie, Crăiasa din poveşti, Lacul şi Dorinţa, la 1 noiembrie Călin, iar la 1 decembrie Strigoii. Curierul de Iaşi avea numeroase rubrici redactate de Eminescu, fără semnătură. În această formă apare la 9 iunie schiţa La aniversară şi nuvela Cezara în numerele de la 6, 11, 13, 15 şi 18 august. Face un drum la Bucureşti, unde, prin Maiorescu, se împrieteneşte cu Mite Kremnitz. Veronica Micle rămâne însă idolul său.
1877 Continuă activitatea ziaristică la Curierul de Iaşi. În formă polemică ia apărarea manualului de logică a lui Maiorescu, sub titlul Observaţii critice, în Curierul de Iaşi din 12 august, şi Încă o dată recensiunea logicei Maiorescu,
în Convorbiri literare din 1 septembrie. Publică cronici teatrale în legătură cu spectacolele la care asistă. Vizitează în dese rânduri casa bătrânului Micle şi participă la şedinţele “Junimii”, dar se simte din ce în ce mai singur, fapt pe care i-l comunică la 20 septembrie lui Slavici, iar la 12 octombrie precizează, către acelaşi, că Iaşii i-au devenit “nesuferiţi”. Fiind invitat să intre în redacţia ziarului Timpul, Eminescu părăseşte Iaşii în a doua jumătate a lunii octombrie şi vine la Bucureşti, unde se dedică gazetăriei. Anul se scurge fără ca poetul să fi publicat măcar un vers. La 18 decembrie, totuşi, Negruzzi se entuziasma de seria de articole din Timpul, Icoane vechi şi icoane nouă “minunat scrise şi minunat cugetate”. Eminescu însă nu avea bani
nici pentru o fotografie cerută de Negruzzi la Iaşi spre a-i pune chipul în tabloul cu portretele junimiştilor.
1878 Activitate ziaristică intensă. Nu răspunde scrisorilor primite de la Iaşi. Abia
dacă participă la şedinţele săptămânale de la Maiorescu şi de la Mite Kremnitz. Venirea lui Rossi în Bucureşti îi ocupă serile. Sub titlul Reprezentaţiile

Rossi publică în Timpul de la 28 ianuarie o scurtă cronică teatrală. Şi reprezentaţiile româneşti îl preocupă: la 6 octombrie publică un foileton cu titlul Deschiderea stagiunii 1878–1879. După insistenţe numeroase, trimite lui Negruzzi patru poezii: Povestea codrului, Povestea teiului, Singurătate şi Departe sunt de tine..., care se publică în Convorbiri literare din 1 martie.

La 16 aprilie publică în Timpul un foileton, Paştele, care l-a impresionat pe Caragiale atât încât peste cincisprezece ani avea să-l reproducă în Moftul român (1893). La 26 mai citeşte acasă la Maiorescu poezii, prezent fiind şi Alecsandri, sărbătoritul de la Montpellier pentru Ginta latină. În iulie, sfătuit
de medic, îşi ia concediu de la ziar şi pleacă la Floreşti-Dolj, la moşia lui Nicolae-Mandrea. Aici traduce, din însărcinarea Ministerului Cultelor şi Învăţăturilor Publice, tomul întâi al scrierii Fragmente din istoria românilor de Eudoxiu Hurmuzaki, apărută de curând în nemţeşte. La 13 iulie scrie
din Floreşti, adresând lui Caragiale şi Ronetti-Roman, colegi de redacţie, o scrisoare plină de umor şi de sarcasm.
După înapoierea de la Floreşti i s-a propus să se mute la Maiorescu, dar poetul n-a primit. La 17 septembrie face o recenzie în Timpul despre Cuvente den bătrâni, tomul I, de Hasdeu. Participă, între 11 şi 13 noiembrie,
la a 15-a aniversare a “Junimii” la Iaşi, mergând împreună cu Slavici şi Caragiale, toţi trei în contul lui Maiorescu.
1879 Satisface din plin cererile repetate ale lui Negruzzi şi-i trimite la Iaşi poezii
care se publică în Convorbiri literare: Pajul Cupidon..., O, rămâi, Pe aceeaşi

ulicioară..., la 1 februarie, De câte ori, iubito..., Rugăciunea unui Dac şi Atât
de fragedă..., la 1 septembrie, Afară-i toamnă, Sunt ani la mijloc, Când însuşi glasul, Freamăt de codru, Revedere, Despărţire şi Foaia veştedă, la 1 octombrie.
Creşte pasiunea pentru Mite Kremnitz, căreia îi predă lecţii de limbă română şi-i oferă în manuscris poezia Atât de fragedă... Faptul îl alarmează pe Maiorescu, după cum reiese dintr-o însemnare a criticului din ziua de 1 iunie: “Grea epocă Eminescu”.
La 6 august moare Ştefan Micle. Eminescu scrie Veronichăi. Văduva lui Micle vine la Bucureşti şi-l roagă să intervie pentru urgentarea pensiei sale. Împreună fac planuri de căsătorie nerealizabile. Se afundă din ce în ce mai mult în munca de gazetar. În redacţie are un rol preponderent, dar obositor.
13 Tabel cronologic
1880 Într-o scrisoare către Henrieta se plânge că are mult de lucru şi că-i bolnav
trupeşte, dar mai mult sufleteşte. Din partea familiei primeşte numai imputări, în special adresate de tatăl său. N-are nici timp, nici dispoziţie să-l felicite măcar pe Matei, care-i trimisese invitaţie de nuntă. Se simte îmbătrânit şi ar vrea să moară. Nu-şi vede capul de datorii.
Nu publică decât o poezie: O, mamă..., care apare în Convorbiri literare din 1 aprilie. Negruzzi îi scrie imputându-i că nu-i mai trimite nici o colaborare.
Renunţă la căsătoria proiectată cu Veronica Micle. Mite Kremnitz afirmă că inima poetului s-a aprins de o nouă flacără. Maiorescu precizează că e vorba de o doamnă Poenaru-Lecca, care-l inspiră, probabil, în poeziile pe care nu le publică, dar le citeşte la întâlnirile literare săptămânale. Corespondenţa cu Veronica se poartă pe un ton iritat.
La 6 decembrie Veronica se plânge lui Hasdeu că Maiorescu l-a determinat pe Eminescu să nu-şi ţină făgăduiala de a o lua în căsătorie.
1881 Scrie la 18 martie, cerând iertare tatălui său, bolnav, că nu poate veni să-l
vadă. “Negustoria de gogoşi şi de braşoave” îl ţine strâns de “dugheană“. Se plânge că-i e “acru sufletul de cernează şi de condei”. Totodată îi scrie şi lui Negruzzi, spunând că nu găseşte un minut liber spre a răspunde la scrisorile
primite. Îl anunţă însă că prin Maiorescu i-a trimis Scrisoarea III, pe care a citit-o de mai multe ori la “Junimea” bucureşteană. În seara de 28 martie Maiorescu o citeşte în sânul “Junimii”, la Iaşi. După publicarea Scrisorii
I în Convorbiri literare din 1 februarie, şi a Scrisorii II la 1 aprilie, se tipăreşte şi Scrisoarea III la 1 mai. Pentru caracterul ei antiliberal este reprodusă
la 10 mai în Timpul. Ciclul Scrisorilor se încheie cu publicarea Scrisorii IV* la 1 septembrie în Convorbiri literare.
Absorbit de activitatea ziaristică, găseşte totuşi timp şi revizuieşte nuvela Cezara, a cărei ultimă formă o încredinţează lui Maiorescu, între filele unei broşuri care conţinea balada lui Schiller Mănuşa, tradusă în treisprezece limbi; în româneşte de Eminescu.
Lucrează la desăvârşirea Luceafărului şi la diversele forme din Mai am un singur dor.
* În Convorbiri literare titulatura Scrisorilor este următoarea: Scrisoarea întâi,
Scrisoarea a doua, Scrisoarea a treia, Scrisoarea a patra (n. I. Creţu).
Mihai Eminescu
În Timpul din 4 octombrie Eminescu publică o introducere la seria de Palavre, anecdote, taclale etc. ale lui E. Baican, iar în numărul de la 10 octombrie se ocupă, într-un articol de fond, de însemnătatea limbii vechi din cărţile bisericeşti. La 21 noiembrie, cu ocazia dezvelirii statuii lui Eliade,

scrie un articol în care arată că Eliade este cel dintâi scriitor modern al românilor.
Raporturile epistolare cu Veronica devin încordate din cauza lui Caragiale, cu care Eminescu se şi ceartă la serbarea pomului de Crăciun de la Mite Kremnitz.
14
1882 La gazetă, Eminescu este flancat cu începere de la 1 ianuarie de un director
şi un comitet redacţional care urma să-i tempereze avântul său polemic. Reorganizarea redacţiei însă e inoperantă, fiindcă poetul continuă să scrie în stilul său propriu. La 28 martie semnează un "prim-Bucureşti" ca recenzie la volumul întâi de nuvele publicat de I. Slavici.
Nu publică nici o poezie în tot timpul anului. În schimb citeşte în mai multe rânduri Luceafărul în şedinţele "Junimii" de la Maiorescu. Mite Kremnitz i-l traduce în nemţeşte. Este semnalat adeseori în casă la Maiorescu. În seara de 13 septembrie, în absenţa poetului, probabil, se citesc "iarăşi vecinic frumoasele poezii de Eminescu". În seara de 8 octombrie citeşte şi corectează, împreună cu Maiorescu, Luceafărul, pe care îl prezintă şlefuit la "Junimea" de la 28 octombrie.
Împăcat cu Veronica, îi scrie şi primeşte numeroase scrisori. Îi comunică planurile pentru viaţa în comun la Bucureşti. În câteva rânduri, Veronica a fost pentru scurt timp în Bucureşti. Dar curând raporturile dintre ei se strică.
1883 În ianuarie, Eminescu este internat pentru câtăva vreme în spital. În lipsa
lui se citeşte la Maiorescu, în două rânduri, Luceafărul în limba germană, traducere făcută de Mite Kremnitz. Poezia, în româneşte, vede lumina tiparului în Almanahul societăţii studenţeşti "România jună" din Viena apărut cu menţiunea aprilie. Apariţia Almanahului este anunţată în Timpul, cu începere de la 14 mai până la 26 iunie.
În seara de 23 martie, la şedinţa "Junimii" de la Maiorescu este semnalată prezenţa lui Iosif Vulcan. Probabil cu această împrejurare Eminescu i-a cedat textul următoarelor poezii care au apărut în Familia în cursul lunilor viitoare: S-a dus amorul... (la 24 aprilie), Când amintirile... (la 15 mai),
15 Tabel cronologic
Adio (la 5 iunie), Ce e amorul... (la 17 iulie), Pe lângă plopii fără soţ... (la
28 august), Şi dacă... (la 13 noiembrie). Pentru aceste poezii Eminescu a primit un mic onorar, singurul cu care a fost răsplătit în toată activitatea sa literară.
La 4 iunie Timpul anunţă plecarea la Iaşi a lui Eminescu, pentru a asista în calitate de corespondent al ziarului la serbarea dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare. Îşi regăseşte vechii prieteni, I. Creangă şi Miron Pompiliu. Cu această ocazie citeşte junimiştilor din Iaşi, strânşi în casa lui Iacob Negruzzi,
poezia Doina, care se tipăreşte apoi în Convorbiri literare din 1 iulie. La Bucureşti, în ziua de 23 iunie, pe o căldură înăbuşitoare, Eminescu dă semne de alienaţie mintală. La 28 iunie boala izbucneşte din plin. În aceeaşi zi este internat în sanatoriul doctorului Şuţu. La 12 august Maiorescu este vizitat de Gheorghe Eminovici şi de fratele poetului (locotenentul), care cer relaţii asupra bolnavului. Convorbirile literare din luna august reproduc poezia Luceafărul din Almanahul de la Viena. La 20 octombrie Eminescu
este trimis de prieteni la Viena şi internat în sanatoriul de la Ober-Döbling, fiind însoţit pe drum de Chibici. La contribuţiile amicilor se adaugă
suma de 2000 lei, rezultată din vânzarea biletelor de intrare la Ateneu, unde Alecsandri a citit piesa Fântâna Blanduziei în ziua de 14 octombrie.
La 21 decembrie apare la Socec volumul cu poeziile lui Eminescu, având o scurtă prefaţă semnată de Titu Maiorescu, şi portretul autorului. Impresie puternică. Pe lângă cele publicate anterior de poet, volumul cuprinde şi 26 poezii inedite.

1884 La 8 ianuarie se stinge din viaţă, la Ipoteşti, Gheorghe Eminovici, tatăl poetului,
iar la 7 martie, îşi lua singur viaţa, prin împuşcare, Neculai Eminovici (Nicu), tot la Ipoteşti.
În ziua de 1 ianuarie Eminescu este vizitat de Maiorescu şi de vărul acestuia, C. Popazu, din Viena, care avea sarcina să vadă cât mai des pe poet la sanatoriu. La 12 ianuarie Eminescu scrie lui Chibici şi-şi exprimă dorinţa de a veni în ţară. La 4 februarie îi scrie lui Maiorescu, exprimându-i aceeaşi dorinţă. D-rul Obersteiner propune la 10 februarie ca pacientul să facă o călătorie prin Italia. Maiorescu, răspunzând la scrisoarea lui Eminescu, arată bucuria tuturor pentru deplina lui însănătoşire şi-l anunţă că Chibici va sosi la Viena, pentru ca împreună să facă o excursie de plăcere de 6

săptămâni spre sudul Alpilor până la Veneţia, Padua şi Florenţa. Petre Carp, vizitând pe Eminescu la Döbling, îi face lui Maiorescu aceleaşi propuneri.
În ziua de 26 februarie Eminescu părăseşte sanatoriul şi, însoţit de Chibici, face călătoria recomandată prin Italia. Soseşte la Bucureşti la 27 martie, primit la gară de mai mulţi amici. În ziua de 7 aprilie Eminescu pleacă la Iaşi cu acelaşi însoţitor. Contribuţiile pentru întreţinere continuă.
La 24 septembrie Eminescu e numit în postul de subbibliotecar al Bibliotecii

Centrale din Iaşi. Este prezent la banchetul anual al “Junimii”, la 25 octombrie. În noiembrie este bolnav şi internat în spitalul Sf. Spiridon. În decembrie îl vizitează Vlahuţă.
Convorbirile literare din lunile ianuarie şi februarie îi publică douăzeci şi una din cele douăzeci şi şase poezii, publicate ca inedite în volumul de la Socec. În numărul din luna februarie i se tipăreşte poezia Diana, necuprinsă în volum. În Familia din 12 februarie apare poezia Din noaptea...,
ultima din grupul celor date lui Iosif Vulcan în primăvara anului precedent.
1885 Apare la Socec ediţia a doua a volumului de poezii, cu acelaşi conţinut. Convorbirile literare din iulie îi publică Sara pe deal. Eminescu continuă modesta slujbă la bibliotecă şi predă lecţii la şcoala comercială. Lipseşte în lunile iulie şi august, urmând o cură la Liman, lângă Odesa, de unde scrie cerând bani pentru plata taxelor. La începutul lunii septembrie încă nu venise la Iaşi. I se dă de către Editura Socec 500 lei în contul volumului de poezii.
1886 Este menţinut în serviciul bibliotecii, unde îndeplineşte roluri şterse: scrie
şţatele de plată, adresele pentru înaintarea lor, diverse circulare pentru restituirea
cărţilor împrumutate şi pentru convocarea comisiei bibliotecii. Epoca ilustrată din 1 ianuarie publică Dalila (fragment). În întregime poezia a apărut postum în Convorbiri literare la 1 februarie 1890. Albumul literar al societăţii studenţilor universitari “Unirea”, cu data de 15 martie, îi publică poezia Nu mă înţelegi, iar Convorbirile literare din decembrie poezia La steaua.
România liberă din 2 martie informează despre o conferinţă publică a lui Vlahuţă asupra lui Eminescu, lăudând poeziile şi criticând aspru pe cei care au avut alte păreri asupra lor. Auditor numeros şi entuziast.

În timpul verii Eminescu devine din nou alienat. La 9 noiembrie este înlocuit în postul de la bibliotecă şi, în urma unui consult medical, este transportat la ospiciul de la Mânăstirea Neamţ.
1887 Primăvara, Eminescu pleacă la Botoşani, la sora sa Henrieta, şi este internat
în spitalul local Sf. Spiridon. În timpul acesta se organizează în Iaşi comitete de ajutorare, care lansează liste de subscripţie publică pentru întreţinerea şi îngrijirea poetului. La 13 iulie merge la Iaşi pentru un consult
de medici. Aceştia recomandă trimiterea pacientului la Viena şi Hall,

unde şi pleacă în ziua de 15 iulie, însoţit fiind de doctorandul Grigore Focşa. De la Hall se întoarce la Botoşani, unde stă sub îngrijirea doctorului Isac şi a sorei sale Henrieta, cu începere de la 1 septembrie. În decembrie trupa de teatru a fraţilor Vlădicescu, cunoscuţi poetului, dă la Botoşani un spectacol
în beneficiul bolnavului.
Convorbirile literare din 1 februarie îi publică poezia De ce nu-mi vii, iar numărul din 1 iulie Kamadeva.
1888 Eminescu are dorinţa de a-şi termina unele lucrări pe care îşi aminteşte că
le-a lăsat în manuscris. Pomeneşte Henrietei de gramatica limbii sanscrite, rămasă în manuscris la Biblioteca Centrală din Iaşi. Prin scrisoare recomandată îi cere lui Maiorescu să-i trimită biblioteca şi manuscrisele rămase la Bucureşti. Criticul însă nu dă nici un răspuns acestei scrisori.
Iacob Negruzzi depune pe biroul Camerei deputaţilor o petiţie din partea unui număr de cetăţeni din toate părţile ţării, pentru un proiect de lege prin care să se acorde poetului, de către stat, o pensie viageră. Propunerea este susţinută şi de M. Kogălniceanu. Camera votează un ajutor lunar de 250 lei. Abia la 23 noiembrie proiectul de lege trece la Senat, unde este susţinut de N. Gane ca raportor. Legea se va vota abia în aprilie anul următor.
Veronica Micle vine la Botoşani şi determină pe Eminescu să se mute definitiv la Bucureşti, unde şi pleacă pe data de 15 aprilie. Aici are un modest început de activitate literară. Citeşte într-un mic cerc de prieteni Laïs, care se dovedeşte a fi traducerea piesei Le joueur de flûte de Emile Augier.
Tipăreşte în România liberă din 13 noiembrie Iconarii d-lui Beldiman şi la 20 noiembrie Iar iconarii. În decembrie participă la apariţia revistei Fântâna Blanduziei, unde scrie articole la 4 şi 11 decembrie, semnând cu iniţiale.
În numărul din 25 decembrie al revistei se anunţă apariţia volumului de 18
poezii, ediţia a treia, cu un adaos de trei poezii faţă de ediţiile precedente: La steaua, De ce nu-mi vii şi Kamadeva.
1889 La 3 februarie Eminescu este internat la spitalul Mărcuţa din Bucureşti şi apoi este transportat la sanatoriul Caritas. La 13 aprilie se instituie o curatelă
pentru asistenţa judiciară a bolnavului. În noaptea de 15 iunie, la ora 3, poetul moare în sanatoriul doctorului Şuţu din strada Plantelor, Bucureşti. Ziarul Românul din 16 iunie anunţă la ştiri: Eminescu nu mai este. Înmormâ ntarea are loc în ziua de 17 iunie. Corpul defunctului este depus în groapă la umbra unui tei din cimitirul Bellu.
În octombrie se dă la tipar ediţia a patra a volumului de poezii de la Socec, cu un studiu al lui Maiorescu, intitulat: Poetul Eminescu.
La 14 octombrie moare la Botoşani Henrieta Eminovici, sora care-l îngrijise pe Eminescu în ultimii săi ani de viaţă. Veronica Micle încetase din viaţă încă de la 3 august în chilia unor maici de la Mânăstirea Văratec.
Tot în acest an moare şi I. Creangă.
1989 Centenarul morţii lui M. Eminescu.*
* Nota redacţiei.
Mihai Eminescu
ION CREŢU
PROZE
ANTUME
FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ
În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat şi gânditor ca miază-noaptea şi avea o împărătească tânără şi zâmbitoare ca miezul luminos al zilei.
Cincizeci de ani de când împăratul purta război c-un vecin al lui. Murise vecinul şi lăsase de moştenire fiilor şi nepoţilor ura şi vrajba de sânge. Cincizeci de ani, şi numai împăratul trăia singur, ca un leu

îmbătrânit, slăbit de lupte şi suferinţe — împărat, ce-n viaţa lui nu râsese niciodată, care nu zâmbea nici la cântecul nevinovat al copilului, nici la surâsul plin de amor al soţiei lui tinere, nici la poveştile bătrâne şi glumeţe a ostaşilor înălbiţi în bătălie şi nevoi. Se simţea slab, se simţea murind şi n-avea cui să lese moştenirea urii lui. Trist se scula din patul împărătesc, de lângă împărăteasa tânără — pat aurit, însă pustiu şi nebinecuvântat, — trist mergea la război cu inima neîmblânzită, — şi împărăteasa sa, rămasă singură, plângea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei. Părul ei cel galben ca aurul cel mai frumos cădea pe sânii ei albi şi rotunzi, — şi din ochii ei albaştri şi mari curgeau şiroaie de mărgăritare apoase pe o faţă mai albă ca argintul crinului. Lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor, şi vine albastre se trăgeau pe faţa ei albă ca o marmură vie.

Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de piatră a unei bolte în zid, în care veghea, deasupra unei candele fumegânde, icoana îmbrăcată în argint a Maicii durerilor. Îndouplecată de rugăciunile împărătesei îngenuncheate, pleoapele icoanei reci se umeziră şi o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu. Împărăteasa se ridică în toată măreaţa ei statură, atinse cu buza ei seacă lacrima

Şi-i puse mama numele: Făt-Frumos din lacrimă.

Şi crescu şi se făcu mare ca brazii codrilor. Creştea într-o lună cât

cea rece şi o supse în adâncul sufletului său. Din momentul acela ea purcese îngreunată.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă, şi împărăteasa făcu un fecior alb ca spuma laptelui, cu părul bălai ca razele lunii. Împăratul surâse, soarele surâse şi el în înfocata lui împărăţie, chiar stătu pe loc, încât trei zile n-a fost noapte, ci numai senin şi veselie, —vinul curgea din butii sparte şi chiotele despicau bolta cerului. alţii într-un an.

Când era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus de despică bolta cerului, îl prinse pe degetul cel mic şi buzduganul se rupse-n două. Atunci puse să-i facă altul mai greu — îl aruncă în sus aproape de palatul de nori al lunii; căzând din nori, nu se rupse de degetul voinicului.

Atunci Făt-Frumos îşi luă ziua bună de la părinţi, ca să se ducă, să se bată el singur cu oştile împăratului ce-l duşmănea pe tată-său. Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeşă de borangic, ţesută în lacrimile mamei sale, mândră pălărie cu flori, cu cordele şi cu mărgele rupte de la gâturile fetelor de-mpăraţi, îşi puse-n brâul verde un fluier de doine şi altul de hore, şi, când era soarele de două suliţe pe cer, a plecat în lumea largă şi-n toiul lui de voinic.

Pe drum horea şi doinea, iar buzduganul şi-l arunca să spintece nourii, de cădea departe tot cale de-o zi. Văile şi munţii se uimeau auzindu-i cântecele, apele-şi ridicau valurile mai sus ca să-l asculte, izvoarele îşi turburau adâncul, ca să-şi azvârle afară undele lor, pentru ca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cânta ca dânsul când vor şopti văilor şi florilor.

Râurile se ciorăiau mai în jos de brâiele melancolicelor stânce, învăţau de la păstorul împărat doina iubirilor, iar vulturii ce stau amuţiţi pe creştetele seci şi sure a stâncelor nalte, învăţau de la el ţipătul cel plâns al jelei.

Stăteau toate uimite pe când trecea păstoraşul împărat, doinind şi horind; ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor;

şi-n piepturile păstorilor tineri, răzimaţi c-un cot de-o stâncă şi c-o mână pe bâtă, încolţea un dor mai adânc, mai întunecos, mai mare — dorul voiniciei.

Toate stăteau în loc, numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind

cu cântecul dorul inimii lui, şi cu ochii buzduganul, ce sclipea prin nori şi prin aer ca un vultur de oţel, ca o stea năzdrăvană.
Când era-nspre sara zilei a treia, buzduganul, căzând, se izbi de o poartă de aramă, şi făcu un vuiet puternic şi lung. Poarta era sfărâmată şi voinicul intră. Luna răsărise dintre munţi şi se oglindea într-un lac mare şi limpede, ca seninul cerului. În fundul lui se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, încunjurat de un crâng de arbori verzi şi stufoşi, se ridica un mândru palat de o marmură ca laptele, lucie şi albă — atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă şi luncă, lac şi ţărmuri. O luntre aurită veghea pe undele limpezi ale lacului lângă poartă; şi-n aerul cel curat al serii tremurau din palat cântece mândre şi senine. Făt-Frumos se sui-n luntre şi, vâslind, ajunse până la scările de marmură ale palatului. Pătruns acolo, el văzu în boltele scărilor candelabre cu sute de braţe, şi-n fiecare braţ ardea câte o stea de foc. Pătrunse în sală. Sala era înaltă, susţinută de stâlpi şi de arcuri, toate de aur, iar în mijlocul ei stătea o mândră masă, acoperită cu alb, talgerele toate săpate din câte-un singur mărgăritar mare; iar boierii ce şedeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roşie, erau frumoşi ca zilele tinereţii şi voioşi ca horele. Dar mai ales unul din ei, cu fruntea-ntr-un cerc de aur, bătut cu diamante, şi cu hainele strălucite, era frumos ca luna unei nopţi de vară. Dar mai mândru era Făt-Frumos.
— Bine-ai venit, Făt-Frumos! zise împăratul; am auzit de tine, da’ de văzut nu te-am văzut.
— Bine te-am găsit, împărate, deşi mă tem că nu te-oi lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu, că destul ai viclenit asupra tatălui meu.
— Ba n-am viclenit asupra tatălui tău, ci totdeauna m-am luptat în luptă dreaptă. Dar cu tine nu m-oi bate. Ci mai bine-oi spune lăutarilor

să zică şi cuparilor să umple cupele cu vin şi-om lega frăţie de cruce pe cât om fi şi-om trăi.
Şi se sărutară feciorii de-mpăraţi în urările boierilor, şi băură şi se sfătuiră.
Zise împăratul lui Făt-Frumos:
— De cine-n lume te temi tu mai mult?
— De nime-n lumea asta, afară de Dumnezeu. Dar tu?
— Eu iar de nime, afară de Dumnezeu şi de Mama-pădurilor. O babă bătrână şi urâtă, care umblă prin împărăţia mea de mână cu furtuna. Pe unde trece ea, faţa pământului se usucă, satele se risipesc, târgurile cad năruite. Mers-am eu asupra ei cu bătălie, dar n-am isprăvit nimica. Ca să nu-mi prăpădească toată împărăţia, am fost silit să stau la-nvoială cu ea şi să-i dau ca bir tot al zecelea din copiii supuşilor mei. Şi azi vine ca să-şi ieie birul.
Când sună miazănoaptea, feţele mesenilor se posomorâră; căci pe miazănoapte călare, cu aripi vântoase, cu faţa zbârcită ca o stâncă buhavă şi scobită de păraie, c-o pădure-n loc de păr, urla prin aerul cernit Mama-pădurilor cea nebună. Ochii ei — două nopţi turburi, gura ei — un hău căscat, dinţii ei — şiruri de pietre de mori.
Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc şi o trânti cu toată puterea într-o piuă mare de piatră; peste piuă prăvăli o bucată de stâncă, pe care-o legă din toate părţile cu şapte lanţuri de fier. Înăuntru baba şuiera şi se smulgea ca vântul închis, dar nu-i folosea nimica.
Veni iar la ospăţ; când prin bolţile ferestelor, la lumina lunii, văzură două dealuri lungi de apă. Ce era? Mama-pădurilor, neputând să iasă, trecea peste ape cu piuă cu tot şi-i brăzda faţa în două dealuri. Şi fugea mereu, o stâncă de piatră îndrăcită, rupându-şi cale prin păduri, brăzdând pământul cu dâră lungă, până ce se făcu nevăzută în depă
rtarea nopţii.

Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luându-şi buzduganul de-a
umăr, merse mereu pe dâra trasă de piuă, până ce ajunse lâng-o casă
frumoasă, albă, care sticlea la lumina lunii în mijlocul unei grădini
de flori. Florile erau în straturi verzi şi luminau albastre, roşie-închise
şi albe, iar printre ele roiau fluturi uşori, ca sclipitoare stele de aur.

Miros, lumină şi un cântec nesfârşit, încet, dulce, ieşind din roirea
fluturilor şi a albinelor, îmbătau grădina şi casa. Lângă prispă stăteau
două butii cu apă, iar pe prispă torcea o fată frumoasă. Haina ei albă
şi lungă părea un nor de raze şi umbre, iar părul ei de aur era împletit
în cozi lăsate pe spate, pe când o cunună de mărgăritărele era aşezată
pe fruntea ei netedă. Luminată de razele lunii, ea părea muiată într-un
aer de aur. Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr-o furcă de aur
şi dintr-un fuior de o lână ca argintul torcea un fir de o mătase albă,
subţire, strălucită, ce semăna mai mult a o vie rază de lună, ce cutreiera
aerul, decât a fir de tort.
La zgomotul uşor al paşilor lui Făt-Frumos, fata-şi ridică ochii
albaştri ca undele lacului.
— Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi şi pe jumătate
închişi, cât e de mult de când te-am visat. Pe când degetele mele
torceau un fir, gândurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care
eu mă iubeam cu tine; Făt-Frumos, din fuior de argint torceam şi eram
să-ţi ţes o haină urzită în descântece, bătută-n fericire; s-o porţi... să
te iubeşti cu mine. Din tortul meu ţi-aş face o haină, din zilele mele,
o viaţă plină de desmierdări.
Astfel, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mână şi furca
căzu alături de ea. Ea se sculă şi, ca ruşinată de cele ce zisese, mâinile
ei spânzurau în jos ca la un copil vinovat şi ochii ei cei mari se
plecară. El se apropie de ea, c-o mână îi cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă
îi desmierdă încet fruntea şi părul şi-i şopti:
— Ce frumoasă eşti tu, ce dragă-mi eşti! A cui eşti tu, fata mea?
— A Mamei-pădurilor, răspunse ea suspinând; mă vei iubi tu acuma,
când ştii a cui sunt? Ea încunjură cu amândouă braţele ei goale

grumazul lui şi se uită lung la el, în ochii lui.
— Ce-mi pasă a cui eşti, zise el, destul că te iubesc.
— Dacă mă iubeşti, să fugim atuncea, zise ea lipindu-se mai tare
de pieptul lui; dacă te-ar găsi mama, ea te-ar omorî, şi dac-ai muri
tu, eu aş nebuni ori aş muri şi eu.
— N-aibi frică, zise el zâmbind şi desfăcându-se din braţele ei.
Unde-i mumă-ta?

— De când a venit se zbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu şi
roade cu colţii la lanţurile ce-o închid.
— Ce-mi pasă! zise el repezindu-se să vadă unde-i.
— Făt-Frumos, zise fata, şi două lacrimi mari străluciră în ochii
ei, nu te duce încă! Să te-nvăţ eu ce să facem ca să învingi tu pe mama.
Vezi tu buţile aste două? Una-i cu apă, alta cu putere. Să le mutăm
una în locul alteia. Mama, când se luptă cu vrăjmaşii ei, strigă când
oboseşte: “Stăi, să mai bem câte-oleacă de apă!” Apoi ea bea putere,
în vreme ce duşmanul ei numai apă. De aceea noi le mutăm din loc:
ea nu va şti şi va bea numai apă în vremea luptei cu tine.
Precum au zis, aşa au şi făcut.
El se repezi după casă.
— Ce faci, babă? strigă el.
Baba, de venin, se smulse odată din piuă-n sus şi rupse lanţurile,
lungindu-se slabă şi mare până-n nori.
— A, bine că mi-ai venit, Făt-Frumos! zise ea, făcându-se iar scurtă,
ia acum hai la luptă, acu om vedea cine-i mai tare!
— Hai! zise Făt-Frumos.

Baba-l apucă de mijloc, se lungi repezindu-se cu el până-n nori, apoi îl izbi de pământ şi-l băgă în ţărână până-n glezne. Făt-Frumos o izbi pe ea şi o băgă-n pământ până în genunchi.
— Stăi, să mai bem apă, zise Mama-pădurilor ostenită.
Stătură şi se răsuflară. Baba bău apă, Făt-Frumos bău putere, ş-un fel de foc nestins îi cutreieră cu fiori de răcoare toţi muşchii şi toate vinele lui cele slăbite.
C-o putere îndoită, cu braţe de fier, o smunci pe babă de mijloc şi-o băgă-n pământ până-n gât. Apoi o izbi cu buzduganul în cap şi-i risipi creierii. Cerul încărunţi de nouri, vântul începu a geme rece şi a scutura casa cea mică în toate încheieturile căpriorilor ei. Şerpi roşii rupeau trăsnind poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cânta adânc ca un proroc al pierzării. Prin acel întuneric des şi nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu păr de aur despletit, rătăcind, cu mâinile ridicate şi palidă. El se apropie de ea şi-o cuprinse cu braţele lui. Ea căzu ca moartă de groază pe piep-

— Tu aici eşti?

tul lui, şi mâinile ei reci s-ascunseră-n sânul lui. Ca să se trezească, el îi sărută ochii. Norii se rupeau bucăţi pe cer, luna roşie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite; iar pe sânul lui, Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi, şi uimite — ochii miresei lui.
El o luă pe braţe şi începu să fugă cu ea prin furtună. Ea-şi culcase capul în sânul lui şi părea că adormise. Ajuns lângă grădina împă-ratului, el o puse-n luntre, ducând-o ca-ntr-un leagăn peste lac, smulse iarbă, fân cu miros şi flori din grădină şi-i clădi un pat, în care-o aşează ca-ntr-un cuib.
Soarele ieşind din răsărit privea la ei cu drag. Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci şi rotunde, faţa ei de-o paloare umedă ca ceara cea albă, mâinile mici şi unite pe piept, părul despletit şi răsfirat pe fân, ochii mari, închişi şi adânciţi în frunte, astfel ea era frumoasă, dar părea moartă. Pe acea frunte netedă şi albă, Făt-Frumos presură câteva flori albastre, apoi şezu alături cu ea şi-ncepu a doini încet. Cerul limpede — o mare, soarele — o faţă de foc, ierburile împrospătate, mirosul cel umed al florilor învioşate o făceau să doarmă mult şi lin, însoţită în calea visurilor ei de glasul cel plâns al fluierului. Când era soarele-n amiazi, firea tăcea şi Făt-Frumos asculta fericita ei răsuflare, caldă şi umedă. Încet se plecă la obrazul ei şi-o sărută. Atunci ea deschise ochii încă plini de visuri, şi-ntinzându-se somnoroasă, zise încet şi zâmbind:
— Ba nu sunt aici, nu vezi că nu sunt aici? zise el mai lăcrămând de fericire.
Cum şedea el lângă ea, ea-şi întinse un braţ şi-i cuprinse mijlocul.
— Hai, scoală, zise el desmierdând-o, e ziua-n amiaza-mare.
Ea se sculă, îşi netezi părul de pe frunte şi-l dete pe spate, el îi cuprinse mijlocul, ea-i înconjură grumazul — şi astfel trecură printre straturile de flori şi intrară în palatul de marmură al împăratului.
El o duse la împăratul şi i-o arătă, spuindu-i că-i mireasa lui.
Împăratul zâmbi, apoi îl luă de mână pe Făt-Frumos, ca şi când ar fi vrut să-i spuie ceva în taină, şi-l trase la o fereastră mare, pe care

vedea lacul cel întins. Ci el nu-i spuse nimica, ci numai se uită uimit pe luciul lacului şi ochii i se umplură de lacrimi. O lebădă îşi înălţase aripile ca pe nişte pânze de argint şi cu capul cufundat în apă sfâşia faţa senină a lacului.
— Plângi împărate? zise Făt-Frumos. De ce?
— Făt-Frumos, zise împăratul, binele ce mi l-ai făcut mie nu ţi-l pot plăti nici cu lumina ochilor, oricât de scumpă mi-ar fi, şi cu toate astea vin să-ţi cer şi mai mult.

— Ce, împărate?
— Vezi tu lebăda ceea îndrăgită de unde? Tânăr fiind, aş trebui să fiu îndrăgit de viaţă, şi cu toate astea de câte ori am vrut să-mi fac samă. Iubesc o fată frumoasă, cu ochii gânditori, dulce ca visele mării — fata Genarului, om mândru şi sălbatic ce îşi petrece viaţa vânând prin păduri bătrâne. O, cât e de aspru el, cât e de frumoasă fata lui! Orice încercare de a o răpi a fost deşartă. Încearcă-te tu!
Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăţia de cruce, ca oricărui voinic, mai scumpă decât zilele, mai scumpă decât mireasa.
— Împărate prea luminate, din câte noroace-ai avut, unul a fost mai mare decât toate: acela că Făt-Frumos ţi-i frate de cruce. Hai, că mă duc eu să răpesc pe fata Genarului.
Şi-şi luă cai ageri, cai cu suflet de vânt, Făt-Frumos, şi era să plece. Atunci mireasa lui — Ileana o chema — îi zise încet la ureche, sărutându-l cu dulce:
— Nu uita, Făt-Frumos, că pe cât vei fi tu departe, eu oi tot plânge.
El se uită cu milă la ea, o mângâie, dar apoi, desfăcându-se de îmbrăţoşările ei, se avântă pe şeaua calului şi plecă în lume.
Trecea prin codri pustii, prin munţi cu fruntea ninsă, şi când răsărea dintre stânci bătrâne luna cam palidă, ca faţa unei fete moarte, atunci vedea din când în când câte-o streanţă uriaşă atârnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vârful vreunui munte — o noapte sfârtecată, un trecut în ruină, un castel numai pietre şi ziduri sparte.
Când se lumină de ziuă, Făt-Frumos vede că şirul munţilor dă într-o mare verde şi întinsă, ce trăieşte în mii de valuri senine, strălucite, care treieră aria mării încet şi melodios, până unde ochiul se pierde

în albastrul cerului şi în verdele mării. În capătul şirului de munţi, drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o măreaţă stâncă de granit, din care răsărea ca un cuib alb o cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint. Din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite, iar dintr-o fereastră deschisă se zărea, printre oale de flori, un cap de fată, oacheş şi visător, ca o noapte de vară. Era fata Genarului.
— Bine-ai venit, Făt-Frumos, zise ea, sărind de la fereastră şi deschizând porţile măreţului castel, unde ea locuia singură ca un geniu într-un pustiu, astă-noapte mi se părea că vorbesc c-o stea, şi steaua mi-a spus că vii din partea împăratului ce mă iubeşte.
În sala cea mare a castelului, în cenuşa vetrei, veghea un motan cu şapte capete, care când urla dintr-un cap s-auzea cale de-o zi, iar când urla din câte şapte, s-auzea cale de şapte zile.
Genarul, pierdut în sălbatecele sale vânători, se depărtase cale de-o zi.
Făt-Frumos luă fata în braţe şi punând-o pe cal, zburau amândoi prin pustiul lungului mării ca două abia văzute închegări ale văzduhului.
Dar Genarul, om nalt şi puternic, avea un cal năzdrăvan cu două inimi. Motanul din castel mieună dintr-un cap, iar calul Genarului necheză cu vocea lui de bronz.
— Ce e? îl întrebă Genarul pe calul năzdrăvan. Ţi s-a urât cu binele?
— Nu mi s-a urât mie cu binele, ci de tine-i rău. Făt-Frumos ţi-a furat fata.
— Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem?
— Să ne grăbim şi nu prea, pentru că-i putem ajunge.
Genarul încălecă şi zbură ca spaima cea bătrână în urma fugiţilor.
În curând îi şi ajunse. Să se bată cu el Făt-Frumos nu putea, pentru că Genarul era creştin şi puterea lui nu era în duhurile întunericului, ci în Dumnezeu.
— Făt-Frumos, zise Genarul, mult eşti frumos şi mi-e milă de tine. De astă dată nu-ţi fac nimica, dar de altă dată... ţine minte!

Şi luându-şi fata alături cu el, pieri în vânt, ca şi când nu mai fusese.
Dar Făt-Frumos era voinic şi ştia drumul înapoi. El se reîntoarse şi găsi pe fată iar singură, însă mai palidă şi mai plânsă ea părea şi mai frumoasă. Genarul era dus iar la vânătoare cale de două zile. Făt-Frumos luă alţi cai din chiar grajdul Genarului.
Astă dată plecară noaptea. Ei fugeau cum fug razele lunii peste adâncile valuri ale mării, fugeau prin noaptea pustie şi rece ca două visuri dragi; ci prin fuga lor auzeau miautele lungi şi îndoite ale motanului din vatra castelului. Apoi li se păru că nu mai pot merge, asemene celor ce vor să fugă în vis şi cu toate aceste nu pot. Apoi un nor de colb îi cuprinse, căci Genarul venea în fuga calului, de rupea pământul.
Faţa lui era înfricoşată, privirea cruntă. Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos şi-l azvârli în nourii cei negri şi plini de furtună ai cerului. Apoi dispăru cu fată cu tot.
Făt-Frumos, ars de fulgere, nu căzu din el decât o mână de cenuşă în nisipul cel fierbinte şi sec al pustiului. Dar din cenuşa lui se făcu un izvor limpede ce curgea pe un nisip de diamant, pe lângă el arbori nalţi, verzi, stufoşi răspândeau o umbră răcorită şi mirositoare. Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului, ar fi înţeles că jelea într-o lungă doină pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos. Dar cine să înţeleagă glasul izvorului într-un pustiu, unde până-atunci nu călcase picior de om?
Dar pe vremea aceea Domnul umbla încă pe pământ. Într-o zi se vedeau doi oameni călătorind prin pustiu. Hainele şi faţa unuia străluceau ca alba lumină a soarelui; celălalt, mai umilit, nu părea decât umbra celui luminat. Era Domnul şi sf. Petrea. Picioarele lor înfierbâ ntate de nisipul pustiului călcară atuncea în răcoarele şi limpedele pârău ce curgea din izvor. Prin cursul apei cu gleznele lor sfâşiau valurile până la umbritul lor izvor. Acolo Domnul bău din apă şi-şi spălă faţa sa cea sfântă şi luminată şi mâinile sale făcătoare de minuni. Apoi şezură amândoi în umbră, Domnul cugetând la tatăl său din cer, şi sfântul Petrea ascultând pe cugete doina izvorului plângător.

Când se sculară spre a merge mai departe, zise sf. Petrea: “Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte”. “Amin!” zise Domnul ridicând mâna sa cea sfântă, după care apoi se depărtară înspre mare, fără a mai privi înapoi.
Ca prin farmec pieri izvorul şi copacii, şi Făt-Frumos, trezit ca dintr-un somn lung, se uită împrejur. Atunci văzu chipul cel luminat al Domnului, ce mergea pe valurile mării, care se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat; şi pe sf. Petrea, care, mergând în urma lui şi învins de firea lui cea omenească, se uita înapoia sa şi-i făcea lui Făt-Frumos din cap. Făt-Frumos îi urmări cu ochii până ce chipul sf. Petrea se risipi în depărtare, şi nu se vedea decât chipul strălucit al Domnului aruncând o dungă de lumină pe luciul apei, astfel încât dacă soarele n-ar fi fost în amiazi, ai fi crezut că soarele apune! El înţelesese minunea învierii sale şi îngenunche înspre apusul acelui soare dumnezeiesc. Dar apoi îşi aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Genarului, şi ceea ce făgăduieşte voinicul anevoie o lasă nefăcută.
Deci se porni şi înspre sară ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serii ca o uriaşă umbră. El intră în casă... fata Genarului plângea. Dar când îl văzu, faţa ei se-nsenină cum se-nsenină o undă de o rază. El îi povesti cum înviese; atunci ea-i zise:
— De răpit nu mă poţi răpi până ce nu-i avea un cal asemene cu acela ce-l are tatăl meu, pentru c-acela are două inimi; dar eu am să-l întreb în astă sară de unde-şi are calul, ca să poţi şi tu să capeţi unul ca acela. Până atunci însă, pentru ca să nu te afle tată-meu, eu

te voi preface într-o floare.
El şezu pe un scaun, iar ea şopti o vrajă dulce, şi, cum îl sărută pe frunte, el se prefăcu într-o floare roşie închisă ca vişina coaptă. Ea-l puse între florile din fereastă şi cânta de veselie, de răsuna castelul tatălui ei.
Atunci intră şi Genarul.
— Veselă fata mea? şi de ce eşti veselă? întrebă el.
— Pentru că nu mai este Făt-Frumos ca să mă răpească, răspunse ea râzând.

Se puseră la cină.
— Tată, întrebă fata, de unde ai calul d-tale, cu care umbli la vânat?
— La ce-ţi trebuie s-o ştii? zise el încruntând sprâncenele.
— Ştii prea bine, răspunse fata, că nu vreau ca s-o ştiu decât numai ia-aşa ca s-o ştiu, pentru c-acu nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.
— Ştii tu că nu mă împotrivesc ţie niciodată, zise Genarul. Departe de-aicea, lângă mare, şede o babă care are şapte iepe. Ea ţine oameni care să i le păzească un an (cu toate că anul ei nu e decât de trei zile), şi dacă cineva i le păzeşte bine, ea-l pune să-şi aleagă drept răsplată un mânz, iar de nu, îl omoară şi-i pune capul într-un par. Chiar însă dacă păzeşte cineva bine iepele, totuşi ea-l vicleneşte pe om, căci scoate inimile din caii toţi şi le pune într-unul singur, încât cel ce-a păzit alege mai întotdeauna un cal fără inimă, care-i mai rău decât unul de rând... Eşti mulţumită, fata mea?
— Mulţumită, răspunse ea zâmbind.
Totodată însă Genarul îi aruncă în faţă o batistă roşie, uşoară, mirositoare. Fata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se deşteaptă dintr-un vis, de care nu-şi poate aduce aminte. Ea uitase tot ce-i spusese tată-său. Însă floarea din fereastă veghea printre frunzele ei, ca o stea roşie prin încreţiturile unui nor.
A doua zi Genarul plecă iarăşi des-dimineaţă la vânătoare.
Fata sărută murmurând floarea roşie şi Făt-Frumos născu ca din nimica înaintea ei.
— Ei, ştii ceva? o întrebă el.
— Nu ştiu nimica, zise ea tristă şi punând dosul mânii pe fruntea ei, am uitat tot.
— Însă eu am auzit tot, zise el. Rămâi cu bine, fata mea; în curând ne vom vedea iar.
El încălecă pe un cal şi dispăru în pustiuri.
În arşiţa cea dogoritoare a zilei... văzu aproape de pădure un ţânţar zvârcolindu-se în nisipul cel fierbinte.
— Făt-Frumos, zise ţânţarul, ia-mă de mă du până-n pădure, că ţi-oi prinde şi eu bine. Sunt împăratul ţânţarilor.
Făt-Frumos îl duse până în pădurea prin care era să treacă.

— Mi-ai făcut un bine, ţi l-am făcut şi eu.
Când se întoarse cu caii, baba începu să turbe, să răstoarne casa

Ieşind din pădure, trecu iar prin pustiu de-a lungul mării şi văzu un rac atât de ars de soare, încât nu mai avea nici putere să se mai întoarcă-napoi...
— Făt-Frumos, zise el, aruncă-mă-n mare, că ţi-oi prinde şi eu bine. Sunt împăratul racilor.
Făt-Frumos îl aruncă în mare şi-şi urmă calea.
Când înspre sară ajunse la un bordei urât şi acoperit cu gunoi de cal. Împrejur gard nu era, ci numai nişte lungi ţăruşe ascuţite, din care şase aveau fiecare-n vârf câte un cap, iar al şaptelea fără, se clătina mereu în vânt şi zicea: cap! cap! cap! cap!
Pe prispă o babă bătrână şi zbârcită, culcată pe un cojoc vechi, sta cu capul ei sur ca cenuşa în poalele unei roabe tinere şi frumoase,

care-i căuta în cap.
— Bine v-am găsit, zise Făt-Frumos.
— Bine-ai venit, flăcăule, zise baba sculându-se. Ce-ai venit? ce cauţi? Vrei să-mi paşti iepele poate?
— Da.
— Iepele mele pasc numai noaptea... Uite, chiar de-acu poţi să porneşti cu ele la păscut... Fată hăi! ia dă tu flăcăului demâncatul ce i-am făcut eu şi porneşte-l.
Alături cu bordeiul era sub pământ o pivniţă. El intră în ea şi acolo văzu şapte iepe negre strălucite — şapte nopţi, care de când erau nu zărise încă lumina soarelui. Ele nechezau şi băteau din picioare. Nemâncat toată ziua, el cină ce-i dăduse baba ş-apoi, încălecând pe una din iepe, mână pe celelalte în aerul întunecos şi răcoare al nopţii. Dar, încet, încet simţi cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele lui, ochii i se painjiniră şi el căzu ca mort în iarba pajiştei.
El se trezi pe când mijea de ziuă. Când colo, iepele nicăieri. El îşi credea capul pus în ţeapă, când vede ieşind dintr-o pădure-n depărtare cele şapte iepe alungate de un roi nemărginit de ţânţari şi un glas subţire-i zise:
cu susu-n jos şi să bată fata, care nu era de vină.
Proze antume
strângându-l de mână:
35
— Ce ai, mamă? întrebă Făt-Frumos.
— Nimica, zise ea, mi-a venit şi mie toane. Asupra ta n-am nimica... sunt foarte mulţumită. Apoi intrând în grajd, începu să bată caii, ţipând: Ascundeţi-vă mai bine, bată-v-ar mama lui Dumnezeu, ca să nu vă mai găsească, ucigă-l crucea şi mănânce-l moartea!
A doua zi porni cu caii, dar iar căzu jos şi dormi până ce mijea de ziuă. Desperat, era să ieie lumea-n cap, când deodată vede răsărind din fundul mării cei şapte cai, muşcaţi de-o mulţime de raci.

— Mi-ai făcut un bine, zise un glas, ţi l-am făcut şi eu.
Era împăratul racilor.
El mână caii-nspre casă şi vede iar o privelişte ca-n ziua trecută. Însă în cursul zilei roaba babii s-apropie de el şi-i zise încet
— Eu ştiu că tu eşti Făt-Frumos. Să nu mai mănânci din bucatele ce-ţi fierbe baba, pentru că-s făcute cu somnoroasă... Ţi-oi face eu altfel de bucate.
Fata într-ascuns îi făcu merinde, şi-nspre sară, când era să plece cu caii, îşi simţi ca prin minune capul treaz.
Spre miezul nopţii se-ntoarse acasă, mână caii în grajd, îi încuie şi intră în odaie. Pe vatra cuptorului, în cenuşă mai licureau câţiva cărbuni. Baba sta întinsă pe laiţă şi înţepenită ca moartă. El gândi c-a murit ş-o scutură. Ea era ca trunchiul şi nu se mişca deloc. El trezi fata, ce dormea pe cuptor.
— Uite, zise el, ţi-a murit baba.
— Aş! asta să moară!? răspunse ea suspinând. Adevărat că acu e ca şi moartă. Acu-i miazănoaptea... un somn amorţit îi cuprinde trupul... dar sufletul ei cine ştie pe la câte răspinteni stă, cine ştie pe câte căi a vrăjilor umblă. Până ce cântă cucoşul, ea suge inimile celor ce mor, ori pustieşte sufletele celor nenorociţi. Da, bădică, mâine ţi se-mplineşte anul, ia-mă şi pe mine cu d-ta, că ţi-oi fi de mare folos.

Eu te voi scăpa din multe primejdii pe care ţi le găteşte baba.
Ea scoase din fundul unei lăzi hârbuite şi vechi o cute, o perie şi o năframă.
Mihai Eminescu 36
A doua zi de dimineaţă i se împlinise lui Făt-Frumos anul. Baba trebuia să-i dea unul din cai ş-apoi să-l lase să plece cu Dumnezeu. Pe

când prânzeau, baba ieşi până în grajd, scoase inimile din câteşişapte cai, spre a le pune pe toate într-un tretin slab, căruia-i priveai prin coaste. Făt-Frumos se sculă de la masă şi după îndemnarea babei se duse să-şi aleagă calul ce trebuia să şi-l ieie. Caii cei fără inimi erau de un negru strălucit, tretinul cel cu inimile sta culcat într-un colţ pe-o movilă de gunoi.
— Pe acesta-l aleg eu, zise Făt-Frumos, arătând la calul cel slab.
— Da' cum Doamne iartă-mă, să slujeşti tu degeaba!? zise baba cea vicleană. Cum să nu-ţi iei tu dreptul tău? Alege-ţi unul din caii işti frumoşi... oricare-ar fi, ţi-l dau.
— Nu, pe acesta-l voi, zise Făt-Frumos, ţinând la vorba lui.
Baba scrâşni din dinţi ca apucată, dar apoi îşi strânse moara cea hârbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriţă.
— Hai, ia-ţi-l! zise-n sfârşit.
El se urcă pe cal cu buzduganul de-a umere. Părea că faţa pustiului se ia după urmele lui, şi zbura ca un gând, ca o vijelie printre volburele de nisip ce se ridicau în urmă-i.
Într-o pădure îl aştepta fata fugită. El o urcă pe cal după dânsul şi fugea mereu.
Noaptea inundase pământul cu aerul ei cel negru şi răcoare.
— Mă arde-n spate! zise fata.
Făt-Frumos se uită înapoi. Dintr-o volbură naltă, verde, se vedeau nemişcaţi doi ochi de jăratic, a căror raze roşii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei.
— Aruncă peria, zise fata.
Făt-Frumos o ascultă. Şi deodată-n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze şi de un urlet flămând de lupi.
— Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura asemenea unui demon urmărit de un blestem prin negura nopţii. Luna palidă trecea prin nouri suri ca o faţă limpede prin mijlocul unor vise turburi şi seci.
Proze antume
funie de fum, a cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.
— Aruncă năframa, zise fata.
Făt-Frumos o ascultă.
albastrul tăriei Miazănoaptea bătrână cu aripile de aramă.
37
Făt-Frumos zbura... zbura necontenit.
— Mă arde-n spate! zise fata c-un geamăt apăsat, ca şi când s-ar fi silit mult ca să nu spuie încă.
Făt-Frumos se uită şi văzu o bufniţă mare şi sură, din care nu străluceau decât ochii roşii, ca două fulgere lănţuite de un nor.
— Aruncă cutea, zise fata.
Făt-Frumos o aruncă.
Şi deodată se ridică din pământ un colţ sur, drept, neclintit, un uriaş împietrit ca spaima, cu capul atingând de nori.
Făt-Frumos vâjâia prin aer aşa de iute, încât i se părea că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adânc nevăzut.
— Mă arde, zise fata.
Baba găurise stânca într-un loc şi trecea prin ea prefăcută într-o
Şi deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede, adânc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint şi stelele de foc.
Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer şi se uită prin nori. Cale de două ceasuri — pierdută în naltul cerului — plutea încet, încet prin
Când baba înota smintită pe la jumătatea lacului alb, Făt-Frumos aruncă buzduganu-n nori şi lovi Miazănoaptea în aripi. Ea căzu ca plumbul la pământ şi croncăni jalnic de douăsprezece ori.
Luna s-ascunse într-un nor şi baba, cuprinsă de somnul ei de fier, se afundă în adâncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului. Iar în mijlocul

lui se ridică o iarbă lungă şi neagră. Era sufletul cel osândit al babei.
— Am scăpat, zise fata.
— Am scăpat, zise calul cel cu şapte inimi. Stăpâne, adăogi calul, tu ai izbit Miazănoaptea, de a căzut la pământ cu două ceasuri înainte de vreme, şi eu simt sub picioarele mele răscolindu-se nisipul. Scheletele înmormântate de volburele nisipului arzător al pustiilor au să se scoale spre a se sui în lună la benchetele lor. E primejdios ca să

Iară din întinsele pustii se răscoleau din nisip schelete nalte... cu

umbli acuma. Aerul cel înveninat şi rece al sufletelor lor moarte v-ar putea omorî. Ci mai bine voi culcaţi-vă, şi eu pân-atuncea m-oi întoarce la mama, ca să mai sug înc-o dată laptele cel de văpaie albă a ţâţelor ei, pentru ca să mă fac iar frumos şi strălucit.
Făt-Frumos îl ascultă. Se dete jos de pe cal şi-şi aşternu mantaua pe nisipul încă fierbinte.
Dar ciudat... ochii fetei se-nfundase în cap, oasele şi încheieturile feţei îi ieşise afară, pieliţa din oacheşă se făcuse vânătă, mâna grea ca plumbul şi rece ca un sloi de gheaţă.
— Ce ţi-i? o întrebă Făt-Frumos.
— Nimica, nu mi-i nimica, zise ea cu glasul stins: şi se culcă în nisip, tremurând ca apucată.
Făt-Frumos dădu drumul calului, apoi se culcă pe mantaua ce şi-o aşternuse. El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise. Peliţele de pe lumina ochiului i se roşise ca focul şi prin el părea că vede cum luna se cobora încet, mărindu-se spre pământ, până ce părea ca o cetate sfântă şi argintie, spânzurată din cer, ce tremura strălucită... cu palate nalte, albe... cu mii de ferestre trandafirii; şi din lună se scobora la pământ un drum împărătesc acoperit cu prund de argint şi bătut cu pulbere de raze.
capete seci de oase... învelite în lungi mantale albe, ţesute rar din fire de argint, încât prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunţile lor purtau coroane făcute din fire de raze şi din spini auriţi şi lungi... şi încălicaţi pe schelete de cai, mergeau încet-încet... în lungi şiruri... dungi mişcătoare de umbre argintii... şi urcau drumul lunii, şi se pierdeau în palatele înmărmurite ale cetăţii din lună, prin a cărora fereşti se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis.
Atunci i se păru că şi fata de lângă el se ridica încet..., că trupul ei se risipea în aer, de nu rămâneau decât oasele, că, inundată de o manta argintie, apuca şi ea calea luminoasă ce ducea în lună. Se ducea în turburea împărăţie a umbrelor, de unde venise pe pământ, momită de vrăjile babei.

ajunse la castelul încolţit al Genarului.
De astă dată Genarul vâna departe cale de şapte zile.
încet se auzea motanul mieunând din câte şapte capetele.
Pierdut în păduri, Genarul îşi aude calul nechezând.
— Ce e? îl întrebă.
— Făt-Frumos îţi fură fata, răspunse calul năzdrăvan.

Apoi peliţa ochilor lui se înverzi... se înnegri — şi nu mai văzu nimica.
Când deschise ochii, soarele era sus detot. Fata lipsea şi aievea.
Dar în pustiul arid nechezea calul frumos, strălucit, îmbătat de lumina aurită a soarelui, pe care el acu o vedea pentru-ntâia oară.
Făt-Frumos se avântă pe el şi-n răstimpul câtorva gânduri fericite
El o luă pe fată pe cal dinaintea lui. Ea-i cuprinse gâtul cu braţele ei şi-şi ascunsese capul în sânul lui, pe când poalele lungi ale hainei ei albe atingeau din zbor nisipul pustiei. Mergeau aşa de iute, încât i se părea că pustiul şi valurile mării fug, iar ei stau pe loc. Şi numai

— Putea-l-om ajunge? întrebă Genarul mirat, pentru că ştia că-l omorâse pe Făt-Frumos.
— Nu, zău, răspunse calul, pentru c-a încălecat pe un frate al meu, care are şapte inimi, pe când eu n-am decât două.
Genarul îşi înfipse pintenii adânc în coastele calului, care fugea scuturându-se... ca o vijelie. Când îl văzu pe Făt-Frumos în pustiu, zise calului său:
— Spune frăţâne-tău să-şi arunce stăpânul în nori şi să vină la mine, că l-oi hrăni cu miez de nucă şi l-oi adăpa cu lapte dulce.
Calul Genarului îi necheză frăţâne-său ceea ce-i spusese, iar frate-său i-o spuse lui Făt-Frumos.
— Zi frăţâne-tău, zise Făt-Frumos calului său, să-şi arunce stăpâ-nu-n nori, şi l-oi hrăni cu jăratic şi l-oi adăpa cu pară de foc.
Calul lui Făt-Frumos o necheză asta frăţâne-său, şi acesta azvârli pe Genarul până în nori. Norii cerului înmărmuriră şi se făcură palat sur şi frumos, iar din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaştri
Mihai Eminescu
Dar ce făcuse oare în vremea aceea Ileana împărăteasa?
În grădina cu multe straturi, neudată şi necăutată de nimeni,

ca cerul, ce repezeau fulgere lungi. Erau ochii Genarului, exilat în împărăţia aerului.
Făt-Frumos domoli pasul calului şi aşează pe fată pe acela al tătâ-ne-său. O zi încă, şi ajunseră în mândra cetate a împăratului.
Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, şi de aceea, când se împrăştie faima venirii lui, ziua-şi muie aerul în lumină de sărbătoare şi oamenii aşteptau murmurând la faima venirii lui, cum vuieşte un lan de grâu la suflarea unui vânt.
Ea, cum plecase Făt-Frumos, s-a închis într-o grădină cu nalte ziduri de fier, şi acolo, culcându-se pe pietre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plânse într-o scaldă de aur, aşezată lângă ea, lacrimi curate ca diamantul.
născură din pietriş sterp, din arşiţa zilei şi din secăciunea nopţii flori cu frunze galbene şi c-o culoare stinsă şi turbure ca turburii ochi ai morţilor — florile durerii.
Ochii împărătesei Ilenei, orbiţi de plâns, nu mai vedeau nimica, decât i se părea numai că-n luciul băii, plină de lacrimile ei, vedea ca-n vis chipul mirelui ei iubit. Ci ochii ei, două izvoare secate, încetase de a mai vărsa lacrimi. Cine-o vedea cu părul ei galben şi lung, despletit şi împrăştiat ca creţii unei mantii de aur pe sânul ei rece, cine-ar fi văzut faţa ei de-o durere mută, săpată parcă cu dalta în trăsăturile ei, ar fi gândit că-i o înmărmurită zână a undelor, culcată pe un mormânt de prund.
Dar cum auzi vuietul venirii lui, faţa ei se-nsenină; ea luă o mână de lacrimi din baie şi stropi grădina. Ca prin farmec, foile galbene ale aleilor de arbori şi ale straturilor se-nverziră ca smarandul. Florile triste şi turburi se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit, şi din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.
Împărăteasa cea oarbă şi albă umblă încet prin straturi şi culese în poale o mulţime de lăcrimioare, pe care apoi, aşternându-le lângă baia de aur, făcu un pat de flori.

Atunci intră Făt-Frumos.
Ea s-aruncă la gâtul lui, însă, amuţită de bucurie, ea nu putu decât să îndrepte asupră-i ochii săi stinşi şi orbi, cu care ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei. Apoi ea îl luă de mână şi-i arătă baia de lacrimi.
Luna limpede înflorea ca o faţă de aur pe seninul cel adânc al cerului. În aerul nopţii, Făt-Frumos îşi spălă faţa în baia de lacrimi, apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o ţesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori. Împărăteasa se culcă şi ea lângă el şi visă

în vis că Maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale dimineţii şi i le aşezase pe frunte.
A doua zi, deşteptată, ea vedea...
A treia zi se cunună împăratul cu fata Genarului.
A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.
Un roi de raze venind din cer a spus lăutarilor cum horesc îngerii când se sfinţeşte un sfânt, şi roiuri de unde răsărind din inima pământului le-a spus cum cântă ursitorile când urzesc binele oamenilor. Astfel lăutarii măiestriră hore nalte şi urări adânci.
Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lăcrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosiţele viorele şi florile toate s-adunară, vorbind fiecare în mirosul ei, şi ţinură sfat lung cum să fie luminile hainei de mireasă; apoi încredinţară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur. Acesta se duse şi flutură în cercuri multe asupra feţei miresii când ea dormea ş-o făcu să vadă într-un vis luciu ca oglinda cum trebuia să fie-mbrăcată. Ea zâmbi când se visă atât de frumoasă.
Mirele-şi puse cămaşă de tort de raze de lună, brâu de mărgăritare, manta albă ca ninsoarea.
Şi se făcu nuntă mândră şi frumoasă, cum n-a fost alta pe faţa pământului.
Ş-au trăit apoi în pace şi în linişte ani mulţi şi fericiţi, iar dac-a fi adevărat ce zice lumea, că pentru feţii-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi poate c-or fi trăind şi astăzi.

SĂRMANUL DIONIS

Nuvelă

...şi tot astfel, dacă închid un ochi văd mâna mea mai mică decât cu amândoi. De aş avea trei ochi aş vedea-o şi mai mare, şi cu cât mai mulţi ochi aş avea cu atâta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, născut cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrându-şi proporţiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, şi toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupuindu-i dotaţi cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul şi în proporţiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, caeteris paribus, înmiit de mare — acelaşi lucru. Cu proporţiuni neschimbate — o lume înmiit de mare şi alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atât de mare. Şi obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici; cu amândoi — mai mari; cât de mari sunt ele absolut? Cine ştie dacă nu trăim într-o lume microscopică şi numai făptura ochilor noştri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem? Cine ştie dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel, şi nu aude fiecare sunet într-alt fel — şi numai limba, numirea într-un fel a unui obiect ce unul îl vede aşa, altul altfel, îi uneşte în înţelegere. — Limba? — Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiţilor oameni — numai individul, acelaşi rămâind, o aude într-un fel.
Şi, într-un spaţiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricât de mare şi oricât de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea? Asemenea, în eternitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricât de mare sau oricât de mică, numai o clipă suspendată? Şi iată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă şi raporturile de timp, la o picătură de vreme, secolii din istoria aces-

tei lumi microscopice ar fi clipite, şi în aceste clipite oamenii ar lucra tot atâta şi ar cugeta tot atâta ca în evii noştri — evii lor pentru ei ar fi tot atât de lungi ca pentru noi ai noştri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp clipa de bucurie — şi toate acestea, toate, ar fi — tot astfel ca şi azi.

...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spaţiu – ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut şi viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă, şi infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri care sunt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni, atuncea în adâncurile sufletului coborându-ne, am putea trăi aievea în trecut şi am putea locui lumea stelelor şi a soarelui. Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-au pierdut – cine ştie câte mistere ne-ar fi descoperit în această privinţă! Dacă lumea este un vis – de ce n-am putea să coordonăm şirul fenomenelor sale cum voim noi? Nu e adevărat că există un trecut – consecutivitatea e în cugetarea noastră – cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleaşi întotdeauna, există şi lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun – este oare absolut imposibil? Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziţiunii lui, o clipă de timp în împărţibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spaţiu şi timp, cât infinit! Dac-aş putea şi eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu pân' în acea fază a emanaţiunii lui care se numeşte epoca lui Alexandru cel Bun de exemplu... şi cu toate acestea...

. . . . . .

Cu drept cuvânt cititorul va fi clătit din cap şi va fi întrebat – prin mintea cărui muritor treceau aceste idei? Existenţa ideală a acestor reflecţiuni avea de izvor de emanaţiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat într-o căciulă de miel. Era noapte şi ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strâmte şi noroioase

ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite din care consistă partea cea mare a capitalei României, şi prin bălţile de noroi ce împroşcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde treceau nişte ciubote mari cărora nu le-ar fi păsat nici de potop, cu atât mai vârtos că aveau turetci care îngropau în ele pantalonii individului conţinut îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin şiroaiele ploii, care dederă capului său aspectul unui berbec plouat, şi te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie – hainele lui ude – sau metafizica. De prin crâşme şi prăvălii pătrundea prin ferestrele cu multe geamuri, mari şi nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Pe ici pe colo trecea câte un romanţios fluierând; câte un mitocan cu capul lulea de vin îşi făcea de vorbă cu păreţii şi cu vântul; câte-o femeie cu faţa înfundată în capşon îşi desfăşura trecătoarele umbre prin spaţiul neguros, asemenea zeilor întunecaţi din epopeile nordice... Dintr-o crâşmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie să se uite şi razele pătrunseră prin uşă şi-i loviră faţa. Nu era un cap urât acela a lui Dionis. Faţa era de acea dulceaţă vânătă albă ca şi marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, şi ochii tăiaţi în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor – un zâmbet fin şi cu toate astea atât de inocent trecu peste faţa lui la spectacolul ce-l privea. – Ce era adică: Un băiet de ţigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg şi într-un surtuc lung de-i ajungea la călcâi şi care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în câteva fire de păr şi, cu degetele uscate, pişca nişte coarde false care ţârliau nervos, iară împrejuru-i frământa pământul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari umpluţi cu paie. Oricât de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simţul estetic al călătorului meu, el avu o influenţă salutară asupra eroului nostru care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de samă că ploaia-l udase până la piele. El intră într-o cafenea

de alături, ca să se usuce. Ridicându-şi căciula cea miţoasă, vedem o

frunte atât de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu faţa într-adevăr plăcută a tânărului meu. Părul numai cam prea lung curgea în viţe până pe spate, dar uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului contrasta plăcut cu faţa fină, dulce şi copilărească a băietanului. Îşi puse în cui paltonul ud şi, la aroma îmbătătoare a unei cafele turceşti, ochii lui cei moi şi strălucitţi se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă câteodată atât de bine băieţilor, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu faţa de copil. Între aceşti muri afumaţi, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino şi de cadenţata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspândind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat. Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit şi adesea surâdea. Surâsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, şi totuşi de o profundă melancolie. Melancolia în vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; el era orfan, o existenţă — cum sunt multe la noi — fără de speranţă şi, afară de aceea, determinat prin naştere la nepozitivism. În introducerea acestor şiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere — şi c-un asemenea cap omul nu ajunge departe — şi mai cu seamă cel sărac — şi Dionis era un băiet sărac. Prin natura sa predispusă, el devenea şi mai sărac. Era tânăr — poate nici optsprezece ani — cu atât mai rău... ce viaţă-l aşteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur... şi această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atât de visătoare. Lucruri mistice, subtilităţi metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare că pentru el visul era o viaţă şi viaţa un vis? Era minune că devenea superstiţios? Adesea îşi închipuise el însuşi cât de trişti, cât de lungi, cât de monotoni vor trece anii vieţii lui — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputinţă sufletească de a-şi crea o soartă mai fericită, el ştia că în “această ordine a realităţii”, cum o numea el, nu-l va întâlni nici un zâmbet şi nici o lacrimă — neiubit şi neurât de cineva, se va stinge asemenea unei scântei după

care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colţ întunecos şi painjinit din arhiva unei cancelarii, şi atmosfera leneşă şi flegmatică a cafenelei — asta era toată viaţa lui. Cine-ntreabă dacă şi el are inimă, dacă şi lui i-ar plăcea să umble frumos îmbrăcat, cum sunt întrebaţi atâţia copii — dacă şi el ar dori — să iubească? Să iubească — ideea aceasta îi strângea adesea inima. Cum ar fi ştiut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mâini, cum s-ar fi închinat unei copile care i-ar fi dat lui inima ei! Adesea şi-o închipuia pe acea umbră argintie cu faţa albă şi păr de aur — căci toate idealele sunt blonde — şi parcă simţea mâinuţele-i calde şi înguste în mâinile lui, şi parcă-i topea ochii sărutându-i, şi parcă i se topea sufletul, fiinţa, viaţa, privind-o... vecinic privind-o.

Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărţi, oameni cu părul în dezordine, ţinând cărţile într-o mână ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mişcându-şi buzele fără a zice o vorbă şi trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua şi berea ce le sta dinainte — semn de triumf! Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul cu pălăria naltă pe ceafă şi cu mâinile unite pe spate, c-o ţigară lungă în gură a cărei independenţă era mărginită numai de buzele individului, se uita — dracu ştie, cu interes ori aşa numai la un portret a lui Dibici-Zabalkanski atârnat în afumatul perete. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oră a

nopţii. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase şi, prin mrejele şi valurile de nouri negri-vineţi, luna trecea palidă şi rece. În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele şi buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înălţau ochii de fereastă spartă a unei case vechi a cărei streşină de şindrilă era putredă şi acoperită c-un muşchi care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunii. Nişte trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Uşa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scârţâind în vânt şi numai într-o ţâţână, treptele erau

putrede şi negre — pe ici pe colo lipsea câte una, aşa încât trebuiai să treci două deodată şi balconul de lemn se clătina sub paşi. El trecu prin hăţişul grădinii şi prin zăplazurile năruite şi urcă iute scările. Uşile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă, spaţioasă şi goală. Pereţii erau negri de şiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod şi un mucegai verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi şi gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colţurile tavanului cu grinzi lungi şi mohorâte painjenii îşi exercitau tăcuta şi paşnica lor industrie; într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo câteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină; în alt colţ, un pat, adică câteva scânduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie şi c-o plapomă roşie. Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine şi gotice; pe ea hârtii, versuri, ziare rupte, broşuri efemere din câte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgânească. Luna îşi vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă; pereţii posomorâţi aveau, pe unde ajungea lumina lunii, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor; pânzele de painjin străluceau vioi în lună şi deasupra cărţilor dorminde în colţ se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într-un cui bustul în mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani, cu păr negru şi lung, cu buzele subţiri şi roze, cu faţa fină şi albă ca tăiată-n marmură şi cu nişte ochi albaştri mari sub mari sprâncene şi gene lungi negre. Ochii cei albaştri ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colorit atât de limpede şi senin, încât păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mâinile cele dulci, mici, albe, trăsurile feţei de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de o adâncime nespusă, fruntea uscată şi femeieştemică, părul undoind, cam prea lung — te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui portret care sub lumina plină a lunii părea viu, ochii lui erau plini de o

superstiţioasă nerozie, el şopti încet şi cu glasul înecat de lacrimi: “Bună sară, papà!”, umbra părea că-i surâde din cadrul ei de lemn — el s-apropie şi sărută mâinile portretului, apoi faţa, gura, ochii cei de foc vânăt. Înecat de iubire pentru o fiinţă ce nu mai exista, ar fi dorit ca etern să ţie astă noapte cu aerul răcoare limpezit de lumina lunii, vecinic ar fi dorit să ţie dulcea, neînţeleasa, dar atât de fericita lui nebunie. Va să zică asupra acestui chip îşi concentrase el amorul lui, atâta formă avea pustiita, sărmana lui viaţă — un portret!... Da, era tatăl său, când fusese în vârsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă, cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său; de acel copil cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el şedea în casa preotului bătrân a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său îşi va avea sfârşitul, că el o va lua de soţie, că o soartă aurită o aşteaptă. Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru — o deschise — o citi — o rupse bucăţi şi cu ea mintea sa... o copie de pe un testament părea a fi după cât se putea pricepe din

bucăţile rupte. El muri în spitalul de alienaţi... palid, mut până-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.
Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.
Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mâinilor ei — mâini delicate de doamnă — faţa ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată blândeţe aveau numai pentru el grijă şi înţelegere — pentru el — şi pentru portret. De copil încă el admira ochii cei frumoşi ai portretului ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost papà! zicea el surâzând şi mumă-sa, auzindu-l, îşi ştergea într-ascuns lacrimile ei.
— Ochii? nu-i aşa, Dionis — ochii!
— Da, mamă!
— Aceşti ochi!... O dacă i-ai fi văzut tu aceşti ochi vrodată în viaţa ta ţi s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vânătă stea a dimineţii, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cât era de frumos acest copil şi ce tânăr a murit! Frumoşi au înmărmurit ochii lui în negurile gândirii mele, precum ar rămânea prin nouri, pe bolta întunecoasă,

două, numai două stele vinete... Ş-apoi îl lua în braţele ei, îl dezmierda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era el întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescu rău — dar cum se putea altfel — îl iubea aşa de mult! Singura ei bucurie într-o viaţă fără speranţă, fără viitor, fără mulţumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decât acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă şi tristă a sufletului său de copil. Ce gândea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvânt ieşit din nebunatica sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi. În delirul ei, ea trase mâna copilului ş-o ascunse în sân, lângă inimă, s-o încălzească — un simbol al vieţii ei întregi!
De-atunce fizionomia, surâsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeţe care îl făcea atât de interesant — şi irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuşi nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva — pe el nu-l iubise nimeni în lume afară de mumă-sa — cum l-ar fi putut iubi pe el, atât de singur, atât de sărac, atât de fără viitor! Nu-şi are fiecare om, gândea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine? Cum trăiesc voi şi muri, de nimene plâns, de nimene iubit.
Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rânduri de lungi fulgere roşii — casa se întunecă — şi nu se mai văzu nici umbra din perete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.
Să privim acum şi la sărăcia iluminată de razele unei lumânări de său băgate în gâtul unui clondir ce ţinea loc de sfeşnic. Ce vizunie — şi aici, aici petrecea el vara şi iarna. Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie, crişcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i painjinea ochii. Surtucul lui pe lângă acestea era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că şi vântul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau... Şi-n asemenea momente, în lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Aşa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice

îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară şi mai cu neputinţă. El băga de samă că gândirile lui adesea se transformau în şiruri ritmice, în vorbe rimate, şi atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hârtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umplea de cugetări melancolice...
Ah! garafa pântecoasă doar de sfeşnic mai e bună
Şi mucoasa lumânare sfârâind săul şi-l arde
Şi-n această sărăcie te inspiră,cântă barde —
Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.
Un regat pentr-o ţigară, s-umplu norii de zăpadă

Cu himere!... Dar de unde? Scârţâie de vânt fereasta,
În pod miaună motanii – la curcani vânătă-i creasta
Şi cu pasuri melancolici meditând umblă-n ogradă.
Uh! ce frig... îmi văd suflarea – şi căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn – iar de coate nici că-mi pasă
Ca ţiganul, care bagă degetul prin rara casă
De năvod – cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.
Cum nu sunt un şoarec Doamne – măcar totuşi are blană –
Mi-aş mânca cărţile mele – nici că mi-ar păsa de ger...
Mi-ar părea superbă, dulce o bucată din Homer,
Un palat borta-n perete şi nevasta – o icoană.
Pe pereţi cu colb, pe podul cu lungi pânze de painjen
Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te-uiţi la ele!
Greu li-i de mindir de paie şi apoi din biata-mi piele
Nici că au ce să mai sugă. – Într-un roi mai de un stânjen
Au ieşit la promenadă – ce petrecere gentilă!
Ploşniţa ceea-i bătrână, cuvios în mers păşeşte;
Cela-i cavaler... e iute... oare ştie franţuzeşte?
Cea ce-ncunjură mulţimea i-o romantică copilă.
Bruh! mi-i frig – Iată pe mână cum codeşte-un negru purec
Să-mi moi degetul în gură – am să-l prind – ba las săracul.

Pripăşit la vro femeie, ştiu că ar vedea pe dracul –
Dară eu – ce-mi pasă mie – bietul “îns!” la ce să-l purec?
Şi motanul toarce-n sobă – de blazat ce-i. Măi motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic şi ornic;
De-ar fi-n lume-un sat de mâţe, zău! că-n el te-aş pune vornic,
Ca să ştii şi tu odată boieria ce-i, sărmane!
Oare ce gândeşte hâtrul de stă ghem şi toarce-ntruna?
Ce idei se-nşiră dulce în mâţeasca-i fantazie?
Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în şură, orăiî în pod în găvăună?
De-ar fi-n lume numai mâţe – tot poet aş fi? Totuna:
Mieunând în ode nalte, tragic miorlăind – un Garrick,
Ziua tologit în soare pândind cozile de şoaric
Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizând duios la lună.
Filozof de-aş fi – simţirea-mi ar fi vecinic la aman!
În prelegeri populare idealele le apăr
Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr
Li arăt că lumea vis e – un vis sarbăd – de motan.
Sau ca popă, colo-n templul închinat fiinţei care
După chip ş-asemănare a creat mâţescul neam,
Aş striga: o motănime! motănime! Vai... Haram
De-al tău suflet motănime, nepostind postul cel mare.
Ah! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,
Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte
Ce destinul motănimii îl desfăşură-nainte!
Ah! atei, nu temeţi iadul ş-a lui Duhuri – liliecii?
Anathema sit! – Vă scuipe oricare motan de treabă,
Nu vedeţi ce-nţelepciune e-n făptura voastră chiară?
O motani fără de suflet! – La sgâriet el v-a dat ghiară
Şi la tors v-a dat musteţe – vreţi să-l pipăiţi cu laba?

Îi! că în clondir se stinge căpeţelul de lumină!
Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat?
Să visăm favori şi aur, tu-n cotlon şi eu în pat.
De-aş putea să dorm încalea. – Somn, a gândului odină,
O, acopere fiinţa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino somn – ori vino moarte. Pentru mine e totuna
De-oi petrece-ncă cu mâţe şi cu pureci şi cu luna,

Ori de nu – cui ce-i aduce? Poezie – sărăcie!
52
Dar în astă sară Dionis era vesel fără să ştie de ce. La căpeţelul de lumânare ce sta în gâtul garafei cu ochiul roş şi bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele şi roasă de molii – un manuscript de zodii. El era un ateist superstiţios – şi sunt mulţi de aceştia. Iniţialele acestei cărţi cu buchii erau scrise ciudat cu cerneală roşie ca sângele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pământul de centrul arhitecturii lumeşti şi pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris şi latineşte: “architecturae cosmicae sive astronimiae geocentricae compendium” – învăţătură despre a lumii orânduială dumnezeiască dupre cum toate pentru pământ a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu – de pe grecie pe românie tâlcuită cu adăugire a înrâurinţei zodiilor asupra vieţii omeneşti. Şi cu o dedicaţiune: “celui întru fiinţa sa nemărginit, întru fapturile mânurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită.” Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumeşti imaginare, pe margini cu portretele lui Platon şi Pitagora şi cu sentinţe greceşti. Două triunghiuri crucişe înconjurate de sentinţa: “Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae.” Constelaţiuni zugrăvite cu roş, calcule geometrice zidite după o închipuită şi mistică sistemă, în urmă multe tâlcuiri de visuri, coordonate alfabetic – o carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde nişte creieri superstiţioşi, dispuşi la o asemenea hrană. La sfârşitul cărţii era zugrăvit Sf. Gheorghie în
Proze antume 53
lupta cu balaurul – dragă doamne simbol ce înfăţişa adevărul nimicind neştiinţa. Aurul de pe spata legăturii de piele se ştersese pe alocurea şi licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele aşezate pe masă şi cu capul în mâini, Dionis descifra textul obscur c-un interes deosebit, până ce căpeţelul de lumină începu a agoniza fumegând.
Se stinse. El îşi apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise şi, la lumina cea palidă a lunii, el întorcea foaie cu foaie uitându-se la constelaţiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, atât de multe încât părea un ghem de fire roş sau un painjiniş zugrăvit cu sânge. Apoi îşi ridică ochii şi privi visând în faţa cea blândă a lunii – ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adânc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sunt o mie de ceruri, părea că presupusa lor fiinţă transpare prin albastra-i adâncime... Cine ştie – gândi Dionis – dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufleteşti, în lumi care se formează aievea aşa cum le doreşti, în spaţii iluminate de un albastru splendid, umed şi curgător.
În faţa locuinţei lui Dionis se ridica o casă albă şi frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus el auzi prin aerul nopţii tremurând notele dulci ale unui clavir şi un tânăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, pare că parfumată, fantastică. El îşi închise ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei virgine murinde. E miază-noapte. Pustiul tace, aerul e mort şi numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat, cu mâinile unite, care cânta o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o junăfată muiată într-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci clapele unui piano sonor şi acompaniind sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce şi moale. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pământului un nou înger lunatec,

Şi liniile semnului astrologic se mişcau cumplit ca şerpi de jăratic.

o nouă Ofelia. Închise iar ochii până ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint şi juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, strângând ochii silit şi tare, a înecat visul său în întuneric, n-a mai văzut nimic, ci auzea dispărând, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. Muzica încetase de mult şi el, cu totul în prada impresiunii sale, ţinea încă ochii strâns închişi. Când se deşteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întuneric şi sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunii. Aerul era blond şi văratic, iar razele lunii, pătrunzând în camera lui Dionis, izbeau faţa sa palidă şi umpleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. “Da – repetă el încet ideea lui fixă – sub fruntea noastră e lumea – acel pustiu întins – de ce numai spaţiul, de ce nu timpul, trecutul”. Privi din nou la painjinişul de linii roşii – şi liniile începură a se mişca. El puse degetul în centrul lor – o voluptate sufletească îl cuprinse – mai întâi i se păru c-aude şoptirea acelor moşnegi bătrâni care, pe când era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ţinându-l pe genunchi, poveşti fantastice despre zâne îmbrăcate în aur şi lumină, care duc limpedea lor viaţă în palate de cristal – şi pare c-a fost ieri, ieri pare că-şi încâlcea degetele în barba lor albă şi asculta la graiul lor înţelept şi şoptitor, la cuminţia trecutului, la acele veşti din bătrâni. El nu se mai îndoia... de o mână nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur şi samur, îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrâni, poporul entuziast şi creştin undoind ca valurile mării în curtea Domniei – dar toate erau încă amestecate.
Tot mai mare şi mai mare devenea painjinul.
– Unde să stăm? auzi el un glas din centrul de jăratic al cărţii.
– Alexandru cel Bun! putu el şopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea îi strângea sufletul şi... încet, încet painjinişul cel roş se lărgi, se diafaniză şi se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui.
El era lungit pe o câmpie cosită, fânul clădit mirosea, cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adânc, nouri de jăratic şi aur

umpleau cu oştirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile râurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului umplea sara chemând la vecernie, şi el? – el – ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de şiac, un comanac negru – în mâna lui cartea astrologică. Şi ce cunoscute-i păreau toate. El nu mai era el. I se părea atât de firesc că s-a trezit în această lume. Ştia sigur cum că venise în câmp ca să citească, că citind adormise. Camera obscură, viaţa cea trecută a unui om ce se numea Dionis, ciudat – el visase! “Ah! gândi el – cartea mea mi-a făcut şotia asta, în urma citirii ei am visat atâtea lucruri extraordinare. Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuşi străină, alta”... Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alţi oameni! Ciudat! “Ah meştere Ruben, zise el zâmbind – cartea ta într-adevăr minunată este!... numai de n-ar ameţi mintea; acuma simt eu, călugărul, că sufletul călătoreşte din veac în veac, acelaşi suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit. Bine zici, meştere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsihoza lor. Bine zici cum că în sufletul nostru este timpul şi spaţiul cel nemărginit şi nu ne lipseşte decât varga magică de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă ş-am fost tras de-o mână nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Câţi oameni sunt într-un singur om? Tot atâţia câte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel

limpede al nopţii. Şi dac-ai mări acea picătură, să te poţi uita în adâncul ei, ai revedea toate miile de stele ale cerului, fiecare – o lume, fiecare cu ţări şi popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea – un univers într-o picătură trecătoare. Ce adânc e evreul acesta”! – gândi el în sine despre dascălul Ruben.
El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mână. Departe, munţii cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi şi plini pare-că de vijelie treceau pe cerul adânc albastru; prin ei munţii ridicau adâncuri şi coaste-n risipă, stanuri negre şi trunchete despicau pe ici pe colo negurile şi un brad se

înălţa singur şi detunat pe-un vârf de munte în faţa soarelui ce apunea. Când soarele intră în nouri, ei părură roşii şi vineţi, tiviţi cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adânci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat, şi numai din când în când, sfâşiindu-se, se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi, încet, se risipiră în creţi vineţi, soarele cădea la vale şi părea pe vârful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî printre crengi de păr un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile munţilor şi făcea ca ei să-şi aprindă jăraticul de argint al frunţilor lor – până ce se cufundă cu totul după munte, care sta negru şi nalt, zugrăvindu-şi în aerul albastru marginile lui tivite cu roşaţă. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului şi tremură voluptos în aerul moale şi clar al serii şi armonia câmpenească umple sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite şi toate contribuind la dulcea şi voluptoasa somnoroşie a lunii.
Prin lumea rumenă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluând parte la fermecata stare a firii, plin încă de impresiunile ciudatei sale întâmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericilor Iaşilor, casele frumos văruite, cu streşine vechi peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El îşi grăbi paşii, până ce intră în târg. O uliţă strâmtă, cu case vechi şi hârbuite a căror caturi de sus erau mai largi decât cele de jos, aşa încât jumătatea catului de sus se răzima pe stâlpi de lemn şi numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub şandramale lungi, apăsate, pline de muşchi negru-verde; iar în cerdacuri şed bătrânii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc feţele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestrelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna revarsă câte-o dungă lungă şi îngustă în umbra uliţei, pe ici pe colo trece câte-un om şuierând – încet, încet uliţele adorm, obloanele se-nchid, lumânările se sting, paznicii de noapte trec cu capetele înfundate în mantale albe, şi călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile şi întunecoasele uliţe.

Maistrul Ruben era un bătrân de o antică frumuseţe. O frunte naltă,

El se opri înaintea unei case ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperământ ţuguit, pereţii erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fântânele şi orice tencuială căzuse de pe ele, încât părea o bucată din ruina unei cetăţui. Obloanele erau mult mai largi decât ferestrele cele înguste, şi la un cerdac ţinut în aer de stâlpi de zid în patru muchiăiî duceau dintr-o lature nişte scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregii înălţimi a casei. Nici un copac, nici un acaret pe lângă casă; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună şi numai o fântână îşi mişca gemând cumpăna ei în vânt. El sui iute scările şi bătu tare în uşa tinzii. În tindă răsunară paşi.
– Cine-i? întrebă un glas adânc, dar liniştit.
– Eu, Dan. Uşa se deschise şi drept în faţa lui Dan se ivi un om

nalt, cu barba lungă şi sură, cu fruntea mare, iar pe creştet avea un fes mic, asemenea iarmurcei jidoveşti. El întinse călugărului mâna şi-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărţi vechi legate în piele, cranii de oameni şi paseri împăiete pe poliţele din

perete, un pat şi o masă pline cu pergamente şi hârtii; iar în atmosfera, grea de mirosul substanţelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roşie, galbenă şi somnoroasă.
pleşuvă, încreţită de gândiri, ochii suri, boltiţi adânc în capul cel înţelept, şi barba lungă, care curgea de sub adâncii umeri ai obrazului până pe pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înţelept din vechime. Arătarea lui era liniştită – dar nu blândă; numai în împrejurul gurii musculoase se vedea o dulceaţă amărâtă de îndoieli. El este un evreu învăţat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputând fi învăţător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică şi filozofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din şcolarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtăşeşte toate îndoielile, dar şi toate descoperirile lui tăinuite. Înţeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la faţa visătoare a lui Dan.

– Ei?

– Pe deplin aşa cum mi-ai spus-o, dascăle – zise Dan – azi sunt încredinţat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îţi spun, acuma am doi oameni cu totului deosebiţi în mine – unul, călugărul Dan, care vorbeşte cu tine şi trăieşte în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.
– În şir, răspunse Ruben, poţi să te pui în viaţa tuturor inşilor care au pricinuit fiinţa ta şi a tuturor a căror fiinţă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simţire întunecată pentru păstrarea şi mărirea neamului lor. Sunt tot ei cei care renasc în strănepoţi... Şi asta-i deosebirea între D-zeu şi om. Omul are-n el numai ăînî şir fiinţa altor oameni viitori şi trecuţi. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni şi ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăşi, cu tot ce se-ntâmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor a cărui ape se întorc în el însuşi, ori asemenea roţii ce deodată cuprinde toate spiţele, ce se-ntorc vecinic. Şi sufletul nostru are vecinicie-n sine – dar numai bucată cu bucată. Închipuieşte-ţi că pe o roată mişcată-n loc s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin care trece roata învârtindu-se, dar numai în şir, pe când roata chiar în aceeaşi clipă e în toate locurile cuprinse de ea.
– Sunt încredinţat, dascăle, în privinţa vremii, dar nemărginirea
– spaţiul?
– Tot ca vremea, bucată cu bucată poţi fi în orice loc dorit, pe care n-o poţi părăsi neumplută. Ştii că în puterea unei legi: Nu este spaţiu deşert. Dar este un mijloc pentru a scăpa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un şir nesfârşit de oameni. Din acest şir lasă pe unul să-ţi ţie locul pe câtă vreme vei lipsi din el. Se înţelege că acesta nu va putea fi întreg căci, întreg fiind, ţi-ar nega existenţa ta. În faptă însă, omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători, îl are fiecare lângă sine, în orice moment – îl vezi, deşi nu-l poţi prinde cu mâna – este umbra ta. Pe o vreme vă puteţi schimba firile – tu poţi să dai umbrei

– Dacă în această sară aş încerca să mă duc într-un spaţiu zidit

tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ţi dă ţie firea ei cea vecinică, şi, ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeţi chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voinţele ţi se realizează după gândirea ta... se-nţelege, împlinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu pe care el le-a rostit la facerea lumii, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ţi-am împrumutat-o.
— Meştere Ruben, oare când voi ajunge să pricep adâncimea ta?
— Adâncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic dacă n-ai fi de firea mea? Crezi că te-aş fi ales de discipol al meu de nu te ştiam vrednic şi adânc? Tu eşti ca o vioară în care sunt închise toate cântările, numai ele trebuiesc trezite de-o mână măiastră, şi mâna ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu. cu totul după voia mea...?
— Vei putea-o... căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfârşit în adâncimea lui. Pe fila a şaptea a cărţii stau toate formulele ce-ţi trebuiesc pentru asta. Şi tot la a şaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nţelege că atunci trebuie să ne despărţim pentru totdeauna; căci, în spaţii dorite, ziua va fi secol, şi când te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă uşor îl vei găsi — numai poate el nu te va cunoaşte, poate va fi pierdut tainele învăţăturii lui şi va fi om ca toţi oamenii. încă, va începe a vorbi, ea va fi atotştiutoare şi-ţi va spune ce trebuie să faci; când te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotştiutor şi în orice caz nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare: cartea mea, citind-o în şir, rămâne neînţeleasă... dar orideunde-i începe, răsfoind tot la a şaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare şir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep, şi se zice că unui om încredinţat despre fiinţa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ţi-i întreba şi umbra... ea nu ştie nimic despre această taină. Se zice că Diavolului înainte de cădere i-ar fi plesnit în minte această obscură

idee şi de atuncea a căzut. De ţi-ar veni în minte să ştii, se risipesc toate dimprejuru-ţi, timp şi spaţiu fug din sufletul tău, şi rămâi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit. Neştiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.
Ruben îşi netezi încet barba şi o adâncă întristare era scrisă pe faţa lui bătrână şi înţeleaptă. Dan îi sărută mâna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumânării şi se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amândoi se sculară şi Dan s-aruncă la gâtul lui, plângând ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.
Dar îndată ce ieşi Dan, îndată ce coborâse scările cu cartea subsuori şi ridicând cu mâna lunga poală a rasei de şiac... casa se prefăcu într-o peşteră cu pereţii negri ca cerneala, lumânarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărţile în beşici mari de sticlă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos şi vioriu draci mici spânzuraţi de coarne, care zupăiau din picioruşe. Ruben însuşi se zbârci, barba-i deveni lăţoasă şi-n furculiţe ca două bărbi de ţap, ochii îi luceau ca jăratic, nasul i se strâmbă şi se uscă ca un ciotur de copac şi, scărpinându-se în capul lăţos şi cornut, începu a râde hâd şi strâmbându-se: hâhâ! zise, încă un suflet nimicit cu totul! Dracii se strâmbau râzând în beşicile lor şi se dădeau peste cap, iar Satana îşi întinse picioarele lui de cal, răsuflând din greu.
— Mult a trebuit pân l-am prins în laţ pe acest călugăr evlavios, dar în sfârşit... hâhâ... totuşi... totuşi... are să-l nimicească bătrânul meu duşman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gândirea tăinuită de numărătoarea cărţii?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentru c-a trebuit să-mi vie!...

Dan trecea iute printr-o parte de oraş în care locuia boierimea. Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scânduri curate şi ceruite sclipeau în lună, ăerauî pierdute în mijlocul unor pomete; pe marginea uliţei, deasupra zaplazurilor, atârnau câte-o jumătate din ramurile arborilor grădinilor... şiruri de nuci cu frunze late, gutâi şi

El ajunse acasă. El şedea într-o chiliuţă din casele unui boier mare.

cireşi... pe ici pe colo se zărea prin verdele întuneric al grădinilor câte o zare galbenă prin obloanele închise... El mergea repede... numai din când în când trecea pe lângă el câte-un tânăr cavaler cu căciula ţurcănească, înfăşurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-şi lăsa mâna... pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzând prin grădini până pe sub vo fereastă care se deschidea apoi în faţa lunii, lăsând să se ivească vro umbră albă care-şi pleca capul tânăr peste cercevele la umbra de sub fereastă. În alt loc unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii... Numai pe ici pe colo auzea câinii urlând la lună, paznicii de noapte care strigau, ori grupe de cavaleri care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atârnate şi le aruncau în urma călugărului spân şi palid... Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur şi în grădine miros ş-o umbră adâncviorie, ruptă de dungi de lumină albă care trecea prin mreje de frunze ca prin strecurători de lumină.

Încet, trecu prin cerdacul cel lung deasupra căruia streşinile ieşite erau suspendate de stâlpi albi... trecu ca o umbră şi, când intră în chilia lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru estraordinar?

— Întunericul îngreuiat cu miros de răşină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roş al unei candele care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat şi flori de sub icoana îmbrăcată cu argint a Mântuitorului. Un greier răguşit cânta în sobă. El aprinse o lampă neagră, umplută cu untdelemn; lumina ei fumega pâlpâind. Încet, încet ochiul luminii se roşi... el se aşează la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare şi cu înţeles întunecat. Tăcerea e atât de mare încât pare că aude gândirea, mirosul, creşterea chiar a unei garofe roşii şi frumoase ce creştea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în peretele afumat la umbra sa proprie, mare şi fantastică. Lampa fâlfâia lungă, ca şi când ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o

vorbire întinsă cu el. Părea c-o întreabă cugetând... părea că ea-i răspunde în cugetări deşirate... un dialog şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decât un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuşi. Ciudat! Această despărţire a individualităţii lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru şi lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe perete şi deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.

E un moment mare, să mă cuget mai întâi — gândi el — dorit-am de când sunt ceva pentru mine? numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gândirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! — De câte ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! — s-o duc într-un pustiu unde să nu fie nimeni — nimeni decât eu şi ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oştiri de flori de aur şi de argint; să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre şi limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcându-se a fugi de amorul meu şi eu s-o urmăresc... Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.

Şi cine era ea, Maria?

Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albaştri şi cuvioşi precum albastru şi cuvios e adâncul cerului şi divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la faţa adâncită şi palidă a călugă rului; o văzuse el ades răsărind — o floare în fereastă — şi în nopţi cu lună el îşi lepăda rasa şi-şi punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i fereşti... până ce se deschideau, până ce se ivea feţi- şoara ei palidă de veghere şi de amor, până ce razele ochilor ei alunecau adânc în ochii lui cei negri. Câteva vorbe, o strângere de mână şi dispărea iar în parfumatul ei iatac, umplând nopţile cu dulci şi neuitate visuri... Acuma se gândi asemene la ea.

Lampa sa fâlfâia mai fantastic, literele bătrâne ale cărţii căpătau înţeles şi se introduceau în visuri şi-n cugete ce-i umpleau capul fără de voinţă, umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi,

cu fruntea naltă, palidă, pleşuvă, cu buze vinete, cu părul de câteva fire sure, cu privirea fixă şi profundă, pe care şi-o ţinti lung asupra cărţii deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi şoptea în gânduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

— Tu ştii — cugetă umbra şi el îi auzea cugetările — ştii bine că sufletul tău din începutul lumii şi până acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri din care azi n-a mai rămas decât praf. El singur n-o ştie, pentru că de câte ori s-a întrupat din nou, de atâtea ori a băut din apa fără gust şi uitătoare a Letei; şi nimeni nu l-a însoţit în uitita lui călătorie decât eu — umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta; cu fiecare ducere la mormânt, cu fiecare naştere am stat lângă ele; am stat la leagănul, voi sta la mormântul tău. Sufletul tău, fără ca azi să şi-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru, care făcea ca stelele să se mute din loc cu adâncul grai şi socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele ştiinţei lui, stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o dezlege şi n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o dezleg, pentru că vorbeam din perete cu Zoroastru cum vorbesc astăzi cu tine.

Dan văzu clar despărţirea fiinţei lui într-o parte eternă şi una trecă- toare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse şapte foi şi umbra prinse conturele unui bas-relief, mai întoarse încă şapte şi umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe perete şi sta diafană şi zâmbitoare, rostind limpede şi respectuos: Bună sară! Lampa cu flacăra ei roşie sta între Dan şi umbra închegată.

— Să urmăm — zise umbra torcând mai departe firul gândirilor sale, gândiri pe care Dan le auzea ca şi când ar fi fost propriile lui cugetări. Apropiindu-ţi prin vrajă fiinţa mea şi dându-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rând, uitând cu desăvârşire trecutul meu; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotştiutor şi, cu ajutorul cărţii, atotputernic. Tu mă laşi pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi; mă condamni să-mi uit vizionara mea fiinţă; iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în orice spaţiu al lumii ţi-ar plăcea... în lună de pildă. Acolo vei trăi un secul şi ţi se va

părea o zi. Ba poţi să iei şi pământul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă şi-l anini de salba iubitei tale; şi crede-mă că de mii de mii de ori mai mici, numai proporţiile dintre ei să rămâie aceleaşi, oamenii s-or crede aşa de mari ca azi. Timpul lor? O oră din viaţa ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii şi-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge şi se vor naşte popoare, în sfârşit toate prostiile de azi se vor întâmpla ş-atunci, se-nţelege că-n diminuare analogă, absolut însă acelaşi lucru.

— Bine, zise Dan apucând mâna cea rece şi diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieţii tale, ca să-l găsesc când voi reveni pe pământ şi să-l recitesc. Tu ai o judecată rece şi vei şti să-mi

descrii toată natura vizionară şi înşelătoare a lucrurilor lumeşti; de la floarea ce cu naivitate minte, prin haina ei strălucită, că e ferice înlăuntrul gingaşelor sale organe, până la omul ce acoperă cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică care ţine cât istoria omenirii, acel sâmbure negru şi rău care-i rădăcina adevărată a vieţii şi a faptelor sale — egoismul său. Vei vedea cum nu se minte în şcoală, în biserică, în stat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfinţenie, pentru a vedea, când murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah! cine ar mai vrea să trăiască când i s-ar spune de mic încă, în loc de poveşti, adevărata stare de lucruri în care va intra?
— Chemarea unui filozof? zise umbra surâzând cu amărăciune — foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăşte soarta. Îmi voi aprinde lampa ş-oi căuta oameni. Memoriile vieţii mele le vei găsi în saltarul acestei mese, când te vei întoarce. Eu singur voi fi mort şi îngropat când vei reveni tu, căci orele vieţii tale vor fi şir de ani întregi pentru pământ. Întoarce încă şapte file şi ţine-mă de mână! Ce simţi?
—Simt braţele mele pierind în aer şi cu toate astea căpătând puteri uriaşe; simt cum, dezlipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.
— Eu, zise umbra încet, simt întunecându-se şi pierind conştiinţa eternităţii mele; simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele... Mai întoarce şapte foi şi metamorfoza reciprocă va fi desăvârşită.
Mihai Eminescu
— Tu eşti? răspunse o voce dragă şi molatică.
— Eu... deschide fereastra... nu e nimeni pe strade, nu te poate
66
Dan întoarse foile, şopti şi umbra deveni om. Omul semăna cu el şi se uita sperios şi uitit la Dan, fixându-l ca pe o umbră, cu buzele tremurânde şi cu paşi şovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică braţul lung şi puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul zbârnâi răguşit o oră... umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan îşi luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vârful degetelor trecu prin tindă şi când ieşi afară închise uşa după sine şi începu a merge încet, încet în lumina lunii pe stradele largi ale oraşului, cu ferestrele şi porţile închise, cu ziduri albe şi gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu câte un păzitor de noapte cu musteţi înfundate în gulerul şi gluga mantalei şi c-o prăjină subsuori; în fine, o linişte somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-şi închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru şi fără nori, case înalte a căror streşini de olane se uitau în lună — iată tabloul! Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă... se înfăţoşa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, şi mergea astfel pe luminatele strade fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încât el însuşi nu-şi părea a fi decât o umbră nepricepută ce fugea pe murii caselor înşirate în rând. Casa din capătul uliţii era galbenă, cu fereşti poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet ăînî fereastră.
vedea nimeni, şi apoi chiar de te-ar vedea...
Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte şi dintre creţii ei apăru frumos şi palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în faţă, încât ochii ei albaştri străluceau mai tare şi clipeau ca loviţi de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gât în jos se trădau boureii sânilor şi mâinuţele şi braţele ei albe şi goale pân în umeri se-ntinseră spre dânsul şi el le inundă cu sărutări. Un moment, şi el sări prin fereastră, îi cuprinse gâtul ei gol, apoi îi luă faţa în mâini şi o sărută cu atâta ardoare, o strânse cu atâta foc, încât îi părea c-a să-i beie viaţa toată din gura ei.
Proze antume 67
— Iubito — zise el încet netezindu-i părul ei de aur — iubito! vino cu mine în lume.

— Unde?
— Unde? Oriunde. Vom trăi aşa de fericiţi acolo unde vom fi, neturburaţi de niminea; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adânci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire şi de amor. Aide!
— Dar ce va zice mama, zise ea, cu ochii plini de lacrimi.
Umbra ei se răsfrângea în perete. Dan se uită fix într-acolo; umbra se desprinse încet şi se înălţă pe-o rază de lună spre a cădea în pat.
— Cine-i acolo — zise Maria tremurând pe pieptul lui.
— Umbra ta, răspunse el zâmbind — ea rămâne în locul tău... vezi-o cum doarme.
— O! ce liberă şi uşoară mă simt — zise ea c-o voce de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O! îţi mulţămesc... Şi ce frumos îmi pai tu acuma... pare că eşti altul... pare că eşti din altă lume.
— Vino cu mine, şopti el la ureche-i, vino prin oştiri de stele, prin tării de raze, până ce, departe de acest pământ nenorocit şi negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decât pe noi.
— Haide dar, şopti ea încunjurându-i gâtul cu braţele ei albe şi lipindu-şi guriţa de buzele lui.
Sărutarea ei îl umplu de geniu şi de-o nouă putere. Astfel îmbrăţişaţi, aruncă neagra şi strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia strângând-o tare la piept, iar cu ceilaltă mână fluturând o parte a mantiei se ridicară încet, încet prin aerul luciu şi pătruns de razele lunii, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, până ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fuse decât o sărutare lungă.
El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru ce oglindea în adâncu-i toată cununa de dumbrăvi ce-l încunjura şi deschidea ochilor o lume întreagă în adânc. El îşi luă calea iar spre pământ. Aproape de pământ, el şezu pe coastele unui nour negru şi

Insulele se înălţau cu scorburi de tămâie şi cu prund de ambră.

se uită lung şi cugetător pentru ultima oară asupra pământului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file şi începu a citi judeţul pământului, şi fiecare literă era un an, fiecare şir un secol de adevăr. Era ceva înfricoşat câte crime au putut să se petreacă pe acest atom atât de mic în nemărginirea lumii, pe acest bulgăre negru şi neînsemnat ce se numeşte pământ. Fărmăturile acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuţi de ochii lumii se numesc împăraţi, şi milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supuşii... El îşi întinse mâna asupra pământului. El se contrase din ce în ce mai mult şi iute, până ce deveni, împreună cu sfera ce-l încunjură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur şi c-un miez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înţelege că atomii din miezul acelui mărgăritar a cărui margini le era cerul, a cărui stropi soare, lună şi stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie, şi poeţii lor nu găseau în univers destule metafore şi comparaţiuni pentru apoteoza eroilor. Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar şi se miră cum de nu plesneşte de mulţimea urii ce cuprindea. Îl luă şi, întorcându-se, atârnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.
Şi ce frumos făcuse el în lună!
Înzestrat cu o închipuire urieşească, el a pus doi sori şi trei luni în albastra adâncime a cerului şi dintr-un şir de munţi au zidit domenicul său palat. Colonade — stânci sure, streşine — un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau printre coaste prăbuşite, printre bucăţi de pădure ponorâte în fundul râpelor până într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreţ care părea a-şi purta insulele sale ca pe nişte corăbii acoperite de dumbrăvi. Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrâng în adânc

icoanele stelelor, încât, uitându-te în el, pari a te uita în cer. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul râului, cât părea că din una şi aceeaşi rădăcină un rai se înalţă în lumina zorilor, altul s-adânceşte în fundul apei. Şiruri de cireşi scuturǎ grei omătul trandafiriu a înfloririi lor bogate, pe care vântul îl grămădeşte în troiene; flori cântau în aer cu frunze îngreuiete de gândaci ca pietre
Proze antume
Dar somnul lor!
69
scumpe, şi murmurul lor umplea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răguşiţi cântau ca orologii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au ţesut de pe-o insulă până la malul opus un pod de pânză diamantică ce sticleşte vioriu şi transparent, încât, a lunilor raze pătrunzând prin el, înverzeşte râul cu miile lui unde. Cu corpul nalt mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod, împletindu-şi părul a cărui aur se strecură prin mâinuţele-i de ceară. Prin hainele argintoase îi transpar membrele uşoare; picioarele-i de omăt abia atingeau podul... Sau adesea, aşezaţi într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El îşi răzima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cânta o pasăre măiastră.

Fluviul lat se adâncea în păduri întunecate, unde apa abia mai sclipea din când în când atinsă de câte-o rază: trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra râului şi formau bolţi nalte de verdeaţă nestrăbătută. Numai pe ici pe colo câte o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile râd şi mână întunecoase lumea lor albastră, până când deodată râul împiedicat de stânci şi munţi s-adună între codri ca marea oglindă a mării şi se limpezeşte sub sori, de poţi număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărţi. Regii, reginele şi fanţii de pe cărţi erau toţi chipuri copiate din basmele ce şi le spuneau serile. Jocul însuşi era o poveste lungă şi-ncurcată, ca din Halima, în care reginele se măritau, regii se însurau şi fanţii umblau înamoraţi, poveste căreia nu-i mai dădeau de capăt până ce nu-ncetau, apăsaţi de somn. Înainte de a dormi ea îşi împreuna mâinile şi, pe când stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului, buzele ei murmurau zâmbind, apoi capul ei, palid de suflarea îndulcită a nopţii, cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene — numai el, ce acoperea braţul ei, atârnând pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amândoi acelaşi vis. Ceruri de oglinzi, ăîngeriî plutind cu înălţatele aripi albe şi cu brâie de curcubeu, portale nalte, galerii
Mihai Eminescu
— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gândesc eu îngerii împlinesc în
70
de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare şi mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strâmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămânea mută la întrebările lui. Şi cu toate acestea în fiece noapte se repeta acest vis, în fiece noapte el umbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Şi de câte ori umblau, el îşi lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru şi căuta în ea dezlegarea întrebării. În van îngerii ce treceau ducând în poalele lor rugăciunile muritorilor se uitau semnificativ la el; în van unul îi spuse lin, aplecâ ndu-se la urechea-i: “De ce cauţi ceea ce nu-ţi poate veni în minte?” Altul: “De ce vrei să scoţi din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putinţă“.

— Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de câte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintând gândirile. El nu-şi putea explica această armonie prestabilită între gândirea lui proprie şi viaţa cetelor îngereşti. clipă?
Ea îi astupă gura cu mâna. Apoi îi şopti la ureche:
— Când plouă, toate grânele cresc; când Dumnezeu vrea, tu gândeşti ceea ce gândesc îngerii.
În zadar. Mintea lui era preocupată şi privirile ochilor lui mari erau aţintite asupra acelei porţi vecinic închise.
— Aş voi să văd faţa lui Dumnezeu, zise el unui înger ce trecea.
— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine şi în zadar îl cauţi, zise îngerul serios.
Odată el îşi simţi capul plin de cântece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mişcă după tactul lor; îngerii ce treceau surâzând pe

lângă el îngânau cântările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, ăcuî frunţi ca ninsoarea, cu ochi albaştri care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sânuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoşi cu capete şi umere inundate de plete; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cânta din arfă un cântec atât de cunoscut... notă cu notă el îl prezicea... Aerul cel alb rumenea de voluptatea cântecului. Numai semnul arab lucea roş, ca jăraticul noaptea.
“Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea fiinţa mea. Oare nu cântă ei ceea ce gândesc eu?... Oare nu se mişcă lumea cum voi eu? El strânse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pământului ardea în salba ei de mărgăritare... Oare fără s-o ştiu nu sunt eu însumi Dumne...” Vum! Sunetul unui clopot urieşesc — moartea mării, căderea cerului — bolţile se rupeau, jumalţul lor albastru se despica, şi Dan se simţi trăsnit şi afundat în nemărginire. Râuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrâne, vuirea nemărginirii ce tremura mişcată... O, gând nefericit! aiuri el. — Spasmotic ţinea în mâna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pământului de la gâtul Mariei. Ea cădea din braţele lui... ca o salcie neguroasă ce-şi întindea crengile spre el şi striga căzând: “Dane! ce m-ai făcut pe mine?”
Şi un glas răsună în urmă-i: “Nefericite, ce-ai îndrăznit a cugeta? Norocul tău că n-ai pronunţat vorba întreagă!...” Supt ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniştit, negru-mort, fără sunet şi fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua şi începu a citi: mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric şi se desfăşura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — pân o văzu departe asemenea unei lune — şi el cobora cu cartea sub mână nourii groşi, s-apropia de pământ, deja vedea culmile strălucite ale unui oraş, lumini presărate, o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare şi... şi îşi deschise ochii.
El se scutură oarecum din somn. Soarele se înălţa ca un glob de aur arzător pe un cer adânc albastru; grădina de desubtul ferestrei în

— Maria! şopti el cu inima strânsă.
Dară inima lui se contrase cu violenţă, căci el înţelese sensul, dar
Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu surâdă, să nu-mi umple suf-

care adormise Dionis era de un verde umed şi răcorit după noaptea cu ploaie, florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilă roase şi ochii lor plini de reci şi zadarnice lacrimi. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinii ei vişinii şi

cireşii înfloriţi, salcâmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie şi melancolică umbră.
Fusese vis visul lui cel atât de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească? — Perdeaua de vis-à-vis se dete puţin într-o parte şi prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Râdea.
Părul ei cel blond şi împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tâmplă, gura micuţă ca o vişină coaptă şi faţa albă şi roşă ca mărul domnesc. După ce râsese — cine ştie de ce? — ea lăsă perdeaua să recadă.
şi neputinţa realizării viselor lui. Acuma ştia că iubeşte. “La ce mi-a mai trebuit şi asta? gândi el cu sufletul plin de lacrimi”. Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puţin o mizerie fără de dorinţe. Şi prima mea dorinţă şi poate ultima — nerealizabilă! Trăsura cea fină şi amară dimprejurul gurii lui se adânci vădit. Sufletul lui se cutremura la gândirea că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranţă? el n-o putea avea. O simţire pe care n-o cunoscuse niciodată era ea să se nască cu amorul?
Ea se reivi, surâse. De astă dată trase perdelele sus şi sta cu-o garoafă în mâinuţa ei albă şi privea pare-că pe gânduri în potirul de purpură al florii. — Nepreţuita! şopti el uitându-se la ea. Ah! ea trebuie să fie bună, de ce surâdea, de ce? şi tocmai în fereastră? Oare ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zâmbiri aveau o intenţiune... mică, cochetă, însă totuşi? — Redispăru.
letul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atât de bună; voi ruga-o să fie rea.
Proze antume
Cu-o dureroasă, nemaisimţită voluptate el îi scrise:
73
Stea,
Sărac de bunuri, frumuseţe şi spirit, inima mea este atât de bolnavă ca o scânteie de soare noaptea, şi te iubesc. Şi ochii tăi, topite stele a dimineţii, privesc atât de adânc, atât de ferice de adânc în noaptea sufletului meu, cât te visez veghind şi, de dorm, la imaginea luminii lor sunt deştept.
Poţi oare ghici simţirea cu care am scris, înger?
...O nu! În viaţa ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimiceşte inima. O nimiceşte! Închipuieşte-ţi că dintr-un om cu simţire, dintr-o fiinţă aievea n-ar rămâne nimic decât o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoşti asemenea oameni. Ei nu pot aparţinea cercurilor în care te mişti tu. Ei sunt jos. Când o inimă pierdută-n mizerie, în apăsare, în neputinţă de a cultiva simţiri, căci fiecare din ele îşi găsesc marginile în puterile celui ce le are, când o asemenea inimă şi-ar ridica aspiraţiunile până la tine, şi le-ar ridica fără voinţă, luptând spre a le năduşi, neputând să le reziste, ce-ar simţi un asemenea om? Întristare? Asta nu-i întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voinţă. Desperarea ucide, această simţire munceşte. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri; şi nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e tâmpă — o asemenea simţire este iadul. Mario! poţi tu să-ţi închipuieşti un asemenea chin fără să plângi — de milă, nu — de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s-o mişte; de venin să fie un suflet, sunt dureri care trebuie să-l îndulcească, şi nu e durere mai mare decât a mea. De ce sunt eu în lume, când tu ai fost menită să fii? De ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aş fi fost, de cât amar scăpam! De n-aş fi fost defel, scăpam de o viaţă chinuită, pustie, fără de lumină. — Floare! cum surâzi în grădina zilelor tale, fără să ştii că o inimă se rupe; stea! cum luceşti în cerul tău, fără să ştii că un suflet moare. Şi, în neştiinţa ta, eşti şi mai frumoasă, eşti

şi mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cât eşti de frumoasă şi cu cât

eşti, cu atâta mai nefericit sunt, şi cu cât sunt, cu atâta mai frumoasă eşti! — N-am avut speranţe, puţin mi-a păsat; n-am avut dorinţe, nici una-n lume, puţin mi-a păsat; de una am fost capabil, de una, care, să-mi cuprindă toată viaţa mea, şi aceea nerealizabilă, tu! — Oricât de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate coborî. Nu-mi zâmbi! Zâmbetul tău m-ar umple de speranţe vane. A mă iubi nu-ţi este permis, dispreţueşte-mă! te rog! Poate dispreţul tău m-ar omorî şi moartea nu-i nimic pe lângă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut pe care au trecut umbra ta, dispreţuieşte-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu ştii de ce, şi nu ţi-o pot spune, şi cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pânza gândirilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.

Mario!... aşa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ţi pot zice altfel... Adio! Adio!

Şi, cu toate că scrisese, totuşi o speranţă de-o dureroasă dulceaţă, deşartă dar singură, îi ameţea sufletul lui. El îşi închipuia că ea va putea fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvânt. Când gândea cum i-ar lua capul ei de aur în mâini şi i-ar topi ochii cu sărutările lui, când gândea că mijlocul ei cel dulce s-ar putea odihni cuprins de braţul lui, că ar putea să-i prindă mâinuţa ei albă, să se uite la transparentele-i degete ore întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viaţa? El simţea că o oră lângă ea ar plăti mai mult decât toată viaţa. Câtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oră de amor. Şi cum i-ar vorbi el! Câte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înţeles, mai nepomenite, pentru un surâs de pe buzele ei, un surâs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; câtă gratitudine pentru-o privire; câtă recunoştinţă pentru că ar lăsa un moment degeţelele ei dulci în mâinile lui, şi el simţea parecă le trage la inima lui, să le facă a simţi desele şi nemăsuratele-i bătăi,... ar plânge şi ar râde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă şi vecinic ar visa aceea oră fără de seamăn.

De unde această simţire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie? El nu-şi simţea capul, nu-şi simţea inima, toate se învârteau

împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decât perdele albe şi de după fiecare se ivea, zâmbind cu o speriată şi copilărească şireţie, capul ei. Înamorat în ea? Asta ar fi fost puţin. Nu în ea, în fiece gândire a ei, în fiece pas, în fiece zâmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost şi-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albaştri; de-ar fi găsit, nu se ştie,... căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea! De l-ar fi dispreţuit, ar fi iubit dispreţul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cât ar fi trăit.

“Ah! zâmbi el c-un fel de dureroasă beţie, de-aş putea s-o sărut, o dată! parecă n-aş mai voi nimic în lume... ori să-i dezmierd mâinile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii. Îngerul meu!”

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniştit, parecă aştepta sentinţa de moarte, nu ştia ce să gândească, nici gândea ceva, era un amestec fără şir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreţ şi spera amor.

Ea se ivi în fereastră. El se retrase după perdea, ca s-o observe. Ochii lui se uscau de ardoare şi sclipeau cu o bolnavă dorinţă; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari şi adânci erau plini de lacrimi, şi se uită înaintea ei, în mâinile unite şi lăsate în jos ţiind scrisoarea şi în faţă cu-o expresie indecisă, înecată de dorinţa de-a plânge ca un copil vinovat. El se arătă în fereastră, şi ochii ei painjiniţi de lacrimi se îndreptară spre el... adânci, miloşi, plutitori... Ea boţi scrisoarea cu mâna, o duse la inimă... şi... o durere ascuţită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viaţa, i se taie în două inima, o negură albă

îi cuprinse vederea... ş-apoi nimic... nimic. El căzuse cât era de lung pe podeaua camerei lui.
Copila fugi speriată din fereastră.
. . . . . .
— Ce scrisoare ţii tu în mână, Mario? Şi cum arăţi tu? Ce ţi-e? zise un bătrân prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastră, ridicând cu mâna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei. Ea cercă a surâde, dar atât de dureros şi atât de îngrijit...
Mihai Eminescu
În vreme ce doctorul (veţi fi ghicit că pleşuvul nostru biped era
El însuşi era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini şi lăsat asupra
76
— Arată!... El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mâini... se uită pe ea, şi faţa lui se adânci din ce în ce. Ajunse la semnătură.
— De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta, unde locuieşte omul acesta?
Lacrimile o inundară şi ea se aruncă suspinând la gâtul tătâne-său.
— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul... în casa cea pustie de peste drum... l-am văzut căzând ca mort pe podele... cine ştie dacă n-a şi murit. Aleargă, tată... poate încă nu-i prea târziu.
— Cum arăta el? întreabă bătrânul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.
— O! e frumos! zise ea repede... ş-apoi îşi muşcă zâmbind buzele.
Se mai ivi încă un om pleşuv şi cu ochelari, cu care bătrânul vorbi repede şi încet, arătându-i scrisoarea. Pleşuvul clătină din căpăţână.
Ei coborâră iute scările şi într-o clipă fură la casa de peste drum.
Deşi erau amândoi bătrâni, ei se grăbise astfel încât aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră uşa.
Dionis era lungit la pământ, părul în dezordine, ochii închişi cu vehemenţă.
Pleşuvul îl ridică încet de la pământ şi-i dezgoli pieptul.
— Cât pe ce era să i se rumpă o vână a inimii, zise el încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar... Îl voi cloroforma, ca din leşin să treacă într-un somn adânc.
doctor) vorbea cu sine însuşi, da din cap, ridica sprâncenele şi-şi urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din perete. Explicarea în două cuvinte: Persoana juridică care se afla acum pe mâna îngrijitoare a Esculapului nostru avea drepturi asupra unei moşteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul şi multe alte împrejurări care nu ne interesează, legate însă de originea până acum obscură a lui Dionis.
Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.
pieptului, paloarea cea liniştită şi marmorie a feţei contrasta cu părul în dezordine. O mână era strâns apăsată pe inimă, ea comprima
Proze antume 77
convulsiv durerea ce o simţea acolo; cealaltă spânzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creţii căreia transpă-reau delicatele şi corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui şi-l privi cu plăcere, cu intenţie.
— Aha! gândi doctorul cu şireţie.
. . . . . .
O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare... apoi un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopţii, cu nouri încreţiţi, cu aerul cald... şi iarăşi, iarăşi oraşul vechi cu stradele strâmte, cu casele închircite, cu streşinile mucegăite în lună, şi Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca câte o dungă prin întunericul lor... el intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.
— Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputinţă în capul unui om. — Umbra lui dormea pe pat.
El citi în cartea lui Zoroastru... ea se sculă încet... cu ochii închişi...

se subţie... se lipi de perete şi se aşează ironică, fantastică, lungă, în dreptul lui.
Dan se simţea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea un fulger îi trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui. El simţea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat şi s-acoperi cu rasa... Pe dinaintea lui treceau fiinţe ciudate pe care nu le văzuse niciodată. “Ah! gândi el — în curând voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume”. Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în perete, parcă surâdea şi — ciudat! — avea ochi albaştri. “Dracul să te ia, gândi el, şi umbra mea îşi bate joc de mine acuma”.
Uşa se deschise şi intră maestrul Ruben.
— Ce pustia, maistre, de când ai lăsat să-ţi crească perciuni şi de când porţi caftan jidovesc?
— Vai de mine domnule, de mult! — de când mă ţin minte, zise Ruben netezindu-şi barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lângă Curtea veche?
Mihai Eminescu
Ruben se uită lung la el.
— D-tale nu ţi-e bine, Domnule, zise el serios.
— Eu mor, maistre Ruben... Uită-te în masa mea, acolo-s memo-
Evreul se uită lung la bolnav şi clătină din cap.
— Umbra ceea a d-tale e un portret care-ţi seamănă, zise el.
— Maistre Ruben, te-ai prostit rău de când nu ne-am mai văzut,

— Lângă Curtea veche... E Riven... vânzătorul de cărţi, iar nu d-ta, maistre Ruben.
riile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în perete, scrise de câtă vreme am fost în lună.
zise tânărul zâmbind, ori eu am devenit o fiinţă superioară magistrului meu... se poate şi asta.
Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însemnase bolnavul, îi deschise săltarul şi dădu într-adevăr de nişte legături de hârtii galbene şi veştezite, legate cu fire de aţă albastră... el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. — În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui pe care Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleşuv şi uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arătă hârtiile... omul se uită iute prin ele... fără îndoială, zise el pentru sine... “De când îl cunoşti?” adaose întorcându-se către evreu.
— De mult. El cumpără de la mine cărţi. În genere cele mai vechi şi tot de-acele pe care nu le mai putem vinde nimănui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrâni a căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preţ de nimica, ca hârtie numai. Şi-n asemenea cărţi el răscolea c-un fel de patimă şi-mi cumpăra cele mai obscure şi mai fără de-nţeles. Acuma asemenea aveam câteva vechituri de astea şi venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpă rat desigur... acum însă... l-am găsit în starea-n care-l vezi. Ş-apoi nici nu-mi mai zice: jupâne Riven, ci maistre Ruben! D-zeu ştie cum s-or fi scrântit toate celea în capul bietului om.
Bolnavul auzea toate acestea şi nu ştia ce înţeles să le dea. “Sunt nebuni oamenii aceştia, gândi el, şi maistrul Ruben şi-a ieşit cu desă-vârşire din minţi... nu-l mai cunosc. Aha! gândi el în urmă, eu am
Proze antume
Are friguri... e în deliriu, zise serios pleşuvul.

murit şi Ruben a venit cu medicii să-mi vândă corpul. Are drept... prin schimbările prin care am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori aceşti doi?...Îmi pare că samănă cu Satana amândoi... Ori e un om, despărţit în două arătări bătrâne cu care-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea... o jumătate cu păr şi una pleşuvă. Cea pleşuvă îmi pipăie pulsul şi cea cu păr se uită la umbra

mea, spânzurată de un cui în perete. Uite! acuma o desprinde din perete şi-o dă lui Ruben în mână. Bravo! Maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meşteri în desprinsul umbrelor din perete, şi ist Pleşuv are să mă ia pe mine... căci cum văd joacă pe doctorul în momentul acesta... Bravo! bravo!" El bătea din palme râzând.
Ruben îi luă umbra şi hârtiile de pe masă şi ieşi din casă, închizând cu zgomot uşa după sine... "Te-ai dus, evreule... te-ai dus şi m-ai vândut chinuitorului de suflete", murmură el c-o resignaţie dureroasă, recăzând cu capul în perini.
. . . . . .
E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, şi Dionis lungit în patu-i tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare şi cu capul greu. I se pare că s-a trezit din nişte vise lungi, obscure, fără de înţeles şi el priveşte, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipseşte din perete, cărţile cele vechi asemenea... casa e aceeaşi, însă mobile nouă şi elegante, covoare pe jos, numai patul e acelaşi. Ciudat, gândi el, din minune în minune... eu nu mai ştiu ce se-ntâmplă cu mine. — Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui şi sub această smălţuire diafană mobilele şi covoarele străluceau somnoros şi mat; un orologiu zângăneşte încet şi subţire în perete şi prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate,

toate întâmplările abia trecute. Şi toate îi păreau vise; mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară faţă cu mintea care-o avuse înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereţii lui; el privea la viitor cum ai privi din fundul unui lac liniştit şi limpede ca lacrima. El singur nu-şi putea explica această limpezime a minţii.
Mihai Eminescu
"Ah! gândi el, şi inima se cutremură în el, este Maria!"
Da, odorul! ea era. Vorbea singură... fetele vorbesc adesea singure...
Dar el o cuprinsese, îi mângâia fruntea ei albă de-i dete pălăria
— Cum dar?
— Da! da! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ţi-e iertat
80
Îşi închise ochii. Deodată simţi cum că pe marginea patului său şedea cineva... îi şedea pe picioare. Apoi simţi o mână dulce şi mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu faţa ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea care cuprindea, strâns de un colan lustruit, mijlocul cel mai gingaş din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchişi nu trădau că el veghează. Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pân-la botinele micuţe ce sticleau radioase pe covorul înflorit.
El simţi aerul îndulcindu-se sub şoptirile ei.
— Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amânau, ba azi, ba mâini... dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el... auzi periculos? Eu nu sunt periculoasă! zise ea răstită! — Dar dacă s-ar trezi... atunci, o, atunci... Dormi! dormi! şopti ea aplecându-şi gura pe fruntea lui...
El simţi o rouă umedă curgându-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănţuise gâtul... ea, speriată, vru să se retragă, dar braţul lui o ţinea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... El se sculă. — Lasă-mă! zise ea roşie ca purpura.
jos şi-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond... apoi îi luă amândouă mâinuţele în mâinile lui... ea nu mai rezista... se uita la ele, îi săruta degetele... ea nu mai rezista... Mario, mă iubeşti tu?
— Dar dacă nu m-ar chema Maria? zise ea sub inspiraţia unei fulgerătoare maliţii.
să vorbeşti... nu ţi-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ţi-e iertat... Ea-l împinse în perini... El voia să vorbească, dar îşi simţi gura astupată de sărutări... El îşi închise ochii şi simţea că inima i se sparge

în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină,

care râdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zâmbetul lui, de surprinderea

şi spaima ei proprie... de tot, tot...
Adesea în nopţi lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, când de bună voia lor trăiau exilaţi la vun sat spre a se iubi departe de zgomotul lumii, Maria intra deodată în salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăraticului din cămin, intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea când se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei zvelte în bluza de catifea neagră, aceeaşi pălărie cu margini largi pe părul ei blond şi picioruşele cele mai mici din lume în botine bărbăteşti. Şi ea s-apropia de el. Mâinuţele-i albe şi transparente ca ceara contrastau cu mânicele moi şi negre şi astfel se primblau de braţ prin semiîntunericul călduros al sălii; din când în când îşi plecau gură pe gură, din când în când stăteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul, şi râdeau.
Era un contrast plăcut: faţa lui trasă şi fină din care nu se putuse încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurii, lângă fizionomia ovală, rotunjită şi albă a ei... chipul unui tânăr demon lângă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.
Două vorbe concluzive. Cine este omul adevărat al acestor întâmplă ri, Dan ori Dionis? Mulţi din lectorii noştri vor fi căutat cheia întâmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieţii lui sufleteşti în realitate: Ruben e Riven; umbra din perete, care joacă un rol atât de mare, e portretul cu ochii albaştri; cu dispariţiunea acestuia dispare ceea ce veţi fi îndemnaţi a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalităţii în mână, mulţi vor gândi a fi ghicit sensul întâmplărilor lui, reducându-le la simple vise a unei imaginaţii bolnave.
Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieţii e un regisor a cărui existenţă n-o putem explica? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranţi care, voind a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, încunjură fondalul şi reapar iarăşi? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o

companie veche spre a reapărea în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaşi număr mărginit pentru regizor. Nu sunt aceiaşi actori, deşi piesele sunt altele? E drept că după fondal nu suntem în stare a vedea. — Şi nu s-ar putea ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă care să ni se pară ca reminiscenţele unui om ce de mult nu mai este?
Nu ezităm de-a cita câteva pasaje dintr-o epistolă a lui Téophile Gautier care colorează oarecum ideea aceasta: “Nu totdeauna suntem din ţara ce ne-a văzut născând şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei care sunt făcuţi în felul acesta se simt ca exilaţi în oraşul lor, străini lângă căminul lor şi munciţi de-o nostalgie inversă... Ar fi uşor a însemna nu numai ţara dar chiar şi secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor cea adevărată... Îmi pare c-am trăit odată în Orient şi, când în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. Trebuie s-o fi uitat”.

LA ANIVERSARĂ
Naraţiune originală
Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adică ea citise un roman ş-ar fi voit să fie de douăzeci şi şase de ani şi nu era decât de paisprezece; el, istoria romanilor şi voia să fie

de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece şi umbla la şcoală. Cu toate acestea astăzi, în ziua sf-tului Ermil, el uitase pe Octavian August şi aştepta felicitări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama – o besectea de toaletă, sora – o pereche de papuci. Elis – nimic. Elis, adică Cleopatra, vară-sa. El se retrăsese în odaia lui, unde clasicii erau aşezaţi pe-un scrin în religioasă regulă şi neviolabilitate şi se primbla cu paşi mari prin casă. Era brunet şi cam poetic. Avea ochi albaştri, ceea ce vrea să zică mult, şi era frumos băiet. Acum stătu cu mirare înaintea oglinzii, se uita cu mirare în ochii lui proprii şi părea că-i întreba ceva. "Tolla mi-a făcut-o". Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... tempi passati!
"Nimic! nimic! – şi eu i-am dat de ziua ei o păpuşă. Adică ce eu i-am dat! Dacă n-am ştiut ce să-i dau! Mama mi-a spus să-i dau o păpuşă. Tolla, Tolla! – zise el râzând – tare mi-eşti dragă". Apoi şezu la masă şi gândi adânc... asupra egalităţii a două hipotenuze. Luă o coală mare de hârtie albă şi scrise drept în mijloc: Regină! Te iubesc! Iscălit: Gajus Julius Căaîesar Octavian August manu propria. Sara era petrecere. Era invitată şi verişoara Elis şi – mare minune – a venit. Părinţii ei au lepădat-o acolo şi s-au dus într-alt loc, unde asemenea erau aşteptaţi. Octavian August imperatorul o petrecea sara pân-acasă, dacă-l iertau ocupaţiunile statului roman, şi astăzi – îl iertau acele ocupaţiuni ale statului roman. Toată sara nu vorbi un cuvânt cu domnişoara. Ea-şi încreţise sprâncenele între ochi, pe

care-i ridică sub frunte; cu braţele-ncrucişate, picior peste picior, şedea-ndărătnică într-un colţ, cu buzele strâns lipite. Dar pe furiş ea strecura câte-o rază drept în ochii lui. Era mânioasă. De doi ani se mânia foarte uşor şi se desmânia tot atât de uşor. Odinioară nu se mânia defel. S-apropiase miezul nopţii. El veni foarte serios. "Îmi veţi da voie, domnişoară, să vă petrec pân-acasă?" Ea se uită în ochii lui şi-ncepu să râdă.
– Bine. Haidem!
Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru fără pic de vânt. Ninsoarea se lăsase pe garduri şi zăplazuri de-amândouă părţile ulicioarei. Zăpada încărcase crengile de copaci şi acoperămintele caselor. Gheţuşul trosnea sub paşi şi el trecea cu dânsa de braţ... ea în scurteică cu guler de blană, roşie la faţă, capişonul alb de lână înconjura faţa, fruntea. Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caier de cânepă şi scurteica – oricât de groasă ar fi fost – accentua totuşi liniile unei talii fine şi mlădioase. O broască. Râdeau vorbind – adică mai mult râs decât vorbă. Cine nu-şi aduce aminte de tinereţea sa – şi fiecare a avut una – de acele hotărâri de a fi serioşi în amor, că-i pe viaţă, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n-o tutuiască – să n-o sărute. Celelalte calea-vale, dar o guriţă? cât lumea. Aşa erau şi ei. De vorbit despre... istorie, geografie şi alte lucruri folositoare da! se-nţelege, cât vrei – dar o guriţă, tu? pe nume? – niciodată!
Aşa ar fi şi rămas – dar luna, luna!
Luna lumina faţa ei albă ca laptele cu obrajii roşi şi părul ei blond, foarte blond, care înconjura cu lux şi fineţe o faţă plină şi râzătoare. Pe când el perora o temă de astronomie – indiferentă atât lui cât şi ei – adică pe când se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gât, l-ar fi sărutat de o mie de ori – aşa număra ea cel puţin – dacă – dacă s-ar fi căzut.
Ah! că prostu-i – gândi ea – nu poate vorbi şi el de altceva, azi cel puţin – adaose uitându-se timid în sus la el. Ce frumosu-i ş-aşa,

El stătu pe loc, îi strânse mâna şi zise încet:
— Mai zi o dată.
— Nu.

când spune prostii, îmi place ş-aşa — gândi tot ea. Apoi nu mai gândi nimic sau Dumnezeu ştie ce — destul, după ce tăcu mult fără s-asculte, zise cam întins şi cam ca şi când n-ar fi băgat de seamă:
— Tu, Ermil, — şi speriată de ceea ce spusese, nu mai zise nimic. Faţa ei era roşie de ruşine.
— Nu? Mă supăr... s-o ştii.
— Tu... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închişi, cu glas tremurător. Era un tu singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vo frază — şi cu toate acestea ce tu? Din gura ei venise mai întâi. Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor; însă totuşi despre un lucru serios — despre căsătorie, cum ea fondează

statele, care-i originea căsătoriei la indieni, tot lucruri adânci. Fiecare tu era controversat. Când îşi propuneau să-şi zică tu, mureau de ruşine, şi-şi ziceau serios, după lungi lupte sufleteşti: “Dumniata”; când stabileau diplomaticeşte să-şi zică d-ta — atunci tu — tu din greşeală, şi iar din greşeală, ş-aşa mai departe.
În fine ajunsese la portiţă.
— Elis! tu... nu ştii cât te iubesc... nici poţi şti căci... căci tu nu ai inimă.
Pe nume şi tu? Vezi, gândi ea, dar nu zise nimic...
— De când te-am văzut, de când ştii tu — căci tu ştii că eu te iubesc şi totdeauna această răceală când eşti singură cu mine. Totdeauna mă sileşti să vorbesc nişte lucruri pe care nici nu le asculţi... Eşti rea la inimă, Elis!
— Domnule! zise ea, stăpânindu-se şi stând băţ înaintea lui. Vrei să mă-nveţi cum trebuie să mă port?
— Şi cu toate astea, zise el încet şi dureros, luna-nfrumuseţează lumea pentru amorul nostru.
Ea se uită în sus şi ochii ei umezi de dulci lacrimi străluceau în lună. El îi cuprinsese talia şi se uitau amândoi — nu gândeau nimic.

— Aud!

Era ceva atât de dureros, atât de fericit în faţa, în tot sufletul lor — ai fi râs ş-ai fi plâns dacă i-ai fi văzut astfel.
În fine începur-a râde — doi copii — râdeau cu lacrimele-n ochi. Şi era atât de argintos râsul ei şi guriţa atât de frumoasă — i-ai fi băut apa din gură.
— Domnule, zise ea deodată c-o seriozitate mare — astăzi ne-am permis o mulţime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi şi-mi pare rău... că trebuie să... să...
— Ei, să...? Iar această mână de povăţuitor... Eu nu sunt copil, Elis... să ştii tu că nu sunt... Iaca, de exemplu...
— De exemplu...?
— Nu te voi mai strânge de mână, nu ţi-oi mai spune pe nume... de azi înainte.
O! gândi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Şezură pe banca de piatră de lângă portiţă... Ea-i întoarse spatele şi-şi muşca unghiile... el se uita în omăt. Prost lucru!
Ar fi putut sta multă vreme aşa. Nu ştiu... În sfârşit... ea... în sfârşit... domnia ei a fost aceea care — aşa încet — c-un pic de mânie şi nu prea:
— Ermil!
— Eu să-ţi spun drept şi să nu zici că nu ţi-am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc defel... şi tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc —

Aşaa! Ea-şi pusese ceva în cap azi: o idee... şi acesta era modul cu care căuta pretexte de ceartă – şi aceste certe, ştia ea cum se sfâr-şesc oare?
– Da! Nu mă iubeşti... repet-o, spune-o... te cred, fiindcă tu nu m-ai iubit niciodată, zise el cu amărăciune. Negri vor trece anii mei... În toate chipurile voi căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură... Nici zâmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicia n-o înmoaie.
– Lasă, lasă! gândi ea şi zâmbi cu mândrie că poate fi atât de aspră.
– Eu ţi-am spus-o, domnul meu, de atâtea ori, că numai amiciţia

era dulce, slab, plin de lacrimi, sfinţit de cea întâi sărutare.

adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce ceri mai mult?... Ce vrei de la mine? adaugă repede.
– Ce vreau, zise el c-o tristă blândeţe, ce vreau? Dar nu vezi tu cum sufăr? Spune-mi numai că mă iubeşti – spune-o! dar nu cu două înţelesuri, nu ca atunci la bal... drept! spune!
– Da! zise ea foarte rece – d-ta ştii că eu te iubesc, sigur. Da.
– O, astă răceală! Tu mă omori, Elis! Vorbeşte-mi, zise el rugător, cum ştii tu câteodată să vorbeşti, c-o blândeţe uimitoare, c-o dulceaţă de sor' – de iubită.
– Bine, bine! Ştiu eu!
– Ce ştii tu? Iaca că nu mă mai supăr... îţi vorbesc blând. Îmi dai mâna ta? Aşa. Spune.
– Vezi tu, Ermil? zise ea c-o seriozitate copilărească şi tristă – tu crezi... tu crezi că eu am apă-n vine... că eu... că eu nu te iubesc?... Dar să-ţi spun ţie... eu nu sunt aspră... Ce ai zice tu dacă... dar te rog să nu spui nimănui... dacă... dar zău să nu spui...
– Ce?
– Vezi tu! formal te-am oprit... am făgăduinţa ta că nu mă vei săruta niciodată. Aşa-i?
– Aşa.
– Ca să ănuî mai zici că eu nu te iubesc – zise supărată – ca să zici că eu te iubesc – repetă c-o ruşinoasă graţie... astăzi... astăzi... Îşi simţi cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui şi era aproape să moară.
– O! te iubesc... n-ai ştiut niciodată cât te iubesc... – glasul ei
– Tu eşti un înger... îndărătnic... dar un înger...
Surâsul obraznic, ochiul cuvios, cochetăria veselă se-ntorc pe rând dup-acea sărutare... chiar liniştea. Ea-şi ţinea braţul după gâtul lui.
– Mă duc... şi tu eşti un măgar.
– Las' să fiu... Nu te duce...
– Trebuie... tu! Aşa-i că tu nu vei uita niciodată această noapte, zise încet, aşa de încet şi totuşi aşa de clar.

– Ah! niciodată.
– Şi acuma... am să-ţi aduc ceva din casă... Un dar de ziua ta... Aşa-i?...
Ea intră iute, se-ntoarse şi-i aduse o cutie mare... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic... era înc-o sărutare.
Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se aşează dinaintea focului şi zise zâmbind: "Tu eşti un măgar!" Deschise cutia. Deasupra era un desemn. El era... lăsat într-un jeţ; o femeie... ea, de dinapoia jeţului îi ţinea ochii cu mâinile. El îşi ridică ochii s-o vadă... şi un moment i se păru c-o vede. Dar unde să fi fost. Dar ce mai era în cutie? Păpuşile ce i le dedese de ziua ei doi ani de-a rândul. Pe fruntea celei de întâi era: "Bertrand e un măgar", pe fruntea celei de a doua: "Gajus nu-şi are minţile toate". Apoi mai era ceva. O mică carte de notiţe... impresii din romane, din poezii, scrise-n fiecare zi şi la sfârşitul

fiecărei notiţe, ca o încheiere, ca o cugetare asupra adormirii: “Ermil, te iubesc!”.
89 Proze antume
CEZARA
Nuvelă originală
I
Era-ntr-o dimineaţă de vară. Marea şi-ntindea nesfârşita-i albă-strime, soarele se ridica încet în seninătatea adânc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopţii, stâncile negre de rouă abureau şi se făceau sure, numai p-ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăţi de nisip şi piatră.
Din nişte colţi de stânci despre apus se ridica o mănăstire veche încunjurată cu muri, asemenea unei cetăţui, şi de după muri vedeai pe ici pe colea câte-un vârf verde de plop ori de castan. Acoperămintele ţuguiete de olane mucigăite, bolta neagră a bisericii, zidurile împrejmuitoare risipite şi năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-şi fondau state, de procesii lungi de gâze roşii care se soreau cu nespusă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite şi mâncate de mult umblet, toate astea laolaltă te făceau a crede că este mai mult o ruină oprită curiozităţii decât locuinţă.
În dreapta mănăstirii se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuţe albe presărate prin dungile văilor, în stânga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi care se pierdeau în depărtarea orizontului, în dreptul ei marea, a cărei suprafaţă era ruptă pe ici pe colea de câte-un colţ de stâncă ce ieşea de sub apă.
De-a lungul zidurilor împrejmuitoare mergeau cărăruşe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de muşunoaie de cârtiţe. Pe una din cărări vedem un călugăr bătrân mergând spre poarta mănăstirei, cu mâinile unite după spate. Rasa i-e de şiac, e-ncins cu găitan alb, metaniile de lână spânzură c-un colţ din sân, papucii de lemn se târâie şi clăpăiesc la fiecare pas. Barba albă i-e cam rară, ochii ca zărul neexpresivi şi cam tâmpiţi; nimic resignat sau ascetic în el.
Mihai Eminescu
În zidul lung şi nalt al mănăstirii, privit din grădină, se văd fereşti
Pe scaun şade un călugăr tânăr. El se află în acele momente de
90
Ajuns la poartă, trage clopoţelul, un frate îi deschide, el intră în curtea ce semăna a părăsită a mănăstirei, cu pardoseala ei de pietre pătrate printre care creşteau în voie fire de iarbă naltă, şi-n mijlocu-i c-un iaz ale cărui maluri erau sălbătăcite de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, lumânărele, sulcină şi măzărichea care-şi ţese păturile ei de flori asupra întregii vegetaţii pe care o sugrumă cu încâlciturile ramurilor. Un cerdac lung, umbrit şi multicolon răspunde c-o scară ce dă-n curte. Bătrânul deschide uşa tinzii şi se face nevăzut înăuntrul clădirii.
cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată-ntreţesută cu iederă şi în dosul acelei mreje de frunze-ntunecoase se văd în oale roze albe ce par a căuta soarele cu capetele lor. Acea fereastră dădea într-o chilie pe pereţii cărei erau aruncate cu creionul fel de fel de schiţe ciudate – ici un sfânt, colo un căţel zvârcolindu-se în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudaşte, flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci, în fine, o carte de schiţe risipită pe perete. Un dulap cu cărţi bisericeşti, un scaun cu spata naltă, haine călugăreşti spânzurate într-un cui, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu de sub care se vedea o pereche de papuci şi un motan negru, iată toată îmbrăcămintea. Prin mreaja vie şi tremurătoare a fereştii pătrundeau razele soarelui şi umpleau semiîntunericul chiliei cu dungi de lumină în care se vedeau mii de firicele mişcătoare care toate jucau în imperiul unei raze şi dispar din vedere deodată cu ea.
trândăvie plăcută pe care le are un dulău când şi-ntinde toţi muşchii

în soare, leneş, somnoros, fără dorinţe. O frunte naltă şi egal de largă
asupra căreia părul formează un cadru luciu şi negru stă aşezată deasupra
unor ochi adânciţi în boltele lor şi deasupra nasului fin, o gură
cu buze subţiri, o bărbie rotunjită, ochii mulţumiţi, cum am zice, de
ei înşii privesc c-un fel de conştiinţă de sine care-ar putea deveni cutezare,
expresia lor e un ciudat amestec de vis şi raţiune rece.
Proze antume
mai lucrezi, ştrengariule?
du-i-se-n braţe. Ieronim începu să râdă.
91
S-apropie de fereastră şi se uită în grădină jos la iarba moale, crescută-
n umbra virgină a copacilor, la portocale ce luceau prin frunze,
apoi luă creionul şi desemnă pe perete o portocală. Luă un papuc, îl
puse pe masă şi se uită la el, apoi deschise-o carte bisericească şi pe-un
colţ de pagină zugrăvi papucul. Şi ce profanaţie a cărţilor bisericeşti!
Toate marginile erau profile de femei, popi, cavaleri, cerşitori, comedianţ
i... în sfârşit, viaţa în realitatea ei, mâzgălită în fiecare colţ
disponibil.
Deodată intră bătrânul.
— Binecuvântează, părinte.
— Domnul. Ei, Ieronime, zise bătrânul vesel şi-ntr-o ureche, ce
— Eu? Dar când am mai lucrat eu ceva? Această presupunere
jigneşte caracterul meu, părinte... Eu nu lucrez nimica; mă joc
desemnând cai verzi pe pereţi; dar să lucrez...? Sunt mai înţelept de
cum arăt.
— Faci rău că nu-nveţi pictura.
— Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.
— Îngropi talentul, fiule, îngropi talentul.
— Îngrop pe dracul, părinte.
— Apage Satana! zise bătrânul sărind într-un picior şi aruncân-
— Dumnezeu ştie, tată, de unde iei atâta veselie. Eu am momente
când sunt trist, tu... nu cred.
— Eu trist, Ieronime? Să mă ia dracul, fătul meu, dac-am fost trist
vrodată. Tristeţea fuge de mine ca cumătru-meu de tămâie. Dar lasă
asta... hai în oraş cu mine. Azi, intrând la stareţul tău, am făcut o
faţă cătrănită şi turcească... am spus că-mi trebuieşti tu pentr-o
comândare, am minţit ca totdeauna — în sfârşit, îţi concede societatea
mea serioasă de cioclu. Noi, Ieronim, ne-om duce în oraş... ştiu într-
un loc vin bun, ştii colea, phiu! om juca cărţi cu alţi frăţiori, om
fuma din lulele lungi cât ziua de azi şi ne-om uita pe fereşti la duduci!
Se-nţelege că fără...
Mihai Eminescu
Ieronim îşi aruncă rasa pe el, tăie o faţă sinistră, mucalitul bătrân
92
— Se-nţelege.
— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?
— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?
— Cine? Dracul.
S-ar înşela cineva crezând că toate uşurinţele călugărilor aveau
vreo însemnătate. Aşa numitele lor blăstămăţii erau nişte copilării,
cu toată libertatea vorbelor cu care le-mbrăcau. Un pahar de vin, un
joc de cărţi, o lulea de tutun, din când în când o privire repezită asupra
profilului unei copile zâmbitoare — astea erau în faptă şi întotdeauna
toate renumitele lor desfrânări. Tot farmecul consista în misterul
cu care îmbrăcau făţarnic micile lor pasuri lumeşti.
tăie una smintită detot, spre a face efect asupra spărietului portar, şi
amândoi ieşiră repede din mănăstire, spre a-şi stâmpăra graba mersului
abia în drumul mare, ce ducea la oraş.
II
— Contesă, voi face pe părintele D-tale să te silească ca să fii a

mea.
— Cine se-ndoieşte c-o poţi face aceasta, cine, că eşti în stare s-o faci. Tatăl meu îţi datoreşte bani şi d-ta vrei fata lui. Nimic mai natural. Vă veţi învoi amândoi asupra preţului ca doi oameni de onoare ce sunteţi... dar până nu-ţi sunt femeie am dreptul de a te ruga să mă scuteşti... Vei avea destul timp să mă chinuieşti când îţi voi fi femeie.
Frumoasa contesă îi întoarse spatele şi se uită din fereastă pe uliţă. Ea începu să râdă, căci văzu pe-un bătrân mucalit silindu-se a tăia mutre evlavioase pentru a impune trecătorilor. Ieronim şi Onufrei stăteau în uliţă; Onufrei, numărând metaniile ce le ţinea în mâinile unite pe pântece, Ieronim c-o faţă de-o adâncă şi nobilă seriozitate. Marchizul Castelmare se uită lung şi sălbatec asupra acelei copile ce-i dispreţuia amorul, apoi ieşi iute, trântind uşa după sine.
— Ce frumuşel e călugărul cela, şopti contesa zâmbind. Şi ce mucalit bătrân... Pare un paiazzo într-o rolă de intrigant. Ce nobile

moasă.

trăsături are tânărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsător. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în “Căderea îngerilor”... dac-am putea pune mâna pe călugăr...
— Maiestre — strigă ea tare, apropiind două scaune de fereastă.
Intră un bătrân c-o bluză de catifea, cu faţa naltă şi senină, c-o barbă sură, s-apropie de copilă c-o întrebare pe buze.
— Vino lângă mine... Şezi ici... Ia te uită la acel călugăr tânăr. Ce frumos demon în “Căderea îngerilor”, nu-i aşa?
— Ce frumos Adonis în “Venus şi Adonis”, zise pictorul surâzând, d-ta Venus, el Adonis.
— Eei! asta-i prea tare.
Francesco i-apucă mâna într-a sa şi apropie gura de fruntea ei fru-
— Eşti copilă, zise el încet, şi de ce nu? Tu vrei să iubeşti... toată fibra inimii tale tremură la această vorbă... Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubeşti, acel Castelmare, să te ia de soţie...? Ştii că sunt bogat... ştii că te iubesc ca pe fiica mea... ştii că tatăl tău te-ar vinde dacă i s-ar plăti preţul ce-l cere, căci e sărac, desfrânat, jucător... şi că nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire decât fugind de această casă. Vrei un părinte?... Iată-mă... Vrei o casă? A mea îţi stă deschisă. Vrei un amant, Cezara?... Iată-l. Şi eu am iubit... cunosc din tinereţe această dulce turbare... Tu eşti însetată după ea... şi cu toate astea ai fi în stare să scapi din mână cel mai frumos model de pictură... Un înger de geniu, căci demonii sunt îngeri de geniu... ceilalţi care au rămas în cer sunt cam prostuţi.
— Dar bine, tată, n-o s-alerg eu după el, zise ea roşie ca focul.
— Vrei s-alerg eu după el?
— Ei nu...
— Ei da... Complimentele mele, domnişoară, zise Francesco repezindu-se spre uşă. L-ar fi oprit... nu-i venea la socoteală, ... să nu-l oprească... nu se cădea. Ea nu făcu nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de faţă. Pictorul ieşi zâmbind cu răutate, dar cu deosebire încântat de mutrele ce le tăia Cezara... contrazicătoare, turburi, desperate.

Ea rămase-ntr-o confuzie. Privea la Ieronim. Ce frumos era... Inima tremura-n ea... l-ar fi omorât dacă ar fi fost al ei... Era nebună. Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Faţa ei era de-o albeaţă chilimbarie întunecată numai de-o viorie umbră, transpariţiunea acelui fin sistem venos ce concentrează idealele artei în boltită frunte şi-n acei ochi de-un albastru întuneric care sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai întunecoşi, mai demonici. Părul ei blond pare-o brumă aurită, gura dulce, cu buza de desupt puţin mai plină, părea că cere sărutări, nasul fin şi bărbia rotundă şi dulce

ca la femeile lui Giacomo Palma. Atât de nobilă, atât de frumoasă, capul ei se ridica c-un fel de copilăroasă mândrie, astfel cum şi-l ridică caii de rasă arabă, ş-atunci gâtul nalt lua acea energie marmoree şi doritoare totodată ca gâtul lui Antinous.
Ea-şi culcă capul într-o mână şi privi la acel tânăr călugăr cu o indefinibilă, resignată dorinţă. Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decât de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi şi plăcut. Ce întunecoase bucurii simţea inima ei în acea privire,... cum ar fi dorit... ce ar fi dorit?... Ah! cine o spune, cine-o poate spune, şi care limbă e-ndestul de bogată ca să poată exprima acea nemărginire de simţiri care se grămădesc nu în amor însuşi, ci în setea de amor. Ea visează-n fereastră... să viseze numai... n-ar fi un păcat analiza simţirilor ei?...
III
Onufrei şi Ieronim, trecând pe strade, nu vedeau că erau urmăriţi de-un om. Era pictorul. Ieronim avea să caute la poştă, unde şi află, o scrisoare de la un unchi al lui, un bătrân sihastru. Iată ce scria:
Iubite în Cristos nepoate.
Este o frumuseţe de zi acum când îţi scriu şi sunt atât de plin de dulceaţa cea proaspătă a zilei, de mirosul câmpiilor, de gurile înmiite ale naturii, încât pare că-mi vine să spun şi eu naturii ceea ce gândesc, ce simt, ce trăieşte în mine. Lumea mea este o vale, încunjurată din toate părţile de stânci nepătrunse care stau ca un zid dinspre mare, astfel încât suflet de om nu poate şti acest rai pământesc unde trăiesc eu.

Un singur loc de intrare este — o stâncă mişcătoare ce acoperă măiestru gura unei peştere care duce pân-înlăuntrul insulei. Altfel cine nu pătrunde prin acea peşteră crede că această insulă este o grămadă de stânci sterpe înălţate în mare, fără vegetaţie şi fără viaţă. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stâncile urieşeşti de granit, ca nişte păzitori negri, pe când valea insulei, adâncă şi desigur sub oglinda mării, e acoperită de snopuri de flori, de viţe sălbatice, de ierburi nalte şi mirositoare în care coasa n-a intrat niciodată. Şi deasupra păturii afânate de lume vegetală se mişcă o lume întreagă de animale. Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii îmbrăcaţi în catifea, fluturii albaştri umplu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurând lumina soarelui. Stâncile nalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent, şi numai din când în când câte un nourel alb ca şi când s-ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un lac în care curg patru izvoare care ropotesc, se sfădesc, răstoarnă pietricele toată ziua şi toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea văratică a văii şi prin depărtare, prin iarba verde, pe costişe de prund, le vezi mişcându-se şi şerpuind cu argintul lor fluid, transparent şi viu, aruncându-se în braţele bulboanelor în care se-nvârtesc nebune, apoi repezindu-se mai departe, până ce, suspinând de satisfacere, s-adâncesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stufului, ierbăriei şi răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă, mică, cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă este peştera ce am prefăcut-o-n casă, şi prisaca mea. Toată această insulă-n insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine. Lucrez toată ziua câte ceva. Ştii că-n tinereţea mea am fost la un sculptor. De aceea, după ce-am netezit granitul peşterii mele, am umplut suprafaţa pereţilor cu ornamente şi basreliefuri cum le umpli tu cu schiţe. Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea. Pe un perete e Adam şi Eva... Am cercat a prinde în aceste forme inocenţa primitivă... Nici unul din ei nu ştie încă censemnează iubirea... ei se iubesc fără s-o ştie... formele sunt virgine şi necoapte... în expresia feţei am pus duioşie şi nu pasiune, este un idil

liniştit şi candid între doi oameni ce n-au conştiinţa frumuseţii, nici a goliciunii lor. Ei umblă-mbrăţişaţi sub umbra unui şir de arbori, dinaintea

lor o turmă de miei.
Cu totul altfel e Venus şi Adonis. Venus e numai amor. Ea-şi pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul acelui tânăr femeieşte-frumos, timid şi înamorat în sine, şi el se uită furiş la formele perfecte ale zeiţei ce-l fericeşte, căci i-e ruşine să se uite de-a dreptul. El joacă rolul unei fete naive pe care amantul ar fi descoperit-o.
În genere îmi place a reprezenta pe femeia agresivă. Bărbatul e fireşte agresiv, va să zică natura se repetă în fiece exemplar în astă privinţă şi excepţiile ei sunt tocmai femeile agresive. Este o nespusă gentileţe în modul cum o femeie ce iubeşte şi care e totodată inocentă, timidă, trebuie

să se apropie de un bărbat sau ursuz, cine ştie prin ce, sau şi mai pudic şi mai copil decât ea. Cum vezi nu vorbesc de curtizane, de femei a căror experienţă este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenţei femeieşti. Deaceea sculptez acum tocmai pe peretele cel mai alb pe Aurora şi Orion. Ştii că tânăra Auroră răpeşte pe Orion, de care se-namorase însăşi cruda şi vergina Diana şi-l dusese în insula Delos. În faţa lui Orion exprim acel fond de întuneric şi mândrie care-l vezi mai în faţa tuturor tinerilor, în Aurora acea veselie nestingibilă a fetelor tinere, — a sculpta agresiunea în o asemenea faţă este greu... Un lucru-mi pare ciudat. După orele care în amor se numesc păstoreşti rămâne în om o profundă descurajare şi tristeţe, ba susţin chiar că în acele momente omul e mai capabil de sinucidere, ba mai nepăsător faţă cu moartea decât orişicând. Găsesc pe de altă parte că un tânăr nesedus e mai greu de a seduce decât o fată, şi că biata Venus trebuie să-şi fi avut chinul ei cu Adonis. Este un mister în această aversiune înainte, în tristeţe după plăcere. Dar eu nu-l pricep.
Umblu la şcoală. Ştii la cine: la albinele mele. Am părerea cum că toate ideile ce plutesc pe suprafaţa vieţii oamenilor sunt creţii ce aruncă o manta pe un corp ce se mişcă. Ele sunt altceva decât mişcarea corpului însuşi, deşi atârnă de la ea. Mai întâi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare. De ar avea cărţi, jurnale, universităţi, ai

vedea pe literaţi făcând combinaţii geniale asupra acestei ordine ş-ai gândi că-i făptura inteligenţei, pe când vezi că nu inteligenţa, ci ceva mai adânc aranjează totul cu o simţire sigură, fără greş. Apoi coloniile. În toată vara vedem câte două sau trei generaţii colonizându-se din statul matern, şi ceea ce ne bucură este lipsa de fraze şi rezonamente cu care la oameni se-mbracă această emigrare a superfluenţei locuitorilor. Apoi revoluţiile. În tot anul o revoluţiune contra aristocraţiei, a curtizanilor

reginei — minus contractul soţial, oraţiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin şi dreptul natural. Cinis et umbra sumus.
Dar, vei răspunde, părinte, duci idei şi cugetări în natură după analogia împrejurărilor omeneşti, judeci aşadar organizaţiunile de stat ale animalelor numai întrucât le vezi asemănătoare cu cele omeneşti şi încifrezi lumea noastră în lumea lor. Nu. Oamenii înşii duc o viaţă instinctivă. De obiceiuri şi instituţiuni crescute pe temeiul naturii se lipesc religiuni subiective, fapte rele şi mizerabile, însă foarte cu scop şi tocmai acomodate cu strâmtoarea de minte a celor mai mulţi oameni. Asta merge multă vreme astfel. Te naşti, te-nsori, faci copii, mori, tocmai aşa ca la animale, numai că-n loc de uliţa satului, unde paradează donjuanii patrupezi, există la oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi asemenea junele maimuţe cu monoclu mirosind femelele. Şi astfel trec multe bucăţi de vreme, crezi ori nu crezi ceea cu ce ţi se argumentează excelenţa acestei lumi, şi mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după acea muscă care, ca învăţat, a produs maculatură ştiinţifică, ori, după împrejurări, a predicat, a agitat republican ş.a.m.d. Şi poate că din când în când ţi-vin momente de luciditate în care priveşti ca trezit din somn

şi vezi deodată cu mirare c-ai trăit într-o ordine de lucruri strict organizată,
fără ca s-o ştii sau s-o vrei aceasta. Şi această minte, care în turburea şi pustia împingere şi luptă a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din când în când câte o fulguraţiune de luciditate, această lecuţă de nonsens să vorbească şi ea? Să aibă vo influenţă, să însemneze ceva, să incifreze ceva în natură, ea care nu-i decât o incifraţiune a aceleiaşi naturi? Nici vorbă măcar.

Astfel vedem în marile migraţiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieşeau din ţară pe când stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor. Nu explicările ce se dau faptelor, ci faptele înşile sunt adevărul. Doctrinele pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat nu sunt decât tot atâtea pledoarii ingenioase ale minţii, al acestui advocatus diaboli care e silit de voinţă ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil avocat e silit să puie toate într-o lumină strălucită şi, fiindcă existenţa este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori şi c-o aparenţă de profundă înţelepciune mizeria existenţei, pentru a înşela în şcoală şi în biserică pe tucanii cei mici, care intră abia în scenă, asupra valorii vieţii reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldaţi gloria, pentru principi strălucirea, pentru învăţaţi renumele, pentru proşti cerul, şi astfel o generaţiune înşeală pe cealaltă prin acest advocatus diaboli moştenit, prin acest sclav silit la şireţie şi sofisme, care aicea se vaieră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca avocat, dincolo taie feţe mizerabile ca cerşitor. Acest din urmă o face pentr-un pahar de vin ce-l are in petto, altul pentr-un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toţi în esenţă este aceeaşi, un moment de beţie.
Iată ce învăţ eu de la dascălii mei, de la albine – în şcoală la ele văd că suntem umbre fără voinţă, automaţi care facem ceea ce trebuie să facem şi că, pentru ca jucăria să nu ne dezgusteze, avem această mână de creieri care ar vrea să ne dovedească că într-adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu... Aceasta-i o înşelare de sine în care mulţimea de probabilităţi e confundată cu ceea ce suntem siliţi a face. Viaţa internă a istoriei e instinctivă; viaţa exterioară, regii, popii, învăţaţii, sunt lustru şi frază şi, cum de pe haina de mătasă pusă pe un cadavru nu poţi cunoaşte în ce stare se află, astfel de pe aceste vestminte mincinoase nu poţi cunoaşte cum stă cu istoria însăşi.
Eu, mulţămită naturii, m-am dezbrăcat de haina deşertăciunii. Ştiu că tu eşti pân-acum frate laic. Nu te călugări, copilul meu... nu te preface în rasă şi comanac din ceea ce eşti, un băiat cuminte. Am fost sihastru, nu călugăr. Aş vrea ca cineva să-mi ieie locul în această

sihăstrie, căci sunt bătrân şi poate curând să-mi bată ora mântuirii. Vină tu, dar numai după ce voi muri... pe cât trăiesc scuteşte-mă şi tu. Am trebuinţă de singurătate. Bătrâneţea este o moarte înceată, ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani... Lume, lume! Şi într-o zi va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s-a sfârşit undelemnul candelei. Ştiu că n-am să simt c-am să mor. Va fi o trecere molcomă şi firească, de care nu mă tem. Voi adormi... de nu m-aş trezi numai iar... Îţi sărut fruntea, jile ce jale ,
Euthanasius
IV
Pe când Ieronim ieşea cu Onufrei dintr-o veche zidire, îi văzu Francesco şi intră în vorbă cu cel dintâi, ca să-i steie model pentr-un tablou al său. Acesta, văzând că n-avea ce găsi de împotrivit bătrânului maestro, se-nvoi şi plecară tustrei spre locuinţa lui. În drum, părintele Onufrei, dând ca din întâmplare de mâna pictorului, care conţinea vro câteva piese de aur, crezu că ce-i găsit îi bun găsit şi, strângând cu multă amiciţie şi intenţie luătoare mâna acestuia, gândi că are multă

cauză de-a se depărta, mai ales că tablele de la crâşmă l-invitau cu dragoste — deci pretestă ce pretestă şi se duse.
În vremea asta Cezara, curioasă şi neastâmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului. Ea s-apropie de tabloul acoperit c-o pânză, o ridică şi se uită întrucât înaintase lucrarea "Căderei îngerilor". Cu faţa de o senină seriozitate întindea Arhangelul Mihail spada sa de foc în aer. Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura şi a frunţii boltite şi ochii lui albaştri străluceau pare că de putere şi energie. Braţu-i se întindea spre haos... aripile lungi şi albe păreau a se ajunge într-o elipsă deasupra umerilor lui şi deasupra frunţii se-ncovoia un cerc de stele albastre. Fondalul era haos, în sus străbătut pe ici pe colea de câte-o stea murind, jos întunecos şi rece. Dar în dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenuşie de loc gol pentru figura demonului urmărit.
Ea auzi paşi în tindă. Un paravan ascundea patul artistului... ea s-ascunse după el... şezu pe pat... şi se uită. Intră Francesco cu tânărul

călugăr. Inima-i bătea în pereţii pieptului de credea că voieşte să i se spargă. Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul şi locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pânză; apoi intrară amândoi într-un cabinet. Cezara nu se mişca din loc... tăcea ca peştele.
Francesco reveni, îşi căută paleta, pensulele, lăsă peste fereastă o perdea de matasă albastră, încât camera se umplu de un aer vioriu... aşează la un loc potrivit un piedestal negru de lemn, uşa cabinetului se deschise... şi... Cezara era să răcnească... dar îşi astupă gura c-o mânuţă şi cu alta ochii. Să vorbim încet... cel puţin lectorii mei închipuiască-ş
i că le vorbesc la ureche... ia să vedem, rămas-a mâna Cezarei tot la ochi? Sânii îi crescuse într-atâta de bătăile inimii încât sărise un bumb de la pieptăraşul cam îngust de catifea neagră... de ce-l şi încheiase? Dar cine ştia că inima ei o să aibă asemenea turburări? Ea-şi dezbumbă pieptarul, sânii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea şi ea răsuflă adânc, deşi încet. Apoi îşi puse iute mâna la ochi iar, până ce i se răcori sufletul... Apoi ridică un degeţel,... cel mic, deasupra ochilor şi se uită printre degete... Văzu un cap frumos pe nişte umeri largi şi albi, pe un bust ce părea lucrat în marmură... Acum era să-i plesnească colanul... ea-l descheie din sponci şi, răsuflând din ce în ce mai liniştit, începu să privească întregul acel model frumos, din a cărui muşchi şi forme respira mândria şi nobleţa... Mâinile ei îi căzură-n jos, căci era obosită de emoţiune, dar nu sătulă de-a privi. Tremura cu toate astea ca varga şi i-ai fi auzit clănţănirea dinţilor dacă n-ar fi ţinut gura strâns încleştată.
Penelul pictorului zbura pe spaţiul gol ce şi-l lăsase pe pânză şi sub mână-i se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă până la umeri, pe care pictorul schiţă două lungi şi strălucite aripi negre... Şedinţa era lungă. În vremea aceea Ieronim stătea pe piedestal drept, nemişcat, mândru ca un antic Apollo în semiîntunericul vânăt al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume pentru a nimeri tonul fundamental al figurii.
— Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală. Cezara se sperie la aceste sunete. Îi veni ideea ciudată că pictorul are

Ieronim îşi rechemă în minte scrisoarea bătrânului Euthanasius şi
— Da, da! asta-i expresia! zise Francesco inspirat. Ochii lui se en-
— Ce nenorocit trebuie să fi fost când reamintirea îi schimbă faţa —

de gând să deie paravanul într-o parte... atunci ea era descoperită... cu toaleta ei dezordonată, cu părul vâlvoi, cu ochii aprinşi în cap şi cu faţa roşie ca sângele... Dar nu era asta.
Pictorul zise: "Am ajuns la cap. Trebuie să te fi îndoit vreodată în

viaţa ta de ceva. Reaminteşte-ţi acea situaţie, ca să văd ce expresie va lua faţa ta”.
o zâmbire rece, sceptică, îi descleştă puţin buzele. O, de ar fi înmărmurit astfel! Era o durere mândră în faţa lui, şi bietei Cezare îi ieşi o lacrimă în ochi.
tuziasmară şi penelul său schiţă în fugă acele trăsături de-o dureroasă amărăciune în faţa întunecatului său geniu infernal.
gândi Cezara şi o duioşie dulce şi liniştită îi umplu sufletul... Ea nu mai era aceeaşi. Din tremurătoare deveni lină — acuma-l iubea. În acea frumoasă statuă de marmură albă, în acel Adonis încremenit ea presupunea un suflet... Îi venea să plângă acum... buzele ei se descleştară c-o dulce expresie de durere şi de amor, ea-şi înclină capul în perini şi-şi închise ochii. Simţea că plânge fără să vreie.
— Mi-ar trebui încă câteva şedinţe, zise Francesco.
Cezara-şi deschise ochii, dar... Francesco trăsese perdeaua şi ea-l văzu din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui. Îşi astupă iar ochii şi auzi cum pictorul şi Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat. Ea sări repede, tiptil, încet, se repezi pe uş-afară în buduarul ei, s-aruncă pe pat, ş-ascunse faţa în perini şi boţea tot ce încăpea în mâini. Când Francesco intră în odaia ei, ea s-aruncă în gâtul lui, îl strânse spasmodic, îl dezmierdă, îl sărută...
— Ce-i, copila mea?
— Nimic.
— Îţi place?
Ea şopti ceva neînţeles, cu ochii plini de lacrimi şi dorinţă.

Cezara
V
Cezara către Ieronim
Iartă dac-o femeie îţi spune că te iubeşte. O femeie frumoasă şi tânără, căci ştiu că sunt frumoasă. Dar ştiu eu... tu eşti atât de mândru, ştii a privi atât de rece...Ah! cum aş topi gheaţa ochilor tăi cu gura mea — iubite! De ce să mai îmbrac amorul cu vălul ruşinii... când te iubesc, când aş primi să fiu servitoarea ta, numai să mă suferi într-un colţ al casei în care vei locui tu, să suferi ca să sărut perina pe care va dormi capul tău. Vezi tu ce copil supus, umilit, este amorul? Tu crezi că sunt o neruşinată, o rea, o femeie de defăimat: dar cugetă un lucru, că aş fi un miel, că n-aş vorbi un cuvânt, că aş tăcea privindu-te, dacă m-ai iubi şi tu pe mine. Ştiu eu cum e inima ta? Pot eu şti? Vin de-mi spune cum este... Ce se petrece în acea cămăruţă unde-aş vrea să locuiesc eu... numai eu. Şi ştii tu cum mă cheamă?
. . . . . .
Ieronim către Cezara
Că eşti frumoasă, cred; că mă iubeşti, îţi mulţămesc; că-mi oferi tot ceea ce tu crezi că m-ar face fericit, mă face să fiu în stare de-a-mi jertfi viaţa pentru tine. Îţi sărut mâna pentru voinţa ce ai de-a mă face fericit, deşi te înşeli când crezi că amorul tău de femeie m-ar putea face. Amorul este o nenorocire şi fericirea ce mi-o oferi, venin. Că n-o ştii aceasta este împrejurarea care te face adorabilă. Dac-ai avea pentr-un moment ochii mei, ce altfel ţi s-ar arăta această lume în care tu cauţi şi speri a găsi ce nu-i în ea — fericirea. Tu zici să te iubesc. Dacă te-aş putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă doresc... n-aud eu din toate părţile aceleaşi suspine ordinare, aceleaşi doruri... ordinare; căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în muşinoiul pământului de viermi noi cu aceleaşi murdare dorinţe în piept, pe care le îmbracă cu lumina lunii şi cu strălucirea lacurilor, aceleaşi sărutări greţoase, pe care le aseamănă cu zuzurul zefirilor şi cu aiurirea frunzelor de fag. Este aşa, sau nu?

Priveşte-ţi-i, acei tineri cu zâmbiri banale, cu simţiri muieratice, cu

şoapte echivoce, vezi acele femei care le răspund prin ochiri voluptoase şi mişcându-şi buzele – vezi! împrejurul acestui instinct se-nvârteşte viaţa omenirii... Mâncare şi reproducere, reproducere şi mâncare!... Şi eu să cad în rolul lor?... Să cerşesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îţi vei descoperi sânul... sânul care mâini va fi un cadavru, şi care după fiinţa sa este şi astăzi? Să mă frizez ca să-ţi plac, să-ţi spun minciuni ca să petrec mintea ta uşoară; să mă fac o păpuşă pentru... cine o şi mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul acelui rău care stăpâneşte lumea; mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea-ntreagă. Mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scântei, decât să animez cu el o simţire pe care o cred nu numai culpabilă, ci ordinară... Lasă-i să se mângâie în simţirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit: eu voi trece nepăsător prin această viaţă, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun!... numai nu ca ei. Sâmburele vieţii este egoismul şi haina lui minciuna. Nu sunt nici egoist, nici mincinos. Adesea, când mă sui pe o piatră naltă, îmi pare că în creţii mantalei aruncate peste umăr am încremenit şi am devenit o statuă de bronz, pe lângă care trece o lume ce ştie că acest bronz nu are nici o simţire comună cu ea... Lasă-mă în mândria şi răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară şi eu aş putea s-o scap printr-o minciună, eu n-aş spune-o, ci aş lăsa lumea să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuii lui Apollo... fii steaua cea din cer – rece şi luminoasă! – ş-atunci ochii mei s-or uita etern la tine!

I.

. . . . . .

Ieronim părăsise mănăstirea după sfatul lui Euthanasius şi trăia izolat într-o chiliuţă din oraş, pe care şi-o împodobise cu flori şi cu schiţe zugrăvite de el. În această sihăstrie primea adesea vizitele lui Francesco. Într-o zi el îi arătă acestuia scrisoarea Cezarei.

– Ei, ai de gând să zici ba?

– Iată ce zic, răspunse arătând pe a sa.

– Fă ce vrei, dar astăzi vino-n atelierul meu, căci tabloul mi-e gata.

Plecară şi veniră – la Cezara acasă.

– Domnişoara Cezara, recomandă Francesco când intrară.

– Cezara? murmură Ieronim uimit şi se uită lung, serios, în faţa ruşinoasă şi roşie a bietei fete. Ieronim se aşează în colţul unui divan şi părea rău dispus... Francesco ieşi; iar Cezara... s-aruncă la picioarele tânărului cu mâinile unite, tremurând şi aproape plângând.

– O! zise ea încet, ca şi când s-ar fi temut de ceea ce zicea, şi apucându-i o mână o duse la buzele ei – poţi suferi amorul meu? să-l suferi numai... căci nu pretind să mă iubeşti; dar să te laşi iubit... ca un copil... Am auzit că eşti urâtor de femei, singuratic şi am desperat iubindu-te...

El îi cuprinse talia, o ridică încetinel de la pământ, o aşează lângă el; apoi îi puse mâna după cap şi se uită drept şi lung în ochii ei... Îi era ciudat... nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii.

– Drept vorbeşti? întrebă el.

Ea-şi plecă fruntea-n jos. Văzuse zâmbetul lui şi văzuse destul pentru a nu spera nimic. Ah! gândi în sine, ce plăcere poate găsi un om ca el într-o păpuşă uşoară, în această mască de ceară a mea? Se înţelege... Alt bărbat s-ar simţi măgulit, el... nici măgulit nu-i... Ştie că i se cuvine amor şi mă-ntreabă numai, precum un dascăl pe eleva lui, amicabil însă destul de rece; “Adevărat vorbeşti?”

O altă femeie, mai mândră de frumuseţea ei, ar fi ieşit vânătă de mânie şi jignită de moarte din casă. Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată. Ea? Era tristă. Ar fi plâns... ar fi plâns de-ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el.

Şi el, cu cât o privea mai mult, cu atâta o găsea mai frumoasă.

Avea milă de ea, deşi nu voia să-i inspire speranţe deşarte, precum ar fi făcut orice bărbat în locu-i.
— Nu că nu eşti frumoasă, Cezara. Să vorbim încet... te voi numi tu, căci îmi eşti scumpă, deşi nu te iubesc în felul în care aş dori eu însumi. Ascultă. Eu n-am iubit niciodată şi poate că nici nu sunt în

stare. Dar un lucru crede. Nu iubesc pe nimeni, dar dacă aş iubi, sigur că tu ai trebui să fii amanta mea. Simt o adorare în inima mea pentru tine care poate ar deveni amor... dacă... ei bine, dacă nu m-ai iubi tu pe mine. Eu singur nu ştiu cum să-ţi descriu simţirea ciudată care-mi răceşte inima, adică nu mi-o răceşte atâta cât mi-o face somnolentă. Nu am dorinţe şi tu m-ai învăţat de-a le avea... Îţi pare ciudat asta... dar şi mie. Pare că te-aş săruta... dacă nu m-aş teme că mi-ai da sărutarea înapoi; parcă te-aş iubi... atunci când ai fi supărată pe mine.
— Nu pot fi... nu mă pot preface... în nimic, zise ea. E trist, adaose liniştită şi cu glasul puţin mai adânc, căci de la amorul tău atârnă fericirea vieţii mele întregi... Acuma Castelmare are jocul liber... nu am cauze de-a mă opune căsătoriei cu el, căci tu nu vrei să ştii nimica de mine. Nu mai voi să fug de la tatăl-meu, căci trebuie să caut a-mi uita nenorocirea, de se poate, prin o altă nenorocire... Sunt femeie... am crezut că sunt frumoasă... n-o mai pot crede... am crezut că am dreptul de-a dispreţui amorul unui om ce mă iubeşte... mi s-a răsplătit cumplit acest dispreţ cu aceeaşi măsură.
— Cezara, zise el încet şi înduioşat... mă laşi tu să cuget asupra acestui lucru? Am o inimă şi o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămâne la mine zile întregi pe suprafaţa minţii; nici mă atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile ea pătrunde-n fundul capului ş-atunci devine, prin altele ce le-a fi găsind acolo, adâncă şi înrădăcinată. Cezara,... simţirile mele sunt tot astfel. Pot vedea un om căzând mort pe uliţă şi momentul întâi nu-mi face nici o impresie... abia după ore reapare imaginea lui şi încep a plânge... plâng mult şi urma rămâne neştearsă în inima mea. Tu spui să am milă de tine? Eu îţi zic: ai milă de mine... căci dacă vrodată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aş muri de amor. Tu nu mă-nţelegi, numai simt că amorul şi moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia... aceasta o ai întreagă. Iubeşte-mă de voieşti, dacă — lasă să-ţi spun acest dulce cuvânt — dacă ai îndurarea s-o voieşti. Tu gândeşti că eu nu te-aş putea iubi? Te înşeli... Lasă-mi

numai timp... ca icoana ta să pătrundă adânc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n-am fost iubit, nici am iubit pe nimenea... şi gândesc cum că tot aş putea nebuni iubindu-te.
El o sărută pe frunte şi ieşi... Ea surâse. Luă un joc de cărţi şi le meni, ca să vadă dac-a veni mâini, şi zise lin, înşirând cărţile:
— Dac-a veni mâini, l-oi iubi; dacă n-a veni, atunci... atunci asemenea l-oi iubi.
. . . . . .
Ieronim către Euthanasius
Dezmierd un chip de copilă în felul meu... adică umplu un album cu diferitele expresii ale unui singur cap. E ciudat că ochii mei atât de clari, pot să zic de-o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic deodată. Mâzgălesc pereţii. Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care însă n-o iubesc... Am văzut-o roşie, sfioasă, turburată... Am zugrăvit în cartea mea această expresie. A-ngenuncheat lângă mine... m-a rugat să-i sufăr iubirea... nu-ţi pot descrie expresia de nevinovăţie, candoare şi amor din faţa ei... dar am schiţat-o... E de sărutat schiţa mea. Poate că e una din cele mai nimerite din câte-am zugrăvit. Am pus-o lângă mine. Deconcertare şi o dulce resignaţie. Un profil îngeresc. I-am spus cuvinte bune. O rază de speranţă în acea amabilă mâhnire a feţei. O

adorabilă schiţă. Dar simt că din ce în ce schiţele se familiarizează cu inima. N-o iubesc. Nu. Adio, părinte.

. . . . . .

O iubeşti, fătul meu, fără s-o ştii. Cinis et umbra sumus.

Euthanasius

VI

Sunt oameni pe care spiritele de observaţie şi femeile îi descoasă dintr-o singură apucătură — oameni cu puţin spirit, dar de-un caracter tare, expres, consecvent. Astfel era Castelmare. Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgând clopoţelul, ar fi ştiut îndată cu ce faţă să-l primească; dacă un actor bun i-ar fi auzit paşii severi, apăsaţi şi de-o aspră regularitate

răsunând prin galeriile şi coridoarele palatului Bianchi, ar fi

Mihai Eminescu

Deşi Ieronim nu ştia ce fel e simţirea lui pentru Cezara, îi plăcea Şi azi umbla prin grădina palatului Bianchi. Asemenea unor aripi

ştiut prin o acţiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-şi imagineze aproape caracterul omului în cestiune: o natură comună, consecventă şi puternică.

Puindu-şi odată-n minte de-a lua pe Cezara vrând-nevrând, lui i-erau toate mijloacele binevenite, deşi nu dispunea de multe, căci nu avea destul spirit pentru aceasta. Dar, întrucât îl servea inteligenţa, el cerca a descoperi dacă nu cumva şireata copilă ar avea vreun amor. să asculte de ea ca un copil de soră-sa mai mare şi, drept vorbind, ea abuza într-un mod neiertat de această putere ce-o avea asupra lui. El simţea în prezenţa ei un fel de duioşie în inimă, un fel de fior fără de înţeles al cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era amor, căci, deşi-i plăcea prezenţa ei, totuşi îi plăcea şi mai mult ca, departe de ea, să cugete la dânsa. În asemenea resuveniri, în care el se juca cu imaginea-i, prezenţa ei aievea îi era chiar supărătoare. Simţea parecă un ghimpe în inimă când ea era faţă, nu mai avea acea libertate de vis care era esenţa vieţii sale şi singura fericire a unui caracter mulţumit, fără amor şi fără ură. Dacă mi-ar da pace, gândi el în sine, totuşi ar fi cum ar fi. Atunci aş ţinea-o de mâna ei mică şi ne-am uita în lună — în virgina lună — atunci o privesc ca pe o statuă de marmură sau ca pe-un tablou zugrăvit pe un fond luminos într-o carte cu icoane... Parecă părul ei e o spumă de aur, atât de moale-i... Şi faţa ei se poleieşte într-un mod ciudat. Dar nu-mi dă cât lumea pace... mereu mă gâtuie... mă sărută — şi zice c-o iubesc. Ba pe dracul. Altfel... e chiar frumoasă — să spun dreptul. Bărbia se rotunjeşte ca un măr galben... guriţa câteodată parcă-i o cireaşă... şi ochii, ah ochii! Numai de nu i-ar apropia de-ai mei... îmi atinge genele şi mă-nfioară pân-în tălpi. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci aş omorî-o... Asta nu-i trai, asta-i chin! Dar biata copilă... să fiu drept... ce ştie ea că mă chinuie.

de vultur sălbatic cuprindea ca un privaz părul negru şi uscat, acea frumoasă şi ostenită faţă de marmură de Paros. Pleoapele pe jumătate

lăsate-n jos trădau mărimea ochilor lui de-un întunecos şi demonic albastru şi cu toate acestea dezgustaţi, buzele-ntredeschise arătau o energică durere şi numai gâtul se-ndoia cu mândrie, ca şi când nu şi-ar fi pierdut-o sub greutatea vieţii. — Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunii, care se furişau prin întunecoasa verdeaţă a copacilor. El şezu pe o bancă, cu mâinile unite şi lăsate peste genunchi, cu fruntea plecată şi părul risipit peste ea, gândea lucruri de care nu-şi da seama şi numai luna lunecând pintre nouri umplea noaptea de vis.

S-auzi un foşnet uşor care-l trezi... Era ea. Cum se schimbase acum? Faţa ei nu mai era trasă, ci se rotunjea vădit, sânii ei erau mai plini, numai roşaţa din obraz dispăruse, făcând loc unei palori care-i da un

aer de nespusă blândeţe. Ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire în adâncimea cărora fulgera întunecosul amor şi întunecoasa dorinţă... ci, limpeziţi, nespus de adânci, te-ai fi uitat zile întregi în ei. Linişte şi o melancolică pace era în adâncimea lor... Şi în acea faţă atât de palidă, plină dar tristă, surâdea suferitor oarecum gura de purpură... o roză a Ierihonului a cărei frumuseţe nu se trece. Ea s-apropia încet prin aleile străbătute de seninul nopţii pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mrejelor de frunze. Ea-l văzu, dar nu-şi iuţi pasul. Îi ghicise ea caracterul? Poate. El stătea locului şi se uita lung la ea cum s-apropia încet, asemenea unei lunatice, ca-n somn. El..., rezemându-şi cotul de spata băncii, îşi lăsă bărbia pe mână, mişcându-şi încet degetele şi se uita uimit, cu ochii strălucitori, la strălucitorul ei chip ce s-apropia. Ea şezu alături cu el, dar drept în lună. Nu-i atinse mâna — nimic. Luna o poleia frumos şi ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată-n întreg de această dulce şi voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi îşi întinse el mai întâi mâna şi apucă încet mânuţa ei fină şi rece. Ah! gândi, şi un ce nemaisimţit îi trecu prin inimă... ah! cum îmi place acum. Acum se lipi cu-ncetul de chipul mlădios şi uşor şi, aplecându-şi gura la urechea ei, îi şopti lin, deşi cu glasul plin de înfocare:

— Priveşte la lună, luna mieze-nopţii — frumoasă ca un copil de patrusprezece zile şi — rece... Nu simţi tu c-a încetat toată durerea

S-auzi o foşnire în frunzele unui tufar. “D-zeul meu! — gândi ea

vieţii, orice dorinţă, orice aspirare în privirea acestui mândru tablou din care faci şi tu parte... Acum eşti în capul meu, înger, frumoasă cum nu te-am văzut niciodată... dulce... Nu ştii tu că eu te iubesc...? Ea se-nfioră, dar tăcu.

— Şi apoi priveşte asupra oraşului întreg, pe acest amestec strălucit de palate şi drumuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vârfurile turnurilor şi pânzele de la corăbii pe râu. Şi cu toate acestea centrul acestui tablou eşti tu! tu! tu!... Nu s-aude nimic... decât departe-n vro grădină privighetoarea şi s-aude vuind încet o roată de apă. Şi tu priveşti tăcută şi nevinovată asupra acestei lumi... Trandafirii înfloresc pe faţa ta... Tu, regină a sufletelor, nu eşti curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? dulce ca filomela? tânără ca luna plină, copilăroasă ca un canar, iubită ca o Dumnezeire? Priveş te, zise el şi mai încet, strada aceea strâmtă şi întunecoasă: numai într-un singur colţ îi taie umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare c-a nins... Vino cu mine... vino cu mine acasă... Voi da-ntr-o parte perdeaua din fereasta odăii mele şi vom privi toată noaptea la cer... Ah! te iubesc!... ţipă el apăsat... te iubesc!... o văd prea bine că te iubesc!

El o strânse cu atâta putere încât se-ncleştase amândoi într-o îmbrăţişare lungă şi nervoasă. Apoi el recăzu obosit de-o simţire nemaicunoscută

pe spata băncii, îşi închise ochii şi-şi lăsă capul pe acea spată. Luna-l bătea drept în faţă, Cezara veni drept înainte-i, se-nclină asupră-i, se ţinu cu amândouă mâinile pe spata băncii şi-l sărută, cu ochii pe jumătate închişi, de nenumărate ori. El nu simţea nimic... asemenea unui copil ameţit de somn pe care mama îl dezmiardă.

speriată — dacă m-ar fi văzut cineva? — Poate Castelmare. Sărmanul copil! Cum se va întoarce el acasă? Acest om poate să-l pândească”. Ea-l lăsă un moment să se trezească din această beţie... apoi îl întrebă lin, ca şi când n-ar fi vrut să-i întrerumpă decât încet gândirile lui, somnul lui cel aievea:

— Ştii să mânuieşti sabia?

— Da! zise el.

care i-o încinse, folosindu-se de ocazie de a-l strânge de mijloc.

111
— Să-ţi aduc o sabie — nu-i aşa?
— Da...
— Şi mi-i da o sărutare pentru ea?
— Da.
Ea se urcă repede în palat şi peste două minute veni c-o spadă pe
— Dulcele meu sloi de gheaţă — tu, marmură! tu, piatră, tu!
— Dă-mi pace, Cezara. Îmi vine să mor.
— Nu, nu! îngerul meu... mergi acasă... Să nu ţi se întâmple nimica pe drum... gândeşte la Cezara ta... mărgăritarule. Nu se putu opri de a-i lua capul între mâini şi de-a-l mai săruta o dată... tare şi cu zgomot.
— Acum mergi, mergi! Te rog.
— De ce mă rogi?
— Pentru că te-aş ucide de-ai mai rămânea.
— Cum?
— Ştiu eu cum, zise ea, vicleană ca un copil.
Ea-l duse pân-la un hăţiş şi-l împinse afară din grădină. Apoi se întoarse şi, îmbrăţoşând un trunchi, zise încet şi c-un fel de ciudă: "Ieronim! te muşc!" Ea bătu cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse-n odaia ei şi, rupându-şi cu furie pieptarul de catifea, încâlcindu-şi părul atât de blond, ea se uita în oglindă cu ochii înecaţi de lacrimi şi cu buzele tremurătoare. Apoi se aruncă în pat şi şoptea încet, foarte încet şi înecată de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci şi dezmierdătoare, pintre care străbătea numai un nume pronunţat mai tare... Ieronim.
Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim. El s-apropie de strada strâmtă, aerul lin al nopţii îl trezise şi, de o natură mult mai puţin senzuală decât porumbiţa lui, el rămăsese numai cu convingerea teoretică cum că o iubeşte. El trecu prin strada întunecoasă cu pasul lui uşor, la care se cunoştea ca să zic elastica greutate precum se simte la pasul unui cal de rasă, când auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, şi recunoscu că-i al lui Castelmare. El se opri şi se-ntoarse

spre partea dinspre care venea sunetul... Castelmare sosi... Tăcere. Ieronim plesni cu vârful sabiei într-un zid de granit şi, la scăpărare, se recunoscură ambii rivali. În acelaşi moment, fără să se fi schimbat vro vorbă măcar, săbiile începură a se crucişa, apoi s-auzi un geamăt... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei; una din cele două umbre dispăru într-o casă apropiată... cealaltă rămase mută.
VII
Ieronim se-ntinsese pe patu-i şi dedese-ntr-o parte perdeaua de la fereastă spre a se uita cum luna apunea în râu, făcând parecă din suprafaţa lui un drum moale şi luminos, când auzi bătând încet în uşă. El se sculă şi deschise. Era pictorul.
— Tinere, zise el, trebuie să fugi cât mai în grabă din oraş.
— De ce?
— Ai omorât pe Castelmare.
— Ştiu.
— Ştii. Dar ceea ce nu ştii poate e că el e nepotul şi moştenitorul lui podestà din acest oraş, că duelele sunt oprite şi că poţi ajunge la spânzurătoare.
— Ei şi?
— Ei şi? De unde-ai învăţat acest limbagiu, Ieronim, adaose bătrânul molcom, copilul meu! Mi-ar părea rău de capul tău atât de frumos. Afară de-aceea mai ai o consideraţie... Iat-o.
El îi dete o hârtie mâzgălită în linii strâmbe. Acesta o deschise.
Cezara către Ieronim
Fugi te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare. Înăbuşit de sânge, au zis oamenilor să-l aducă la noi. A povestit tot, cui îi datoreşte rana sa.

Fugi... te rog! Pot să te urmărească încă-n astă noapte. Ce-i şi mai trist: contele voieşte să se logodească cu mine în starea în care se află şi nu am nici o putere de-a rezista!... Dar te iubesc. Crede că nu voi supravieţui nenorocirea mea. Rămâind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să

mor de îngrijire... paserea mea! Fugi, şi poate că... ah! unde-i o speranţă de care să mă ţin?... nu vezi că nu ştiu ce să-ţi zic... Ţi-aş zice: vino la mine, şi nu pot. Spune-mi: să te pierd, pentru a te mai vedea o dată? Nu! Fugi, Ieronim; poate că vro întâmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine... poate contele să moară... îi doresc moartea... te iubesc! Nu, nu! nu crede că te iubesc într-atât încât să-ţi zic să rămâi... Adio... drăguţul meu!
Cezara
Ieronim ş-aruncă mantia pe umeri şi ei merseră pe ţărmul râului, unde Francesco îi dădu barca lui. El îmbrăţoşă pe bătrânul amic, desprinse barca de ţărm, se sui şi pluti în josul râului până ce, ajungând pe luciul înalt al mării, el aruncă cârmă şi lopeţi în apă, se culcă în barcă sub cerul ce-şi ridica înstelata sa măreţie, şi astfel — un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor — adormi adânc.
A doua zi soarele era sus când îşi deschise ochii. El văzu că barca lui se-nţepenise între nişte stânci de piatră... Soarele stăpânea cerul şi umplea sânul mării cu lumină. La malul continental el văzu răsărind din stânci pădurene o mănăstire veche prin ale cărei colonade de piatră sură, în cerdac, umblau cu pas regulat şi încet călugăriţe. O grădină unită cu murii mănăstirei se-ntindea până jos la poalele mării, care se mişca urcându-şi apele până lângă un boschet de chiparos şi roze tăinuit în ponorârea unei stânci, ca un azil de scăldătoare.
El se desculţă şi, sărind de pe-o piatră pe alta, cercetă stâncosul său imperiu. El dădu de un izvor de apă vie şi dulce care se repezea cu mult zgomot din fundul unei peşteri. Intră în peşteră... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soare-l arsese în somnu-i... merse mereu înainte... peştera se lungea din ce în ce şi devenea tot mai întunecoasă. Deodată văzu ca o zare de senin, dar îi păru că-i scapără. Văzând însă că ea nu pierea, el s-apropie şi văzu o bortă, cât ai băga mâna, care corespundea undeva... se uită pe ea... văzu tufişuri mari şi-i veni un miros adormitor de iarbă. El cercă să mărească borta cu puterea mâinilor, dar era un granit greu de înlăturat: numai un

— E insula lui Euthanasius, gândi el uimit şi păşea încet, minu-

bolovan mare păru că se mişcă. El îl urni, bolovanul se întoarse ca-n ţâţâni şi lăsă o mică intrare pe care o putea trece târându-se. El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică cu pietre şi pământ şi, când îşi întoarse privirea ca să vadă unde intrase, rămase încremenit de frumuseţea priveliştii.
Stânci urieşeşti şi cenuşii erau zidite de jur împrejur una peste alta pân-în ceruri şi-n mijlocul lor se adâncea o vale, o grădină de vale cu izvoare, în mijloc c-un lac şi-n mijlocul lacului o insulă pe care stăteau în şiruri lungi stupii unei prisăci mari.
nându-se la fiecare pas. Până şi insectele erau îmblânzite în acest rai. Fluturi curioşi, albaştri, auriţi, roşii îi acoperiră părul lui lung şi negru, încât capul lui părea presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor, iarba îi ajungea până la piept, măzărichea punea laţuri înflorite picioarelor... o căldură, un miros voluptos pătrundea raiul. El s-apropie de lac şi, trecându-l pe unde era vad, veni în insulă. Albinele înconjurară bâzâind pe noul şi tânărul împărat al raiului. S-apropie de peştera ce ştia că trebuie să fie pe această insulă; o găsi într-adevăr sculptată-n piatră, găsi dalta şi uneltele de sculptură, patul, un ulcior cu apă; dar bătrânul lipsea. Pe o mescioară era o foaie scrisă.

“Simt că măduva mea devine pământ, că sângele meu e îngheţat şi
fără cuprins ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea-n care
trăiesc. Mă sting. Şi nu rămâne decât urciorul de lut în care au ars
lumina unei vieţi bogate. Mă voi aşeza sub cascada unui pârâu; liane şi
flori de apă să încunjure cu vegetaţia lor corpul meu şi să-mi străţese
părul şi barba cu firele lor... şi-n palmele-mi întoarse spre izvorul etern
al vieţii, “soarele”, viespii să-şi zidească fagurii, cetatea lor de ceară.
Râul curgând în veci proaspăt să mă dizolve şi să mă unească cu întregul
naturii, dar să mă ferească de putrejune. Astfel cadavrul meu va sta ani
întregi sub torentul curgător, ca un bătrân rege din basme, adormit pe
sute de ani într-o insulă fermecată“.

Ieronim privi pereţii sculptaţi cu scene de amor, văzu cărţi vechi
şi scrieri multe pe poliţele unui dulap răzimat de-un perete şi, mirosind
apa din ulcior, văzând că ea-i răsuflată şi bănită, presupuse
că bătrânul trebuia să fi murit. Astfel el, moştenitorul firesc al acestui
locaş de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscoli cărţile, care
erau toate alese şi-i promiteau multă petrecere; scrierile moşneagului,
în care fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adânc şi fericit
şi a căror rezonanţă era atât de mare încât fiecare construcţie trezea
o lume de cugetări şi analogii în capul tânărului. Într-adevăr, se familiariză
în curând cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile
grădinii şi de stupi, umbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile
şi ierburile insulei. Adesea în nopţile calde se culca gol pe malurile
lacului, acoperit numai c-o pânză de in – ş-atunci natura întreagă,
murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreţia nopţii îl adânceau
într-un somn atât de tare şi fericit, în care trăia doar ca o plantă, fără
durere, fără vis, fără dorinţă.

VIII

În ziua-n care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare,
tatăl ei, marchizul Bianchi, muri de apoplexie în mijlocul paharelor şi
a comesenilor săi. Când ea-l văzu întins pe pat, genele încă deschise
peste ochii sticloşi, gura plină de spume, ea se răzimă de bolta unei
fereşti şi privi dezgustată asupra acelui cadavru care nu-şi trăise decât
sie şi care, spre a-şi împlini patime care aveau să aibă acest sfârşit,
era s-o vândă pe ea, chipul de Madonă, omului pe care-l ura mai mult
în lume.

Când Castelmare se prezentă, începu s-o mângâie:

– Contesă, zise el, părintele d-tale a murit şi ai rămas fără alt
sprijin în lume decât mine, viitorul d-tale bărbat.

– Ba şi fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de-a fi viitorul
meu bărbat – sau cel puţin anul meu de doliu au depărtat această
fericită perspectivă. Vei bate iar la uşa mea după un an.

În zile calde ea se dezbrăca şi, lăsându-şi hainele-n boschet, se

Castelmare ieşi nemulţumit, aruncându-i o ultimă privire de ură
neîmpăcată. Francesco o sfătui de-a părăsi oraşul, unde era expusă
urmăririlor crudului ei adorator, şi să se retragă la o mănăstire de
călugăriţe în apropiere de câteva ore – unde ea se şi duse după
înmormântarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă, sărmana copilă... despre Ieronim nu mai auzise
nimica, numai cât că barca lui Francesco, în care el se pornise pe
mare, se găsise sfărâmată la ţărmuri, astfel încât ea-l crezu înecat,
mort de mult.

În murii liniştiţi ai mănăstirii ea se regăsi pe sine însăşi. Chilia ce i
se dedese era cu fereasta-nspre grădină şi mare; şi adesea, trăgând
zăvorul la uşă ca să nu fie supărată de intrarea nimănui, ea privea
ore întregi la înmiirea undelor depărtate ce se pierdeau în orizon, la
prăvălatica grădină, frumoasă şi sălbătăcită, care-şi înrădăcinase

hăţişurile şi arborii până lângă ţărm; sau alte dăţi, pierzându-se printre aleile umbroase, ea plivea firele de iarbă de pe cărare sau se ascundea într-un boschet aproape de ţărm, în care şedea ore întregi, adâncită în dorul ei fără de speranţă.
cobora la mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tânăra delicateţe, dulcea moliciune a copilăriei era întrunită cu frumuseţea nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeii. Prin transparenţa generală a unei pieliţi netede se vedeau parcă vinele viorii şi când piciorul ei atinge marea, când simte apele muindu-i corpul, surâsul său devine iar nervos şi sălbatec, cu toată copilăria ei; în luptă cu oceanul bătrân ea se simte reîntinerind, ea surâde cu gura încleştată de energie şi se lasă îmbrăţoşării zgomotoase a oceanului, tăind din când în când cu braţele albe undele albastre, înotând când pe-o coastă, când pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.
Începuse a însera şi ea iar se lăsa amorului ei cu marea, iar surâdea în faţa valurilor cu acea intensivă şi dulce voluptate. Îşi golise gâtul ei de ninsoare, îşi despletise părul pe umerii rotunzi şi pe sânii crescuţi în sete de amor, până rămase goală şi frumoasă ca o statuă antică,

având înaintea acestei din urmă avantajul vieţii, acea pieliţă caldă, dulce, netedă care lăsa urme dac-o atingeai. S-aruncă în mare şi începu să-noate, puindu-şi drept ţel de ajuns nişte stânci ce le vedea un sfert de ceas departe de ţărm.
Undele liniştite o duceau şi în curând ajunse la stâncile din mare. Ea merse-ncetinel de-a lungul lor, rezemându-şi mâinile de pereţii de piatră, ajunse la o peşteră din care curgea sfâşiat şi strălucind un izvor, intră mergând de-a lungul pârâului şi deodată o panoramă cerească se deschise ochilor ei...
“D-zeule! ce rai! gândi ea – voi sta aici puţin”. Ea merse-nainte prin iarba care, caldă şi mirositoare, îi gâdila corpul, s-aruncă în lacul limpede ca lacrima, a cărui apă o făcea mai să adoarmă, fugea apoi prin dumbrava de portocale, gonită de fluturi şi albine... Era nebună, ca un copil rătăcit într-o grădină fermecată de basme. În urmă, văzând că soarele se-nclinase, ea se întoarse pe calea pe care venise, dar care fu spaima ei când nu văzu nici o ieşire.
Ce să facă? Cu gândul că s-a rătăcit îşi mai primblă ochii de jur împrejur... nicăieri o ieşire...
“Ah! gândi, şi ce-ar fi de aş petrece o noapte în acest rai fermecat? Cine mă vede şi cine mă ştie?”
. . . . . .
Se făcuse noaptea. Stelele mari şi albe tremurau pe cer şi argintul lunii trecea, sfâşiind valurile transparente de nouri ce se-ncreţeau în drumu-i. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori; dealurile străluceau sub o pânză de neguri, apa molcomă a lacului ce-nconjura dumbrava era poleită şi, tremurând, îşi arunca din când în când undele sclipitoare spre ţărmii adormiţi. Şi-n mijlocul acestei feerii a nopţii lăsate asupra unui rai înconjurat de mare trecea Cezara ca o-nchipuire de zăpadă, cu părul ei lung de aur ce-i ajungea la călcâie... Ea mergea încet... Toate visele, toată încântarea unei aromate nopţi de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin... ar fi plâns! Îşi aducea aminte de amantul ei şi-i părea că-i Eva-n paradis, singură cu

Când îi luă mâna... ea ţipă.

durerea ei. Ea veni lângă lac şi văzu cărare de prund pe sub apă. Începu să treacă şi apa fugea rotind împrejurul gleznelor ei... Ea se uită l-acea dumbravă încântată... o dorinţă de fericire îi cuprinse sânul... era atât de însetată de amor ca copilul cel tânăr şi fraged, buzele ei erau uscate de dorinţa unei sărutări, cugetarea ei era împătimită ca un strat cu florile pe jumătate veştezite de arşiţă. Când ajunse în dumbravă

umbra mirositoare a arborilor nalţi arunca un reflect albastru asupra pieliţei ei, încât părea o statuă de marmură în lumină viorie... Deodată ea văzu prin arbori o figură de om... gândea că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze... şi acel chip luă din ce în ce conture mai clare... era el.
“Ah! gândi ea zâmbind, ce nebună sunt... pretutindenea el, în frumuseţea nopţii, în tăcerea dumbrăvilor”... El s-apropie... El credea asemenea că are-o-nchipuire aievea înaintea lui... O privi lung, se priviră lung.
— Cezara, strigă el, cuprinzând-o-n braţele lui... Cezara! eşti o închipuire, un vis, o umbră a nopţii zugrăvită cu zăpada luminii de lună? Sau eşti tu? tu?
Ea plângea... nu putea răspunde. Se credea nebună, credea că-i vis, ş-ar fi vrut numai ca vecinic să ţie acel vis.
— Tu eşti? Chiar tu? întrebă ea cu glasul înecat căci toată cugetarea ei se-mprospătase, toate visele ei reveneau splendide şi doritoare de viaţă... Ea nu se mai sătura privindu-l... Şi uitase starea în care era.
. . . . . .
Geniu pustiu
PROZE
POSTUME
CONTRAPAGINĂ
*** se poate considera d. e. ca scoarţă a volumului (alias doaşcă) scilicet pentru ăcineî nu vrea s-o citească sau ca aşa-numit Avant-propos, exprimându-mă franţuzeşte, ba chiar de capitolul prim al scrierii — dacă vom ăbăgaî bine de seamă. Şi să vedeţi de ce: Pentru cine nu citeşte decât titlul ăuneiî cărţi, partea cea mai interesantă a cărţii — adică care l-a interesat — ăe înîsuşi titlul, pentru cine nu citeşte decât prologul unei cărţi, partea cea mai interesantă e tocmai prologul, pentru că numai pe el ăl-îa citit.
Am vrut să rectific titlul de pe doaşcă. Cum? Această operă bună *** nu e tradusă din chinezeşte, după cum subsemnatul sau mai bine ăneîsubsemnatul a avut onoarea d-a spune în şirul al doilea al acestei făcătoare de epocă scrieri, ci aceea a fost numai o stratagemă prin care umilitul de mine am vrut să fac ca să mi se citească cel puţin precuvântarea acestei nuvele originale.
Zicând oare că nuvela e originală n-ar fi însemnat de-a-mi tăia apele din capul locului? Însă nu voi cu toate astea să vând nimănui mâţa-n sac; dacă cineva doreşte să vadă desfăşurându-se înaintea ochilor săi un model, ceva complet, ceva neîntrecut, ca romanele d. e. ale lui Paul de Kock, pardon — ale Mdme George Sand, atuncea îl consiliem mai bine ca să rumpă cu cititul de la această punto-virgulă ce ne luăm libertatea, d-a aşeza mai groşcioară chiar aici; căci ceea ce caută nu va găsi.
Dacă însă şi această carte de calicie (arhaism: declarare de faliment) de autor românesc nu ar fi de ajuns ca să sperie pe cineva de la citirea acestor şire, atuncea vom începe anume pentru acest cinic nesperios şi anume:
122
D-nu PETRICĂ MOFT
COSTEA URLĂ
Cu minavetul
TACHE CARAGHIOZLÂC
Comedianţ
COLTUC BÂRZEA
Vacari sau în cazul cel din urmă Bostan-başa
STAN ÎNJURĂTURĂ
Om beţiv sau hengheri

Precuvântare
Cocheta damă: Lumea – are un stabiliment de foto - şi litografie
în care fabrică pe fiecare zi mii şi mii de bilete à la minute, cum s-ar
zice, care au pe-o parte, un nume oarecare dictat anume de Signora
Lume – sub nume însă Monsignorul culegător de tipografie Destin
are insolenţa a pune ce vrea Domnia-sa, ce-i plesneşte prin cap Domniei-
sale, ce nu i se dictează.
Aşa d. e. doamna Lume
dictează:
farsor en gros et en detail
Astfel d. e. s-a-ntâmplat ca doamna Lume să dicteze
M. E.
feuilletoniste ennuyant
şi d. Destin să scrie:
M. E.
Sufler de Teatru
Încă una. Pe reversul acestor bilete ce circulează pe pământ sunt
scrise lucruri nedescifrabile, şi cu toate astea ele se descifră toate abia
atuncea când biletul încetează d-a circula. Biletele nu circulează toate
până la un anume termin; ele variază în terminele lor. Cu cât terminul
e mai scurt, cu-atât reversul e mai gol şi abia după ce expiră
CONSTANTIN URLATORIANO
poète et grand homme de lettres
Ministre Secrétaire d'Etat aux
Affaires & c.
DON ESTEVAN DE LAS JURADORES
Mihai Eminescu
Ms. Destin scrie:
PETRICĂ Compte MOFTăEî
om politic
CONSTANTIN CARAGGIO
Artist dramatique
Prince COLTUQE BARZE
journaliste
Lumea
Proze postume
terminul ştii bine-bine câtă valoare internă avea biletul – până la
expirare biletul are dreptul şi lumea cealaltă are datoria a mai sta la
îndoială, a mai spera sau a mai despera.
Este însă o individualitate care are pretenţiune că nu se înşeală în
aprecierea sa. Această individualitate se numeşte Gura lumii. Diferenţa
caracteristică, specifică şi esenţiale, între Lume şi Gura lumii e frapantă:
ălumîea în genere e bună, gura lumii e rea
ăluîmea e dreaptă, gura lumii nedreaptă
ăluîmea e eternă aceeaşi, gura lumii pe fiece zi alta
*** diferenţa dentre lume şi gura ei e aceea dintre conştiinţă şi
ăvîorbă – între fond şi formă – între materia eternă şi corpul trecător.
ăSe-întâmplă însă că domnul Destin în loc de-a interpreta ădicîteul
d-nei Lumi în bine îl interpretă în rău, d. e.:
L. SCHUBERT
Compozitor de geniu
L. BURGHARDT
poet de geniu
M-me...
Poetă de geniu
TORQUATO TASSO
Epic de geniu
&c. &c. &c. şi aşa în infinit. Maşinile din tipografia d-nei Lumi sunt
eterne; ele se numesc şi legi; combinaţiunile curioase a d-lui culegător
Destin sunt asemenea curioase; ele se numesc: împrejurări.

Gurii lumii jurnaliştii i-au dat încă o numire, mai frumoasă — aşa ceva gogoneţ şi simpatic totodată — i-au zis: Opiniune publică. Opiniunea publică — Gura lumii — e imanentă şi emanentă de Public (numire ridicată pentru: Lume). Jurnaliştii sunt răutăcioşi — au făcut lumea de sexul d-nealor: Public substantivus generis masculini, pe când Lume e substantivus generis feminini id est foemina — şi după aceea i-a dat opiniune,
Destin
L. SCHUBERT
L. BURGHARDT
123
muritor de foame în Viena
muritor de foame în Berlin
M-me...
Cerşitoare în Paris
TORQUATO TASSO
idiot
Mihai Eminescu
Signora sau Signore,
124
adică cugetare, pe când oricine ştie că Lumea, adică feminina, are numai gură, dar nu cap, cugetare, opiniune.
Ceea ce dictează doamna Lume e sigur ca fondul şi ca absolutul, ăceeaî ce scrie d. Destin e relativ, e forma acelui fond, acelei măaterii*î. D. e., dacă d-na Lume dictează: A. Creaţă, dobitoc în pielăe deî om, şi Destinul scrie A. Creaţă, ministru al instrucţiunii, ăatunciî acest ministru nu e decât forma sau formalitatea fondului, ănuî e decât haina ce îmbracă corpul, nu e decât numirea Minisătruî ce îmbracă individul dobitoc, nu e decât tichia de mărgăritar ce îmbracă, ce ascunde chelboşia.
Fiind aşadar că doamna Lume sau domnul Public e aceea ăsauî acela care dă tactul atât la existenţa, cât şi la judecata asupăraî unui umilit individ, ca sub- sau nesubsemnatul, de-aceea îmi iau şi eu libertatea de-a-i adresa următoarea adresă prăinî care cer carte de legitimaţiune sau răvaş de drum, pe vechie, pentru de-a cutreiera întinsul d-neaei sau domniei-lui Imperiu.
ba încă nu vă iau meritul de-a declara în gura mare că o bună şi poate cea mai bună parte din sufletul meu e opera matale şi că, dacă eu sunt rău, cauza e că mata eşti rău sau rea, dacă sunt sceptic, cauza e că mata eşti sceptică sau sceptic &c. &c.
nescris — şi ceea ce nu-i scris nu se poate citäiî.
Dar cauza eşti însăşi sau însuşi mata.
Reversul: pentru cine nu citeşte nu se scrie. S-a scris şi mata n-ai
Nu pot şi nu voi a nega că influinţa ce exersaţi asupra mea e mare,
Am băgat încă alt rău de seamă la mata.
Mata zici că în româneşte mai tot ce-i scris e rău scris, adică ca şi citit, azi mata nu mai citeşti, dar golănimea nu mai ăeî nebună să scrie pentru ca mata să nu citeşti.
Marfa cu care am eu de gând să trec prin imperiul matale e asemenea scrisă. Aş voi nu ca să treacă, ci ca să se treacă. Aş vrea ca să se cumpere, dar n-aş vrea ca să fie vândută cuiva sau de vânzare ăpentruî cineva — dupre uzul obiăciînuit a cam cerut de la unii şi ădeî
Proze postume
amic orăiî inamic — toute-egale
125
alţii. În fine, nu cer o carte de trecere, ci mai mult petrecere, şi cât se poate mai îndelungă.
Să vă spun oare, de v-o fi interesând, cum petrec eu, ăcuîm trăiesc eu? Zău, dacă ar fi fost acesta scopul scrisorii mele mai bine n-o mai scriam, căci cutezarea mea, oricât de mare să fie, n-a ajuns încă până

acolo, ca ăsăî cred că v-ar interesa într-un grad oarecare să ştiţi cum se află umilita ămeîa personalitate. Eu vă scriu, v-o spun curat, ca să ăaîm, de nu dreptul, dar cel puţin pretextul de-a pretinde un răspuns, şi acel răspuns, ce mata o numeşti critică, nu-l cer decât în acelaşi grad în interesul matale, ăcîât şi ăînî interesul meu. De rest îmi veţi spune sau îmi veţi permite cel puţin a observa la mata ceea ce vi sau mi se va părea destul de important sau de neimportant ca să-mi comunicaţi şi mie; lucru ce se va proba că nu prea sunt pretenţios.
Sfârşesc prin a nu vă săruta mâna, pentru că oricât de mic sunt eu şi oricât de mare eşti mata, totuşi celei mai mari părţi a matale îi pare bine să fie egală cu mine, adică egale între sine, pentru că şi eu fac parte din partea cea mare a matale, care parte voieşte suspomenitul lucru, după părerea unora din ai matale, necuviincios.
Salut însă pe toţi acei copii buni care, încercându-se de mine, vor saluta cu părere de bine această scrisoare a mea; însă, fiindcă salutări aeriene şi necunoscute sunt imposibile şi fiindcă nu voi să dau sinet în loc de bani, de-aceea vă dau matale deplină putere executivă ca să-i salutaţi pe toţi în locul meu; lucru ce le va ăfiî măi drag decât dacă execuţiunea acestei voinţe ar fi fost salt în puterea mea.
În fine, dacă veţi vedea că n-am fond şi voi să mă susţin numai cu creditul personal (ca mulţi alţii) sau cu furtul de prin alţii (asemenea ca mulţi) — dăă-măî mata de gol pe mine, cum n-ai dat pe alţii şi dăă-miî prin verdictul matale deplină carte de calicie.
V-aş fi scris mai mult, dar... la ce să vă supăr mai mult cu cartea de vizită a unui om, când grija ămaîtale cea mare eşti mata însuşi... Îmi permit numai ăaî mă subsemna al domniei-voastre
M. E.
Mihai Eminescu
UMBRA MEA
126
Adeseori când stau înaintea fumegătoarei lumini galbene a lampei mele, când mă uit în ochiul ei cel roş, când deschid câte-o carte bătrână plină de nerozii bătrâne, de credinţele unei lumi cu capete îndealtfel ca şi a noastre (lucru ce arată relativitatea adevărului), adeseori, zic, conversez cu lampa mea verde şi veche şi mă uit sub cojocirocul ei, când fâlfâie fantastic, ca şi când i-ar fi dor de tavan. Când privesc vis-à-vis de mine, în peretele rău văruit, văd onorabila mea umbră, cu nasul cam lung şi căciula peste ochi, şi-mi fixez ochii la ea şi cuget... cugetarea mea e vorbă pentru ea, căci ea mă înţelege şi-mi răspunde tot în gândiri lungi şi deşirate la ceea ce-o întrebasem, fără ca să mă mulţumească acele răspunsuri, căci nu vorbesc în gând decât eu cu mine. Eu cu mine. Ciudat! Această despărţire a individualităţii mele se făcu izvorul unei cugetări ciudate, care mă făcea să fixez aspru şi lung umbra mea, astfel încât ea, jenată de-atâta căutătură, prindea încet, încet conture pe perete până ce deveni clară ca un portret zugrăvit în ulei, apoi se îngroşă plastic din perete afară, astfel încât sări din cadru jos şi mă salută surâzând, ridicându-şi căciula din cap.
— Sara bună, domnul meu, zisei eu, şi-i întinsei mâna, dar dădeam în vânt, căci umbra, deşi îmbrăcată, deşi frumoasă, nu era totuşi alta decât umbră. Îi oferii un scaun şi ea şezu.
— Eşti nemulţumit cu lumea, zise surâzând.
— Da, răspund eu asemenea surâzând.
Se-nţelege că acum n-am făcut decât a răsuci* firul cugetărilor şi a sta de vorbă cu reflectul meu asupra diferitelor probleme ale omenirii.
— Ştii ceva, îi zic eu, te las pe pământ în locul meu, în împrejură rile mele, şi eu mă duc de-aicea să-mi petrec câtăva vreme în lună. Unde nu-s oameni, nu poate fi ură, şi de-aceea am decis de-a-mi petrece

dea nimeni, ş-apoi chiar de te-ar vedea...

undeva singur, fericit, fără grijă, iar tu să petreci pe pământ în locul meu, cu simpla îndatorire de-a însemna în ziarul tău tot ce ţi se va petrece — memorii pe care le voi citi şi eu.
Lampa ardea între el şi mine, cartea sta deschisă, în care un pedant dedese curs cugetărilor sale asupra lumii, orologiul zbârnâia răguşit 12 ore, umbra mea se culcă pe patul de scândură acoperit c-un păier, iar eu îmi luai mantaua de-a umere, mă uitai, ieşind din casă, prin borta uşii la fata stăpânei din casă care tocmai se dezbrăca ca să se culce şi ea, apoi pe vârful degetelor trecui prin bucătărie, prin tindă şi, când ăieşiiî afară, închisei uşa după mine şi începui a merge încet, încet în lumina lunii, pe stradele largi ale oraşului cu ferestre şi porţi închise, cu ziduri albe şi gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu câte un păzitor de noapte cu mustaţa-nfundată în gulerul şi gluga mantalei şi c-o prăjină subsuori, în fine, o linişte somnoroasă, un aer cald de vară, o lună strălucită, stele de aur ce-şi închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru şi fără nori, case nalte a căror streşini de cărămidă se uitau în lună — iată tabloul. Fetele ce dormeau în budoarele lor profumate, mângâiate de-un roi de visuri de aur, studenţi care dormeau cu capul pe cărţi visând ministerii, dandi visând vânări* şi cai, proşti nevisând nimica — ce îmi păsa mie de lumea asta ce dormea, pe care o uram şi o părăseam spre a nu reveni poate în ea? Pasurile mele grele pocneau în pietrele pătrate ale stradelor, eu mă-ănîfăşasem înfundat în manta cu pălăria peste ochi şi mergeam astfel pe luminatele strade, fără ca luna să îmi facă vo umbră pe ziduri, căci pe-a mea o lăsasem acasă, astfel încât eu însumi nu păream a fi decât o umbră neîncăputăˆ ce fugea pe murii caselor înşirate pe rând. Cam la finea oraşului era o casă galbenă, cu ferestrele lucii argintate de lună, cu perdele albe. Bătui încet în ea.
— Tu eşti? răspunse o voce dragă şi molatecă ca de copilă.
— Eu, deschide fereastra, nu e nimeni pe strade, nu te poate ve-
Fereastra se deschise încet, perdeaua se dede într-o parte şi dintre creţii perdelei apăru, frumos şi palid, capul blond al unui înger. Luna

ardea drept în faţă, astfel încât ochii ei albaştri străluceau mai tare şi clipeau ca şi loviţi de razele soarelui. Sub alba haină de noapte, de la gât în jos, se trădau boureii sânilor, iar mânuţele şi braţele ei albe şi goale până ăînî umeri mi se întinseră şi eu le inundai cu sărutări.
Un moment şi eu sărisem în fereastră şi-i cuprinsesem cu mâinile gâtul ei gol, apoi îi luai faţa în mâini ş-o sărutam cu-atâta ardoare, o strângeam cu-atâta foc, încât îmi părea c-o să-i beau viaţa toată din gura ei.
— Onde! zisei eu încet, netezindu-i părul ei de aur. Onde, ştii tu ceva, vino cu mine în lună, vom trăi aşa de fericiţi acolo, neconturbaţi de nimeni, tu pentru mine, eu pentru tine, din visurile noastre vom face castele, din cugetările noastre — mări cu miliarde de unde, din zilele noastre — veacuri de fericire şi de amor. Hai în lună! Lasă-ţi umbra ta acasă, culc-o în pat, iar tu vino cu mine prin ninsori de stele şi prin ploi de raze, până ce, departe de acest pământ nenorocit şi negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne avem în minte decât pe noi.
— Haide dar, zise ea încunjurând gâtul meu cu braţele ei albe şi punându-şi gura pe gura mea.
Sărutarea mă umpluse de geniu şi de putere creatoare. Astfel îmbrăţişaţi, aruncai neagra şi strălucita mea mănta peste umerii ei albi, i-nconjurai talia c-un braţ, strângând-o tare la pieptul şi la gura mea, iar cu cealaltă mână fluturând cealaltă parte a mantalei ne ridicam încet, încet prin aerul luciu şi strălucit de razele lunii, prin nourii verzui* ai cerului, prin roiurile de stele, prin ploaia de raze — până ce ajunserăm în lună. Călătoria noastră nu fuse decât o sărutare lungă. O lăsai acolo, în aerul cald de pe malul mirositor a unui lac verde şi strălucit, şi mă-ntorsei pe pământ şi, vrăjindu-l, îl băgai într-o

nucă, iar nuca o făcui un mărgăritar stropit cu aur şi mărgăritarul îl aruncai în fundul unei mări. Mărimea fiind numai relativă, astfel încât ceea ce nouă ni-i mare altora li se pare mic, se-nţelege că atomii microscopici din acel mărgăritar a cărui margini le era cerul, stropii — stele şi lună şi soare, acei pitici aveau regii lor, purtau războaie, se urau mereu, închipuindu-şi diferite bazaconii despre închipuita lor mărime. Eu, uitându-mă c-un microscop prin coaja cea subţire a

mărgăritarului, toată întunecata lor lucrare ăeraî astfel încât, oricât volumul lor devenea de mic, ura lor era tot aceeaşi, încât mărgăritarul trebuia să crape de ură. Îl aruncai în mare şi mă-ntorsei la iubita mea din lună, căreiaă-iî povestii toate ce făcusem.

Iubitei mele îi făcui haina de-un gaz albastru, deşi străveziu ca aerul, prin care se ridica ea în albeaţa cea strălucită a rotundelor sale membre; în părul ei blond aşezasem o citadelă de diamante, sânul ieşea vergin, rotund şi mic din haina decoltată — astfel ne primblam, eu cu mâna în jurul gâtului ei, prin umbroasele şi balsamatele dumbrăvi ale lunii, pe lângă adormitele lacuri, pe lângă plângândele izvoare, şi numai privighetori cu glas de argint zburau cântând din creangă-n creangă şi umpleau aerul de note divine. Când ne aşezam în luntre, valurile ascultătoare mânau neporuncite, după gândirea noastră, luntrea cea aurită, în care iubita sta culcată în mari perini de mătase, iar eu aşezasem capul meu în poalele ei şi visam ceea ce aveam. Acest amor pacific şi dulce ca ideea eternităţii, fără nici o cugetare orăiî o dorinţă nevergină, acest amor era aerul vieţii noastre, sărutarea copilărească, dulce, profumată a gurilor noastre, împletirea angelică a braţelor noastre — un amoriu sunt! Lumea mea nu era decât icoana ei strălucită, lumea ei — faţa mea cea palidă încadrată de păr negru. Această viaţă era un basm strălucit şi înstelat. Acolo era, între dumbrăvi verzi şi între stânci cenuşii, şi un lac cu apă de aur. Când ne scăldam acolo râzând şi sub privirea cea înamorată a lunilor, stropeam unul în altul cu lungi şiroaie şi stropi de stele care, rămâind pe sânul ei, străluceau pe albul ei corp până ce, uscându-se într-un cerşaf ţesut din argint, corpul ei alb era şi mai neted, şi mai dulce, şi mai strălucit. Adesea ea se prefăcea că se supără şi se ascundea prin tufişele labirinticei grădini. Deşi o strigam, ea nu răspundea până ce nu-mi prefăceam vocea în privighetoare, astfel încât, plângând dureros prin frunze, o vedeam cum vine în extaz şi cu ochii umezi, până ce o prindeam în braţe şi o mângâiam pe pieptul meu pe nebunateca copilă!

Ca să petrecem făcurăm un joc de cărţi. Regii, reginele şi fanţii de pe cărţi erau toţi chipuri copiate din basmele ce ni le spuneam, spre

Dar somnul nostru! Braţe în braţe, tologiţi în perini de mătase gal-
Roua rece cădea pe sânul verginei mele iubite şi ea se trezea cu*

petrecere, serile, iar fiindcă nu aveam bani, ea se duse la un lac. Acolo fieştecare frunte de val reflecta o stea... Ea intră încet în apa lacului şi prinse încet, încet cu mâna din fiecare frunte de val câte o stea, ca şi când ar fi prins albine de aur, apoi punându-le în poale le aduse în casă şi le vărsă pe masă. Astfel jucam cărţi pe o frumoasă masă de marmură, şi jocul nostru era o poveste lungă şi încurcată, căreia nu-i mai dam de capăt până ce nu încetam, beţi de somn.

bună ca aurul, gura mea apăsată pe a ei, visam amândoi unul şi acelaşi vis, care nu era decât o repetare magică a vieţii noastre fără dorinţe. Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint şi cu săli întinse prin care pluteau îngeri cu haine de aur şi cu aripi de culorile curcubeului şi-ncinşi în brâie de curcubeu, iar blondele lor capete erau încadrate de lungi plete de aur, şi ochii albaştri se plecau timizi şi mari*, şi pleoape şi gene lungi. Portale cu stâlpi nalţi de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondele de aur a sălilor mari, toate pline de un

aer răcoare şi mirositor; numai o poartă închisă n-am putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, şi deasupra ochiului — un proverb în literele strâmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu — proverbul: o enigmă chiar pentru îngeri. Iată viaţa visurilor noastre.
Când ne deşteptam din somn, aurora celor doi sori, în haine roz, culegea mărgăritarele de argint de prin grădinile noastre şi, râzând cu glasul ei de ciocârlie, ni le arunca din poalele ei pe faţă* ăşi înî patul nostru.
frig şi, ţinându-şi ochii închişi, ăîîşi strângea împrejurul umerilor ei goi plapoma ţesută din argint şi din culori de curcubeu. Când însă îşi deschidea ochii, sorii răsăreau calzi şi frumoşi, iar noi ne sculam râzând, somnoroşi, unul de altul, apoi, spălându-ne feţele în basin* de marmură, ieşeam afară în aerul cald şi strălucit al fericitei noastre lumi. Şi viaţa se-ncepea din nou, fericită şi lină, o eternă repetiţiune a fericirii de ieri.
131 Proze postume
GENIU PUSTIU
I
Tasso-n Scoţia
Dumas zice că romanul a existat totdeauna. Se poate. El e metafora vieţii. Priviţi reversul aurit al unei monede calpe, ascultaţi cântecul absurd al unei zile care n-a avut pretenţiunea de-a face mai mult zgomot în lume decât celelalte în genere, extrageţi din asteăaî poezia ce poate exista în ele şi iată romanul.
Printr-o claie prăfuită de cărţi vechi (am o predilecţiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Novele cu şase gravuri. Deschid şi dau de istoria unui rege al Scoţiei care era să devină prada morţii din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Închipuiţi-vă însă că pe cine l-a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoţiei? Pe Tasso! Lesne de explicat: Economia. Am scos întradins portretul lui Tasso spre-a-l compara. Era el, trăsură cu trăsură. Ce coincidenţe bizare pe faţa pământului, îmi zisei zâmbind prin visarea mea. Putea-s-ar oare întâmpla unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citeam?... Uitasem însă că tot ce nu e posibil obiectiv e cu putinţă în mintea noastră şi că, în urmă, toate câte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sunt decât creaţiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivităţi, iar nu lucruri reale. Viaţa-i vis.
Era o noapte tristă. Ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate ale Bucureştilor, ce se trăgeau strâmte şi noroioase prin noianul de case mici şi rău zidite din care constă partea cea mai mare a aşanumitei capitale a României. Tropăiai prin bălţile de noroi ce te împroş cau cu apa lor cea hleioasă îndată ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c-un pas înainte. De prin cârciumi şi prăvălii pătrundea prin ferestrele mari şi nespălate o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din când în când treceai pe lângă vro fereastră cu perdelele roşii, unde în semiîntuneric se zărea câte
Mihai Eminescu 132
o femeie... Pe ici, pe colea vedeam pe câte-un romanţios ce trecea fluierând sau câte-un om beat, care-ndată ce chiuia răguşit lângă ferestrele prostituţiunii, femeia spoită ce sta în sticlă aprindea un chibrit spre a-şi arăta faţa sa unsă din gros şi sânul său veşted şi gol — poate ultimul mijloc de-a sufoca dorinţi murdare în piepturi stârpite şi pustiite de corupţiune şi beţie. Beţivul intra, semiîntunericul devenea întuneric şi amurgul gândirilor se prefăcea într-o miază-noapte de plumb când gândeam că şi acela se numeşte om, şi aceea femeie. Trebuie să scuzi, trei sferturi ale lumii e aşa, şi dintr-al patrulea — Dumnezeulăeî, ce puţine-s caracterele acelea care merită a se numi omeneşti.
Prin uşa unei cârciumi deschise auzii ţârlâiturile unor coarde false, pe care le schingiuia sub arcuşul său cel aspru şi cu degetele-i uscate

un biet copil de ţigan, şi-n preajma lui sărea de rumpea pământul o muiere-n doi peri şi un ţigan rupt şi lung, cu picioarele goale băgate în nişte papuci largi şi umpluţi cu paie. O veselie grotescă, urâtă se desemna pe feţele amândurora.
Alături era o cafenea. Ploaia şi frigul ce mă pătrunsese mă siliră să intru-n ea. Mirosul tutunului, eternul trictrac al jucătorilor de domino făcea un efect deosebit asupra simţurilor mele ameţite de ploaie şi de frig. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori în limba sa metalică, spre-a da lumii, ce nu-l asculta, sama că se scursese şi a 12 oră a miezului nopţii. P-ici, pe colea pe lângă mese se zăreau câte-o grupă de jucători de cărţi cu părul în dezordine, ţinând cărţile într-o mână ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuţi, cu ochii ficşi, mişcându-şi şi muşcându-şi buzele făr-a zice o vorbă şi trăgând din când în când cu sorbituri zgomotoase câte-o gură din cafeaua sau berea ce le sta dinainte... semn de triumf!
Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pănura verde vorba Ilma. Cugetam că e din viţa lui Arpad şi că şi-o fi scoţând din rezervorul memoriei sale vrun dulce nume de iubită sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Jokay. Nu m-am mai ocupat mai mult de figura acestui tânăr, suspinător poate, ci am început a răsfoi, prin ziare streine, unele reviste literare artistice etc. (Ale noastre nici nu au, nici nu vor a revedea ceva în privinţa asta.)

Junele meu se apropie de mine.
— După d-ta, mă rog, şopti el înclinându-se.
Accent curat românesc — nu e ungur.
— Ai vrea să fie română? zisei indiferent.

— Poftim, zisei, întinzându-i ziarul şi surprins de interesul ce-mi insuflă îndată ce ridicai ochii.
Un om pe care-l cunoşteam fără a-l cunoaşte, una din acele figuri ce ţi se pare că ai mai văzut-o vrodată-n viaţă, fără s-o fi văzut niciodată, fenomen ce se poate explica numai prin presupunerea unei afinităţi sufleteşti. Începui a-l observa cu comoditate. Era frumos, d-o frumuseţe demonică. Asupra feţei sale palide, musculoase, expresive, se ridica o frunte senină şi rece ca cugetarea unui filozof. Iar asupra frunţii se zburlea cu o genialitate sălbatecă părul său negru-strălucit, ce cădea pe nişte umeri compacţi şi bine făcuţi. Ochii săi mari, căprii, ardeau ca un foc negru sub nişte mari sprâncene stufoase şi îmbinate, iar buzele strâns lipite, vinete, erau de-o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuţi, un Satan, nu cum şi-l închipuiesc pictorii: zbârcit, hidos, urâcios, ci un Satan frumos, de-o frumuseţe strălucită, un Satan mândru de cădere, pe-a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul, şi iadul îndărătnicia, un Satan dumnezeiesc care, trezit în cer, a sorbit din lumina cea mai sântă, şi-a

îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, şi-a muiat sufletul în visurile cele mai dragi, pentru ca în urmă, căzut pe pământ, să nu-i rămână decât decepţiunea şi tristeţea, gravată în jurul buzelor, că nu mai e în cer. Repedea umflare a nărilor şi vioaia sclipire a ochilor lui semnala o inimă din cele nebune, un caracter pasionat. Talia sa subţire, fină, şi mâna sa albă cu degete lungi şi aristocrate semăna cu toate astea a avea o putere de fier. Toată expresiunea în sine era d-o putere generoasă, deşi infernală.
Luă un ziar românesc. La pagina anunţurilor citi cu o semivoce sarcastică: Opera italiană... Ughenoţii.
— Se-nţelege. N-am putea avea o muzică... mai dulce şi mai frumoasă ca cea italiană?

— Şi... oare sunteţi aceea de ce vreţi să treceţi?

— Hm... nu eşti de aici... cum se vede.
— Nu.
— A... altceva... Ei bine, s-o ştii de la mine că nimeni nu caută

— Nu eşti venit de mult.
— Nu.
— Înţeleg, zisei.
— De ce?
— Oamenii noştri, zic eu, sunt de-un cosmopolitism sec, amar, sceptic
— ba şi mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de-a privi şi a cugeta; căci altfel n-am putea trece în ochii Europei de naţiune civilizată.
aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literaţi şi jurnalişti ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu a juca, miniş-tri ce nu ştiu a guverna, financieri ce nu ştiu a calcula, şi de aceea atâta hârtie mâzgălită fără nici un folos, de-aceea atâtea ţipete bestiale care umplu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de-aceea atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existenţa lui Dumnezeu, decât suflete înamorate în limba şi datinele strămbunilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minţi ocupate cu chestiunile de viaţă ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizaţiuni. Divorţul... adulterul umblă cu feţele bolnăvicioase, spoite din gros, măşti vii, pe stradele noastre: zâmbind femeilor le stârpeşte, zâmbind bărbaţilor îi usucă şi cu toate astea noi le dăm serbări şi le sacrificăm nopţile iernilor noastre, ne cheltuim tinereţea, care-ar trebui să aparţină lucrului spre realizarea acelor ideale spre care ţinteşte omenirea toată, şi familiei... Femeia poporului nostru nu lucrează... are cu ce trăi; bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra — toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cât despre inteligenţa noastră — o generaţiune de amploiaţi... de semidocţi... oameni care calculează cam peste câţi ani or veni ei la

putere... inteligenţă falsă, care cunoaşte mai bine istoria Franţei decât pe-aceea a României, fii unor oameni veniţi din toate unghiurile pământului, căci adevăraţii copii de român încă n-au ajuns să înveţe carte... oameni în fine care au făptură şi caracter de la taţii greci, bulgari şi numai numele de la mumă — de la dizgraţiata România. Şi încă dacă şi-ar ăfiî câştigat prin ceva dreptul de-a se numi români; dar nu. Ei îşi urăsc ţara lor mai rău şi mai cumplit decât streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condiţiune a existenţei lor... ei sunt... cum o spun înşii, români de naştere, francezi în inimă — şi dacă Franţa le-ar procura semidocţilor noştri avantajele pe care le lăeî dă nefericita lor patrie, ei ar fi emigrat de mult... cu toţii!
Pre legea mea, urmai, ştergându-mi sudoarea, arată-mi un om care să scrie romanul Mizeriilor acestei generaţiuni, şi acel om va cădea ca o bombă în mijlocul pustiitei noastre inteligenţe, va fi un semizeu pentru mine, un mântuitor, poate, pentru ţara lui.

— Schimbaţi opiniunea publică, daţi-i o altă direcţiune, răscoliţi geniul naţional — spiritul propriu şi caracteristic al poporului din adâncurile în care doarme, făceţi o uriaşă reacţiune morală, o revolu-ţiune de idei, în care ideea românesc să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine, fiţi români şi iar români, zise el încet şi răguşit.
— Cine s-o facă asta? Nu sunt toţi astfel? Nu sunt toţi numai receptivi
— francezi, italieni, spanioli, tot — numai români nu?
— O! nu trebuie oameni mulţi pentru asta... Spiritul public este fapta puţinor oameni. O singură frunte unsă cu mirul lui Dumnezeu e în stare să forme din oceanul cugetărilor omeneşti o singură volbură

gigantică, care să se-nalţe din fundul abisului mării până sus în

nourii gânditori din cerul luceafărului ce se numeşte geniu... Arătaţi-le iasma viitorului şi se vor speria de el. Arătaţi-le unde-ar ajunge de-ar urma tot astfel şi se vor întoarce... Dar în fine — adaose el c-un surâs sceptic — de ce să cercăm noi a ridica generaţiunea cu umărul? Tot ce se-ntâmplă pe lume rezultă. De-o fi ca ei să se stingă, se vor stinge şi cu noi şi fără de noi — de nu, nu.

Cosmopolit? adaose el încet, hm! cosmopolit sunt şi eu; aş vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atâtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanţe. Naţiunile nu sunt decât nuanţele prismatice ale Omenirii, şi deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea* diferenţa dintre individ şi individ. Făceţi ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează şi fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenţei, căci în întunericul nedreptăţii şi a barbariei toate naţiunile îşi sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice. Sufletul omului e ca un val — sufletul unei naţiuni ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi şi noaptea cu aeru-i brun şi cu nourii suri domneşte asupra mării şi a valurilor ei — ea doarme monotonă şi întunecată în fundul ei care murmură fără înţeles; pe când dacă, în senina şi albastra împărăţie a cerului înfloreşte Lumina ca o floare de foc, fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută de la cer coloarea sa, seninul geniului său, şi le reflectă în visul său cel adânc şi luciu. Când naţiunea e-n întuneric, ea doarme-n adâncimile geniului şi-a puterilor sale neştiute şi tace, iar când Libertatea, civilizaţiunea plutesc asupră-i, oamenii superiori se ridică spre a-l reflecta în frunţile lor şi a-l arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului, astfel încât în sânul mării întregi se face o zi senină, se răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeţii, filozofii unei naţiuni presupun în cântec şi cuget înălţimile cerului şi-l comunică naţiunilor respective. Dar sunt nouri care, întunecând cerul, întunecă pământul. O, nourii — regi ai pământului vor mâna totdeauna tunetele lor — rezbele asupra popoarelor de valuri; cu toate că acei nori nu sunt alta decât însăşi respirarea gheţoasă şi întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră şi acopăr cu o perdea de fier Soarele aurit, şi până ce vor fi ei tirani asupra frunţilor de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va

pătrunde sufletul adânc al mării c-o noapte rece şi tăcută, până atuncea Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai nalţi şi mai veninoşi nori sunt monarhii.

Cei după ei, asemenea de veninoşi, sunt diplomaţii.

Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoare întregi sunt rezbelele.

Sfărâmaţi monarhii! Nimiciţi servii lor cei mai linşi, diplomaţii; desfiinţaţi rezbelul şi nu chemaţi certele popoarelor decât înaintea Tribunalului popoarelor şi atunci Cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi pământul cu razele sale de pace şi de bine.

Judecata acestui june — cam bizară — mă interesă mult şi sorbeam, ca să zic aşa, vorbele şoptite de buzele sale subţiri şi palide. Faţa sa devenea din ce în ce mai profundă şi mai expresivă şi luă un aspect fantastic. Mă lăsam târât de râul lin al cugetărilor sale într-o nemargine de vise.

— Nu crede, zise, că cosmopolitismul cum îl voi eu nu-şi are adepţii săi fierbinţi. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunarul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografiat în nordul Germaniei. Ieşit dintr-o litografie secretă de sub mâna unor juni apostoli ai Libertăţii

adevărate, ai Cosmopolitismului celui mai posibil şi celui mai egalitar, acest ziar era interpretul unor idei demne, frumoase, tinere. El chema popoarele la o alianţă sacră contra tiranilor celor răi ai pământului, la exilarea din regula lumii a maiestăţilor meschine, a diplomaţilor gâzi a opiniunii zilei, a rezbelului, în care se varsă atâta sânge din inima cea sântă a popoarelor.
Vis frumos care-a început a fi al lumii întregi, vis care, devenit convincţiune, nu va desfiinţa pe-o cale pacifică şi nepătată de sânge numai capetele cu coroane tiranice, ci şi popoarele ce tiranizâ asupra altora!
Bătu o oră. Atunci el se sculă repede, îşi băgă ziarul litografiat în buzunar şi-mi întinse dreapta, pe când cu stânga-şi puse pălăria-n cap.
— Mă numesc Toma Nour... D-ta?
Îi spusei numele meu. După aceea ieşi, lăsând să-mi vâjie prin cap ideea de a-l făceî eroul unei nuvele.

Întorcându-mă acasă, tocmai când aprind chibritul ca să dau foc la lampă, văd într-o lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele 6 gravuri. Chibritul se stinse şi rămăsei în întuneric.
— Uite, zisei, oare nu voi găsi în acest om un Tasso, să-l studiu mai de-aproape? Întunericul din jurul meu era metafora acelui nume: Toma Nour.
II
După ce-mi propusesem să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vro novelă a mea, aămî căutat negreşit să fac cu el o cunoştinţă mai de aproape.
L-am văzut în urmă de mai multe ori şi, fiindcă o atracţiune instinctivă mă fermeca înspre el, de aceea i-am propus să mă viziteze.
Căpătasem în el un amic, care nu mă vizita decât ca să mă certe, care nu se purta decât în ăhaineî negre, care râdea zile întregi cu un râs de netot în societatea oamenilor, pentru ca să plângă acasă, care ura oamenii şi era răutăcios ca o babă, numai ca să nu placă unei lumi ce nu-i plăcea lui.
El nu-mi făcuse încă niciodată invitarea ca să-l vizitez. În fine, într-o zi îmi făcu această nespusă onoare. M-am dus la el. Locuia într-o cameră naltă, spaţioasă şi goală. În colţurile tavanului paiaănîjenii îşi exersau pacifica şi tăcuta lor industrie, într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una peste alta vro câteva sute de cărţi, visând fiecare din ele ceea ce cuprindea, în alt colţ al casei un pat de lemn c-o saltea de paie, c-o plapumă roşie şi-nainteăaî patului o masă murdară, cu suprafaţa ilustrată de litere mari latine şi gotice ieşite de sub bricegelul vreunui ştrengar de copil. Pe masă, hârtii, versuri, ziare rupte şi întregi, broşuri efemere ce se împart gratis, în fine, totul un abracadabra fără înţeles şi fără scop.
Dar asupra cărţilor culcate-n colţ era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vro optsprezece ăaniî, cu păr negru şi lung, cu buzele subţiri şi roze, cu faţa albă ca marmura

şi cu nişte ochi albaştri mari, sub mari sprâncene şi lungi gene negre. Ochii cei albaştri ai copilului erau aşa de străluciţi, de-un colorit atât de senin, încât păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mâinile cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feţei de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de-o adâncime nespusă, fruntea arcată şi mai mică, părul undoind cam prea lung te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.
— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roşie.
— A, femeie!... râse el. Tot femei visaţi. Ţi-o jur pe omenia mea că

a fost bărbat ca tine şi ca mine...
— Cu toate astea aceşti ochi...
— Aceşti ochi?... O! dacă-ai fi văzut tu aceşti ochi vrodată-n viaţa ta, ţi s-ar fi părut că-i revezi în fiece stea vânătă a dimineţii, în fiece undă albastră a mării, în fine, ăîn fieîce geană azurie ivită prin nori. Cât era de frumos acest copil şi ce tânăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat ce l-am avut, care m-a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; şi dacă mâna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochii ce ţi se par încă frumoşi, poţi să-ţi închipuieşti ce frumoşi trebuiau să fie ei. Frumoşi a-nmărmurit în sufletul meu întunecos, rece, nebun, precum ar rămânea prin nouri pe bolta cea brună a nopţii două... numai două stele vinete. Tu, iubitule, mi se pare că ai să devii foiletonistul vreunui ziar... După ce voi muri îţi voi testa într-o broşurică romanul vieţii mele şi vei face din lungii, din obosiţii mei ani, trişti, monotoni şi plânşi, o oră de lectură pentru vrun cutreierător de cafenele, pentru vrun tânăr romanţios sau pentru vro fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi şi care învaţă din romane cum să-şi facă epistolele de amor.
— O!... voi care pozaţi ca eroii leşinânzi ai romancierilor francezi, voi care iubiţi ca sentimentalii germani, răspunsei eu, voi care mâncaţi

— Pe ce ţi-am spus, replică Toma, pe biografiile noastre scrise în

cu toate astea ca englezii materialişti, voi trăiţi mult, şi te-ncredinţez eu, iubitule, că tu, cu toată afectaţiunea ta, cu toată faţa ta de-un eroism palid, ai să trăieşti mai mult decât mine. Pe ce ne prindem? formă de nuvele. De-oi muri eu înainte, ţi-o las pe-a mea, de-i muri tu, moştenesc eu pe-a ta, şi-atâta-i tot.
Într-o noapte venisem la Toma. Luna strălucea afară şi în casă nu era lumânare. Toma sta visând pe patul lui şi fumând în lungi sorbituri din un ciubuc lung, şi focul din lulea ardea prin întunericul odăii ca un ochi de foc roşu ce-ar sclipi prin noapte. Eu stam lângă fereastra deschisă şi priveam visând în faţa cea palidă a lunii. În faţa locuinţei lui Toma era un mândru palat al unuia din... aşaă-zişii!î aristocraţi ai noştri... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii, prin aerul nopţii, tremurând notele dulci al unui piano şi un tânăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, profumată, fantastică. Îmi închisei ochii, pentru ca să visez în libertate. Mi se păru atunci că sunt într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia lică rea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei vergine murinde. E miază noapte... Pustiul tace... aerul e mort şi numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu pentru ca să vadă pe-un nor de argint în naltul cerului un înger alb, îngenuncheat, cu mâinile unite, care cântă o rugăciune divină, adâncă, tremurătoare: rugăciunea unei vergine. Întredeschisei ochii şi văzui prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă, înfiorând cu degetele ei subţiri, lungi, albe, clapele unui piano sonor şi acompaniind ţipetele uşoare ale unor note dumnezeieşti cu glasăulî ei dulce, moale şi încet. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pământului un nou înger lunatec, o nouă Ophelia. Am închis iar ochii, astfel încât, recăzut iar în pustiul cel lung, palatul cel alb se confunda cu nourul de argint, iar juna fată albă cu îngerul în genunchi. Apoi, strângând ăochiiî silit şi tare, am învăscut visul meu în întuneric, n-am mai văzut nimica, ci auzeam dispărând ca o suvenire întunecată: rugăciunea unei vergine.

Muzica încetase de mult şi, cu totul în prada impresiunii ei, ţineam încă ochii strâns închişi. Când mă deşteptai din reveria mea, fereastra susă a palatului era închisă, în salon întuneric, şi sticlele ferestrei

străluceau ca argintul în alba lumină a lunii. Aerul era blond şi văratec, iar razele lunii, pătrunzând în camera lui Toma, izbeau faţa sa, cu care era el culcat în sus. Ea era mai palidă decât altă dată şi mi se părea că două raze ale lunii aureau două mici lăcrimioare pătrunse din ochii lui închişi.
— Plângi? zisei încet şi mişcat şi eu, căci sufletul meu era plin de lacrimi.
— Iubit de-un asemenea înger, fără să-l poţi iubi, şopti el încet, cu o voce seacă şi amară.
— Ce ai? zic eu.
— Ce am? răspunse Toma. O! dacă-ai cunoaşte tu cât de puţin sufletul meu acesta, te-ai înfiora — nu ştii, nu-ţi poţi imagina cât e de pustiu, cât e de deşert în el, e întocmai cu gândirea idioată şi stearpă a unui om a cărui urechi sunt surde ca lutul, a cărui gură e mută ca pământul, a cărui ochi sunt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic, şi când mai pot stoarce o lacrimă din ochii mei mă simt ferice. Ai văzut acel înger închinându-se Dumnezeului său — ei bine, acel înger iubeşte c-un amor lumesc pe un demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Şi eu... eu n-o pot iubi. Stele-n cer, amoruri pre pământ, numai în noaptea mea nici o stea, numai în sufletul meu... nici un amor. Câteodată numai aud bătăile pustiitului meu suflet, câteodată suflarea mi se curmă-n piept, ca vântul ce se curmă prin ruinile zdrobite de munţii anilor... câteodată mai simt şi eu!... O, atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închişi şi să trăiesc sau în trecut sau în viitor. Visez ca copilul ce vorbeşte prin somn, zâmbind, cu Maica Domnului, mă transport în cer, pun aripi umerilor mei şi părăsesc pământul, pentru ca să mă dau cu totul acelor umbre divine — visuri care mă poartă din lume-n lume şi mă izbesc din gândire în gândire. Mor pentru pământ, ca să trăiesc în cer.
O! de-aş putea iubi.
Mihai Eminescu
Înţelegi tu ce va să zică de-a nu putea iubi? A trece pin lume sin-
— O, Ioane! zise Toma, sărutând ochii cei de foc vânăt a icoanei,
— Toma, zisei eu încet, eu mă duc... noapte bună. Cată să nu-nne-

gur, mărginit în paşi, în ochi, să te zvârcoleşti în strâmtoarea sufletului tău celui rece, să cauţi a-l aprofunda şi să vezi că e secat şi că apele sale se pierd în nisipul secăciunei sociale, se ard de căldura unei societăţi de oameni ce trăiesc numai din ura unuia către celălalt.
A nu iubi nu-i nimica — a nu putea iubi e grozav.
Toma Nour, după ce sfârşise acest apolog al urii şi răcelii, el se sculă din pat şi începu să traverse* spaţiul cel larg al camerei sale, cu paşi mari. Lumina lunii bătea în faţa de marmură a icoanei din perete, a cărei ochi păreau că trăiaăuî în noapte.
Ioane, iartă că am căzut într-un iad de ură, când tu nu-mi predicai decât un cer de amor, suflet de înger ce ai fost!
Luna s-ascunse-ntr-un nor negru de ploaie spintecat în două rânduri de lungi fulgere roşii. Casa se-ntunecă şi nu se mai văzu nici acea umbră pe perete: Ioan, nici acea umbră de marmură ce umbla:
Toma.
buneşti.
Ieşii şi mă dusei acasă la mine.
Deşi Toma rămânea acelaşi, dar eu băgam de samă că el se ruina din ăziî în zi.
În una din zile însă eu luai frumoasa deciziune de-a compune cât se va putea de serios mina mea, în sine cam mucalită şi nededată de-a fi funebră, şi a ţinea o oraţiune de morală şi igienă acestui om — pe care eu îl credeam că-i vun geniu pierdut. Aşa e felul meu. În visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sânge şi amor, avar de aur şi desfrânat ca un Eliogabal, când în realitate

nici nu sunt în stare să mă mâniu cumsecade. Atâta timp sunt şi eu mânios pe-un om cât ţine el mânie pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.
— Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, umblă între oameni, până ce ei nu vor începe a crede că eşti nebun.

Am repetat adesea aceste vorbe, sau analoge cel puţin, mai multe zile de-a rândul, dar el nu răspundea nimica, faţa sa rămânea la imputările mele de-o amicie copilărească, rece şi impasibilăăî. Însă într-o zi prorupse cu o voce puternică şi arzătoare, ochii săi se turburară şi răsufla mai greu.
— Taci, zise, copil ce eşti! Ce vrei?... Crezi tu orăiî toate sufletele de pigmei ce mă-nconjor — cred ei oare că mă cunosc? Ei văd nişte membre de om, fiecare-şi croieşte câte-un interior cum îi place pentru acest biped îmbrăcat în negru şi omul lor e gata. “E un nebun”, zice cutare. “E fantast”, zice cutare. “Aşa! vrea să treacă de original”, zice un al treilea — şi toate aceste individualităţi croite pe seama mea, atribuite mie, nu au a împărţi cu mine nimic. Eu sunt ce sunt, destul că sunt altceva decât ceea ce cred ei. Lauda lor nu mă linguşeşte, pentru că ei laudă o individualitate care nu-i identică cu a mea — batjocura lor nu m-atinge, pentru că ei batjocuresc un individ pe care eu nu-l cunosc... Îi dispreţuiesc pe oameni... m-am săturat de ei.
Se-nţelege că cu asta curmă şirul oricărui raţionament ce se putea naşte în mintea mea. Nu i-am mai făcut nici o imputare, e în zadar să vorbeşti celuia ce nu vrea să te-asculte.
Într-o zi el plecase din Bucureşti fără măcar să-şi ia adio de la mine sau de la vreunul din cunoscuţii săi.
N-am mai auzit de el vrun an. Într-una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o: “Iubitule, trimite-mi poeziile lui Alecsandri, posterestante
— sub literele Y. Y”. Ş-atâta tot.
I le-am trimis. Pe urmă am plecat la ţară, la o moşioară a părinţilor mei, unde-am petrecut o vară frumoasă, plină de poveşti şi de cântece bătrâneşti. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrijea de camera mea ca să primească orice scrisoare mi-ar veni în lipsă şi s-o arunce în sertarul mesei.
Cum veni toamna, zburai şi eu din câmpiile cele friguroase, brumatece şi întinse în camera din Bucureşti, din etajul al treilea, caldă şi mică.
Sunt un fantast. Capul aplecat asupra mesei, îmi făceam planuri de aur, cugetam asupra acelor mistere din viaţa popoarelor, din mersul

Torino, în nu ştiu câte.
Omule,

generaţiunilor care, asemenea fluxului şi refluxului mării, duc ca o teribilă consecinţă ici la înălţare, colo la cădere. Afară era un timp posomorât şi gemător ca gândirile murinzilor, ploaia vâjia bătând în ferestrele casei, focul se făcuse zgură-n sobă, lumânarea ardea palidă a stinse — şi mie mi se părea că aud şoptirea acelor moşi bătrâni care, pe când eram mic, îmi povesteau în timp de iarnă, ţinându-mă în tremurândele lor braţe, poveşti fantastice despre zâne îmbrăcate în aur şi lumină, care cântă senina lor viaţă în palate de cristal. Au trecut ani d-atunci — şi parc-a fost ieri — ieri pare-că-mi încâlceam degeţelele în barba lor cea albă şi ascultam la graiul lor cel înţelept şi şoptitor, la înţelepciunea trecutului, la acele veşti din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când Domni îmbrăcaţi în haine de aur şi samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni — poporul entuziast şi creştin undoind ca valurile mării în curtea Domniei —

iară eu în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înţelepciunii, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspiraţiune, preot durerilor şi bucuriilor, bardul lor. Spre a hrăni acele vise şi mai mult, am deschis vro câteva cronici vechi şi răsfoiam prin ele, când într-una găsesc o scrisoare nedesigilată încă, pe care desigur că menagera mea, primind-o de la poştă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată cuprinsul ei:

Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. Îţi mulţumesc. Citesc adeseori pe Emmi, singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi. Într-adevă r, voi ăştia care trăiţi în lume numai pentru ca să trăiţi aveţi o idee ciudată de moarte... voi vă imaginaţi scheletul unui mort şi-i ziceţi moarte. Pentru mine e un înger drag, cu o cunună de spini, cu faţa palidă şi cu aripi negre. Un înger... îngerul visurilor mele, care are-o fizionomie cunoscută mie, singura fizionomie care purta pentru mine fericirea lumii în zâmbetul său şi melancolia pământului în lacrima ei. Acea

Printre foi, o fâşie de hârtie cu cuvintele următoare:

fizionomie nu mai este. Acele buze ce surâdeau — un surâs al morţii le-a închis, sau mai bine: moartea-namorată de mine a luat figura unei copile, a vizitat pământul şi mi-a răpit mai întâi inima, pentru ca, dispărând ea, s-o urmeze şi cu sufletul. Scrie-mi.

Eu nu mai văd bine şi urechile-mi vâjâie mereu de cântecul umbrelor ce-o să le văd peste puţin pe cealaltă lume. Îngerul meu se pune-n faţa soarelui şi în umbra negrelor sale aripi îmi întunecă din ce în ce mai mult orele, care se vor stinge în curând. Voi muri. Scrie-mi curând, căci poate-oi mai primi încă. După ce-oi muri, vei căpăta o ciudată moştenire din partea mea. Ţine minte. Rămân al pământului cu corpul, al tău cu sufletul, cel ce-n curând nu va mai fi.

To m a N o u r

O lacrimă se scurse tremurând din genele ămeleî strălucitoare şi aruncai scrisoarea în foc. Ochii mei painjeniţi de lacrimi şi insomnie întrevedeau într-o sălbatecă fantasmagorie capul vânăt al acelui amic nefericit cu creierii roşii de gândire, cu fălcile înfundate de venin şi de mizantropie, cu ochii înfundaţi şi turburi ca ochii unui nebun. Desigur murise. Deschid sertarul mesei şi iau puţinele portrete ce le aveam împrăştiate prin hârtii. Portretul lui era lipit de a lui Tasso. Epistola stătuse de mult în cronică. Era veche.

Trecu încă o lună şi primii un pachet dintr-un mic oraş al Germaniei — reşedinţa unui rege-miniatură, rege-parodie, rege-satiră. Pachetul era c-un manuscript, manuscriptul biografiei lui Toma Nour.

Amice, N-am murit încă, însă sunt condamnat la moarte. Execuţiunea mea va fi în curând. Locuiesc într-un palat mare — la poarta mea sunt santinele superbe — numai că e cam întunecos şi cam umed palatul meu — oamenii-i zic închisoare. Cu manuscriptul fă ce-i şti. Adio, şi la revedere pe cealaltă lume!

Toma

Iată manuscriptul:

III

Am zărit întunericul lumii sub un troian de ninsoare, adică într-una din acele colibe care iarna nu-şi mai manifestă existenţa lor decât prin fumul cel verde ce tremură asupră-le. Tata n-avea nimica; era unul din oamenii cei mai săraci ai cătunului nostru... Nu-mi aduc aminte de mama decât ca de-o fiinţă palidă, un înger care mi-a descântat copilăria cu glasul ei dureros şi suferitor. Eram încă mic când, într-o zi, băgai de seamă că mama nu mai vrea să-mi răspundă, căci ea adormise, galbenă, cu furca-n mână şi cu buzele ce zâmbeau abia. O gândire adâncă părea că o cuprinsese; eu o trăgeam din când în când încet de mânică; dar ea mi se părea că nu vrea să-mi răspundă.

A venit în urmă tata, oamenii aăuî întins-o pe-o masă – şi a venit satul întreg... unii din ei plângeau; eu priveam la ei, dar nu ştiam ce să cuget. Mai văzusem adeseori oameni ţepeni întinşi pe câte-un pat ce-i ziceau năsălie, purtaţi pe sus între cântece şi plâns, şi băgasem ăde seamăî că, de câte ori trecea o nuntă aşa de tristă pe lângă casa noastră, mamei îi curgeau din ochi lacrimi mari, dar nu ştiam de ce... Veni noaptea... Oamenii ce stau în casă se jucau d-a cărţile, dar mama sta tot întinsă, tot nemişcată, tot galbenă. A treia zi o au dus-o oamenii la o casă de lemn cu o cruce deasupra – la biserică; un om bătrân cu o barbă albă, îmbrăcat în haină lungă şi vopsită fel de fel, cânta încet şi pe nas, apoi au pus-o într-o groapă, au aruncat ţărână deasupra ei de-au acoperit-o... M-am întors acasă... Nu vorbisem nici o vorbă de trei zile şi minunea aceasta îmi ameţea capul meu cel mic. Nu ştiu ce simţeam, dar mă cuprinsese frica grozavă că n-o să mai văd pe mama... Mă duceam de-o căutam în casă, o căutam pretutindenea... îmi părea că-i aud glasul ei cel dulce şi încet, dar pe ea n-o mai vedeam. Cum a înnoptat, m-am dus la biserică... Am văzut o movilă acolo unde pusese pe mama, şi o lumânare de ceară galbenă ardea prin noapte, ca o stea de aur prin întunericul norilor. M-am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de ţărână. Mamă! mamă! am strigat, ieşi de-acolo şi vino acasă... Casa e pustie, zic, tata n-a venit toată ziua azi, porumbii tăi cei albi au luat câmpii... Mamă, vino, mamă!

ori ia-mă şi pe mine la tine, acolo unde eşti... Ascultam; dar movila era rece, tăcută, umedă, un vânt stinse lumânarea şi întunericul cel negru cuprinse sufletul meu. Mama nu venea... Lacrimile începură să-mi curgă, o mână de lemn îmi strângea inima-n piept, suspinele mă inundau şi, în glasul unei cucuvăi triste, am adormit.

Şi iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stânci mişcătoare ce lumea le zice nori, vedeam o rază coborându-se tocmai asupra mea. Şi pe rază se cobora o femeie îmbrăcată într-o haină lungă şi albă... era maica mea... Ea mă discântă şi din pieptul meu am văzut ieşind o turturică albă ce s-a pus la mama-n braţe... Eu singur rămăsesem rece şi galben pe groapă, cum fusese mama; şi mi se părea că eu nu mai sunt eu, ci că sunt turturică... Pe braţele mamei m-am schimbat din turturică într-un copilaş alb şi frumos, cu nişte aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr-o noapte de nouri, prin o zi întreagă de stele, pân-am dat de-o lume de miros şi cântec, de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină, şi în loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc. Cărările grădinii acoperite cu nisip de argint duceau toate în mijlocul ei, unde era o masă întinsă, albă, cu lumânări de ceară ce luceau ca aurul, şi de jur împrejur sânţi în haine albe ca şi mama şi împrejurul capului lor strălucea de raze. Ei povesteau, cântau cântece de prin vremile de pe când nu era încă lume, nici oameni, şi eu îi ascultam uimit... Când deodată un întuneric rece izbi obrazul şi ochii mei ce-i deschisesem. M-am pomenit tot pe mormanul de hlei şi o ploaie amestecată cu piatră îmi izbea faţa, pe când norii cei negri ai cerului se sfârtica în mii de bucăţi prin fulgere roşii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn şi toaca se izbea de stâlpii clopotniţei.

Am fugit de pe morman, ud şi plin ăde hleiî, şi m-am covrigit în clopotniţă, cu dinţii clănţănind şi muiat până la piele; părul meu cel lung îmi cădea peste ochi – mâinuţele mele slabe şi reci le băgam tremurând în mânecele ude. Aşa am stat toată noaptea. Pe la cântători am început a merge cu picioarele goale prin noroi spre casă... am

– Unde-ai fost? zise el, apucând cu blândeţe mâna mea îngheţată.

– Am fost să caut pe mama... unde-i mama?

Pieptul său se umflă cumplit, el mă luă în braţe, mă strânse cu foc

Tata m-a dat la şcoală. Ce-oi fi învăţat nu ştiu, dar ştiu că zilele
Numai că la unii e voluntară, la alţii e pentru că într-adevăr sunt

intrat în bordei... pe vatră lemnele se topise... şi zgura abia mai
licărea... tata şedea pe un scăunaş scund şi pe faţa sa arsă şi nerasă
se strecurau lacrimi de venin.
nespus şi-mi înecă faţa rece c-un noian de sărutări fierbinţi.
— Mama ta, sărace, şopti încet, mama ta?! Nu mai ai mamă.
Rămăsesem singura mângâiere a tatălui meu celui amărât. Eram
lumina ochilor săi, cugetul minţii, speranţa bătrâneţelor sale. Când
eram mic mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care, ţinându-mă
pe genunchi, îmi dete primele lecţiuni în citire. O dorinţă nemărginită,
o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie
fatală. De-aş fi rămas în munţii mei, să-mi fi încântat inima cu doine
şi capul cu fantasmagoriile basmelor, poate că eram mai fericit.
mele treceau ca o iarnă pustie, ca un vis fără înţeles.
Între copiii aceia lipsiţi, care ascultă cu sete de pe băncile şcolii
graiul învăţăturii, între aceia cărora studiul nu li-i o silă, ci chemare,
destin, în capul şi inima cărora se frământă câte puţin foc ceresc, sunt
cu deosebire două clase — cu toate că amândouă au un punct în care
nu diferesc: lipsa.
lipsiţi. Cei dintâi auresc până şi prundul stradelor cu banii lor, până
ce, rămaşi fără, beau paharul mizeriei până la drojdii, cei din urmă îl
beau mereu, fără întrerupere.
Între cei patru pereţi gălbui ai unei mansarde scunde şi lungăreţe,
osândite de-a sta în veci nemăturată, locuiam cinci inşi în dezordinea
cea mai deplină şi mai pacifică. Lângă unica fereastră stătea o masă
numai cu două picioare, căci cu partea opusă se răzima de perete.
Vro trei paturi, care de care mai şchioape, unul cu trei picioare, altul
cu două la un capăt, iar la cellalt aşezat pe pământ, astfel încât te
culcai pe el pieziş, un scaun de paie în mijloc cu o gaură gigantică,

nişte sfeşnice de lut cu falnice lumânări de său, o lampă veche, cu
genealogie directă de la lămpile filozofilor greci, a căror studii puteau
a untdelemn, mormane de cărţi risipite pe masă, pe sub paturi, pe
fereastră şi printre grinzile cele lungi şi afumate a tavanului, ce erau
de culoarea cea mohorâtă-roşie ăaî lemnului pârlit. Pe paturi erau
saltele de paie şi cergi de lână, la pământ o rogojină, pe care se tologeau
colegii mei şi jucau cărţi, fumând din nişte lulele puturoase un
tutun ce făcea nesuferită atmosfera, ş-aşa atât de mărginită a mansardei.
Eram cu toţii în vârsta aceea în care urli arii din opere, declami
pasaje din autorii clasici, faci poezii de amor, vrei să treci de ştrengar
şi de viţios, îţi închipuieşti aşa de mult despre mustăcioara d-tale, eşti
convins că zâmbetul d-tale e fermecător şi ochiul săgetător — în fine,
în vârsta cea pedantă şi nesuferită căreia nu ştii ce nume să-i dai. Pe
când colegii jucau cărţi, râdeau, beau şi povesteau anecdote care de
care mai frivole şi mai de râs, de Pepelea, de ţigani, de popi, eu îmi
mânam viaţa cu capul aşezat între mâini, cu coatele răzimate de marginea
mesei, neascultând la ei şi citind romanţe fioroase şi fantastice
care-mi iritau creierii. Între mulţimea de colegi era cu deosebire unul
de-o frumuseţe femeiască. Palid, delicat, era cu toate astea capul tuturor
exceselor de student. La beţie el bea îndoit cât orişicare din noi,
numai că pe când ceilalţi cădeau în toate lăturile şi nu ştiau ce vorbesc,
chiuiau şi se sărutau ca şi când ar fi amanţi — el singur sta în mijlocul
lor senin, surâzând, şi singurul semn că băuse era că paloarea
sa obicinuită se colora c-un gingaş roza — ca acel al ofticei. Eu de
felul meu nu puteam bea, dar într-adevăr că trebuia să mă mir de
acel copil, acel înger cu păr negru* şi lung, cu ochii de-un albastru
aşa de strălucit şi de adânc, cu faţa aşa de palidă, aşa de delicată,
asupra căruia însă vinul nu producea nici un efect. El era sărac de

fel, însă se părea că-i păsa aşa de puţin de sărăcia lui. Totdeauna vesel, totdeauna plin de glume şi noutăţi, însă totdeauna rupt şi fără bani, el era o individualitate care nici nu avea cunoştinţa de sine, care nu numai că nu ştia, dar nici că voia să ştie la ce trăieşte. Mie-mi părea cu toate astea că această veselie era silită, că aceste râsuri adeseori

nenatural de nemăsurate şi nebuneşti nu erau decât trista şi desperata prefăcătorie a unui suflet rupt de durere.
Într-o friguroasă miazănoapte de iarnă — eu citeam, ceilalţi colegi dormeau horăind care-ncotro — bate cineva la uşă.
— Intră! strig.
Într-o mantă ce părea ăaî nu mai putea susţine lupta cu vântul, intră tânărul şi palidul meu amic, dar paloarea sa era mai adâncă, era vânătă, buzele seci şi strânse, râsul amar şi peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru într-o dezordine cumplită.
— Ioane, strig eu, ce ai?
I-apuc mâna şi mă uit fix în ochii lui.
— Nimic, zise el râzând, nimica!... ea moare.
— Cine moare, pentru Dumnezeu?
— Ea! zise el şi, strângându-mă la el, apăsându-mi capul de pieptul său, cu nişte sughiţuri disperate — vino, zise, vino cu mine... te rog!
Mi-aruncai o haină mai caldă şi ieşii cu el. Era ger. Paşii noştri trosneau pe zăpada îngheţată — şi noi zburam alături pe stradele oraşului: eu învelit şi cu faţa înfundată în manta, el, ţiind faţa în dreptul zăpadei ce izbea ca acele, rece. Sufla un vânt cumplit. Din când în când treceam pe lângă o lampă... Când priveam în faţa sa aşa de albă ca ăaî unui mort, îmi părea că merg alături cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încât îmi venea să mă mir cum eu, viu, puteam să însoţesc pe* acest mort şi unde mă duceam cu această fantasmă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic a figurei sale, paşii săi ce abia atingeau pământul, ochii săi ficşi, mantaua sa lungă şi ruptă ce ajungea mai până la picioare — şi încă ăst fel cum mergea mut alături cu mine, mă-nfioram eu singur gândind că am a face c-o fiinţă ce nu este, gândeam că visez şi că nu e decât o înfricoşată fantasmă din visul unei nopţi de iarnă. Ieşirăm din oraş. Câmpia lungă şi lată acoperită cu zăpadă de argint în care se oglindea luna palidă... era o arie albă întinsă... noaptea de iarnă fantastică, plină de un aer de argint, în toată frumuseţea sa rece, câmpia de zăpadă, p-ici, pe colo câte-un tufiş nins, o momâie, o fantasmă de argint pe un câmp de argint, iată

tot. Noi luarăm câmpul de-a curmezişul. Departe, la un capăt al câmpului, se zărea printre arbori desfrunziţi, în mijlocul unei grădini, o lumină ce părea că iese dintr-o fereastră şi s-auzea lătratul amorţit al unui câine.
Am grăbit şi mai mult paşii noştri, până ce-am putut distinge prin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amândoi gardul, ce se scutură de ninsoare, şi ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui şi apuca de cercevelele geamurilor; sări pe spatele mele îndoite, de-aicea pe marginea temeliei, şi se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.
Camera era mobilată sărac, scaunele de lemn, patul nelustruit, într-un colţ un piano. Pe-un scaun şedea un bătrân, pe pat zăcea o fată cu ochii jumătate închişi, lângă piano şedea altă fată.
Cea care zăcea pe pat era d-o frumuseţe rară. Părul blond bătea în cenuşiu — faţa sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura sub nişte gene lungi, blonde, şi spărîîncene subţiri, trase şi îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune, ochii săi se întredeschideau din când în când, tâmplele sale băteau încet. Un braţ de-o albeţe vergină ca cea mai curată marmură spânzura în josul patului, pe când mâna

cealaltă zăcea pe inima ei.
Bătrânul şedea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleşuvă şi înconjurată de câţiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere, ochii săi roşii de bătrâneţe şi de culoare turbure erau plini de lacrimi, capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv şi braţele sale spânzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.
Fata de lângă scaun era un înger-trandafiriu. Şezând în faţa pianului, mâinile repozau ţepene pe clape, spatele răzimate de speteaza scaunului şi capul spânzurat, cu faţa sus, asupra spetezei. Faţa ei privea drept în cer, lacrimile ei rămâneau în ochi, căci faţa ei sta orizontal. Faţa era palidă şi durerea ei — o durere sublimă.
Însuşi aerul camerei era mort şi trist, flacăra luminii tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Erau toţi muţi ca morţi, privirea bătrânului devenise fixă şi disperată, când deodată mâinile celei de lângă piano
Mihai Eminescu
— Sofia! strigă Ioan, căzând pe spate de la fereastră în zăpadă.
Sării jos.
Îl învelii în mantă şi, cum era înţepenit de leşin şi ger, îl luai de-a
152
se mişcară. Electric inspirate, zburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cereşti: bătrânul se plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră şi ea începu să cânte. Cântecul unei murinde. Notele zburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngereşti — era unul din acele cântece superbe a acelui maestro divin în ţipetele sale, Palestrina. Murinda cânta... dar ce fel! Un timbru ca a unui clopot de argint... Cântecul pianului se stingea sub degetele uneia — cântecul pe buzele celeilalte se stingea şi el — murinda, ce se ridicase pe cotul mâinii drepte, recădea, încet, încet, cu capul în perini, cântecul se stinse, buzele amuţiră şi deveniră vinete, ochii se turburară şi apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinţi.
umere. Era uşor ca o fată. Sării cu el gardul şi traversai cu el câmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morţi. Aproape de oraş îl pusei la pământ, am început să-l frec cu zăpadă şi să suflu cu suflarea mea îngheţată asupra feţei de-o paloare ce în lumina lunii părea de argint. Faţa sa trasă îmi păru că se mişcă.
— Ioane! zic, scoală, hai acasă.
El îşi întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.
— N-am fost noi acolo? zise el rătăcit, arătând cu mâna spre direcţiunea casei.
— Nu! Noi abia ieşisem din oraş, şi tu ai căzut aicea fără simţiri.
— Va să zică am visat? zise el râzând nebuneşte, ştiam eu c-am visat! Nu se putea altfel... nu se poate.
Vocea sa era frântă, plângeroasă şi amorţită de durere.
— Hai acasă — răceşti!
— Tu n-ai auzit acea muzică divină, acel înger murind, acel bătrân disperat, n-ai văzut nimic?
— Dar, pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu bătrânul tău şi cu îngerul tău murind? Ce vrei să fi văzut eu aici în câmp, când n-am fost nicăieri ca să putem vedea ceva din câte zici tu.

— Bine zici! Sunt nebun! Am visat. Aide-acasă. Lumina la ei nu arde... ei dorm... ei dorm duşi... va să zică sunt liniştiţi, de vreme ce dorm şi lumina-i stinsă... va să zică ea nu moare... din contra, e speranţă să se-nsănătoşeze de vreme ce doarme.
— Capul tău e ud, zic eu, căci, fierbinte fiind, s-a topit zăpada pe fruntea ătaî.
Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap şi i-am pus-o lui, apăsându-i-o peste ochi, căci băgasem de seamă că lumina se reaprinsese. Apoi, apucându-l cu amândouă mâinile de subsuori,

îl ridicai, îl apucai strâns de-un braţ şi-ncepui s-alerg iute cu el până ce intrarăm în stradele oraşului... astfel încât, ameţit, orbit şi dus cu sila, în apatia lui nu se mai uitase înapoi.
Venirăm acasă. Ochii săi erau turburi, însă faţa luase iar aparinţa de linişte ce-i era obicinuită. Lampa pe masă o lăsasem aprinsă şi fumega pe stinse.
— O, D-zeul meu, aş vrea să nu dorm şi cu toate astea mi-e somn! mi-e somn! ăzise Ioanî aruncându-se pe pat.
Ca la toţi degeraţii, îi era somn şi lui; şi fiindcă somnul era, după părerea mea, singurul remediu ce putea să aline o stare ca acea în care se afla el, l-am lăsat să se culce şi eu am început să mă primblu desculţ, ca să nu fac zgomot, de-a lungul camerei. Cam înspre ziuă îmi veni somn şi mie şi mă trântii lângă unul din camarazii mei. A doua zi, când m-am sculat, era ziua-n amiaza mare. El se sculase şi plecase de mult.
A treia zi, pe când se-nsera, Ioan intră trist, rece, însă liniştit în casă.
— Ea a murit, zise el. Vino.
Mă luă de braţ pe stradă. Sara era rece, stradele pustii, când văzui luminându-se într-un colţ depărtat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, cărora le urma un preot în pas repede şi după el — ca şi când durerea ar fi fost repede — urma într-acelaşi pas un bătrân într-o manta sură, lungă şi veche şi o fată îmbrăcată sărac. Ne apropiarăm de convoi, ce mergea repede spre cimitir. Intrarăm, prin crucile şi mormintele ninse, lângă o galbenă groapă săpată din nou,

astfel încât din fundul ei ieşea încă un uşure abur de căldura pământului, pe când bulgării prinsese brumă. O-nmormântare într-o sară de iarnă. Cioclul îşi răzimase bărbia unei feţe adânci şi posomorâte pe sapa cea latăşi plină de lut, luna trecea ca un vis prin norii palizi şi reci, preotul cânta un “Pomeneşte, Doamne...”, iar bătrânul tată îşi descoperise capul. Pieliţa ăfeţei luiî era galbenă, iar pe ea ţesuse ani şi dureri în toate părţile trăsuri care mai fine, care mai adânci — capul său, mai mult fără păr: părea că perii argintii, presăraţi numai, erau sădiţi de mâna unei fiinţe nedibace... Ochii săi erau uscaţi şi necapabili de-a plânge... privirea ţintea fixă asupra sicriului, încât părea că toată expresiunea durerii celei adânci se concentrase în capul său pe jumătate nebun şi-n ochii săi turburi şi fără seamă. Înainte ca purtătorii să depună corpul în sânăulî său cel adânc de lut, bătrânul, ca prin instinct, făcu un semn, capacul se ridică, şi din fundul sicriului prea mare vedeai parecă o umbră albă, părul în dezordine, faţa de-un alb vânăt şi împietrit ca al marmorei, buzele supte şi ochii cei mari închişi şi-nfundaţi sub fruntea latăşi veştedă. Bătrânul s-apropie şi apăsă lung timp buzele sale reci pe fruntea copilei moarte. Sora sa stătea, o marmură vie, un geniu al durerii, răzimată, cu faţa topită de durere, lângă un copac ce-şi scutura frunzele galbene şi pline de neauă pe faţa ei albă şi rece. Ochii închişi şi seci, gura ei trasă cu amărăciune, faţa ei ce sta să plângă şi nu putea te făcea să crezi că maestrul Canova îşi săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu şi c-o întronase printre cruci şi morminte acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lângă mine, şi-şi apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recăzu, pe funii fugea sicriul cel negru în noaptea pământului — şi pe pământ nu mai rămăsese decât suvenirea cea amară a Sofiei. Mi-am închis ochii şi-am visat... ce?... Nu ştiu. Când i-am redeschis, eram singur în cimitir. Luna revărsa printre arborii ninşi şi străluciţi în haina lor argintie o lumină dalbă ca visul de vară, iar bătrânul cioclu arunca încet, nepăsător, melancolic bulgării ce sunau pe scândurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormânt, iată tot.

A doua zi mă-ntâlnii cu Ioan.
— Taci, zisei eu, nu face un păcat. Astlaltă poate asemenea să facă

Când mă întorsei şi intrai în mansarda mea, Ioan sta lungit drept pe patul meu, părul său era răslăţit ca noaptea pe perina albă şi mâinile unite asupra capului, faţa neclintită şi ochii închişi. Pe o masă alături cu patul sta o claie de cărţi prăfuite, deasupra lor ardea în sfeşnic de lut o lumânare de său, necurăţită, făcuse mucul negru şi mare şi vărsa o lumină galbenă şi nepricepută asupra feţei nesimţitoare a junelui. Pe masă sta un pistol. M-apropiai încet şi-l luai de acolo. În letargia în care-l aruncase durerea sa cea adâncă, Ioan n-auzi nimica. Deschisei un oblon al ferestrei şi-aruncai pistolul pe-un troian de ninsoare. Apoi ieşii din casă şi mă dusei să-mi răcoresc visurile şi impresiunea vie, turburarea întunecoasă ăaî sufletului în noaptea cea senină şi rece de iarnă.
— Ai văzut toate fazele acestei drame a inimii, Tomo, aide acuma de-ţi vezi de aproape actorii... aide la bătrânul şi la fiica ce i-a mai rămas. O Dumnezeulăeî, nu sunt egoist, dar cu toate astea tu ştii că eu aş fi vrut ca astlaltă...
un fericit, Ioane! E tot aşa de frumoasă şi pare-se tot aşa de bună... Dar, în fine, aidem.
Ajunşi la casa bătrânului, intrarăm în odaia încălzită şi familiară. Bătrânul sta, în durerea lui, mut, în fotoliul cel vechi, cu capul plecat asupra pieptului. Fata şedea visătoare lângă fereastră şi se uita în fruntea înflorită a unei roze ce lucea ca o stea înfocată alături cu-ale ferestrei flori de gheaţă. O bătrână-şi făcea de lucru lângă gura sobei. Ziua era aşa de posomorâtă încât în casă părea sară. Ei mai nu simţiră intrarea noastră. Ioan s-apropie de fată, i-apucă mâna şi zise c-o tandreţe de frate:
— Poesis, ce faci tu?
— Ce fac? Nimic — vorbeşte-ncet... tata doarme, numai că somnul său se cheamă durere şi desperare... Nu-l deştepta din somn!... Singurul nostru sprijin, Sofia... s-a dus.
— Îţi prezint pe domnul, zise Ioan, arătându-mă pe mine.

— A! Domnul!... zise ea încet şi înclinându-se nepăsătoare şi uitită, parecă nu mă văzuse... Ioane, -ţi mulţumesc, zise ea, strângând mâna lui, care sta pe scaun faţă-n faţă cu ea, ai fost în acea sară şi tu. Sărman copil! Cât ai pierdut!
— Eu n-am fost, n-am putut, Poesis, întreabă pe domnul dacă n-am căzut în zăpadă nesimţitor, pe calea de-a veni la voi. Domnialui mă-nsoţea.
— Domnul? zise ea surâzând cu tristeţe. Dar tu ai fost... nu te-am văzut în fereastră?
— Va să zică am fost, zise el încet şi mişcat, va să zică am asistat la expirarea ei. O, Tomo, cât rău mi-ai făcut. Să mă-nşeli, să-mi spui c-am visat. Mi-o imputam de-o crimă că nu venisem, dar acum... sunt scuzat înaintea ei în ceruri... ea ştie... eu am fost... Dar de ce nu mi-ai spus-o? M-aş fi întors de unde eram noi şi...
— În starea în care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta şi de viaţa ta, lucruri la care ştiu că nu prea ţii, dar la care era datoria mea de-a ţinea.
— Sărman copil! Cât eşti de nenorocit! Eu aş fi nebunit de mult! zise ea, plecându-se şi sărutând fruntea cea curată a lui Ioan. Fruntea lui rămase liniştită, dar se acoperi c-un nour de vise.
— O voi urma, zise el încet şi mişcat, şi ochii săi se umplură de lacrimi, o voi urma în curând.
— Taci, zise ea, să nu ne-audă! Arătă cu ochii la tată-său, ce stătea pierdut în durerea lui mută şi adâncă.
Mai stăturăm câtva... foarte puţin... ş-apoi ne-am întors înspre

casă... Inima mea era înecată-n raze, sufletul meu – îmbătat de-o dulceaţă nemărginită şi plin numai de-un chip, de-unul singur... Poesis! Ioan se despărţise de mine. Eu intrai în casă şi, trântindu-mă dinaintea mesei cu cărţi:
– Poesis, murmurai răpit, te iubesc!
Am visat... am cântat, am scris, toate despre ea... fiinţa mea era plină de-un singur vis... mintea mea nu vedea alt chip decât pe-acel înger de marmură: “Poesis!”
Mihai Eminescu
L-am căutat pe Ioan şi-am cercat a-i spune. Dar el devenise tăcut
158
şi respingător... ne’ncrezător către orice. Îşi râdea de cer şi de Dumnezeu; despreţuia oamenii, încât ţi s-ar fi părut că sub zdrenţele lui râde un rege sceptic şi crud ca Satana. Nu mai puteam vorbi cu el.Îl întrebai numai într-o zi despre împrejurările acelei familii.
– Mizerie, zise el, mizerie, soartea sufletelor mari, sufletelor de îngeri... pe când cei mari, idioţi în mărirea lor, se primblă în trăsuri aurite. O! aceşti mari! n-ar putea ei să încurajeze, să susţie pe acel bătrân poet ce-şi hrăneşte viaţa cu visuri, ce moare de foame cu tot geniul său, care e silit să-şi lase fetele să umble goale şi sărace pe strade, astfel încât prostituţiunea îmbrăcată în mătase râde cu hohot pe urma virtuţii zdrenţuite? O, prostituţiunea şi ruşinea se-ngroapă-n morminte de marmură şi-n sicrie de plumb acoperite de catifea, pe când virtutea doarme somnul ei etern între patru scânduri de brad. Şi la ce există virtute, la ce? Pe teatru cu virtutea, cu nobleţea – ce-nsemnează acei oameni de nimica, care-ntr-o lume de răi, de faţarnici, de egoişti fac pe virtuoşiăiî, pe nobiliăiî, pe sufletele caste. Poate oare virtutea să-nvingă viciul... Învinsu-l-a vrodată? Când? Pe teatru, pe scenă cu virtutea, nu în viaţa practică, unde-ţi trebuie mişelie ca să nu mori de foame, şi părerea, numai părerea omului onest ca să mori fericit şi neplâns de cei ce rămân în urmă ...mai ales dacă laşi avere. O! am văzut scene unde mama ascunde testamentul tatălui în sânul ei, de frica fiilor ei, ce, aproape cu cadavrul ne’nmormântat încă, caută cu ochiri umede, însă de şarpe, testamentul răposatului. Am văzut asemenea scene, unde soţia leşină numai pentru că letargia şi libertatea ce dă paloarei sale îi şade bine. E infam tot ce e om... Nu cred în această bestie răutăcioasă care se trage din măimuţe şi care şi-a adus toate obiceiele rele ale strămunilor ei.
– Taci, zic eu! Sofia ta n-a fost femeie?...
– Femeie, ea? zise el, surâzând amar – ea, femeie? Aiurezi! Un înger a fost, un înger cum îl cugetă Dumnezeu numai o dată în mijlocul eternităţii sale fără margine. Ce e femeia? Acest om ce trăieşte pentru a-şi spoi faţa cu colori, vorba cu minciună şi ochii cu lacrimi
Proze postume 159
înşelătoare? O sfinx ce plânge când te tradă, ce râde în inima ei când ochii ei sunt plini de lacrimi. O, ea n-a fost o femeie... Protest în contra numelui.
Asta era dispoziţiunea lui Ion în urma morţii Sofiei. Mult timp în urmă, el, deşi cu inima sfâşiată, deşi cu sufletul turbure, însă cu fruntea sa de artist etern senină, nu te lăsa să întrevezi nimica.
Eu, din contra, care văzusem figura frumoasă a acelei fiice a pământului, a acelui înger blond, eu îl visam zi şi noapte, şi mi se părea că atuncea când îngenuncheam la o icoană neagră de lemn din biserica noastră, când dascălul murmura în strana lui rugăciuni într-o limbă veche şi mai mult slavă, pe când preotul în altar îşi înălţa slabele sale mâini spre ceruri, mie mi se părea că mohorâta roşie icoană a Maicii Domnului din iconostas lua conture din ce în ce mai albe, faţa sa cea ştearsă şi ne’nţeleasă devenea ca suflată de-argint trandafiriu, părul său acoperit de maramă brodată cu aur părea că undoia în lungi şi dezordinate bucle blonde ca aurul, ochii săi stinşi de vreme

păreau că lucesc ca două flori vinete, iar buzele sale sânte, galbene şi închise păreau, rozate, a murmura vorbe, pe când haina cea plină de falduri şi roşie devenea în ochii mei painjeniţi albă ca gazul cel alb. În biserică, în locul maicii lui Dumnezeu, eu priveam, prin lacrimile mele amare de amor, pe acel chip drag inimii mele, pe Poesis.
Cine era ea? Ce era? Cu ce se ocupa?
Actriţă de mâna a doua, de la un teatru de mâna a doua, ea juca subrete, deşi pasul şi atitudinea arătau pe tragediana.
Teatrul era într-un suburbiu al oraşului, zidit de scânduri în mijlocul unor grupe de arbori care formau, în complex cu alţii mai depărtaţi, un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.
Pe-o uşă la capăt puteai privi pe scenă, cu toată crasa ei dezordine naintea reprezentării, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roşii, roze adică, cu bănci ce stau încă trântite pe scenă, cu fondaluri ce spânzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stând mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele-n sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla spre

perete, scoarţe învălătucite, rechizite aruncate una peste alta, şi-n stânga, şi-n dreapta cabinete de scânduri numite garderobe, în care se-mbracă şi se spoiesc actoriăiî şi actriţele.
Intrai şi eu pe scenă, printre mulţimea cea foitoare de maşinişti care se-njură unii pe alţii, şi m-apropiai de una din cabinele de scândură în care ştiam că se-mbrăca ea. Printre spărturile scândurii am privit şi eu înăuntru. Sărmana copilă! Abia-i murise sora-sa, şi ea trebuia să joace un rol vesel. Puţin alb trebuia feţei sale celei de-o albeţe palidă, o lină adiere cu roşu îi dete un fel de reflect trandafiriu asemenea ăcuî al luminii serii. Sânul ei era acoperit numai c-o uşure cămaşă de gaz care trăda mai mult decât acoperea piepţii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptaţi într-o marmură de argint de mâna unui sculptor orb, căci, văzând, n-ar fi putut decât să sfarme de gelozie opera sa. Ea juca pe-un înger, într-o feerie fără de înţeles cu dei ex machina, care plăcea şi era frumoasă numai pentru că persoanele ce jucau în ea plăceau şi erau frumoase.
Îşi pusese aripile albe; îşi gătise complet toaleta şi, pe când orchestra începu uvertura cu rugăciunea din Norma, Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare, cu capul lăsat peste umere şi cu mâinile unite, astfel încât nu te-ar fi prins mirarea dacă, răpită de acel cântec ce suia la cer, ea s-ar fi urcat încet, încet, nemişcată şi tristă, ca sufletul unui înger suind, la ceruri, purtată ca pe nesimţite de aripile ei albe-argintii.
Eu stam şi-o contemplam. Voluptatea acelui sân de marmură, visătoria acelei feţe palide îndreptate spre cer, acele mâini mici şi albe unite ca pentru rugăciune, acele braţe rotunde, goale, fragede, lăsate în jos ca şi când ar fi denunţat desperanţa, acel corp ce sta să-ngenunche, acele aripi ce stau să se mişte şi s-o ducă — toate astea făceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!
Dar clopoţelul cel amorţit al sufletului zgârie aerul scenei şi eu mă depărtai de cabină, pentru ca să nu observe cumva ea că eu surprinsesem frumuseţea ei în forma sa cea mai plastică şi mai divină.
Ea ieşi în curând din cabină. Mă văzu şi surâse; eu încercai să invent un compliment cât se poate mai nestângaci.

— Ce te-a adus în atmosfera asta ce miroase a colori de ulei şi ulei de lampe? zise ea surâzând.
M-am roşit şi-mi plecasem ochii ca un băiat din şcoală surprins asupra găinilor de hârtăiîe ce le face într-ascuns şi pe sub bancă. Dar luându-mi inima-n dinţi, pentru că, în fine, trebuia...

— D-ta! zic.

— Eu? Glumeşti, zise ea... şi albul dat pe faţă nu putu opri ca faţa ei să se înflăcăreze ca focul.
Fondalul se lăsă cu desăvârşire la pământ, şi noi rămaserăm după el.
— De când te-am văzut, urmai, apucându-i mâna, ochii mei au orbit de lumina ta şi inima mea s-a-nchis pentru toată lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat cărţile colbăite, ştiinţa şi poezia, idealele uneia şi-a alteia, de când ai apărut tu înaintea mea. Nu ştii, nu poţi şti cât te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se-ntruneşte-n tine: floare şi pasăre, primăvară şi basm de iarnă, albeţa Nordului şi flacăra Sudului, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într-un singur chip, într-al tău!
— Replica, zise ea repede şi turburată.
— Mă iubeşti? zisei eu, îngenunchind şi reţinând-o cu furie.
— Da, zise ea turburată, surâzând, roşind, dar fugind totodată dinaintea mea acolo unde-o chema replica ei, astfel încât auzii vocea ei, de-un timbru umed şi copilăresc, pătrunzând scena, şi publicul ce aplauda entuziasmat la apariţia acestui înger pământesc.
Eu rămăsesem în genunchi şi cu mâinile unite după fondal şi sorbeam cu tot sufletul meu notele de argint a vocei sale ce veneau până la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe când stăteam extaziat, cu capul plecat în pământ, răpit ca de-o suvenire şi setos să mai ascult vocea ei, ce încetase, aud în dreptul meu un foşnet de rochie... îmi ridic ochii... era ea... Se uita cu o milă nemărginită, c-un amor nemărginit asupra figurii mele îngenuncheate.
— Poesis, şoptii eu, ridicându-mă şi întinzându-mi braţele.
O clipă, şi zăcea ca înmărmurită pe sânul meu, încunjurând cu braţele ei albe şi goale gâtul meu. Cu buzele mele căutam faţa ei, ce

Ieşi în curând, schimbată în hainele ei de totdeauna şi învelită în-

se ascunsese pe pieptul meu, dar în acel moment ea-şi descleştă un braţ al ei demprejurul gâtului meu... îmi atinse cu dosul mâinii gura mea însetată, apoi, întorcându-se, dispăru surâzând. În zadar întindeam plin de dorinţă braţele mele spre umbra ei fugitivă... Ea zbura.
Se-ntoarse înapoi.
— Copilul meu, zise ea c-un aer serios, netezindu-mi fruntea. Acompaniază-mă pân-acasă. Tatăl meu e în orchestră, el ţine violoncelul... până la actul al patrulea e încă mult... apoi el vine singur acasă.
La* revedere! zise ea, intrând în cabină şi roşindu-se uşor, ca şi când s-ar fi ruşinat de ceea ce zisese.
tr-o scurteică blănită, care-o prindea de minune, şi c-o pălărioară de

catifea în cap.
— Uite! na legătura! zise ea, dându-mi în mână o legătură.
Ieşirăm pe portiţa de din dos a teatrului şi-n curând ajunserăm câmpul, în care se vedea de departe căsuţa bătrânului muzicant, a cărei ferestre ardeau în noapte ca două plăci de argint. Era aşa de tăcută şi albă câmpia, era aşa de rece şi senin aerul, era aşa de fierbinte şi întunecat amorul meu! Mergeam cu ea alături, cu ea, care trecea, un suflet cald şi tânăr de copilă, peste câmpia ninsă şi bătrână... În acel moment vedeam în ea totul... idealul meu, îngerul meu, femeia mea. Femeia mea... când îmi imaginam că acea copilă dulce şi blândă ce trecea alături cu mine putea să mă numească vrodată bărbatul ei, un farmec ne'nţeles, o căldură ca aceea a camerei încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsămat, apăsat, familiar trecea prin noaptea cea pustie şi rece a sufletului meu. De douăzeci de ori eram să mă repăd s-o strâng în braţe c-un amor copilăresc şi nebun, de douăzeci ăde oriî zâmbetul ei mustrător şi viclean, care părea că ghiceşte tot ce se petrece-n mine, îşi râdea de încercările mele.

În fine ajunserăm la casă. Iute şi graţioasă, ea sări nebunatec gardul şi dispăru râzând prin arborii cei ninşi ai grădinii, eu o urmai — şi intrarăm prin uşa de din dos a casei, ce da în grădină, în tinda întunecoasă, în care lucea într-un colţ gaura cheii de la uşa camerei

iluminate. Intrarăm înlăuntru. Lumina ce-o arunca căminul cu oblonul deschis era roşcată, aerul cald, şi un miros de cafea prăjită, îmbătător, făcea ca aerul şi lumina din casă să doarmă parecă. Singura schimbare a casei era că pianul venea acum de-a lungul peretelui de lângă fereastră, astfel încât clapele sale veneau tocmai alături cu fereastra, în care stau oalele cu o roză roşie şi-nflorită şi cu un palid crin, ca o copilă înamorată, şi strălucit ca argintul. Ea-şi aruncă blana de pe sine şi rămase într-o rochie cu talie, de mătase sură. Tălioara ei subţire, s-o cuprinzi cu mâna, zâmbetul şi ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slăbiciune molatecă, ce cuprinsese toate mişcările ei ca adorminde, făceau ca ochii mei să se aprindă de-o dorinţă nemărginită şi ne'nţeleasă. Am tras un fotoliu faţă cu căminul ce ardea şi răspândea o căldură moleşitoare şi am silit-o mai mult să se arunce în el. Lumina roşie ce-o revărsa focul sobei peste faţa şi fruntea ei palidă, zâmbetul ei trist şi vesel ce părea că acordă totul, genele ei deja pe jumătate închise... şi eu, ce îngenuncheasem în faţă, ţiindu-i amândouă mâinile cu mâinile mele şi uitându-mă cu sete şi cu amor nemărginit în faţa ei.

Am cuprins cu amândouă braţele gâtul ei, eu însumi mă ridicam încet, încet, ca poate să-i răpesc o sărutare lungă şi fermecată. Dar ea păru că se trezi din visăria ei molatecă şi somnolentă... Îşi deschise pe jumătate ochii, mă respinse cu blândeţe şi, lovindu-mă peste frunte, surâzând, zise:

— Copil ce eşti! Du-te!

Apoi, desfăcându-se cu o silă de putere graţioasă din mâinile mele ce ţineau pe-ale ei, ea se duse de se aşeză pe fotoliul de lângă piano şi deschise coveltirul. M-am repezit şi la fotoliul acela şi, aruncându-mă în genunchi, am cuprins cu beţie talia ei cu amândouă mâinile şi-mi apăsai capul ameţit de amor în poalele ei. Astfel, în atitudinea această, ea-şi întinse braţele pe clape şi-ncepu să bată clapele cu o vioiciune melancolică; era un vals turbat, înamorat şi trist, a unuia din maeştrii germani, ce mă ameţea, mă tâmpea şi mai mult. N-auzeam note şi armonie ci numai un vuiet melancolic şi voluptos, care se pierdea încet, încet.

Îmi ridicam capul, priveam cu atâta amor în faţa ei roşită de căldură şi strânsoarea braţelor mele, simţurile mele erau îmbătate şi nu puteam răspunde de ele de iritate ce erau, privirea mea era un foc, strânsoarea mea o turbare.

— Poesis, zisei cu voce înecată, te iubesc!

— Tst! tată-meu! ţipă ea încet, sculându-se şi răzimând mâna dreaptă de marginea ferestrei.

Mă sculai din genunchi la această veste neaşteptată. Ea rupse floarea de crin din oala din fereastră şi apăsă cu ochii mai închişi o sărutare arzândă pe floare — astfel încât se păru că albul cel d-argint al crinului se roşeşte, apoi c-o expresiune limpezită de amor mi-o întinse cu braţul stâng mie. Am depus şi eu sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi mai alb şi mai curat decât faţa verginei mele mirese — o sărutare de foc, o sărutare eternă! Mă repezii spre uşă... dar mă-ntorsei în prag şi-o priveam răpit cum nalta şi subţirea ei statură sta ca răzemată c-o mână de piano, privind în urma mea. Încă o privire şi-am ieşit, căci auzeam paşii bătrânului trosnind pe din faţa casei, pe cărările îngheţate ale bătăturii. Ieşii pe din dos şi, trecând prin grădină, sărind gardul, am trecut ca purtat de vânt peste câmpie, fericit şi aprins... şi intrând în chilia mea cea umilită, mă simţeam fericit ca un rege asupra

acelor camarazi horăinzi. La lumina fumegândă a lampei am
scris versuri, ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hârtiile mele şi
pe care ţi le citez întocmai:
Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Încins într-o haină de nori şi de raze,
Mişcând a lui aripi pe capu-mi aprins,
Dar când te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor şi de taină,
Fugi acel înger de ochii-ţi învins.
Cum marea ce doarme profundă şi lină
Reflectă în sânu-i de-amor şi lumină
Pe soare, ce trece în calea-i divină,

Vărsând ziuă de-aur în umedu-i sân,
Astfel tu, copilă, tu, vis de iubire,
Din negrele-ţi stele, o dulce zâmbire,
Din sufletu-mi noaptea schimbă în senin.

Cine era fericit ca mine? Pierdut în visări fără fine, părea că fiecare
floare şi fiecare stea e sor' cu mine, sor' dulce, surori amantei
mele. Adeseori, în nebunia ămeaî, uitam pe Dumnezeu, visam că eu
îs lumea cu miriade stele şi cu miriade flori, şi-mi părea că-mi plec
albastrele mele mări şi înstelatele mele ceruri, munţii mei cei negri şi
văile mele cele verzi, nopţile mele cele lunatece şi zilele mele cele de
foc, îmi părea că le plec toate şi le-nchin cu tămâia vieţii lor unei
palide umbre de argint, ce-mi părea centrul lumii, umbră ce cobora
razele soarelui ca pe-o scară de aur — umbra Poesis! Adeseori îmi
părea cum că Eternitatea nu mi-ar fi destulă s-o ador şi că, îmbrăcat
în haina morţii, eu, în luptă cu bătrânul timp, îi rumpeam aripile şi-l
azvârleam în uitare! Altădată limbile mi se păreau neroade, vorbele
fără înţeles... orice vorbă ce nu o puteam referi la ea îmi părea o nerozie,
şi o nerozie să cuget asupră-le... mintea mea încetase de a-mi
interpreta înţelesul vorbelor... uimit şi nebun, vedeam în închipuinţa
fiecărui concept numai palidele conture a divinei sale umbre.
Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul durerii
48. La ce trebuia să cadă atuncea? La ce? Oare ănuî putea anul
acesta să treacă fără amoruri? Începuse a fierbe în toată Transilvania,
şi primăvara cea verginâ a adus flori frumoase şi zile de aur, însă

pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreierat câmpiile înflorite ale
Transilvaniei
ele s-ar fi părut profunzi şi întunecaţi ochi de mort. Asprul
arhangel al războunării părea că pătrunde prin aerul ei cel ameţit şi
bolnav. Ungurii cugetau încă o dată, dar astăzi pentru ultima oară,
cum că prin uniune şi furci vor stânge pe români de pe faţa pământului,
credeau cum că vor putea unguri piatra rece şi izvorul vergin,
că vor putea unguri codrul cel bătrân şi maiestos, că vor putea pune
ideea uniunii ungare în creierii cei bătrâni şi înfricoşaţi ai munţilor,
creieri ce începeau, ce începuse a se înfierbânta de-o idee uriaşă şi

sublimă: Libertatea. Ei credeau, şi au crezut-o pentru ultima oară,
cum că bătrânii şi înviforaţii garzi ai cetăţei Transilvania — munţii cu
capete de piatră — vor dormi şi-acum somnul lor etern, nu se vor
trezi la urletele cele false ale descreieraţilor care inventau imperii şi
16 milioane de unguri, care din fericire pentru lume nu există decât
în oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii regi s-au trezit.
Freamătul codrilor ce dezgheţau din seculara lor amorţire freamătul
aripelor de fier ale vulturului român a speriat pe inamici — azi îi
sperie somnul acestui vultur, căci nu ştiu la a câta potenţă va ridica

acest somn puterile sale. O, inamicii noştri s-au temut totdeauna de noi, dovadă că secol cu secol a conspirat pe faţă şi-ntr-ascuns contra existenţei noastre, şi aceste conspirări toate n-au servit decât spre a ne împietri, spre a ne-ncremeni în existenţa noastră. De ne punea alături cu ea, de ne deschidea amândouă portalele de aur ale privilegiilor şi ale drepturilor ce erau numai ale lor, cine ştie dacă, moleşiţi şi răsfăţaţi, nu deveneam unguri. Compatrioţi, vă mulţumim pentru ura voastră seculară şi ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v-o mulţumim astfel încât s-o ţineţi minte pentru eternitate. Cât pentru patria ce voi o numiţi maghiară, cată să aibă cineva insolenţa unui ungur pentru de-a o mai numi astfel — cât pentru noi cată să aibă cineva ignoranţa unui Rössler, care ne face imigraţi, astfel însă încât cei imigraţi să fie 10 milioane, iar cei din izvorul emigrării numai 800.000. În fine, insolenţă ungurească sau ignoranţă pedantă nemţească; una din două e de trebuinţă pentru ficţiunile mari ale imperiului unguresc şi a nimicniciei românilor. Şi ce-au adus peste Transilvania cu scâlciatele lor idei? Moartea cea oarbă care-i secera cu miile şi ura cea cumplită a celorlalte popoare contra a tot ce-i maghiar! Şi toate astea le propagau deşerţii în numele poporului maghiar care, bun şi blând cum sunt toate popoarele, până-n marginile unde nu l-au ameţit, părea predestinat să trăiască în pace şi-n frăţie cu românii. Dar ei au explicat rău şi fals foile cărţii Destinului şi au pătat şirurile sale cu sânge. Senina dicţiune a lui Dumnezeu: ...trăiţi în pace, căci sunteţi singurele naţiuni eterogene în oceanul

panslavismului, această dicţiune ungurii trebuiau s-o întoarcă şi s-o traducă spre pierzarea lor. Ei au vrut-o, nu noi!

În ţara toată mişcarea română — antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea din duminica Tomei, preparatorie, fusese; fusese şi adunarea cea mare din Câmpul Libertăţii, unde flamura reînvierii sfâşia aerul cu tricolorul său. Virtus romana rediviva!

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestări de viaţă ale naţiunii — etern unice în felul lor — şi apoi ne-am întors la locul turbure a studiilor noastre. Dar cine mai putea studia ceva! Capetele noastre prinsese foc, faţa cea palidă a lui Ioan se-nroşise de-un roşu ofticos şi bolnav, căci în inima lui fierbea amorul cel mare al naţiunii.

Mă dusei la Poesis. Noaptea era lucie şi dalbă, aerul părea nins de

razele cele argintii şi înamorate* ale lunii, care se pierdeau prin verdele întunecos al arborilor şi tufişelor risipite din grădina ei. Mă aşezai pe-o bancă şi cugetam; D-zeu ştie de ce eram trist! Cu mâinile unite şi lăsate leneş peste genunchi, cu fruntea plecată şi cu părul risipit peste ea, astfel şedeam în grădina ei şi gândeam lucruri de care nu-mi pot da cont, pe când luna, lunecând alene printre nourii de argint ai cerului albastru, gândea şi visa ce nici un om nu ştie. Un foşnet uşor prin cărările nisipite mă trezi din reveria mea. Era ea. Un negligé ce părea o negură de argint scălda în albeţa sa fantastică şi diafană figura ei naltă, mlădioasă, subţire ca o elfă de mare. S-apropiase de mine; în momentul când o văzui, ea se aşează molatecă pe genunchii mei şi-mi sărută ochii mei, ce se închideau de-o visărie profundă, căci nu-mi venea a crede că e ea, fantastica zână a visurilor mele îndelungate. Îi luai capul ei cel blond între mâinile mele şi privii la el. Ce trist era acel cap, ce palidă faţa aceea, ce înfundaţi acei ochi albaştri!

— Poesis, zisei, eşti nenorocită? Ce palidă eşti, copilul meu! Tu suferi! Tu plângi!

— O, dac-ar fi să plâng numai eu... Dar să tăcem despre asta. Tomo! poate că azi ne vedem pentru ultima dată.

— Ultima dată? Aiurezi, Poesis! Ultima dată?

— Nu al tău, Poesis?... Tu nu eşti a mea, îngerul meu cel blond?

Prin straturile de flori roiau fluturii nopţii... arborii înfloriţi îşi ple-

— O, copilul meu, de-ai şti ce nenorocită sunt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, înlăturând cu mâinuţele ei albe părul negru de pe fruntea mea şi arzând cu buzele ei contrase de plâns fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sunt, fără ca să ţi-o pot spune ţie. Dacă te pot ruga ceva în numele maicii tale, în numele acelui înger curat, uită-mă! Uită-mă, cel puţin până ce voi muri... După ce voi muri...
— Poesis, pentru D-zeu, ce va să zică asta? Spune-mi ce ai?
— Ce am? Nu-ţi pot spune ce am. Dar să uităm asta... să le uităm. Ce frumos eşti tu în astă sară. Părul tău pare a fi de eben şi ochii tăi diamanţi negri! Ce frumos e iubitul meu... iubitul meu? Nu al meu... Aide, poate c-ai plâns unde-am lipsit atâta vreme, de-aceea oare să nu mai fiu al tău? Poesis, această patrie va fi a mea, ca şi a inimicilor noştri; atunci tu vei fi femeia mea, frumoasa mea femeie, zâna grădinioarei mele, matroana vetrei mele părinteşti, mama copiilor mei! O, ce frumoasă eşti tu... ce mult o să te iubim noi... eu şi cu tatăl meu cel bătrân, pietrarul! Tu vei scutura praful de pe cărţile mele, a lucrătorului cu spiritul, tu vei netezi cu mâna ta molatecă şi albă creţii de pe fruntea mea, tu c-o sărutare vei însenina-o! Şi o să te iubesc, o să te iubesc cum îmi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu! Poesis!... cau ramurile îngreunate de flori albe şi roza pe frunţile noastre — parfumul îmbătător al primăverii umpluse cu suflarea sa răcoare şi virgină piepturile noastre, gură-n gură îi sorbeam suflarea, ea, cu genele jumătate închise, nu rezista defel dezmierdărilor mele melancolice... numai luna veghea ca un dulce soare de argint asupra îndelungului nostru amor!
A doua zi, sculându-mă fericit de pe patul meu cel vârtos de paie şi aninându-mi mantaua de umere, începui să colind stradele oraşului: o cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într-o parte, faţa mea palidă, ce arăta osteneala, zâmbea, şi-mi târâiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor fluierând printre dinţi o arie, nu mai ştiu care.

Deodată auzii în urma mea sunetele monotone ale unei muzice mortuare. Îmi întorsei capul, stătui în loc şi, luându-mi pălăria, faţa mea se întristă puţin câte puţin. În urma mortului venea o trăsură, şi-n ea, în rochie lungă de mătase neagră, o faţă palidă încadrată de păr de aur, faţă cunoscută mie, puteam să n-o recunosc?... Era ea... Poesis!... Cu toate astea nu putea să fie ea. Paloarea mortală ca aceea a peretelui, părul cel blond, faţa era a ei... dar ea în acea pompă?... Ea, aşa de săracă?...
Dar în trăsura a doua? Cine era? Doi dandy din cei mai corupţi ai oraşului, care râdeau în convoiul mortuar, îmbrăcaţi cu pantaloni de călărie strâmţi, cu veste vinete, cu legături roşii, cu jachete galbene, cu pălării largi şi cu câte două lanţuri de orologii. Secele feţe de maimuţă râdeau râsul cel amar al desfrânaţilor sceptici, într-un convoi care numai râsul nu era apt de a-l excita.
Rătăcit, în neputinţă de-a-mi da cont de ceea ce cugetam şi simţeam, urmării convoiul până la biserică. Mulţimea se grămădea la uşă şi-năuntru. Eu pătrunsei izbind cu coatele fără cruţare în toţi ce-mi sta în cale; în ochii mei rătăciţi, în împrejurarea că nu-mi ridicasem pălăria intrând în biserică, în pumnii mei strânşi, în dinţii mei rânjiţi într-un râs sălbatec o fi fost ceva straniu care îndreptă ochii lumii spre mine.
— Un nebun! şopti unul aşa de tare încât îl auzii, însă, în noaptea turburării mele, acel glas nu mi se părea aievea, nici mi se părea că sunt între oameni... mi se părea din contră că sunt singur, cuprins de spasmurile unei viziuni teribile, căci nu vedeam decât coşciugul ce mi se părea plutind prin aer, nu vedeam decât pe ea topită de plâns,

alintând după coşciug de braţul unui om. Ochii de foc a lumânărilor de ceară dansau prin aer în noaptea bisericii ca stele murdare şi roşii... mortul din coşciugul descoperit părea că se strâmbă la mine şi murii cei negri şi reci ai bisericii tăiau feţe urâte şi crepate prin pereţi, cu ochi negri şi cu capete strâmbate de turbăciune!
— Cine-i acel om? strigai din toate puterile mele, cu toate că părea că un demon cu degete de lemn îmi strângea gâtul!... Mă repezii la

— Azi rump orce legătură cu viaţa, azi rump legătura de amicie
El se sculă şi, trăgând şnurul alb de la pănura neagră ce sta drept

el... dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, încât îmi scăpărară ochii scântei verzi şi căzui ameţit pe spate.
Nu ştiu cât am zăcut astfel, când m-am trezit însă eram culcat pe-o bancă de piatră din colţul bisericii şi la capul meu veghea Ioan!
— Cine-i acel om? fúră primele cuvinte ce le putui pronunţa.
— Cine!... Ce treabă mare... cel ce-o întreţine pe dânsa... un conte, mai ştiu eu!... Dă-o dracului... nu e femeie?... putea ăsă fieî mai altfel de cum sunt toate? Aide de-aicea!
El mă luă în braţe şi mă sculă drept în picioare. Luându-ne de braţ, ieşirăm la uşa bisericii, la care sta bătrânul sacristan şi vro doi cerşitori zdrenţuiţi. Plecarăm stradele-n sus şi Ioan mă duse la el. Camera sa era mică şi-ntunecoasă, şi întunericul ei mai era ridicat încă prin un perete îngust, acoperit cu pănură neagră în mijlocul cărei era o cruce albă. În genere însă camera sa respira eleganţa fină şi artistică, care contrasta foarte mult cu hainele sale mai mult unse şi rupte. Cărţile aurite şi legate stăteau în şir pe-o masă acoperită cu roşu, pe care stăteau risipite creioane, pensule, palete şi colori în cutii mari sau unse pe ţeste de scoici marine. Mă trântii pe-un scaun, aruncând o ochire numai indiferentă pe toate aceste obiecte ce-ntr-alătîfel de dispoziţiune mi-ar fi părut poate stranii. De-o lature-a pănurei negre spânzura un canaf alb de-un şnur asemenea alb...
Ioan apropie un scaun de-al meu şi ăs-*îaşează astfel încât pieptul îi venea drept în umărul meu cel drept, apoi, încunjurând c-un braţ grumazii mei, iar cu cellalt pieptul, el îşi plecă fruntea pe umărul meu drept şi-mi şopti la ureche:
cu tine, legătura de amor cu umbra, cu aducerea-aminte a Sofiei.
Tomo, de azi înainte eu nu mai sunt al meu. Eu mă duc şi te las pe tine aicea... dar înainte de-a merge voi să-ţi arăt în ce consista nebunia vieţii mele, căci tu n-ai ştiut că eu sunt pictor.
în faţă, văzui pe perete un cadru ce-mi părea viu. Ochilor mei turburi le părea viu în adevăr. Era Sofia. Părul ei cel cenuşiu, adunat într-o

coroană ca o citadelă pe frunte, ochii ei profunzi, negri, străluciţi, faţa ei musculoasă şi palidă, buzele subţiri şi vinete... era Sofia... în toată frumuseţea ei cea originală... blondă, pe care numai Sudul o cunoaşte... Ioan îşi împreună mâinile şi se uită în extaz la acel portret mare ca-n viaţă... Ochii săi ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uimit şi mă uitam ne’ncrezut de realitate la această scenă în care portretul părea viu, real, şi Ioan numai o umbră moartă în care trăiau doar ochii cei înfocaţi.
— Sărman cadru viu, sărmană operă a imaginaţiunii mele! Ce greu a fost să te creez din haosul durerilor şi a desperărilor, ce cumplit e să te sparg acum de stânca cea rece a deşteptării mele! Dar te sparg... căci tu eşti singurul lucru ce mă leagă de viaţă şi de trecut.
El scoase un pumnal ascuţit şi mic din sânul său şi sfârtecă cu o cruce curmezişă tot portretul, astfel încât pânza se-nvălătuci în câtepatru părţile de cadrele de lemn aurit a portretului şi sub el rămăsese gol peretele alb. Ochiul său era sec, surâsul amar, căci lupta fusese cruntă.

— Tomo, zise el, eu mă duc, cu toate că nu te oblig să mă urmezi. Rămâi tu aicea, în casa mea, aicea vei trăi comod şi neturburat de nimeni, cum am trăit eu, dat cu totul nebuniei mele, picturii. Trăsura mă aşteaptă de mult... adio! Amicia mea, gândeşte că n-ai fi avut-o niciodată şi te consolă! Adio!
O dată-ncă-mi scutură mâna şi zbură pe scări în jos. Trântii uşa după el, mă trântii în pat şi apăsai capul afund în perini, cu faţa-n jos, abandonându-mă cu totul durerii celei mai crude. Cât oi fi stat astfel, în nesimţire mai mult, nu ştiu... când m-am deşteptat însă era noapte profundă şi orologiul vuia o oră după miezul nopţii. Aprinsei lumânarea şi, sărind la portretul sfârtecat al Sofiei, începui a combina pânza... dar totul era în zadar. Lângă cămin erau lemne multe şi risipite. Le trântii în sobă şi aprinsei un foc cumplit, trăsei o mică sofă roşie faţă cu focul, cu cugetarea decisivă de-a astupa soba nainte de-a se potoli focul, astfel încât să mă sinucid cu carbon. Am stins lumânarea şi m-am pus în faţa flăcărilor ce linguşeau gâtul căminului cu

roşii limbe de balaur. Privind în flăcări, cu picioarele întinse şi cu capul pe piept, viaţa mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără înţeles şi fără ţintă, în limbile de flăcări vedeam parecă arzând toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Când focul nu mai era decât o grămadă mare de cărbuni acoperită ăcuî flăcări vinete, atunci astupai soba şi, aşezându-mă în faţa zgurii, îmi închisei ochii spre a adormi de moarte. Vântul urla afară cumplit şi ploaia cădea măruntă şi rece pe geamurile ferestrei... Parcă vântul cu norii, tunetul şi ploaia făceau nunta lor sălbatecă în regiunile cele negre a-nnoratului cer de noapte. Prin şuierul cel monoton, deşi puternic, al vântului am adormit şi simţeam, parecă, cum creierii mei se paralizâ de carbon. Murisem! M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stâncile erau de smirnă şi izvoarele de ape vergine şi sânte. Printre arbori cântau privighetori cu glasuri de înger, prin cărări rătăceau umbre diafane şi fericite şi se pierdeau prin verdura întunecată a dumbrăvilor sânte. În depărtare vedeam o dumbravă de aur care, cu freamătul frunzelor sale, cânta o melodie molatecă şi lină ca aceea a undelor adormite. Între toate umbrele sânte şi albe numai eu aveam corp... Rătăcii ce rătăcii prin pădure, până dedei de un râu cu undele de argint, în mijlocul râului o insulă încunjurată de ape, cu păduri şi grădini din a căror mijloc se ridica la ceruri o biserică naltă cu cupăolîele rotunde, toată de aur gravat ce strălucea astfel căci soarele cerului curat se oglindea în cupola cea mare a bisericii. La ţărm era o barcă de aur... Eu mă suii într-însa şi, spărgând cu lopeţile undele de argint ale râului, ajunsei la malul insulei. Aicea totul tăcea, nu cântau păsări, nimica, numai din biserică s-auzea un cântec încet, trist, mormântar, ca bocetul cel înăduşit lângă patul murindului. Intrai, prin portalele de aur ale bisericii, înăuntru. Pe jos, marmură albă ca laptele, pe sus, arcadele nalte de aur, stâlpii de aur... iconostasul cu icoane nalte şi palide de sânţi şi îngeri de-o frumuseţe suprapământească, ce păreau suflate pe pânze de argint, în altar — o masă de marmură cu sfintele Taine... În biserică nu era nimeni jos, ci numai sus în cor cântau călugăriţe cântece de mort... Când dintr-o uşă văzui intrând

cu lumânări de ceară albă-n mână chipuri palide cu văl lung, alb, ce acoperea şi capul, astfel de palide încât faţa se confunda cu albul hainelor, ci numai ochii stinşi ca de sticlă se mişcau trişti în orbitele lor. Ei se mişcau încet, încet pân-în mijlocul bisericii... Eu mă ascunsei după o coloană de aur, cu groază. Printre ei văzui o umbră... un bătrân cu părul alb, cu faţa rătăcită şi trasă, lumânarea sa ardea şi el privea în ochiul lumânării cu buzele strânse şi cu ochii ficşi... Mie-mi părea că-l cunoşteam. Răzimată de-o coloană, drept în faţa mea, stătea o fată palidă cu faţa ca marmura cea vânătă... ea-mi zâmbi trist şi-mi

făcu cu mâna... Era Poesis... Poesis! strigai eu... şi deschisei ochii. Focul nu era încă potolit... fereastra însă deschisă, şi o vântoasă sufla cumplit prin el. Gândeam c-o fi deschis-o vântul şi mă dusei s-o reînchid. Când mă-ntorc însă... văd1.
Corpul... s-ar fi însănătoşat curând, însă ceea ce era bolnav în mine, nebun de bolnav, era inima mea. Tot ce-mi aducea aminte de ea... de trădătoarea, le aruncam în foc, care le consuma cum se consuma inima şi viaţa mea. Palid ca o umbră, eu alintam de-a lungul zidurilor oraşului mai mult mort decât viu. Fălcile mi se-nfundase adânc, albul ochilor se-ngălbenise şi negrul era turbure şi stins, părul cădea în dezordine pe gulerul uns şi neşters a rocului meu – astfel umblam printr-o lume străină, din care nu făceam parte, şi când mă rătăceam în vro grădină publică, unde feţe roşii şi vesele chicoteau împrejur, pierzându-se prin arbori, eu credeam că sunt răutăcioase duhuri efemere, care-şi râdeau de durerea mea. Or mi se părea cum că-n juru-le râdeau morţi a căror feţe galbene erau spoite cu roşu, ceea ce le făcea şi mai înfricoşate, şi mai moarte, prin contrastul între adevărul morţii şi-ntre simularea cea spoită a vieţii. Altă dată mă pomeneam că mă uitam ore întregi în oglindă şi mă strâmbam la mine singur şi, când mă trezeam din asemenea atonie, mă-nfiora siguranţa c-am înnebunit şi teama de mine însumi. Lucrul de care mă temeam mai mult era nebunia, mi-era frică să nu-nnebunesc. Adesea mă pomeneam că privisem,
1 Lacună în manuscris (n. red.).

fără să ştiu, câte o oră-ntreagă-n soare şi că ochii mei, orbiţi de lumina lui caldă, nu mai puteau distinge nimică, ci un haos vânăt-roşu părea că piroteşte şi mă-nvârteşte mereu, până ce mă trezeam căzut pe iarba câmpului. Eram tâmpit, absurd, idiot. Astfel stam adese înmormâ ntat în iarba mirositoare, albaştri şi mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creştet, totul era frumos cum îs frumoase zilele de vară... eu singur numai nu cugetam nimica. Zile întregi cutreieram câmpii până ce dădeam de râu. Acolo, de pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi, ciorăind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi şi neoglindoşi ca inima mea moartă. Apa limpede ca cristalul a izvoarelor nu-mi plăcea, când dădeam însă de ea, începeam a o amesteca cu bastonul până ce, turburată de pământul cel negru, era o icoană vie a gândirilor mele.
Dar nu putea să rămână astfel. Încă o lună de-o viaţă astfel şi ştiam că voi muri... De-aş fi murit, ce-mi păsa... cine ştie dacă adânc în pământ n-aş fi fost mai fericit... dar aveam un tată bătrân şi a muri eu însemna a-l băga pe el în groapă.
Într-o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în vârful băţului şi o luai la picior pe drumul cel mare-mpărătesc. Mergeam astfel printre câmpi cu holde... Holdele miroseau şi se coceau de arşiţa soarelui... eu îmi pusesem pălăria-n vârful capului, astfel încât fruntea rămânea liberă şi goală, şi fluieram alene un cântec monoton şi numai lucii şi mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte de-a lungul obrazului.
Zi de vară pân-în sară am tot mers fără să stau defel. Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freamătul lor lung, de-a lungul drumului de ţară oamenii se-ntorceau de la lucrul câmpului, cu coasele de-a spinare, fetele cu oale şi doniţe în amândouă mâinile, boii trăgeau încet în jug şi carul scârţâia, iar românul ce mergea alături cu ei şi pocnea din bici îşi ţipa eternul său hăis, ho!... Ascuns în maluri dormea Murăşul, pe el trosnea de căruţe podul de luntri, pe care-l trecui şi eu... De departe se vedeau munţii mei natali, uriaşi bătrâni cu frunţile de piatră spărgând nourii şi luminând ţepeni, suri şi slabi asupra lor.

Una câte una se-aprindeau stelele tremurând în nemărginirea albastră

a cerului, când mai sus, când mai jos – şi luna, balana lor
regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o secere de argint pin norii albicioş
i şi subţiri. Mai greoaie scârţiau carele cu lemne ce veneau din
munte; românii şedeau culcaţi pe foale în vârful carelor sau, mergând
alături, şuierau doine bătrâne şi triste ca suvenirele trecutului. Toate
farmecele unei nopţi de vară – lună albă şi stele aurii, fluierul
melancolic şi câmpii ce par a adormi, iar drept în faţă, bătrânii urieşi
de piatră, munţii, ce acum păreau încununaţi de stele ce tremurau
asupra frunţilor lor.
Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceau crucişe prin lanurile,
unele încă verzi, mergeam, până ajunsei în poala răcoroasă a munţilor.
De-acolo apucai pe-o pietroasă cărare de munte. Pe câte-un vârf de
deal vedeam arzând focuri mari, şi oameni împrejur, din fundul codrilor
ce-nconjurau ca o manta neagră-verde umerii munţilor vuia
câte-un bucium durerea lui de aramă; pe lângă alte focuri vedeai parecă
cum joacă fete şi flăcăi, iar pin codrii rătăciţi fluierau voinicii printre
dinţi şi din frunze câte-o doină adâncă şi plină de foc. Astfel treceam
înainte alături cu zidurile de piatră a muntelui, pe-o cărare îngustă
ce ducea mereu în sus, năruită pe-alocurea, pe-alocurea baricadată
de bolovani rostogoliţi din creştetul munţilor şi înţepeniţi în albia
cărării. Săream peste năruituri şi baricade şi-am mers mereu, până
ce luna apusese, focurile se stingeau, cântecele încetară, iar răsăritul
se roşea slab de faptul zilei. Aerul răcoare al dimineţii îmi pătrundea
pieptul, simţeam cum îmi amorţeşte gâtul de răceală... până ce văzui
satul meu, cu căsuţele lui mici, acoperite cu paie şi risipite prin creierii
de piatră a muntelui, de ţi se părea un sat de cuiburi de vultur. Trecui
prin mijlocul lui, pe lângă mica bisericuţă de lemn, şi tocmai la capătul
satului mă oprii lângă bordeiul cel înfundat şi sărac al tatălui meu.
Prin ochiul de sticlă se vedea lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la
uşa uscată şi intrai înăuntru. Pe vatră mai ardeau vo doi tăciuni subţiri
de nuiele, tata dormea pe-un pat de scânduri nalt ca vatra. După cuptor
era încă patul mamei acoperit c-un lăicer, deasupra lui era ăoî
Mihai Eminescu
– Tu eşti, Finiţo? zisei eu sculându-mă, luându-i capul între mâini
– Nu ştii tu, zisei eu, uitându-mă în ochii ei inocenţi şi lucitori;
176
icoană veche şi afumată a maicii Domnului, dinaintea căreia ardea o
candelă mică cu untdelemn. Mă lungii pe patul mamei fără să-l trezesc
pe tata şi adormii curând, căci eram foarte obosit. Des-de-dimineaţă,
pân-a nu fi ziua, cucoşul cântă asupra bordeiului şi auzii ca
pin somn pe tata sculându-se, luând în mâini apă din un ciubăr şi
spălându-se pe faţă, făcându-şi cruce şi mormăind încet o rugăciune,
apoi luându-şi ciocanele de pietrărie de sub laiţă şi plecând pe uş-
afară, fără chiar să se uite îndărătul lui şi fără a mă vedea din dosul
cuptorului unde dormeam.
A doua zi cam pe l-ameazi mă trezii şi eu din somnul meu adânc
şi fără visuri. Nu ştiu cine pospăia prin casă şi pe la vatră. Era o vară
a mea, care băga vreascuri în foc şi fierbea mâncare.
şi sărutând-o.
– I, Doamne! zise ea surâzând cu degetele la gură şi măsurându-
mă cu ochii din creştet pân-în talpe. Ce mare te-ai făcut... Uite! şi
barbă şi mustăţi... Da tare eşti galben, vere, parec-ai fi îndrăgit?
nu poţi şti tu ce am suferit.
Dar ce frumuşică era verişoara mea. Faţa albă şi obrajii roşii, părul
castaniu şi des, făcut în două cozi întrunite pe spate, neted şi cu cărare
pin mijlocul capului, ochii mari, căprii, ce se uitau miraţi la mine,
sprâncenele arcate şi îmbinate, nasul fin ca ăaî unei dame mari, bărbia
rotundă şi plină, iar, când râdea, două gropiţe cochete. Cămaşa albă,
cu altiţe şi mâneci largi, fota curată şi nouă, iar picioarele goale. Cu
cât o priveam, îmi părea mai frumoasă şi-o sărutai încă o dată.

— O! zise ea, râzând vesel, îţi iei la guri parc-ar fi dintr-al tău... ia fii bun, mă rog, de-ţi cată de treabă, domnişorule!
— De-de! zic eu, n-o lua-n nume de rău... Ş-apoi nu mă uit eu la ochii tăi... fie ei cât de frumoşi...
— O! frumos! Vine vărul pe la noi, ş-apoi lucrul ce mi-l spune mai întâi e că ochii mi-s urâţi! Frumos!
— Da nu...

— Destul, las' că ştiu... Domnu-a fost la cetate... Nevestele de domn au ochi mai frumoşi decât ai mei, se-nţelege, zise ea, punându-şi râzând mâinileă-nî şolduri, fiica Evei cea limbută cu dinţii de mărgăritar.
— De-ai şti, Finiţo, zisei pe jumătate râzând, de dragostea mea...
— Dragoste, zise ea repede, ce dragoste?... Şi ridică cu curiozitate din sprâncene. Ce dragoste?... spune-mi şi mie... zău aşa! Te rog, vere! adaogă ea, încreţindu-şi gura şi plecând ochii cu atâta graţiozitate încât numai pe sub gene se uita la mine.
— Şezi ici pe pat, zisei eu, apucând-o-n braţe şi punând-o să şadă ca pe-un copil obraznic... eu mă aşezai alături cu ea, i-nconjurai grumazul cu braţul meu şi începui să-i povestesc amorul meu şi nenorocirile mele.
Ea asculta c-un fel de seriozitate şi c-o atenţiune copilărească — şi când se uită drept în ochii mei, ai ei se umplură de lacrimi.
— Sărmanul văr, zise ea, sărutându-mă cu atâta dulceaţă şi tinereţe.
Oalele fierbeau pe vatră.
— O, zise ea, ca aducându-şi aminte, trebuie să-i duc merinde tătâni-tău! Las' că ne mai vedem noi desară, mâini dimineaţă... zise ea şi drese ce drese, apoi luă vro două oale din cele pline, surâse şi cu ochii şi cu gura şi plecă pe uşă şi prin sat înainte.
Nu mult după aceea veni şi tată-meu, care auzise de la fată că venisem acasă. El mă strânse în braţele ăsaleî. Capul său era mai alb, creţii de pe frunte şi brazdele din faţă mai adânci, iată toată schimbarea ce-o băgai de seamă la el — destul însă ca ochii să mi se umple de lacrimi.
Am stat mult acasă, într-o atonie monotonă şi moartă. Între grinzile casei găsisem o carte cu scoarţe de piele roase de molii, cu marginile roşii — în ea erau nişte poveşti manuscrise cu litere bătrâne, iară literele începătoare paleografate cu roşu... desigur vro reminiscenţă de-a preotului celui bătrân, ce murise de mulţi ani. Cu cartea aceea în mână, stăteam zile întregi lungit pe prispa casei la umbră şi descifram maşinalmente slovele cele bătrâne orăiî priveam cu ochii

Venise toamna şi-ngălbenise codrii din umerii bătrânilor munţi,
Într-o noapte am văzut un spectacol măreţ. În culmile munţilor,

drept în grinzile afumate ale streşinii, până ce-mi simţeam capul ridicat şi pus în poale. Mi-întorceam ochii peste cap... era Finiţa, ce-şi aşezase capul meu pe poalele ei şi-ncepea a-mi povesti ba cimilituri, ba basme, ba-mi cânta cu vocea jumătate câte-o horă orăiî câte ăoî chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel şedeam lungit seri întregi cu capu-n poalele ei, pe când vitele se-ntorceau mugind greu de prin munţi, iar talancele de la gâturile vacelor cu ugerul greu de lapte sunau alene şi melancolic prin atmosfera cea dulce a serii.
Revoluţiunea ardea în câmpia Transilvaniei, dar mie ce-mi păsa de toate. Pentru realitate eu eram omorât... Nepăsare leneşă, lene de-a cugeta, lene de-a simţi, abrutizarea cea mai adâncă şi mai idioată, iată ce făcuse din mine amorul unei femei. Însuşi numele ei, Poesis, nu putea să excite nici un simţământ în mine. Era ceva ce murise de mult pentru mine ce-o uitasem de mult — lucru de care îmi era greu să-mi aduc bine-aminte; căci nu cugetam să-mi fi ucis inima şi să-mi

fi omorât inteligenţa... şi cu toate astea tocmai aceea era ce nici nu-mi trecea prin minte.
pe vârfurile lor negurile deveneau mai dese – în fine, într-o zi ne pomenirăm cu cei întâi fulgi de zăpadă înecând cu puful lor de argint aerul neguros şi rece al munţilor. Prin sate colinda vestea cum că se ridicase românii împotriva ungurilor şi Împăratul Codrilor bătrâni şi a munţilor suri şi sterpi aduna pe vulturii din vizuinile lor stâncoase împrejurul flamurii româneşti. În creierii împietriţi ai munţilor şi-n aerul lor cel rece, flutura tricolorul, trăia libertatea Transilvaniei. pe frunţile lor de piatră, care de care mai înălţate, se aprindeau, unul câte unul, focuri mari, părea că munţii înşişi se apriănîsese. Împrejurul focurilor vedeai şezând cete întregi de oameni, lăncile culcate pe umere străluceau în aer... lănci de coase care-n urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creştetele munţilor românii slobozeau roţi înfăşurate-n paie şi aprinse, care se rostogoleau cu o repejune demonică până se pierdeau hăulind în prăpastiile adânci, în inima pământului.

Buciumele sunau din vârfuri astfel încât ţi se părea că sufletele de aramă a munţilor se trezise şi sunau a moartea lumii. Culme cu culme ardea, atâţia uriaşi ochi roşii, câte unul pe o frunte de deal. Codrii bătrâni trosneau amorţiţi de iarnă, stelele şi luna erau mai palide-n cer, cerul însuşi părea mai sur. Era unul din acele spectacole măreţe, din acele tablouri uriaşe pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă* a lumii înaintea ochilor uimiţi şi a inimii înfrânte. Revoluţiunea pătrunsese-n munţi. La noi, care eram mai în poalele munţilor, veneau honvezii ca să recruteze oameni tineri, însă aceştia o apucase de mult la Iancu. Oamenii mai maturi aşteptau ca eu să mă fac pribunul (tribunul) lor, însă eu, în starea în care eram, am fost nesimţitor şi impasibil pentru aceste cauze mari. Cu toate astea satul era adeseori vizitat de către tribunii lui Iancu, adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre-a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să le fi trecut prin minte ca să-i surprindă cândva. Însă într-o noapte auzii împuşcături prin vecini. Speriat, sar din aşternut, ies afară şi mă sui pe gard, ţinându-mă de parii lui, astfel încât dominam cu privirea asupra unei părţi din casele vecine. Văzui o casă înconjurată de honvezi şi pe unii trântind cu paturile puştii în uşa casei, pentru a-i sforţa intrarea. Dar în momentul acela văzui fulgerând prin ferestrele casei împuşcături şi ăauziiî vaietele celor ce-o înconjurase, uşa se sparse cu repejune şi dinăuntru ieşi ăun juneî cu capul gol, cu sabia-n dinţi şi mâinile-narmate de pistoale-ntinse, pe care le slobozi drept în capetele celor ce stăteau în uşă. În urma lui o ceată de oameni înarmaţi cu lănci împungeau în dreapta şi-n stânga şi, răzbind prin ei, fugiră mereu până în risipiturile unei stânci, prin care pierzându-se nu vedeai în lună decât oţelul ţevilor întinse şi împuşcăturile trimise în cei ce acuma cotrobăiau prin casă.
Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmi părea că-l cunosc. Deşi-l văzusem numai la lumina fulgerelor din puşte, totuşi îmi părea că nu putea să fie altul decât Ioan. Mă-ntorsei în casă şi mă culcai iar; însă mi-era cu neputinţă să mai închid ochii de gânduri. Dacă acela va fi

Era cu neputinţă să mai dorm sau să mai rămân; ci decisesem de-a

fost Ioan... iată ceea ce-mi umbla mereu pin cap... căci de va fi fost el, deciziunea mea era ca şi luată... trebuia să-l urmez.
Astfel zvârcolindu-mă în patul meu, părea că demonii toţi intrase în sufletul meu cel turburat, asemenea unor visuri aievea... unor visuri cu ghearele de fier. În toate părţile mă întorceam, spre perete... dar peretele părea zugrăvit cu chipuri roşii ca acelea ale icoanelor de lemn din bisericele bătrâne – mă-ntorceam spre cuptor, dar cărbunii ce ardeau vineţi pe vatră păreau roşi ochi de demoni care se întorceau

cumplit, iar în fumul cel verde ce se înălţa în sus păream a vedea fluturând părul despletit şi sur al unei furii crâncene. Îmi închideam ochii ca să alung toate visurile acestea... Un somn părea că mă cuprinsese, însă somn cu durere de cap şi cu bătăi de inimă. Creierii mei părea că-i stoarce o gheară de lemn, pieptul meu părea apăsat ca de-o piatră, părea că e cineva pe mine care-mi stinge suflarea, care m-apucă cu braţe lungi şi teribile şi m-aruncă într-un abis întunecos unde cădeam mereu, mereu... Astfel între cer şi iad văd piscul cel de piatră sfărmată a unei stânci pe care mi se părea c-am să cad. C-un ţipet teribil mă smuncesc parecă din cursul ce-l luase corpul meu în jos, dar în momentul acela ajung de stâncă, o durere cumplită... îmi spărsesem corpul de ea... Mă pomenii. Căzusem într-adevăr...* dar de pe pat jos. Focul licărea încă şi înaintea mamei durerilor ardea candela cea mică, luminând faţa ei cea sântă. Îmi făcui o cruce şi mă sculai drept în picioare.

urma primei mele impresiuni, aceea de-a mă duce-n lume, unde mă vor duce ochii. Băgai vreascuri în foc, care începură să trosnească vesel şi să arunce scântei cu parâ. Apropiai de foc un scăunaş scund, luai dintr-un colţ al bordeiului coasa tatei şi şezând pe scăunaş începui, la lumina focului de vreascuri, c-un cuţit de brâu, să cioplesc cu băgare de samă coasa şi s-o prefac în lance. Făcui ca coasa să steie drept în vârful mânerului şi-apoi, luând o cute de piatră, începui a o freca de ascuţişul şi mai cu deosebire de vârful coasei, până ce se ascuţi ca un brici, încât, suflând c-un păr deasupră-i, s-ar fi tăiat în două. Din no-

rocire tatăl meu dormea aşa de dus încât n-a auzit nici cum ascuţeam coasa, nici cum apoi, luând două pistoale lungi şi ruginite de sub pat, le încărcai cu praful de puşcă dintr-un corn de bou, mi le pusei în brâu, luai o ţundră veche pe umere, o căciulă de oaie-n cap, lancea de-a umere şi ieşii afară din casă. Afară era rece, însă o lună frumoasă plutea în câmpia cea albastră a aerului. În casa cea vecină, unde sentâ mplase lupta, uşa era căscată cu desăvârşire, în mijlocul casei, la pământ, ardea un foc mare ce-l aprinsese soldaţii, pe când ei înşii şedeau trântiţi pe fân, cu puştile puse alături, cu lulele aprinse-n gură; la foc fierbea o oală mare, iar ei, vorbind din când în când, scuipau când în foc de-a dreptul, când alături. Feţele lor erau sălbătăcite, îndobitocite.

Caii lor cei înşelaţi erau legaţi afară, de parii gardului – ci mai încolo de toţi era un cal sur, cu gura nepusă-n zăbală, căci mânca dintr-o legătură de fân ce i se pusese-nainte. Înconjurai casa pe din dos, astfel încât venii lângă calul sur fără de a trece pe dinaintea uşii deschise. Iau cuţitul din brâu şi tai repede curelele legate de gard, pui mâna-n coama calului şi-ntr-o clipă sunt pe el şi-l izbesc de-i răsună coastele. Ca turbat azvârle din copite, nechează una, dar o şi rumpe de fugă, încât zburam prin noapte ca purtat de-un duh-spaimă, fără să mă uit în urmă. O împuşcătură auzii în urma mea, glonţul îmi vâjâi pe la ureche, dar lăsând ăcalulî fără frâu, izbindu-l numai în coaste, el fugea, spărgând cu corpul lui fierbinte şi fumegând de sudoare aerul cel rece al nopţii. Zguduitura cumplită ce-mi da fugind mă cutremura în toate fibrele corpului. Lancea ce-o ţineam de-a umere fulgera la lumina lunii şi sfâşia aerul nopţii, pe când cremenea de munte de sub copitele de fier a calului zburând scânteia trosnind şi trezind ecoul cel adormit al munţilor. Calul mă ducea mereu, astfel încât în urmă nici să părea că aş călări, ci că aş pluti între cer şi pământ, dus de-un geniu nevăzut, mereu înainte, răpit de-un balaur din poveste, de-un zmeu, c-o falcă-n cer şi una-n pământ. Cât oi fi zburat astfel nu ştiu, numai deodată simţii cum că calul poticneşte una ş-apoi începe a merge mai încet şi mai greu, suflând greu cu nările şi gura pline de spume. Fără s-o fi băgat de seamă, eu ieşisem din munţi şi mă aflam pe şes.

Până aicea mersesem ca prin somn. Câte făcusem până acuma,
toate le făcusem pe neştiute, dominat de-o dorinţă pe care eu singur
nu mi-o puteam defini, de-un impuls întunecos şi fără sens. Acum
îmi frecai ochii şi începui a privi în jurul meu. Dindărătul meu munţii,
înaintea mea, departe, Mureşul, într-o parte un orăşel care, aprins
din multe părţi, începea a arde. Departe era cam cale de două ceasuri.
Calul era obosit şi nu mai putea merge decât în pas. Îl îndreptai spre
orăşel. În curând însă suflarea cea limpede a aerului de noapte începu
a deveni mai rece şi mai iute. Deşi cerul era senin, ace mici de ninsoare
începură a-mi izbi faţa şi fruntea, îi dedei un impuls nou calului,
care-o începu în treapăt. Din ce în ce vântul creştea şi prindea
aripi, până ce, mai repede decât treapătul calului meu, începu să mă
pătrundă cu frigul lui pin toţi porii vechilor mele haine. Oraşul se
aprindea din ce în ce mai mult, cu-atât mă apropiam, păream a distinge
vaiete slabe şi depărtate, calul fugea mai uite, vântul începu a
vâjâi şi a fluiera, astfel încât vedeai cum cu el creşteau aripile flăcărilor
ce se-nălţau la cer. Din ce în ce m-apropiam, din ce în ce vedeam
cuămî vântul s-arunca cu furie în braţele mării de foc care creştea în
toate părţile, prinzând din vântul cel rece şi barbar mii de mii de suflete
nouă şi repezi. Vaietele şi bocetele s-auzeau cumplit, astfel încât
pietrele s-ar fi sfărmat de durere auzindu-le, oraşul înflăcărat prin
foc şi vânt se unise cu cerul, căci între cer şi pământ nu mai era deosebire.
Flacăra zbura piezişă după îndreptarea vântului... aerul ardea
cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încât albastra lui boltă ameninţa
a se ăaîprinde şi a se nărui. Prin nori de fum roşii vedeai amestecate,
ca ochi de aur, stele timide şi tremurătoare. Pământ, aer şi cerul asupră-
le erau cuprinse de acelaşi foc... Calul meu, fără preget şi îmboldit,
zbura poticnindu-se. Aproape de oraş mă coborâi de pe el... pusei
lancea în şanţul de-alăturea drumului împărătesc, înfipsei de căciula
mea o pană roşie şi, suindu-mă pe cal, intrai în stradele aprinse din
amândouă părţile ale oraşului. Vuietul cel sălbatec al tobelor inamice,
casele năruindu-se mistuite de flăcări, prin ferestrele plesnite ieşind
flacăra neagră-roşie cu fum negru... astfel şirele caselor păreaăuî pusăeî

în ordine de bătălie cu capetele arzânde, cu ochii cei plini de flacără
şi fum. Oamenii alergau şi ţipau, stradele negre foiau asemenea muşinoiului
de furnici, unii cărau şi duceau lăzi, cu faţa speriată şi ochii
holbaţi la soldaţii ce nu ştiau ce urmări... prăzile ce fugeau, femeile
ce, pe jumătate goale, alergau pe strade despletite şi palide asemenea
stafiilor. Bărbaţii lor, care aruncaţi sub roţile carelor sau izbiţi cu
capetele de murii caselor arzânde, ăcareî* trântiţi pe pietrişul stradei,
gemeau pe ici pe colo, morţi sau pe jumătate morţi... copiii ţipau cu
ochii plânşi şi îngânau nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele-
n mână, cu cocoşul tras, îmboldii calul de trecu prin strade, peste
cadavre de oameni, peste căruţe sfărmate, peste lăzi sparte din care
curgeau haine şi unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise —
treceam ca sălbatec prin acest cumplit spectacol, prin această dramă
teribilă şi sfâşietoare iluminată de focul cel larg al incendiului. Într-o
parte şi-n alta şirurile de case arzând, pavajul de pietre mărunte şi
albe acoperit de cadavre şi umplut de sânge negru, lumea toată cuprinsă
de vaiet... jos omorăulî şi noapte, sus nouri şi fum! Iată întregul
acestui spectacol înfricoşat.
Ştiam aicea casa unui preot; trebuia să mă duc la el. Cât mă bucurai
când, ieşind în suburbiul întunecos şi plin de grădini al oraşului,
văzui cum că acolo nu arde nimic. Grădinile înconjurate de un hăţiş
des şi tufos, deşi scuturat de toamnă, se-ntindeau alături cu strada,
pe când după acel hăţiş, ascunse-ntre arbori, se vedeau casele. Ajunsei
şi înaintea casei preotului. Poarta era deschisă şi răzimată-n
amândouă părţile. Ferestrele erau deschise, ci pin ele s-auzeau vaietele
cele slabe ale unei femei. De-a intra astfel cum eram în casă era

a mă expune pericolului vădit. Mă apropiai aşadar de fereastră şi privii înăuntru. Dar ce văzui, D-zeul meu!
Casa plină cu oameni care de care mai beţi şi mai sălbateci care şedeau râzând şi chiuind înaintea unei buţi de mărime mijlocie desfundată.

În peretele din dreapta ferestrei pe care mă uitam era un oblon în fundul căruia era icoana de lemn a maicii Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică, jumătate cu untdelemn, jumătate

— Hoho!... răcni unul din ei, cu fruntea mică, cu faţa grasă şi roşie, Cu astea se apropie de fată, a cărei buze se cascase de spaimă şi

cu apă. Pe oblon şi deasupra, în cuie, era aşezat busuioc uscat şi flori galbene, care asemenea se uscase. Sub oblon era masa cu cărţile bisericeşti ale preotului, legate în piele, vechi, risipite, unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana erau în peretele dintre camera aceasta şi alta, mai mică, alături. Preotul era spânzurat de-un cui mare de fier deasupra uşii... Ochii lui erau întorşi cumplit, din gură, peste barbă, curgea spuma cea vânătă a morţii, mâinile sale erau dinainte legate. Alături c-un perete sta răzimată fata lui, palidă ca varul, cu marii ei ochi negri înfundaţi, înconjuraţi cu mari cearcăne vinete, rătăciţi ca ochii unei nebune. Buzele vinete şi apăsate, părul negru ca noaptea, despletit, ce flutura împrejurul gâtului ei alb ca marmura cea moartă... haina lungă şi neagră de mătase îi dădea aspectul unei furii a durerii, unei dureri înmărmurite. Ochii erau seci şi priveau într-o disperare demonică şi nebună asupra acelor oameni roşii de beţie, cu ochii strălucitţi şi murdari, care, tăvălindu-se pe pământ, o priveau c-o ardoare sălbatecă şi neumană.
cu ochii mici şi verzi, cu părul roşu ca focul... Oho! frumoasă fată... ce cauţi aşa... ce! c-am spânzurat pe tata-tău... popa blestemat! Râzi tu de el... Ce-ţi pasă ţie... tu cu noi ai să trăieşti... ai să fii ibovnica mea, puiule! Hehehe! zise el râzând şi abia ţinându-se pe picioare... Cum îţi par eu, fata mea? Frumos, hai?... frumos băiat... chipos m-a făcut mama... roşu colo... hehehe! şi-i place băiatul frumos şi roşu fetei celei albe... aşa-i că-i place?...
care tremura ca varga... El vrea să pună mâna pe ea... dar ea cade în genunchi... Dezolată şi frumoasă, ea îndrepta ochii ei mari, ce-ar fi putut mişca o inimă de aramă...
— Te rog, zise ea, omoară-mă! Omoară-mă şi pe mine, ca pe tata, căci îţi voi mulţumi.
— Hehehe! nerozie!... Ce? să mori, auzi! Auzi, Istvan, să moară ea! Nu, nu, nu! adaogă el râzând prosteşte, tu nu trebuie să mori.

— Nu trebuie să moară! adaogară toţi râzând care dincotro, ea-i nevasta noastră a tuturora... Nu trebuie să moară.
— Eu am căzut întâi la sorţi, zise canibalul, lăsaţi-mă cu ea singur!... Ceilalţi se sculară spre a ieşi din casă...
C-o deciziune teribilă, sărmana fată se repezi cu furie, izbindu-se cu creştetul capului de perete, însă, numai leşinată, ea recăzu în braţele canibalului care, c-o strânsoare murdară, cu hainele dehamate şi cămaşa descheiată la piept, astfel încât i se vedea pieptul plin de păr roşu — el voi să apese gura lui murdară şi cu musteţi roşii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba... O simţi ea aceasta şi cu o ultimă sforţăareî se rupse din braţele lui... Eu întinsesem pistolul pin fereastră în momentul când ea deschise ochii... Era să fugă pe uşă şi văzând arma-ntinsă... ea rămase dreaptă, o-nmărmurită statuă a desperării sublime, cu mândrie de leoaică în faţă, c-o strălucire sălbatecă şi vergină în ochi. Cu mâna sigură, slobozii drept în pieptul ei... nimerisem bine căci, c-un surâs ce deveni angelic ca a unei martire, ea căzu de-a lungul pe pământ. În momentul acela ungurul scăpase din

mână, la pocnetul armei mele, sfeşnicul de lut c-o lungă lumânare de
său. Deodată intrară şi ceilalţi colegi ai lui, aprinseră lumânarea şi se
apropiară, abia ţinându-se pe picioare, cu ochii holbaţi şi miraţi, de
cadavrul întins drept pe pământ, cu mâinile-ncrucişate pe piept, a
bietei copile moarte. Era pericol să mai stau la fereastra aceea, înconjurai
casa, intrai pe-o altă fereastră în camera de-alăturea aceleia în
care se-ntâmplase catastrofa şi care era despărţită numai prin o uşă
(din norocire închisă cu cheia) de locul acelei barbare crudelităţi. În
camera d-alăturea găsii lesne oblonul cu icoana maicii Domnului. Pe
partea de dincoace era un geam de fereastră. Îl deschisei şi luai iute
icoana răzemată de geam, luând totodată şi candela şi stingând-o în
clipă. După obiceiul caselor de ţară, între amândouă casele era un
oblon mic de sticlă prin care puteam observa iarăşi toate. Frică nu-mi
era, pentru că n-am ţinut niciodată mult la viaţă, şi-apoi eram decis
de-a mi-o vinde cam scump în cazul unei lupte.

Unul din ei da vânt preotului şi-l clătina de picioare într-o parte
A fost fapta unei minute să mă descalţ şi, pe din dosul casei, să

— Hehe! zise hâdul cel roşu, ai murit, bată-te-ar Dumnezeu, fată
de popă! şi-o izbi una cu piciorul.
Într-adevăr ea era moartă... Haina ei cea neagră se răslăţise pe
pământ... ochii cei mari se-nchisese şi, cu toate durerile, un zâmbet
amar, dar sublim, înseninase faţa ei cea moartă, fără sânge, albă ca
pânza linţoliului. Mâinile, unite drept asupra acelei inimi ce-o rupsesem
c-un glonte, nu lăsau a se vedea rana, şi pe haina cea neagră
curgea un şir de picături de sânge. Era frumoasă astfel... acea martiră
sântă, albă şi vergină, zăcând întinsă pe pământ alături cu acele
figuri satanice şi dobitoceşti totodată.
şi-ntr-alta, altul i-atinse lumânarea de barba lui cea albă, care prinse
foc şi începu a arde-n sus... Pielea cea vânătă de pe faţa bătrânului
începu să plesnească, genele albe şi lungi se aprinsese, pieliţa de pe
ochi, arzând, se trase-n sus, astfel încât ochii încă lucii se holbau sălbateci
şi-ntorşi către acei oameni stupizi. Într-adevăr era un spectacol
cumplit şi înfiorător! Barba arsă, faţa negru de pârlită, ochii întorşi
şi înfundaţi, gura deschisă, plină de spume ce fierbeau la arsura focului...
în fine, un cap de mort schilod care-şi îndrepta ochii săi, ce părea
a vorbi cu toată cumplenia faptelor, către acei oameni ce râdeau şi
care-n tâmpirea lor nu puteau înţelege rânjitul cel sec al mortului.
— Hehe! zise Ianoş, voi râdeţi de popa, eu de fata popii. Ce, crezi
că moartă a scăpat de mine?... Nu, nu, nu! Ehei, fată, scoli, că Ianoş
vrea să te sărute.
Şi cu asta, ăo duseî târând-o de braţ din casă, astfel încât praful
podelelor umpluse şi albise hainele ei cele negre. Deşi nu înţelegeam
bine pe canibal, însă o idee nefastă-mi trecu prin minte. Dacă acei
oameni într-adevăr ar fi putut să fie aşa de sacrilegi ca să violeze până
şi cadavrul unei vergine. Dar, deodată cu această idee, scânteie în
capul meu şi ideea unei răzbunări înfricoşate.
car, pe-o scară ce suia în podul casei, o mulţime de paie uscate, pe
care, răspândindu-le în tot întinsul podului, le dedei foc. Mă scoborâi

iute şi, fiindcă uşa de la tindă era cu cheia în ea pe dinafară, o trăsei
în clanţă şi întorsei cheia, fără ca cei morţi beţi în casă să poată băga
de samă ceva. Numai fereastra cea deschisă era loc de ieşire. Dar, c-o
furie supraumană, eu adusei o claie întreagă de paie sub fereastră
şi apoi, ridicând poarta cea mare a curţii din ţâţâni, o trântii peste
fereastră, iar sub ea aprinsei paiele care, uscate şi-n vânt, începură a
arde. În momentul acela cei din casă părură a se trezi, căci c-o furie
teribilă începură a izbi în uşă. Dar uşa era îndoită, de brad uscat şi
bătută pestetot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă poarta-

n fereastră se aprinsese, şi eu pusesem asupra-i şi-a doua poartă şi
înc-o claie de paie. În momentul acela acoperământul prinse foc, grinzile
începură a trosni, vântul, nuntindu-se* cu flacăra ce arsese până-
acuma închis, o înzeci într-un moment, şi urletele fioroase ale canibalilor
îngropaţi în flăcări se auzeau asemenea vaietelor celor osândiţi
la focul Gheenei.
M-aruncai pe cal desculţ cum eram şi, izbindu-l în coaste, începui
să iau drumul înapoi pin oraş — flăcările erau mai domoale, stradele
— pustii, şi cadavrele erau pe-alocurea aşezate claie pe grămadă. Călă-
rii repede până ieşii din oraş afară, unde, la drumul împărătesc, luându-
mi lancea din şanţ, scoţându-mi pana roşie din căciulă şi dând-o
vântului, o apucai călare îndărăt spre munte, deşi nu-nspre satul meu.
Dedei de-o cale de munte pe care-ncepui de-a-mi mâna calul care,
încet şi poticnind, suflând greu, pocnea alene cu copitele bolovanii
mari de prin încovoiturile cărării dintre stânci. Din ce în ce mă-nfundam
mai mult în munţi, din ce în ce aerul devenea mai liber şi mai
rece, dar din ce în ce cerul devenea mai senin şi luna spărgea cu faţa
ei cea galbenă vălul argintiu al norilor. Capul meu era aşa de pustiu
ca amestecul fără-nţeles a unor colori varii, roşu, negru, verde, galben,
toate amestecate pe unul şi-acelaşi loc, în fine, un nesens absurd
ce semăna cu gândirile unui idiot, iată ceea ce se-nvârtea în capul
meu. Impresiunea ce-o făcuse asupră-mi toate scenele precedente era
acelea ale unui om nedormit de mai multe zile, cu creieri turburi de
insomnie, care, umblând printre oameni, visează aievea şi mintea lui

croieşte pe faţa oricărui cunoscut trăsuri adânci, grime întunecate,
proiecte funeste, care vede pe pereţi umbrele lungindu-se şi primind
conture umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede, privind la ea,
se coloră — o dispoziţiune a sufletului, în fine, în cuprinsul căreia
nici un concept priceput de simţuri nu intra neturburat, neparodiat
la cunoştinţa internă. Îmi părea că trecusem printr-o poveste cu zmei
şi crudelităţi, dar în a căror cuprins, pe alte locuri şi pe alte ţărmuri,
amanţii rătăcesc de-a lungul lor în umbra şi verdele dumbrăvilor, cu
feţele argintite de lumina unei palide lune ce zâmbeşte prin nori şi
înseninate trist de plăcutele visări ale amorului. Era noaptea aceea
un roman cavaleresc fără înţeles, din evul mediu, dar în care nu mai
eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu sânge, cu foc şi
cu negrul vânăt roşu al fumului, care trecuse turburi cu hidoasele lor
feţe de mort, cu satanicele roşii feţe vii ce trecuse pe dinaintea ochilor
mei. Toate astea s-amestecau în sufletul meu cel turbure şi din
acest amestec se născu o tâmpire cumplită a organelor de cugetare şi
simţire care-mi obosea capul, astfel încât simţeam că mi-e somn înainte
de toate. Naturile cele tari dorm mult înainte de o catastrofă — eu
cred că ele dorm mult şi adânc şi după o catastrofă, căci nimic nu
tâmpeşte şi nu face nesimţitor pe un om decât astfel de spectacole
teribile. Ajuns în culmea unui deal, prin care stanele de piatră stau
risipite asemenea oilor albe, dorminde cu argintia lor lână în lumina
albă a lunii, eu mă coborâi de pe cal şi-l legai de ramurile cele strâmbe
şi noduroase ale unei tufe cu frunze galbene şi mâncate de frig. Eu
singur, în nesimţirea cea mai mare, trăsei căciula de oaie peste urechi
şi ochi, îmi aşezai capul pe-o piatră şi corpul pe-un morman de frunze
uscate şi adormii. Visul — o lume senină pentru mine, o lume plină
de raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea
întunecoasă şi parfumată a dumbrăvilor de laur — visul îşi deschise
auritele lui gratii şi mă lăsă să intru în poeticele şi etern junele lui
grădini. Într-adevăr că muntele pe care dormeam mi se păru una din
acele grădini pandante ale Semiramidei, grădini a cărei treaptă de
sus unită cu cerul răsfăţa în lumina cea etern neturburată a soarelui

un eden frumos, cu largi alei de palmieri, cu cărări acoperite cu nisip

alb, cu avulsuri de raze lungi şi diamantice, cu stânci zdrobite de
smirnă, prin săpăturile cărora ciorăiau şi picurau curate ca cristalul,
dar îngreuiat* de dulceţile şi mirosul ambrei: nectarul cel adormitor
al Orientului. Şi toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o
boltă de smarand susţinută în orient şi occident, cu bolta ei puter-
ănîică, de oglinzile cele verzi şi multunde* ale mărilor... numai într-un
loc cerul părea dogorât şi ars şi o mare gaură-n cer din care cădeau
la pământ pietre şi risipături de muri, ce ardea într-un loc. Acele
pietre, căzând una câte una pe pământ, formau parecă lângă Mureş
ruinele unui oraş pustiu, nelocuit de nimeni, ars, pătruns prin ferestrele
pustii şi negre de fluierele cele sălbatece ale vânturilor reci.
Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe
deă-aî deveni din ce în ce mai mare şi mai largă, încât prin ea se
vedea asupra boltei albastre ce-mbrăţişează pământul o altă boltă cu
mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-un aur curat şi limpede ca
lumina cea galbenă ăaî soarelui, astfel încât întreagă acea boltă părea
un soare mare care îmbrăţişa o lume, lumea deasupra cerului. Aerul
tot era de lumină de aur, totul era lumină de aur, amestecat cu geamătul
lin şi curat al arpelor de argint în mâinile unor îngeri ce pluteau în
haine de argint, cu aripi lungi, albe, srălucite, prin întinsul acel imperiu
de aur. Pluteau ca genii abia văzute, umbre mai transparente,
cu pieliţa vânătă ca marmura ce pare moale, cu ochii mari albaştri,
cu lungi bucle negre ce-nconjurau faţa lor albă şi cădeau pe gâturile
marmoree şi pe hainele de argint în falduri lungi ce muiau corpurile
sublime cu albeţea şi moliciunea lor.
Prin acei îngeri albi şi cu ochii mari, albaştri, văzui unul cu mari
ochi negri, alb ca şi ei, însă cu faţa slabă şi muiat în lungi şi strălucite
haine negre, cu mânile unite pe piept: el plutea prin aerul aureu ăcuî
ochii mari îndreptaţi în sus şi plini de lacrimi. Eu îl cunoşteam... Acel
păr negru şi despletit eu îl văzusem, acea tristeţe adâncă şi sublimă eu
o văzusem, acea desperare fără margini a cărei unică stea e Dumnezeu
îşi gravase trăsurele ei adânci într-o faţă ăceî dinaintea mea şi eu o
văzusem. Cerul era senin şi vesel, un singur înger era trist... Era Maria,
Mihai Eminescu
Dar bruma rece a nopţii se aşezase asemenea unor urdori de ar-
— Nu, zise el, scoţând dintr-o pungă albă şi strânsă la gură nişte

fiica acelui preot bătrân, divinizată, schimbată la faţă... mie însă mi se
părea că e geniul martirii naţiunii româneşti, geniu palid şi plâns a cărui
singură speranţă: Dumnezeu, a cărui singură tărie: cerul.
gint sur pe genele mele lungi şi negre, ochii îmi răciră în cap* şi se
treziră. Luna apusese de mult, cerul era mohorât... şi în orient, departe,
răsărea o auroră murdară şi somnoroasă ăcareî abia roşea cerul
cel vânăt-sur. Îmi scuturai corpul cel plin de frig... îmi ridicai căciula
de pe ochi, trezii calul care se trântise şi el pe brânci la pământ şi
închisese ochii lui cei mari şi cuminţi. El sări de jos, eu îl încălicai şi
începui a traversa înainte munţii. Cu cât mergeam înainte, calul îndoia
paşii săi, căci mersul îi părea şi lui o binefacere, pentru că-l încălzea.
Curând răsări şi soarele, şi din ce în ce se suia pe cer, cu-atâta tomnatecele
sale raze deveneau mai calde şi mă ardeau în spate. Mă
coborâi de pe cal — lancea mea lucea-n soare — eu alături cu calul
traversam desculţ prundul cel mărunt acum al căilor de munte.
Pe-un creştet de stâncă văzui şezând în soare, cu lancea înfiptă-n
pământ, cu picioarele-ntinse şi c-o lulea printre dinţi o avangardă de
român care păzea munţii. Mă apropiai de el.
— Bun găsit, voinice, zisei eu, puind mâna pe gâtul neted al calului,
n-aş putea găsi pe-aicea pe cutare şi cutare (numii numele lui
Ioan).
— Ba cum să nu. L-găseşti, că-i pribun la noi, zise omul meu,
scuturându-şi lula cea arsă de pământ, astfel încât căzu din ea toată

cenuşa.
— N-ai putea să mă duci la el? zisei eu.
tutun verde-negru şi apăsându-l cu degetul cel mic de la mână în lula
lui. Nu pot să-mi las locul, zise el, trebuie să stau de pază aicea, dar
uite, apucă-nspre deal, c-apoi dai de loghar.
Cu asta scoase din chingă o sulă subţire şi străpunse tutunul,
aprinzându-l c-un lemnuş alb la capăt. Când începu să tragă din pipă,
mustăţile cătau în jos a oală, şi ochii se holbeau naiv la gura lulelei

cu atenţiunea cea mare de-a o vedea curând arzând ca un cărbune.
Căciula creaţă de oaie i se lăsase pe ochi.
O apucai tot mereu mai la deal şi acolo văzui, pe lângă focuri mari
şi aprinse-n lumina soarelui — focuri ce lingeau cu galbenele lor limbe
lungi aerul cel senin şi rece — şezând roată de jur împrejur cete de
români, iar pe frigări lungi frigând berbeci şi oi, chiuind, cântând,
horind — într-o parte unii jucau pisând pământul pietros cu opinca
cea uşoară, pe când unul şezând pe-un bolovan fluiera în fluier de
soc. Chiuiturile vesele, fumul înălţându-se din focurile multe, feţele
cele curioase cu ochii lor cei vii, care de care mai mari — în fine,
acolo-l vedeai pe român, cu faţa arsă dar adâncă, cu ochii căprii şi
vioi, cu pletele lungi, creţe, negre strălucit, care-ncadrau frunţi largi
şi netede, mustaţa neagră, nasul de vultur, bărbia cam ieşită, ca a
războinicilor străbuni. Sumanele cafenii ce spânzurau pe umere,
cămaşa cea albă ce, slobodă, dezvălea pieptul cel ars de soare ce ascundea
inimi libere, cioarecii cei strâmţi şi albi, opincile cu vârful îndoit
şi legate de picior cu sfoară de lână neagră, brâul cel verde şi chinga
cea roşie cu cuţit, amnar şi cremene, în fine, căciula de oaie naltă şi
lăsată asupra ochilor pătrunzători, iată tipul ce-l vedeai repetându-
se, în felurite variante, în toţi aceşti copii ai munţilor.
Întrebai pe unul din ei de Ioan, el îmi arătă cu mâna un foc mare,
dar cam depărtat de celelalte... el îmi spuse cum că pribunul era acolo,
deşi era cam bolnav. Mă dusei înspre focul acela, în care ardea cu
fum mult trunchiul unui arbore putred şi găunos; alături cu focul
stătea lungit pe-un pătul de frunze uscate Ioan, cu picioarele goalentinse-
nspre foc, cu sucmanul tras peste cap, astfel încât faţa nu i se
vedea. Lancea era-nfiptă-n pământ cu vârful de fier în jos. Îmi legai
calul de lancea-nfiptă şi, îngenunchind lângă capul lui, trăsei încet cu
mâna sucmanul ce acoperea faţa. Ochii lui mari erau închişi, astfel
încât pin pieliţa cea fină şi albă a ochilor se vedeau clar vinele cele
fine şi albastre; cearcănele adânci şi mari împrejurul ochilor din vinete
devenise arămii, faţa era palidă ca totdeauna. Şezui cu desăvâr-
şire la capul lui şi mă uitam lung la el. În fine îl scuturai încet de braţ,
încât îşi deschise ochii. Cam somnoros, el mă văzu şi, cu lenea cea

— A nu-mi iubi poporul, zisei eu c-un zâmbet amar, poate că nu
— O, canibalii! şopti el printre dinţi.

melancolică pe care numai somnoroşia o răspânădeşteî pe faţă, el îmi
înconjură gâtul cu braţul lui şi surâzând alene zise:
— Tu aici?
Surâsul cel liniştit arăta pe-un om fără pasiune, faţa lui era sântă,
ca să zic aşa — se cunoştea că-n inimă se stinsese orice lumesc.
— Cum vezi, zisei eu întunecat, strângându-i mâna cu putere într-a
mea! Cum vezi.
— Nu te mai credeam capabil de-a-ţi iubi poporul, aşa te tâmpise
amorul pentru o femeie nedemnă de tine, zise el înfăşurând picioarele
în obiele albe de lână şi trăgând peste ele opinca roşcată de piele
de viţel.
l-aş fi iubit niciodată dacă noaptea aceasta aşa de teribilă nu m-ar fi
învăţat să-l iubesc.

Cu aceste vorbe începui a-i povesti pe scurt tot ceea ce văzusem cu ochii corpului şi cu-aceia ai sufletului. Cu fiece vorbă a mea ochii săi albaştri şi mari se turburau de-un foc demonic şi nenatural şi faţa sa albă, palidă, delicată se grava cu trăsuri profunde şi teribile.
— Ei bine, am venit şi eu, zisei, şi într-adevăr cum că altceva nici am de făcut. Ce am de-a pierde? Viaţa?... Nimic mai urât, mai monoton, mai sarbăd decât această viaţă... Ş-apoi sunt sătul de ea: un vis absurd. Sufletul?... Parcă cineva mai poate avea suflet în astfel de timpi!
— Aide, copilul meu, zise el, aide! Adevărat că viaţa nu plăteşte nimica dacă nu vom face noi ca să preţuiască ceva... şi, pre sufletul meu, vom face să preţuiască mult!...
Ochii săi străluciţi se aprinsese în fundul capului şi un fior de mândrie însenină faţa sa.
În curând mă simţii familiar între oamenii noştri. În curând încălţai şi eu cioarecii strâmţi şi lungi, încreţiţi cât ţine fluierul piciorului, şi pusei piciorul în opinca cea uşoară. Astfel îmbrăcat, adeseori păzeam pe culmile munţilor noaptea, în razele lunii, asemenea sentinelei Ro-

mei care, păzind creştetele de fier ale Carpaţilor, priveşte cu ochii plini înspre sud, gândind la muma sa, regina răsfăţată şi albă ce-şi scaldă corpul molatec în mările ei azure şi calde, fruntea ei coronată cu visuri de amor şi sânii ei albi şi plini, dezmierdaţi de albastrele şi luciile valuri ale mării. Mama uitită care, asupra visurilor, a uitat în creştetele arse şi bătrâne ale Carpaţilor pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur şi cu faţa mândră de rege. Italia a uitat pe români... ci românii iubesc Italia.
Petrecusem iarna în lupte şi suferinţe. A le cita acele suferinţe ar însemna a cita istoria acelor legiuni de lănceri care, după chiar retragerea oastei imperiale din Transilvania, rămăseseră ei singuri credincioş i tronului, avizaţi la mijloacele lor proprii, la inima lor cea voinică, la coasele lor legate de vârful prăjinilor.
Într-o noapte, stând de avangardă cu o companie de 20 de oameni, între care şi Ioan, vine românul postat de sentinelă de ne spune cum că într-un castel de conte maghiar s-ar fi aşezat vro două companii de honvezi şi petrec ca mai bine. Noaptea era rece şi noi ne suflam în mâini de frig.
Lui Ioan îi străluciră ochii.
— Copii, pe luptă! zise el c-o voce aspră.
Şi-ntr-adevăr că feciorii atâta păreau c-aşteaptă pentru de-a sări din atitudinile lor plecate sau culcate şi a apuca cu mâini vânjoase lăncile-nfipte în iarbă. În curând coborârăm dealurile şi ne-ndreptam de-a dreptul prin câmpii cu iarbă moale la castelul ce se ridica în mijlocul unui parc întins şi frumos. Ferestrele lui toate ardeau prin întunericul cel des al nopţii şi din ce în ce ne apropiam de acele lumini ce ne păreau magice. În curând ajunserăm la grilele parcului. Un buldog începu a lătra, trezind aerul nopţii cu lătrătura sa răguşită, însă în beţia ce părea a domni în castel, printre ciocnetele paharelor nu auziră gura lui ădeî câine, iar el, nemulţumit şi mormăind, l-auzeai cum, scuturându-şi lanţul, se tologi pe pătulul lui de paie. Ca să nu-i trezim somnul, înconjurarăm castelul şi într-un loc sărirăm cu toţii grilele. Castelul era cu două caturi, la catul al doilea — un balcon ce

— Pe ei! ţipai eu, rumpând o fereastră din ţâţânile ei şi sărind eu

dădea în grădină, şi sub el — un pavagiu grunzuros de lespezi. Jos, în toate camerele, erau mese-ntinse... oamenii, cu puştile aşezate pe lângă pereţi, beau, râdeau, cântau. Pusei din feciorii câţi aveau puşti pe lângă ferestre şi, la un strigăt al meu, ei dădură foc. Gloanţele vâjâind spre salele întinse, toţi se sculară speriaţi; unii, loviţi, rânjeau

moartea lor... altora le căzuse paharele din mână, partea cea mai mare, uitând arma şi tot, o apucă spre a ieşi pe uşă.
cel dintâi în sală. După mine toţi. Câţi rămăsese în sală, toţi fură măcelăriţi. Am luat puştile lor încărcate şi, alergând prin camerele largi şi luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne ieşea în cale. Din vârful castelului vuia un clopot de alarmă, înăuntru, pocnetele de puşti şi răcnetele bete şi sălbatece ale murinzilor amestecate cu chiuietele bucuroase ale voinicilor noştri. Eu şi cu Ioan o apucarăm pe scara cea mare în catul al doilea... Smulsei uşa cea mare şi intrai într-un salon mare c-o uşă ce da în balcon, uşă cu sticle, prin ăaleî căreia geamuri pătrundea acuma lumina albă a lunii ce ieşise din nori. Luna lumina un perete plin de armărie. Deodată-n întuneric luciră doi ochi înfricoşaţi... un om nalt părea că se repede dintr-un colţ spre noi. Cu mâna-ntinsă, slobozii pistolul şi la lumina lui zării o faţă vânătă, ci cunoscută.
— E el! ţipai turbat. Era amantul ăluiî Poesis.
În momentul acela Ioan i se repezise în piept, însă, apucat el însuşi, contele deschise c-o mână uşa balconului, cu cealaltă era să-l arunce peste balcon pe pavajul de piatră. A fost fapta unui moment ca să-i tai cu sabia mâna ce se-n-fipsese în pieptul lui Ioan... Care căzu jos cu mâna cea moartă cu tot. Contele-ndreaptă cealaltă cu pistolul spre fruntea mea... Ioan, ridicat de jos, i-înfige pumnalul în cot ş-o ridică-n sus mâna, astfel încât arma pocneşte-n sus şi glontele trece vâjâind prin părul capului meu. Cu cealaltă mână i-apucă gâtul. Maghiarul se pregătise să-l muşte-n creştet, şi cine ştie dacă cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, însă Ioan, ridicând pumnalul ce lucea, i-l înfipse drept în ţeasta capului, astfel încât cuţitul fugi adânc în creieri. Un

urlet înfricoşat, iată tot. Uşa se deschise şi înăuntru intrară de-ai noştri cu torţe aprinse. Ioan căzuse peste maghiar, de care mă apropiai cu una din torţe. Mortul prezenta un aspect înfricoşat. Gura întredeschisă, dinţii rânjiţi şi preparaţi pentru muşcat... grima vânătă, înfricoşată, cu trăsurile cuprinse de turbăciunea rumperii creierilor... măselele păreau că râşnise spuma vânătă şi-nveninată ce se scurgea prin colţurile gurii.
Mă uitam c-o ură nespusă la omul ce-mi luase tot şi care acuma nu mai era decât un cadavru. Feciorii luară râzând armele din perete şi le-mpărţiră-ntre ei. Coborând scara cea mare, intrarăm într-o casă cu mesele-ntinse, deschiserăm ferestrele toate, aruncarăm pe morţi afară pin ele şi ne aşezarăm cu toţii la masă, pare-că nu se-ntâmplase nimica şi parcă venisem la nuntă. Oricine va crede poate că asta nu-i cu putinţă, dar când ar şti cineva cum revoluţiunea şi nesiguranţa vieţii proprii îl face pe om nepăsător pentru viaţa sa şi face din omor şi luptă o stare normală a omului, acela va-nţelege nu numai starea noastră, ci şi secolii aceia unde ocupaţiunea principală a popoarelor consta din bătălii şi pradă.
Iată unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune încă unul, unul care pe mine m-a costat aşa de mult. Pe Mureş plutea o moară a unui sas de la care noi obicinuiam a ne aproviziona cu făină, ceea ce-l făcuse pe sas să tacă faţă de patrulele maghiare ce cutreierau ţinutul. Moara se legăna liniştit pe Mureş, cu roţile ei asurzitoare ce se rostogoleau ca doi balauri negri scăldându-şi oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a râului, şi sasul, gras şi cu faţa cât o lună plină şi roşie, sub o pălărie largă ca o streaşină se primbla cu şorţ alb dinainte şi cu mâinile-n buzunări prin mulţimea de oameni ce veneau cu sacii la măcinat, aducând totodată fiecare din ei câte-o comoară de istorii, de poveşti, de noutăţi, astfel încât podul morii era mai mult o piaţă de târg decât streaşina unei case. Adeseori, neştiut de nimeni, şedeam şi eu pe-un sac de făină, cu luleaua aprinsă şi cu pălăria lăsată pe ochi, în chicotele fetelor, în poveştile bătrânilor,

în înjurăturile bărbaţilor, în scârţâitura amorţită, însă dulce a unei

vioare vechi, pe care un ţigan bătrân o făcea să răsune când vesel, când plâns. Faţa neagră şi expresivă, barba albă ca zăpada, ochii mai stinşi şi discoloraţi de bătrâneţe, pieptul păros şi gol, abia acoperit de-o cămaşă neagră, căciula cafenie de oaie, ruptă, astfel încât prin rupturi ieşea pe-alocurea părul alb al capului: astfel şedea bătrânul pe nişte roţi rupte, trântite-ntr-un colţ al morii, şi povestea poveşti nu din gură, ci din strune. Era o zi caldă şi voinicii mei, care aveau să facă o excursiune în vale, decisese să doarmă peste noapte în moara sasului, iar a doua zi des-de-dimineaţă să plecăm înainte.

Rândul se cam sfârşise la toţi, soarele se ducea după dealuri să doarmă şi el, ţiganul bătrân îşi lăsase capul pe-o piatră de moară şi adormise cu luleaua aprinsă-n gură, asemenea unui împărat în pat moale şi cu ciucuri de fir... oamenii, ducându-şi sacii pe care, înjugâ ndu-şi boii albi, graşi şi cu coarne mari, apucau pocnind şi chiuind care-nspre munte, care-nspre câmpie. Înserase cu desăvârşire, roţile stătură şi ele şi numai moara uriaşă se legăna alene pe Mureş, făcând să tremure lungile şi groasele funii de tei cu care era legată de ţărmuri. Sasul se puse-n uşa cea mare a morii pe-un pietroi neted ca o bancă şi, aprinzându-şi luleaua, se uita melancolic la răsărirea luceafărului de sară. Eu mă aşezai lângă el, înnopta din ce în ce mai mult, când din deodată auzii un bucium vuind cu jale.

— Sunt ei! zisei eu sărind în sus şi apucând înspre câmp dar, uitându-mă înapoi cam de la 40 de paşi, îmi păru că zăresc în lumina serii un honved care, alături cu sasul, părea a privi împrejur cu miş-cări repezi de nerăbdare. Ce putea fi nici că-mi trecu prin cap. În câmp mă întâlnii cu voinicii mei, între care şi Ioan. Ce frumos era el în acea sară... mi-aduc aminte parc-ar fi acu. Cu ţundra îndoită pe la grumaz şi dinainte, astăfelî încât pieptul alb se vedea sub cămaşa de in, faţa palidă, dar dulce şi plină de bunătate, ochii mari, albăstrui priveau cu melancolie, iar părul cel blond şi lung îi cădea pe umeri, acoperit de-o largă pălărie neagră... Era într-adevăr frumos ca o femeie, blond, palid, interesant.

— Parcă eşti o fată! îi zisei, strângându-l la piept.

— Şi tu parcă eşti un băiat, zise el râzând nebuneşte.

Dar strânsoarea cea rece şi tare a mâinii lui atât de micuţe îţi dovedea că ăaiî a face cu degete într-adevăr lungi, delicate, albe, însă pătrunse de măduvă de leu.

Ajunserăm cu toţii la moară. Salutarăm pe sas, care ne deschise uşa. Era ţiganul acela care şedea lângă el, povestindu-i cum în tinereţe fura cu şireţenie găinile vecinilor, atârnându-le cu picioarele legate de cângi sub ţundră şi mergea fluierând cu ţundra pe-un umăr prin sat fără ca oamenilor să le treacă prin minte ce avea el sub ţundră. Sasul râdea cu zgomot, deşi mi se părea mie că râde silit. Dar putea să mi se pară numai, unde, precum ştiţi, presupusesem, înşelat din depărtare, cum că ar schimba vorbe c-un honved.

Fiindcă eram toţi obosiţi, ne lungirăm care-ncotro prin moară; morarul drese ce mai drese prin saci şi prin ferdele, stinse focul din o vatră de pietre şi se lungi şi el în catul de jos al morii, unde erau roţile. Toţi începură a sforăi, care de care se întorceau cu zgomot şi gemând pe sacii pe care se culcase. Eu îmi aşternusem ţundra jos şi dormeam cu Ioan, care-mi cuprinsese cu braţul gâtul meu şi adormise şi el. Ca printr-un ce nu putui adormi. Simţeam însă cum că sasul se sculase şi începuse a umbla prin podina de jos a morii. El sui încet şi ca-n vârful picioarelor scara ce ducea în jos, c-un opaiţ în mână. Încă nu ajunsese, când îmi păru că prin ferestrele morii zăresc o vânătă şi lucie ţeavă de puşcă ce părea a se-ndrepta înăspreî cei dorminzi. Eu tăcui şi închisei ochii, astfel încât prin genele abia deschise

zării pe sas că s-apropia cu opaiţul de noi şi, plecându-se asupra-
ne, părea că ne observă de dormim ori ba. Faţa lui era teribilă.
Însă în momentul când, tot pe vârful degetelor, se-ndreptă spre uşă,
spre-a trage zăvorul cel mare de lemn, sării drept în picioare.
— Sus, copii! strigai din toate puterile, că-i pe moarte.
În moment toţi, somnoroşi şi speriaţi, erau în picioare. Sasul, încremenit,
scăpase opaiţul; desigur că nu scăpa de moarte de nu, prin
stingerea singurei lumini, nu se făcea întuneric. Se slobozi prin fereastră
o puşcă, dar nici un vaiet... va să zică nu era nimeni lovit.
Zgomotul de-afară se-nmulţi.

— În linie! ţipă sonor vocea de argint a lui Ioan şi văzui în razele

de lună pătrunse prin oblonul de lemn cum lăncile se-nşirară în linia
primă, iar în ăaî doua, peste umerele celor dintâi, se-ntinsese lucii
puştile cele mici de munte. A fost fapta unui moment. În momentul
acesta uşa cea mare trosni din ţâţâni şi căzu pe spate.
— Foc! comandă Ioan, şi duşmanii năvăliţi prin uşa spartă începură
a urla, care răniţi, care izbiţi de moarte, prin pocnetele şi lătratul
cel des al puştilor.
— Înainte! comandă Ioan, şi lăncerii se repeziră cu furie în inimicii
lor cei mulţi.
Eu apucasem o secure de coadă şi izbeam cu ascuţişul şi cu muchia
fără milă în tot ce vedeam înaintea mea.
Dădură şi ei foc şi rândurile se răriră.
— Înainte! ţipă Ioan ca turbat.
Încă un asalt, încă o repezire şi duşmanii, curmaţi în două lături,
ne deschiseră o cale largă în această luptă la lumina lunii.
În momentul când ieşirăm cu fuga afară, un pistol singuratec
se-ndreptă în pieptul cel gol al lui Ion. Pocni, un şerpe de foc se repezi
din gura lui, dar în clipa aceea eu repezii securea cu tăişul în
capul celui ce slobozise pistolul, astfel încât i l-am crăpat drept în
două ca pe-un trunchi de lemn.
— D-zeul meu, mor! zise Ioan încet.
Îl luai în braţe şi fugii ca o nălucă, nebun, iute, înfuriat*, înaintea
oamenilor mei ce fugeau şi ei în dezordine urmăriţi de împuşcături
şi de oameni călări. Mereu înainte, mereu spre munte. Pieptul sărmanului
copil sângera cumplit, luna părea că se aprinsese-n cer şi-mi
ardea-n creştet, oamenii-mi păreau fantasme nebune ce zburau vâ-
jâind alături cu mine, când deodată deterăm de-o potecă care ducea
în munte.
Aicea paşii noştri deveniră mai grei, urcarea mai nevoioasă, până
ce-ajunserăm într-un deal plin de bolovani mari şi risipiţi.
— Staţi! strigă unul mai bătrân dintre copiii munţilor. Bolovanii
în şir, copii!

Într-un moment bolovanii erau puşi în două şiruri, în ordine de
bătălie, asemenea unui mur. Când inamicii începură a urca dealul,
şirul întâi de bolovani se rostogoli în ei, astfel încât, pocnind, rumpâ
nd, lovindu-se de colţuri de piatră ce răsăreau prin iarbă şi prin
tufişe, bolovanii în urma urmelor rumpeau şirurile de oameni din vale
sau, repezindu-se de pre câte-un vârf de stâncă, căzeau în întreaga lor
greutate pe capetele semeţilor. De după şirul al doilea de bolovani
se-ntinsese puştile şi unde vedeau fiinţe de oameni, într-acolo pocneau.
— Tomo! zise bătrânul ce luase comanda asupră-i, scuturând sabia
lui cea bătrână pe care-o atârnase la coapsă. Tomo! Tu fugi cât poţi
cu Ion, fugi mereu înainte, ca să fii cu mult înaintea noastră... noi
vom fugi mai târziu... dar totuşi vom fugi, pentru că pare-mi-se că-s
mulţi devale şi tu ştii: de s-or sfârşi bolovanii mari şi gloanţele, trebuie
s-o luăm şi noi la picior.

Mă dezbrăcai de ţundră şi înfăşurai corpul ce părea mort a lui Ioan. Mă repezii mereu la deal, prin tufişe, pe costişe ţepene şi pietroase, prin scuărîsuri prunduite de pâraie, peste ape fără punţi, până

ce-ntr-o culme de deal, în mijlocul unei dumbrăvi de spinişe, zării cuibul unui foc în care clipeau cei din urmă cărbuni prin cenuşa cea sură. Îl adusei lângă foc, pusei în el frunze uscate şi vreascuri câte putui aduna în clipă, astfel încât în curând se-nălţă un foc mare, pălălăind cu fum mult. Mai strânsei frunze uscate şi făcui un pat... pe care aşezându-l pe Ioan îi desfăcui pieptul ca să-i cercetez rana. Nu era decât o gaură mică, neagră-roşie, sub coaste, fără ca să curgă sânge din ea şi tocmai asta era cauza letargiei. Îmi apropiu gura de rană şi sug o dată cu putere, astfel încât gura toată mi se umplu cu sânge. Sânge negru şi-nchegat curgea şi din rană, pulsul începu a bate încet, încet şi Ioan îşi deschise ochii lui cei rătăciţi. Faţa lui se trăsese, de părea a fi numai piele şi oase, albuşul ochilor era ţesut cu subţiri vine roşii.

— Ioane, zisei eu, cum îţi e, copilul meu?

— Cum îmi e? zise el, surâzând amar. Cum să-mi fie? Am să mor, iată tot. Şi tu nu vrei să te consoli, amicul meu? De ce? O, de-ai şti ce fericit voi fi de-oi muri... o să văd pe Sofia.

Mă uitam în faţa lui fără să ştiu ce să fac, nu mai da nici un semn

— Aiurezi, Ioane! zisei cu blândeţe.

— Copil ce eşti! Aiurez? Eu?... Eu simt moartea strecurându-se răcoare, dar dulce, prin toate vinele mele, şi el zice că eu aiurez. Crede-mă că-s fericit, foarte fericit.

Faţa lui, ca alabastru săpat cu dalta în lungi gravuri de durere, era senină, dulce. Un nou leşin s-apropie. Capul lui se lăsă pe frunzele uscate... pulsul iarăşi încetă şi părea iar că expirase.

de viaţă; nu eram capabil de nici o acţiune. Prin tăcerea de moarte nu auzeam decât împuşcăturile cele depărtate ale luptătorilor noştri, din care fiecare mă făcea să tresar, căci întâmplarea aceasta mă făcuse fricos. Îngenuncheat lângă el, eu împrejurasem cu o mână gâtul său, astfel încât, ridicându-l, capul spânzura după braţul meu: astfel mă uitam la el şi nu ziceam nimic, decât sărutam faţa lui ca alabastrul cu gura mea cea plină de sângele inimii sale. Faţa rămânea nemişcată, moartă; numai albeaţa ei contrasta ciudat cu petele sângeroaselor mele sărutări. Un fluier vâjâitor din frunză mă trezi din atonia mea; împuşcăturile încetase şi auzeam din ce în ce apropiindu-se paşi; presupuneam cum că sunt voinicii care, neputând să susţină lupta, se retrăgeau. Şi în curând văzui apropiindu-se bătrânul tribun, asudat şi gâfâind, şi împuşcăturile se preînnoiră, mai în apropiere însă.

— Ce face? zise el, cu vocea ostenită şi aruncând o privire speriată asupra lui Ioan.

— Moare! zisei eu apatic şi rece.

— Ne urmăresc! Feciorii mei se-mpotrivesc cât s-or împotrivi... dar în urmă trebuie s-o ia la fugă şi ei.

Îngenunche şi el lângă Ioan, care acum, sub influenţa focului ce palălăia mare şi care-i roşea paloarea, începuse a da semne de viaţă.

— Ce să facem? Nu-l mai putem duce înainte — să-l lăsăm iar nu putem.

— Căpitane, acuşi-s aicea! strigă alergând un fecior care venea dinspre împuşcături. Feciorii abia se mai ţin!

Ne scularăm amândoi ca trăsniţi.

— Stăi! zise bătrânul, dându-mă c-un braţ d-o parte şi uitându-se la Ioan, care-şi deschisese ochii lui cei mari şi murinzi, care priveau fără înţeles, ca ochii unui nebun.

— Dă-te-ntr-o parte, Tomo, zise bătrânul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan.
El îşi scoase sabia din teacă şi se uita la ea, pe când din ochii lui bătrâni curgeau lacrimi mari.
— Frate Ioane, zise el încet şi liniştit, fă-ţi o cruce.

Ioan ăîîşi făcu încet şi cu silinţă multă o cruce. În momentul acela sabia vâjâi prin aer şi capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.
— Nebune! ţipai, îndreptând pistolul spre fruntea bătrânului, ce-ai făcut?
— Ce-am făcut? zise bătrânul, căzându-mi în mâini şi plângându-mi pe piept ca un copil. Ce-am făcut? Dar ce era să fac?
Tremurul său, gemetele sale convulsive, plânsul, cu care era neobicinuit şi care se storcea cu greu, asemenea unei puteri demonice, din pieptul lui, arăta cum că durerea lui era adevărată. Vuietul fuginzilor venea mai aproape, pocnetele păreau că vâjâie deja pe la urechile noastre.
— Aidi! zise feciorul ce era cu noi, aidi, treziţi-vă; să fugim!
El acoperise corpul lui Ioan cu frunze şi cu pietre, iar capul lui îl aruncase într-un izvor de-aproape. Ca cerbii speriaţi şi gâfâiţi veneau feciorii din toate părţile.
— Să fugim! Să fugim! strigau toţi şi mă rupseră pe mine şi pe bătrân în fuga lor fără ordine.
Ameţit, turburat, fugeam fără să ştiu unde, până ce prigonitorii ne pierdură urmele, până ce noi ne crezurăm destul de siguri pentru de-a sta şi de-a răsufla.
Ajungând într-un vârf de munte, începurăm a scăpăra din amnare, a clădi care-ncotro câte-un foc uriaş, pe lângă care se aşezară toţi. Toţi erau morţi de oboseală şi cu toate astea trebuie ca cineva să vegheze. Unii îşi legau ranele — cele mai multe uşoare — alţii, cum erau, se întindeau la pământ. M-am propus eu să veghez şi toţi primiră

cu bucurie. Bătrânul sta asemenea gânditor şi se uita fix în măruntaiele cele roşii ale focului, ce plesneau în scântei. Feciorii se culcau cu frica-n sân, bătrânul cioplea un lemn; eu singur mă sculai şi, luând lancea, mă depărtai ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stâncilor. Noaptea era întunecoasă şi rece, gândirile mele erau turburi şi dureroase, astfel încât mă durea capul de ele şi simţeam cum ţeasta nu-mi încăpea creierii mei cei revoltaţi şi siniştri. Să cuget nu mai puteam. Astfel, cu capul arzând, am vegheat noaptea aceea şi, de-mi aduc aminte de ea, e că nu-mi aduc aminte de nimica, afară doar cum că, tâmpit şi nesimţitor, mă lăsasem prada acelei atonii care-nsoţea totdeauna durerile mele.
A doua zi, când soarele de aur ardea din creştetul cerului, pe când voinicii, sculaţi de mult, vegheau asemenea unor vulturi din vârful stâncilor asupra câmpiei, pe când ne-ncredinţarăm că eram siguri de orice urmărire, eu luai un hârleţ de-a umăr şi plecai mereu la vale până-n locul unde murise Ioan. Duşmanii cercetase pe-acolo, însă corpul acoperit ăcuî mormanul de frunze şi pietre nu-l zărise. În arşiţa zilei am început să-i sap groapa. Fruntea şi pieptul îmi ardea cumplit şi cu toate astea picătură de sudoare nu curgea de pe mine. Săpam turbat, ca şi când aş fi vrut să îngrop o comoară. Când fu destul de adâncă, dezgropai corpul fără cap din pietre şi frunze şi-l aşezai încetinel şi cu băgare de samă — ca şi când ar fi mai simţit ceva — în locuinţa cea răcoare şi eternă. Apoi mă dusei la izvor, unde i se aruncase capul. Soarele se răsfrângea pe faţa apei lucii, care tremura ca o unduioasă oglindă de argint, dar în fundul apei clare zăcea capul cel frumos al junelui. Apa, curgând, curăţise şi dusese cu sine scursurile de sânge, astfel încât nu rămase decât capul cel blond, palid, c-o faţă albă ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochii cei mari închişi

şi cu părul moale plutind şi răsfirat în undele apei. Faţa cea palidă şi slabă părea că surâde. Luai apă în pumni şi-mi spălai alături cu izvorul faţa care ardea ca de friguri. Luai încă un pumn de apă şi mi-l turnai în sân, care ardea, fundul apei se turbură şi deveni sângerat, mă aplecai pe suprafaţa ei şi sorbii în sorbituri lungi din apa turbu-

rată cu sângele lui, apoi băgând amândouă mâinile în izvor, scosei capul lui Ioan şi-l ridicai în lumina soarelui spre a mă uita lung şi cu durere la el. Îl aşezai în mormânt asupra corpului şi, acoperindu-l tot cu ţundra mea, ca şi când m-aş fi temut să nu-l doară bulgării, începui a umplea mormântul cu ţărână. În intervale îmi venea să mă culc şi eu cu el alăturea şi să las să cadă o stâncă de pe marginea gropii peste mine, orăiî gândeam să mă-mpuşc şi eu şi să sfârşesc cu mizeria ce se numeşte viaţă. Pe-o stâncă, departe, sta un român cu flinta-n soare şi păzea privind în nouri. Un vultur, ţinând în cângile lui de aramă o turturică albă zbură asupra capului meu croncănind şi dând din aripi, apoi se-nălţă rotindu-se în sus, în nori, speriat de prezenţa mea. Românul şi-ntinse flinta în punctul cel negru, ce plutea, din aer şi dete foc — atunci, rostogolindu-se prin aer, căzu vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

— Răzbunarea! murmurai eu. De ce să mor pân-a nu-l răzbuna.

După aceea am vreme şi de murit şi de trăit de voi vrea.

Împlui groapa cu ţărână, frânsei o ramură verde dintr-un arbor şi-o aruncai peste mormânt — şi, fluierând printre dinţi c-o răceală sinistră, apucai îndărăt la deal.

Ajunsei la castre. Bătrânul şedea trist şi gânditor lângă foc cu picioarele întinse, cu mâna pe frunte. Mă apropiai şi şezui alături de el.

— Ce să facem? zisei eu încet şi răguşit.

— Gândit-am şi-am răzgândit, şopti el, şi pare-mi cum că ceea ce-a clocit capul meu nici dracul n-ar fi putut răscloci. Ei au omorât un copil — pentru că nu eu l-am omorât, bine poţi şti. Decât să-l las mai mort în mâna lor, ca să-l chinuiască şi să-şi bată joc de el, mai bine l-am scăpat de toate. Nu ştii, Tomo, că chinul trezeşte sufletele omului şi pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască, darmite ce trai? Dar crezi tu poate că eu le-o uit asta... i-o uit sasului, care ne-a vândut ca Iuda pe Domnu Hristos? Am trimis iscoadă pe Niţă-a Floarei, care ştie a vorbi ca ţiganii. El s-a uns cu funingine pe faţă şi s-a îmbrăcat în trenţe — aşa va trece pe la moară să vadă acolo-

s încă, orăiî nu-s acolo. Dacă n-or fi, apoi pe desară ne-om duce pe
— Hai, copii! zise tribunul bătrân, azi avem o cină minunată. Avem

la cumătru-meu sasul, ca să bem cu el câte-o fele de vin în sănătatea dumilor-sale.

S-auzi zgomot de guri între feciori. Ei veneau râzând, ducând ca-n triumf între ei pe Niţă-a Floarei care, desculţ, cu părul ieşit prin căciulă, cu coatele ieşite prin ţundră, cu genunchii ieşiţi prin cioareci, negru şi slab ca dracu, cu ochii înfundaţi în cap şi cu căciula pe-o ureche, povestea în stil hodorogit şi ţigănesc ce ispravă făcuse la nănaşu-său cel bun: sasul. Dar când fu aproape de noi, ochiul său fulgeră teribil, dar astfel că numai noi îl văzurăm. Era masca râzândă şi comică a unui suflet plin de ură şi răzbunare, faţa ironiza inima, surâsul viclean orăiî prostatec ironiza cu starea sufletului său. Feciorii se depărtară de lângă noi şi el, apropiindu-se, ne povesti încet tot ce aflase. Bătrânul zise feciorilor să doarmă de cu ziua de vor putea, căci la noapte o s-avem de lucru. Niţă culegea de prin iarbă nişte lăptuci, pe care le scurgea în gloanţe mari de mămăligă, pe care apoi le băga în traistă.

Înserase de mult, feciorii dormise — numai eu mă primblam tăcut, capul cuprins ca de-o turbare neştiută, inima plină de-un pustiu

cumplit, nemaisimţit. Mai aveam ceva pe pământ? El îmi mai rămă-
sese, şi el se dusese asemenea. De-aş ăfiî avut frate şi de mi-ar fi murit,
cine ştie de mă durea mai mult. Nori cenuşii umpluse cerul; creţi şi
nestatornici, ei zburau prin aerul cel cald al nopţii, şi luna cu faţa
roşie contrasta cu cenuşa cea lucie a norilor. Voinicii se sculau şi se
scuturau de somn; lăncile lor vinete luceau în lună, ţuguiatele lor
căciuli le da un aspect eroic şi sinistru.
să mâncăm carne de sas!
Mă-nfiorai auzind, şi cu toate astea nu-mi puteam stăpâni o părere
de bine.
Niţă mergea înainte prin întunecoasele cărări de munte. Paşii săi,
asemenea acelora a unei pantere, nu răsunau defel pe pietrişul şi
prundul cel mărunt şi lesne de răscolit al căilor. Un munte arunca
celuilalt umbra lui, cerul gândea nouri, iar stâncile — pocite schelete

— Da ce vrei tu acu noaptea? zise el.

de piatră — şuierau cuprinse de vânt. Din când în când se rostogolea
câte-o piatră, se desprindea câte-o bucată de stâncă şi vuia la vale-n
jos. Coborârăm muntele şi apucarăm prin câmpie până ajunserăm la
moară. Moara era închisă, doăaîr câinele dezlănţuit urla la lună a
pustiu. Vocea lui morţie şi somnoroasă răsuna departe în aerul nopţii.
Niţă făcu un semn şi toţi ne tupilarăm la pământ. El merse-ncet înspre
câine şi-aruncă de departe gloanţele de mămăligă, pe care câinele le
prindea din aer şi le înghiţea cu aviditate. Dar în curând efectul
lăptucei începu a influenţa şi el se zvârcolea gemând încet în nisipul
de pe marginea râului. Niţă ne făcu semn şi înaintarăm. Pântecele
câinelui se umflase ca o tobă şi el suferea cumplit. Unui fecior i se
făcu milă şi-i înfipse lancea-n inimă. Ne apropiarăm de moară.
Începurăm a pocni în uşă şi auzirăm vocea speriată a morarului:
— Care-i acolo?
— Eu mi-s, baciule, răspunse Niţă cu vocea lui ţigănită.
— Am să-ţi ădauî o veste rea, baciule; vin mocanii... îi văzui d-ici
şi-am venit să-ţi spun, ca să fugi.
Auzirăm cum sasul urcă scările tuşind şi greoi, apoi veni lângă
uşă. În momentul când deschise, Niţă îi înfipse mâna în gât, astfel
încât sasul, pierzându-şi prezenţa de spirit, scăpase felinarul şi cheia
din mână, şi ochii începură a i se-nvârti în cap şi faţa să-i învineţească.
L-ar fi gâtuit desigur, dacă bătrânul n-ar fi oprit. Ordonă să-i puie
căluşi în gură şi să-l lege. Totul se făcu în tăcere, căci n-avuse timp
nici să strige. Ochii bătrânuluii tribun se aprinsese teribil şi ăseî
învârteau cu înfricoşare în orbitele lor. Părea că-i palidul şi bătrânul
demon al morţii. Argaţii morii, care dormeau, nevasta morarului —
toţi fură legaţi.
— Daţi drumul roţilor! strigă acum bătrânul.
Roţile începură a se-nvârti şi pietrele morii se-nvârteau durduind
şi măcinându-se pe ele însele. Vuietul cel cumplit al pietrelor goale,

vâjâitorul zgomot aălî roţilor, ce făceau să spumege apa ce le mişca,
moara, ce începuse a se legăna şi trosni în toate încheieturile, întreceau

— De ce ne-ai vândut? strigă bătrânul, rece şi teribil, uitându-se

ţipetele cele slabe şi înfundate a celor legaţi. Vro câţiva voinici se suiră
pe acoperământul morii şi începură a da cu topoarele în el, zvârlind
bucăţile de şindrilitură în apăăî, în care s-acufundau ş-apoi, ieşind,
înotau negre ca sufletele înecaţilor. În pod era o butie cu păcură, care
fu vărsatăăî pe întreagă întinderea podului. Apoi se aduseră cei legaţi
şi se legară ţapăn de grinzile groase care rămăsese din acoperământul
devastat. Atunci li se descăluşi la fiecare din cei legaţi gura.

cu faţa unei furii de marmură în ochii morarului.
Sasul încremenise şi amuţise de spaimă. Gura lui ănuî mai putea
să zică o vorbă... nici de graţie, nici de ură, fălcile i se-nfundase şi
tremurau, ochii turburi ca ăaî unui nebun, limba bâlbâia fără să poată
modula. Spaima-l amuţise. Femeia plângea amar, feciorii aruncau priviri
rugătoare şi sincere pe înfricoşatul demon al răzbunării.
— Dezlegaţi-i pe toţi ceilalţi şi pe femeie şi duceţi-i la ţărmuri,
afară de morar — el rămâne-aici.
Într-un moment fură căraţi la ţărm.
Ne scoborârăm cu toţii din pod şi ne duserăm la ţărm. Un foc
mare fu aprins în moment.
— Cine ne-a vândut? zise bătrânul crunt către femeie.
— El! zise ea, văitându-se... bărbatu-meu. Spusu-i-am eu să nu
s-amestece neci în rău, nici în bine. Nu... nu s-a putut. Ungurii i-au
dat 200 de zloţi buni, şi pentru aceea el v-a vândut.
— Femeie, zise bătrânul, cu tine n-avem noi nimica, nici cu voi,
feciori, zise el către argaţi. Dezlegaţi pe muiere să-şi ăiaî bani şi lucruri
şi ce mai are prin moară.
— Încărcaţi puştile, măi! să dăm în saşii ăştia, zise Niţă râzând.
— Fără gloanţe, şopti unul altuia.
Argaţii fură dezlegaţi.
— Fugiţi, mă! le zise Niţă. Foc, copii! zise feciorilor noştri.
Saşii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafă — puştile trăsniră
dar, fără gloanţe cum erau, nu făcură decât a înmulţi spaima
celor ce fugeau. Femeia ieşise, cu banii şi cu lucruri ce avea mai scum-

pumnul la ceruri; de-am făcut rău, pe sufletul meu să cadă!
rându-se de pe piatra pe care se suise. Hai înspre munte!
Nu voi uita niciodată acel spectacol unic în felul său.

pe, din moară şi plecă plângând. Morarul începuse a boci, legat de
grinzile morii.
Bătrânul suci o funie de paie şi, umplând-o cu păcură, o azvârli
aprinsă de jos pe acoperişul morii. Într-un moment podul cel uns cu
păcură se aprinsese, morarul ţipa teribil de întrecea urletul roţilor şi
durduitul pietrelor neferecate. Aci bătrânul tribun râse cu sălbătă-
cie — ideea satanică se-mplinea. Luă toporul şi tăie funiile ce legau
moara de mal.
Moara începu a se mişca, a pluti aprinsă pe valuri.
— Şi foc şi-nec! strigă bătrânul teribil, suit pe-o piatră şi ridicând
Aspect teribil. Urlau roţile, scrâşneau pietrele, trosnea înflăcărată
moara, ţipa cu sălbătăcie morarul în mormântul de jar. Întreaga moară
părea un bătrân şi bolnav balaur de foc care scormolea urlând, cu
aripile lui, valurile roşite de foc ale apei. Moara-nota repede, dusă şi
de-nvârtitura roţii, şi de repeziciunea apei. Dumbrăvile de pe maluri
se-nroşeau pe unde trecea palatul arzător şi deschideau cărările lor
de pădure ochilor ce urmăreau spectacolul... Norii cenuşii ai cerului
se roşise de foc, fumul cel greu şi gros ce-l lăsa în urmă moara ce
fugea ne-neca răsuflarea.
— Am sfârşit, copii! zise bătrânul, oftând greu şi adânc şi scobo-
Între-acestea ungurii devenise nesuferiţi. Bănuiala şi adeseori nici
aceea era destul pentru ca cineva să fie spânzurat orăiî împuşcat.
Moartea devenise starea cea normală, viaţa — starea cea anormală a
omului. Ei prădau satele cele româneşti în modul cel mai barbar,
omorau fără mizericordie femeile şi copiii, păreau a se-ntrece care pe
care în cruzime şi-n grozăvie. Ce era dar mai natural decât ca românii,
împinşi de răzbunare, să ceară dinte pentru dinte, ochi pentru ochi.
Ungurii nu pusese-n scenă pe-atâta o revoluţiune, pe cât un brigandagiu,
o hoţie ca să zic privilegiată — şi o hoţie cu-atât mai scuzată,
cu cât ea se exersa asupra unei naţiuni de paria — asupra românilor.

Numai că-şi găsise oamenii! Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi! Asta era şi deviza lăncerilor – şi ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor. Românii nu prădau, ei ucideau. Oamenii nu se numărau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu ştia diferenţă între capul creţ şi negru al magnatului şi-ntre capul de câine al honvedului. Era teribil acest popor când îşi scutura lanţurile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Şi oare nu sunt toate popoarele aşa? Blânde şi pacifice în timp de pace, fizionomia bonomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieţii. Dar vezi-le în revoluţiune! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca bonomiei, vezi cum presupune, de nu ştie, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanţurile mâinilor sale în faţa stăpânilor fără de suflet. Şi se tem stăpânii fără de suflet şi-şi dau averile ca să-şi scape viaţa. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai umplea cu aur, geaba l-ai îmbrăca în mătase. Pâinea ce i-ai luat-o de la gura copilului i-ai cântări-o cu aur, lacrimile lui de venin şi sudorile lui de sânge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul şi mărgăritarul tău, el vrea viaţa ta! Şi cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-ţi dea drept când tu ucizi pe cel ce ţi-a biciuit secoli pe părinţii tăi, pe cel ce ţi-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce umple fântânile şi râurile cu copilul sufletului tău? Legile care compun fundamentul eticii chiar te-ndreptăţ esc de-a cere cât ţi s-a luat, de-a face cât ţi s-a făcut, pentru că numai aşa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pământ. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimeni nu-i obligat să fie virtuos, fiecine să fie drept – şi când sentinţa acelui drept nu găseşte carnefice, fă-te singur carneficele ei. Un om ucis, o literă necitită; un oraş de ars, o pagină de-ntors – iată cartea de legi a revoluţiunilor, a dreptăţii lui D-zeu!

. . . . . .

(Aici sunt mai multe pagini rupte din manuscriptul lui Toma. Orăiî că le-a găsit de bine a le rumpe, orăiî că vro mână streină căruia i le dedese el să le citească a avut indiscreţiunea de-a le găsi într-atâta de interesante încât să le rumpă spre păstrare. În orice caz nouă ne pare

rău de-a nu fi în stare să dăm cont publicului despre ceea ce conţineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde-o găsim şi noi:)

...că-l văzuse acasă. Ce era să-i răspundă alta? Apoi deciziunea era luată de mai mult şi aveam de gând a o împlini fără chiar ca să-mi vină o asemenea veste. Moş Terinte îi tot da: că să vin în sat la ei, ca să mă fac popă. Scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popească, nu te teme. Revoluţiunea se sfârşise şi n-aş fi avut de ce să nu mă fac popă, ci natura mea nu suferea reverendă.

Puţin după aceea era să se declare pacea de restituită, cu toate că noi, garde ale Carpaţilor, nu ne dizolvasem încă. Într-o zi îmi dă Terinte o oală, ca să mă duc s-aduc apă de la o fântână în apropiere. Ziua era caldă şi albă, codrii erau verzi. Atunci mă cuprinse mai mare dor de ducă. Ajuns la fântână, privii mult în faţa apei din fundul fântânii, apoi lăsai să cadă oala înăuntru, iar eu apucai spre munţi la vale. Satul nostru ăeraî mai tot ars, pustiu, şi numai câinii satului urlau pe ici, pe colo de foame, orăiî rodeau câte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă aruncai în braţele bătrânului meu tată, care mă crezuse mort. Am stat mult cuprinşi astfel, tatăl şi fiul, ochii bătrânului meu se umpluse de lacrimi şi nu vorbea nici un cuvânt, decât îmi mângâia părul şi fruntea şi mă săruta plângând şi mut de bucurie. O zi ş-o noapte i-am tot povestit, dar el nu se sătura de auzit... Când îl întrebai cum se purtase el în răzmeriţă, el îmi arătă surâzând cu viclenie o lance atârnată în cui.

– Apoi am făcut şi eu cât am putut, bătrânul de mine! Nu mai e măduvă-n oase! zise el voios. I ! de-aş fi fost şi eu acu ca tine... numa-s bătrân, n-am ce-i face.
Şi mă măsura cu privirea lui fericită din creştet pân-în tălpi, parcă nu s-ar fi putut încrede de-s eu, orăiî de nu-s eu.
Veni şi Finiţa. Era logodită c-un fecior nalt şi frumos. Îi pomenii Pacea era deplină în ţară. Finiţa se măritä şi eu îi fusei nun mare – în fine, am stat ce-am stat acasă, până ce-ntr-o zi mă pomenii cu tata mort. Adormise de bătrâneţe, ci pentru totdeauna. L-am pus în

M-am dus la Cluş. Am aşteptat să vină noaptea pentru ca să mă
Noaptea era cam ploioasă şi norii zburau negri prin cer şi numai

mormânt alături cu mama, am aşezat o cruce de lemn la capul lui şi-am încuănuînat-o cu busuioc. Finiţa, biata copilă, îşi ştergea lacrimile cu şorţul şi-mi promise de-a pune flori pe mormintele lor şi de-a ăaîprinde câte-o lumină la zile mari, de sufletul celor ămorîţi. Întristarea-mi intrase-n inimă, întristarea şi pustiul.
duc la casa ei, să văd ce se-ntâmplase cu ea. Îmi venise ideea să-i iert tot – trădarea ei – şi, de-ar fi fost o scânteie de amor în ea, s-o iau cu mine s-o fac nevasta mea. Inima mea era însetată de iubire şi, ca cel ce se îneacă, îmi plăcea să mă ţin de-un pai chiar.
prin rupturile lor groase se vedea câteodată luna. Am luat o laternă mică cu mine, şi, ieşind pe strade, am început a le străbate în plesnetul cel mărunţel şi zuzuitor al ploii şi a o apuca, ieşit afară din oraş, peste câmpii inundaţi de şiroaie, care, galbene, îneca iarba cea verde, şi sfâşiind cu picioarele mele valurile ce inundau câmpia. Era întuneric de nu-ţi puteai vedea mâna. Am ajuns la casa ei. Am scos lanterna, şi, aprinzând-o înaintea uşii de din faţă, voi să scutur uşa, dar văd că încuietoarea e sigilată de către autoritate. Ce să fie? Asemenea tuturor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi căzut în datorii şi orăiî fi vânzând pe cale judecătorească singura ei avere: căsuţa.
Ce-mi păsa mie – trebuia să mai intru în casă, să-mi mai readuc încă o dată aminte de singurele fericiri ale vieţii mele. Am rupt sigiliul de pe încuietoare şi-am rupt şi încuietoarea.
Am intrat înăuntru – şi-n camera ei. Era ca în ziua întâia a amorului meu. Pianul sta deschis şi scaunul înaintea lui, înaintea gurii sobei stătea încă scaunul cu sprijoane a bătrânului. Patul ei alb şi curat era lângă peretele stâng. Pusei lampa pe masă – şi privirea dădu de-o epistolă sigilată cu ceară neagră. O luai. Era adresată mie şi scrisă cu mâna

cea fină. Am deschis-o cu repejune şi-am citit-o. Era scrisă tremurat şi cerneala şirurilor era turburată de lacrimi căzute pe hârtie. O reproduc tot aşa cum era scrisă:
Amantul meu, dulcele meu amant!
M-ai crezut trădătoare, desfrânată, şi-ai luat lumea-n cap. Da, am fost criminală, inima mea, criminală cum a fost Maria Magdalena.
Tomo, nu mai cer iubirea ta, căci când vei citi aceste şire, n-ai mai putea iubi decât craniul cel îngropat şi ochii cei morţi a unei fete nebune – nebune de amorul tău – zdrobite de iubirea ce i-o impusese natura, de iubirea pentru bătrânul ei tată. Tata bolea, eu nu puteam câştiga nimic. Ce eram să fac? Să cerşesc, aş fi roşit. M-am vândut dar. Cu-acest mijloc am căpătat bani mulţi, prea mulţi încă – căci tata a murit.
Să-ţi descriu ce-am simţit după ce l-am înmormântat? De câte ori am cugetat să mă duc la tine, să înconjur picioarele tale cu braţele mele, să te rog, să te conjur ca să mă ierţi. M-aş fi făcut sclava ta, căci te iubeam, te iubesc! Am fost la Ioan. L-am conjurat să te îngrijească, i-am dat banii ce îi aveam, dar i-am cerut jurământ să nu-ţi pomenească nimica de mine. Înainte de-a pleca el a venit la mine şi mi-a spus în ce stare te afli

— l-am trimis îndărăt, căci ştiam că prima ta cugetare va fi: sinucidere — căci eu ştiam că tu mă iubeşti cum te iubesc eu. Într-una din zile tu ai dispărut. Ce-mi folosea că mă vândusem, când tata murise, când tu te-ai dus?... Am scris testamentul meu, în care te-am pus pe tine moştenitor al micei căsuţe... apoi am făcut foc în cămin, am închis uşile şi am închis şi oblonul — căci ideea-mi părea dulce, ca să mor de moartea de care-ai murit tu. În atmosfera năduşitoare ţi-am scris ceea ce vezi. Apoi, şezând lângă piano, începui a cânta valsul cel molatec, dulce, pe care l-am cântat când capul tău cel negru şi genial dormea în poalele mele. Să mai mângâi acea frunte de marmură nu mai puteam spera. Aşa-i că tu mă ierţi? De-ai fi fost numai tu şi eu în lume... ce mult ne iubeam eu şi cu tine. Traversam codrii cei verzi până muream amândoi unu-n braţele altuia, pentru ca în cealaltă lume să traversăm de braţ,

doi îngeri, stelele cerului. Adio, copilul meu! Te iubesc! Gândeşte la mine — de voi putea, voi gândi şi eu numai la tine, numai. Nu mă respinge, copilul meu, lasă-mă să fiu a ta...

A t a P o e s i s

Am citit şi-am recitit ce scrisese ea şi apăsam plângând în hohot, ca un copil, şirurile ei şterse de lacrimi de buzele mele vinete şi arzătoare.

— Poesis! strigam eu, strângând aerul camerei la pieptul meu. Poesis, iartă-mă!

Mă aşezai pe fotoliul de lângă piano, în care murise ea, atinsei clapele lui pe care fugise degetele ei aşa de delicate, aşa de frumoase, şi durerea mea devenea din ce în ce mai dulce, din desperare, melancolie. Poate că sufletul ei curat adia dulce în jurul frunţii mele. Poate că ea, aeriană, îmi atingea părul, îmi săruta fruntea mea. Umblai mult prin casă, bântuit de idei când dulci, când amare. Apoi dezbră-cându-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine — capul ei cel blond şi dulce pe pieptul meu — gura mea fierbinte pe

fruntea ei albă — şi nu era nimica! Strânsoare în van, tandreţe în aer — nu era nimica. Strângeam cu unghiile mele perina infamă, până ce somnul avu milă de mine şi-mi adormi mintea obosită.

Aş fi putut rămânea în căsuţa ei, care rămânea a mea, aş fi putut să-mi petrec toată viaţa citind şi recitind, într-o nebunie dulce, acea epistolă plânsă, scrisă de mâna ei, s-o visez pe ea toată viaţa mea, s-o visez cum că umblă prin casa mea, cum că surâde la florile din fereastră, cum că veghează cusând sau împletind asupra copilului meu. Aş fi putut să-mi creez o fericire iluzorie, o familie iluzorie, o femeie ideal — aş fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoi, oricât de lungă să fi fost acea nebunie, totuşi fiecare îşi are momentele sale de trezie, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dintâi, momente de urât, de scepticism, de decepţiune. De-aceea am luat lumea-n cap... Acea epistolă conţinea toată istoria mea.

ICONOSTAS ŞI FRAGMENTARIUM

ă”PE PODELELE RECI DE CĂRĂMIDĂ...”î

1

Pe podelele reci de cărămidă umedă a temniţei se desemna în fâşii crucişate gratiile de fier din fereasta înaltă şi boltită, luna-nota pe nouri fugitori, care purtau corpul ei de aur. Un singur stâlp alb purta boltirea înaltă a temniţei şi, răzimată de stâlp, se vedea o figură naltă de femeie, albă ca varul, cu ochii turbaţi * şi ficşi — ea-şi frângea mâinile ei în lanţuri şi din când în când îşi netezea părul ei desfăcut, ce cădea pân la şolduri în viţe şi-ncovoituri cumplite. La picioarele ei era cadavrul ca de var al unui copil gol pus pe paie — un cadavru slab pe care bătea luna, legat la gât cu o cordeluţă roşie. Femeia răzimată de stâlp era atât de albă încât părea o statuă şi una cu stâlpul. Apoi deodată şezu. Luă copilul în poală şi buzele ei vinete surâ-

seră — ea ăîiî vorbea lin cu glasul încet, uimit şi nebun:
— O, steaua mea, îngerul meu, frumosul meu înger, ascultă, ascultă. Pentru templul Sionului căzut în ruină, pentru zidirile Ierusalimului păeî care le-au dărâmat, pentru mărirea poporului lui Israil, pentru regii lui pe care-i despreţuiră — stau în singurătate şi plâng. Dară veni-va ziua în care se va ridica un erou care-a aduce nouă mărire şi nouă putere. Şi tu eşti acel erou. Tu eşti Messia, îngerul meu! Tatăl tău poartă coroană, mama ta e sclavă. Copil de sclavă — copil de rege să te-ncoron.
Ea-şi desprinse de la gât un cerc de aur şi-l apăsă pe fruntea copilului.
— Unde este acum tatăl tău, acel om palid, frumos, o, prea frumos, nalt, în haina lui neagră, cu coroana scumpă pe frunte, să te vadă pe tine în leagăn — împărat al lumii întregi. Surâzi, surâzi cu gura ta cea mică... îngerii vorbesc cu tine — îngerii îţi arată mantia, tronul, sceptrul tău... Visezi! visezi ce ai să fii... dulcele meu Domn!

Deodată ea se ridică. Umbra ei se-aruncă pe perete. Ea-şi întinse mâna slabă şi fină spre umbră, cu cealaltă îşi răsfoi părul de pe frunte şi zise cu bucurie:
— Tu eşti... Ştefane... Ce frumos eşti tu, Doamne! Dulce Doamne! Adu-ţi aminte de acea noapte... O! Tu ştii acea noapte, când în patul tău te-am cuprins pentru întâia oară în braţele mele... când mi-am mlădiat corpul de corpul tău — ***!... Şi vezi-o! floarea amorului nostru... Doamne!... Dormi, dormi, amorul meu, floarea amorului meu!
Luna se strecura încet şi umbrele zăbrelelor şi a stâlpului se mutau din ce în ce pe podeaua umedă şi pe murul sur.
2
Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta uliţa jidovească a Sucevei în lună. Şiruri de case sărace, peticite, când uniforme ca legile Pentateuchului, când pestriţi şi mestecate ca hainele rupte şi lucrurile vechi din desacul unui jidov. În fereşti, bucăţi de sticlă colorată, lipite cu hârtii sfâşiate din Gemara, pe care se coc colacii de sărbătoare. Perdele de atlaz roş înşirate pe-un fir de aţă şi singurul spectator, luna, privea când într-o casă, când într-alta, în toate deodată şi pe rând. El văzu cărţi vechi, în dulapuri vechi, sfeşnice de alamă, copii ce dormeau la pământ, caftane de atlas şi caftane sărace. Astfel lumina le revedea pe rând aceste odăi de-o pestriţă diferenţă, deşi casele păreau uniforme. În mijlocul mahalalei adormite, templul sur — Sionul ruinat — de jur împrejur proptit de bârne de stejar şi, înaintea casei cahalului, un bou junghiat ca spre jertfă. Era un aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tânguire a lui Iezechil. Sur era templul pe dinafară, tăcut înăuntru, legea pe balustrada de mijloc, hainele albe pe bănci. Grilajul de la corul femeilor zugrăvea în perete o mreajă de umbră. Eloimii asupra intrărilor străluceau ca scrişi cu stele... Nu era aceasta cu bolţi mândre nalţate, cu icoane luminoase pe ele, cu şiruri de stâlpi sfinţiţi de cântări melodioase — era o arhitectură ţapănă, rece, goală — era atât de pustiu de frumuseţe ca pieptul unui om mort...

Sub murii acelei havre se strecura încet, c-un sac în spinare, un evreu tânăr. Trecuse miază-noapte. Luna poleia pietrişul uliţei ce-l puteai număra, şi umbra evreului, lipită pe pereţi, îl urma parecă... Într-o căsuţă mică se vedea prin fereasta colbăită şi afumată arzând un muc. El s-apropie şi bătu încet. Un bătrân cu barba sură şi lungă apăru în prag. Erau Ruben şi Levy.
— Le-ai adus, zise el încet, şi ce face Hagar a mea, ginere? zise el încet, Hagar cea frumoasă!
— Hagar? Mă numeşti ginere şi-ntrebi ce face Hagar? întrebă cel tânăr oţărât.
— Şi de ce nu, ginere? Pentru c-am vândut pe Hagar creştinului? Ţi-oi plăti pentru c-am vândut femeia ta — şi nu este Hagar a mea în

turn? Sărmana Hagar!
— Şi de ce nu mi-a trimis-o înapoi creştinul? zise cel tânăr şi o lacrimă îi udă ochii, aş fi primit-o înapoi... N-aş fi fost supărat. Eu sunt un evreu sărac şi mi-era dragă... Ce-mi pasă mie că ea câştigă bani şi altfel, numai să fie şi a mea... Să mi-o ăfiî vândut pe jumătate preţ, ca o haină veche, aş fi cumpărat-o napoi... De ce s-o închidă...
— Pentru că-i a lui... a cumpărat-o, îi sătul de ea... a închis-o... I-o ţii de rău, Ruben? Sărmana fată, cum va fi plângând ea-n pustiu şi mă va fi blăstemând, căci eu am jertfit-o pe Hagar a mea ca Iepth sin Gibud... Dar taci... să tăcem, zise bătrânul netezindu-şi barba, să-mpărţim aurul ce mi l-a dat creştinul, treizeci galbeni venetici, să-i împărţim ca rude de sânge.
El îşi ridică poala caftanului şi scoase o pungă veche de piele, o puse pe masă, trase un scaun şi şezu.
— Mi-au dat treizeci... capeţi tu cincisprezece.
— Dă-ncoace, zise Ruben pe jumătate îngenuncheat şi cu capul între mâini.
Bătrânul numără pân-în cincisprezece. Ruben îi cumpăni o vreme în palmă. Apoi zise apăsat:
— Cincisprezece capăt numai? Oare fata nu era întreagă a mea?
Levy băgă încet punga cu restul în buzunar.
— Nu-ţi las banii ceilalţi... dă-mi cei cincisprezece, căci sunt ai mei.
Mihai Eminescu
Apoi sări de pe scaun şi luă sacul pe care Ruben l-adusese, îl dez-
216
Levy nu răspunse un cuvânt. El se uită la mucul de lumânare fix şi neclintit, apoi trase saltarul de la masa veche, neagră şi negeluită, se uită la lumină, pe care-n vremea număratului o împinsese-ntr-o parte...
— Nu-ţi las banii, zise Ruben cu glas mai tare. Destul am stat ş-am plâns nopţi întregi, mi-am întors picioarele la căpăătâi *î pentru Hagar
— ş-acum nu vrei să-mi dai preţul întreg?
Bătrânul se uita ciudat. Lampa era pe stinse.
— Lumina se stinge, zise Ruben, pân-a nu se stinge lumina, numără-mi banii...
Levy scoase un cuţit din sertar şi juca cu ascuţişul lui în lumina lampei. Lumina pâlpâia mai tare.
— Ţi-o jur pe D-zeul Sionului, noaptea aceasta nu va trece fără să am banii toţi. Eşti surd, bătrânule, n-auzi?
— Lumina încă arde, zise Levy.
— Am spus, lumina între tine şi mine — iată, zise Ruben, ş-o răsturnă la pământ.
Se stinse, numai feştila mai licărea.
El şi-ntinse mâinile peste masă şi-l apucă pe bătrân de barbă.
Bătrânul nu zise nimic. C-o mână-şi strânse brâul, cu cealaltă lovi cu cuţitul pe contrariul lui şi-i străpunse gâtul, încât sângele-i împroşcă obrazul. Tânărul se răsturnă cu scaun cu tot şi sângele-i curgea şiroi pe podeaua acoperită înadins cu mult nisip. Aurul lui căzuse la pământ şi se-mprăştiase prin balta de sânge. Nepreocupat de cel tânăr, Levy culegea galben cu galben, îi curăţea de sânge şi nisip şi-i punea în punga lui veche... Apoi stătu mult în tăcere, părea a socoti ceva. legă la gură, scoase şi distinse * pe masă ce era în el... erau straie purtate de Domn, care odată de mare preţ or fi fost. Levy murmură în barba pe care şi-o ridicaăseî cu mâna la buze.
Pe uliţă nu era nimeni. Luna apusese, părea că inima nopţii îşi scursese sângele luminos, căci era întuneric...
Cercă dacă uşa-i bine închisă, întinse o cergă veche peste mort şi se culcă.
Proze postume 217
Dar numai aţipea şi nu putea dormi. El se zvârcolea în pat şi din când în când îşi bătea cu pumnul în cap. Începu să ofteze şi să geamă,

se sculă din pat, lung şi slab, şi pipăi prin întuneric s-ajungă la masa pe care distinsese hainele de Domn.
— Trebuie să mă duc la Hagar în turn, şopti el monoton. Hagar! Hagar! Şi nepotul meu Ismail, facă-i Dumnezeu izvor în pustiul temniţei, căci duşmanii ei au săcat apa din urcior.
Începu să se schimbe în hainele de Domn. Hainele atârnau pe corpul lui slab, curelele de sabie şi le-ncheiase pe dos şi în teacă băgă un *** vechi. Arăta ciudat acest Domn. Îşi puse o cucă veche pe cap şi se uită în oglindă. El se sperie.
“M-am făcut Domn, unsul goimilor, el căruia * i-am vândut fata, D-zeu mă ierte. Îmi trebuiau banii ca să mă duc la Ieruşalaim, căci sunt bătrân şi Rabbin. Acuma m-am făcut singur Domn, mi-am spurcat copilul meu ca Lot în beţie. Şi m-am făcut Domn! M-ai uns, Doamne, cu untdelemnul tronului din Sion. Şi Hagar a mea în turn, m-oi duce la ea ş-oi cânta un psalm al pruncilor lul Assaph şi o voi bucura cu cântecul arfei Sionului”.
El era nebun. Luă un urcior plin cu apă în mână şi merse pe uliţele strâmte ale mahalalei jidovilor. Dar drumul nu şi-l greşi. Ajunse la un loc gol, între murii cetăţii Sucevei şi murii închisorii. În acest loc nu puteai ajunge decât prin cărăruşi strâmte şi treceri printre case, de puţini cunoscute.
3
Luna apusese şi tânăra evreică şedea în fereastă şi se uita în noaptea neagră, umbra urieşasăcîă a închisorii ei dispăruse şi lumina de stele era slabă. Faţa ei albă lumina ca a unei moarte din granitul sur al ferestrei închisorii. Veni bătrânul în ornatul lui... El era şi mai ciudat şi mai fantastic ca mai nainte. Bonetul îi sta strâmb pe cap, părul lui lung şi sur flutura în vânt.
Când evreica-l văzu începu să râdă cu chicot de bucurie.

— Ai sfârşit palatul tău cel nou? întrebă ea. Cu odăi frumoase îmbrăcate-n mătase roşie, cu oglinzi nalte de şapte coţi în care să mă văd goală din creştet pân-în călcâie... Da, goală, albă ca omătul în acele sale îmbrăcate în purpură domnească. Nu-s eu floarea ta de zăpadă, Ştefane?
Ea-i întinse mâna slabă, mică, fină pin gratii.
— Ştefane! vezi tu regele evreilor! Gătitu-i-ai scaun împărătesc şi schiptru pentru mâinile lui ca să judece asupra Israilului ca Samoil judecătorul? Dar ai slăbit, tânărul meu amic, zise ea întristată privindu-l din nou, şi parec-ai îmbătrânit tare... de ce posteşti, să nu posteşti, făt-frumos ce eşti.
Dar deodată ea păru a-l recunoaşte.
— Nu eşti tu cumva Levy Canaan? exclamă ea. Halila! departe de mine.
Ea-şi smulse mâna-ănîdărăt, pe care bătrânul o apăsase pe mâna lui.
— Sunt Levy Canaan! zise bătrânul sughiţând. Păgânii au lăsat să sece izvorul de apă. Eu am adus un urcior plin şi am venit la Hagar a mea în turn.
— Vai, Ştefane, zise ea încet, te-ai făcut urât acum. Ai lipsit multă vreme de la mine şi de la copilul meu, ţi-ai lăsat barbă de supărare, n-ai tuns-o, de mult lucru ce-ai avut la palatul nostru cel nou... Şi erai aşa de frumos, Ştefane, şi sărutarea gurii tale era ca vinul de Chipru, şi ochii tăi — ca ochii de hulub.
— Hagar, Hagar a mea... Eu sunt Levy Canaan, evreul cel bogat.
— Tu eşti Levy Canaan, evreul cel bogat? Halila! Departe de mine!... Dar vezi tu, scumpe Ştefane, copilul amorului tău? Mi-ai dat să beau vin dulce şi-ai lăsat să afume cu smirnă şi miresme în palatul tău şi mi-ai sărutat buzele mele. Dar ia-mă, ia-mă numai, palatul cel nou va fi şi mai frumos decât cel vechi. Bătrânul îi întinse urciorul.

– Halila! departe de mine.
Levy scăpă urciorul pe pietre de se făcu hârburi. Ochii lui se căscară – el se uita ţintă la fereastă şi scutura cu mâinile grilajul. Bonetul îi căzu de pe cap şi el alături.

ca şi când ar fi vrut s-adoarmă copilu-i:
– Dormi dulce, amorul meu, dormi dulce!
ă“DUPĂ ACEASTĂ ÎNTÂMPLARE MINUNATĂ”î

– Ai adormit, frumosul meu mire, zise Hagar, ai adormit în palatul tău, în perini de purpură, în polog aurit.
Ea-şi întinse mâna cu dorinţă la bătrânul căzut, apoi îngână încet,
. . . . . .
...După această întâmplare minunată, Cavalerul meu îşi grăbi calul spre măgura unui deal depărtat, ca să treacă bălţile şi mlaştinele periculoase ale Bugeagului. Dar abia isprăvise jumătatea drumului şi drumuri multe veneau în cruce şi ori încotro se-ntorcea nu vedea în zare decât ponor, ponor pustiu şi sur îl înconjura şi nici nu mai ştia încotro s-o apuce. Îl apucă noaptea. Era una din acele nopţi negre în care luna pluteşte ca o pată abia văzută pe cer. Numai din când în când ea reînvia deodată în toată puterea ei, pentru a lumina şesul sur şi pustiu, pentru a dispărea iar pe ceasuri întregi. Îi era frică de hârtopuri şi gropi, calul era obosit, lui însuşi îi venea să cadă din şea. Se dădu jos de pe cal şi-şi puse urechea la pământ. Stătu multă vreme astfel, când auzi parecă, încet, dogit, adânc un sunet de clopot... el tresări. Îşi întoarse ochii de unde i se păru c-auzise sunet şi văzu o lumină turbure şi pâlpâitoare parecă. Apucă atunci calul de frâu şi-ncepu să meargă în pas iuţit * – deşi abia putea de picioare. Dup-o bucată de loc se văzu oprit în cale de-un şanţ pe care-l umpluse trestia şi buruienele de apă, care înconjura locul de unde venea lumina – şi, când luna ieşi pe-o clipă pentru a lumina locul, el văzu o zidire veche şi mare, cu câte un turn la fiecare colţ şi cu o poartă uriaşă în mijlocul zidului. Era o ruină mai mult, părea pustie, acoperământul se surpase pe-alocurea, murii păreau a se înclina neproptiţi, ferestele sparte, lemnăria putredă şi năruită. Un podeţ mişcător, mai mult putregăit, ducea peste şanţ la curtea castelului.

El merse-năuntru. Lumina apăru în fereasta unuia din turnuri, apoi trecu, parecă purtată prin tot castelul, pe lângă toate ferestrele şi dispăru. În aceeaşi vreme luna se cufundă după un nour negru, nelă-sând nici o urmă de pală măcar şi era un întuneric cum nu mai fusese. Tăcere mortală... Cavalerul îşi legă calul de stâlpul unui fel de şură, s-apropie de casă şi merse-n faţă-i cu paşi lini şi abia auziţi. Era linişte ca-n mormânt. El se uita pin fereştile de jos, dar îşi fixa ochii într-un întuneric nepătruns şi nu putu cunoaşte nimica. După un scurt monolog merse la poartă, de-a cărei uşcior era atârnat, de-un lanţ, un ciocan greu. El îl ridică, se răzgândi, apoi bătu o dată tare. Toată vizuina răsună a deşert, apoi iar tăcere. El repetă bătaia – iar un ecou surd şi adânc, apoi iar tăcere mortală. Bătu a treia oară, nici o mişcare de fiinţă vie. Se dete câţiva paşi îndărăt, ca să vadă de n-a zări cumva lumină în vro parte a castelului... Lumina apăru tot în locul unde apăruse şi mai înainte, dar dispăru tot atât de iute. Totodată căzu o lovitură tâmpă şi adâncă din turn. Inima cavalerului făcu o pauză cumplită... Stătu mai multă vreme neclintit, apoi voi să facă câţiva paşi spre cal, dar ruşinea că i-ar fi frică-l reţinu; onoarea şi o irezistibilă dorinţă de-a duce aventura la un sfârşit îl readuse la poartă. Prinse inimă, se-mbărbătă, scoase sabia cu o mână, cu cealaltă ridică clanţa de la poartă. Uşa grea trăsnea în ţâţâne şi se da cu greu împinsă, el sili din răsputeri, deodată îi scăpă din mâini, el se opinti înăuntru şi poarta recăzu în urmă-i închisă. Un fior rece îl trecu din

creştet pân-în tălpi, se-ntoarse să găsească uşa şi trecu mult pân-o găsi, pipăind, dar cu toată opintirea puterilor n-o mai putu deschide. După mai multe încercări zadarnice, el începu să privească împrejuru-i şi văzu în fund pe o scară, încolăcită asemenea coajei unui culbec, o pară palid-albăstrie, ca o lumină de candelă, a cărei zare tremura pe murii negri de piatră... era cât un sâmbure de mac. El se-ntremă înc-o dată, merse pe pipăite spre pară, dar ea fugea dinainte-i. El veni pân jos la scară şi dup-o clipă de răzgândire începu s-o urce-ncet răzimându-se c-o mână de perete. El văzu flacăra tot depărtându-se dinainte-i pân-ce ajunse într-un coridor larg şi lung... Flacăra parcă

plutea în aer departe în coridor, purtată ca de o mână nevăzută... el o urmă tiptil numai în vârful picioarelor, căci se spăimânta de zgomotul paşilor lui proprii. Flama-l conduse pân-la suişul unei alte scări, aici dispăru. În acelaşi moment răsună iar clopotul din turn... ca un geamăt***. Îi trecu prin oase şi măduvă acest sunet răguşit, evlavios, plângător.

Era în întuneric total. Îşi întinse mâinile şi începu să suie şi această scară... O mână rece ca a unui mort îi apucă stânga şi-l trase după sine... cercă a o smulge, dar nu putu, dete cu spada dinainte-şi, auzi un ţipet cumplit şi mâna rece rămase fără putere într-a lui... El o lăsă să cadă la pământ şi merse c-o hotărâre desperată înainte. Scara scundă, încolăcită, strâmtă era plină de năruituri şi găuri. Treptele erau tot mai înguste şi mai înguste, pân-ce dădu de un grilaăjî de fier. El îl lovi cu piciorul şi-l deschise. Ducea într-un coridor întortocheat şi în unghiuri, abia destul de larg pentru ca un om să poată trece cu mâinile şi picioarele pin el. O lucire abia, a cărei izvor nu se ştia * îl lumina într-atât încât îl puteai vedea. Cavalerul îndrăzni înainte. O văietare adâncă, deşartă s-auzi prin bolţile coridorului, din depărtare. El merse mereu înainte şi zări iar flacăra albastră care-i luminase mai nainte. Coridorul boltit se deschise deodată într-o galerie mare şi spaţioasă în mijlocul căreia el zări un om îmbrăcat în fier şi armat pe deplin care, cu faţa sinistră şi cumplită, ridica cu o mână sabia şi-şi arăta cealaltă, trunchiată şi sângerândă. Cavalerul sări cu curaăjî la ea, dar ea dispăru deodată, lăsând să-i cadă o cheie grea de fier. Flacăra rămase suspendată asupra aripilor unei uşi mari la sfârşitul galeriei. Cavalerul înaintă spre ea, băgă cheia în broasca cea grea de fier, o întoarse cu putere, aripile uşii săriră în amândouă părţile şi ăseî arătă o sală mare şi largă în a cărei adâncime era un sicriu înălţat pe un catafalc şi de jur împrejur ardeau în sfeşnice nalte făclii de ceară albă. De-a lungul murilor salei stăteau, în şiruri lungi, statui urieşeşti de marmură neagră, îmbrăcaţi ca mauri * şi cu săbii mari în mâini. Când cavalerul înaintă, toţi ridicară săbiile şi-şi puseră un picior înainte. Flacăra mică plutea mereu nainte-i, el o urma mereu,

până ce mai era şase paşi departe de sicriu; în momentul acela capacul sări de pe sicriu, clopotul sună a alarmă... o damă în giulgiu aălîb şi lung, de moartă, cu un văl negru pe faţă, se ridică încet din sicriu şi-şi întinse braţele spre el. În acelaşi moment statuele sunară din săbii şi se porniră asupră-i. Cavalerul năvăli ca fulgerul asupra femeii şi s-anină de gâtul ei, ea-şi dădu vălul într-o parte şi-l sărută pe gură. Deodată toată zidirea veche se cutremură şi se nărui în jur împrejur parecă. Pe cavaler îl apucă un leşin la inimă parecă şi el căzu la pământ...

Când îşi reveni în fire, el se găsi culcat pe un pat de catifea într-o odaie, cea mai splendidă şi bogată ce o văzuse în viaţa lui, luminată de lumini aşezate în candelabre de cristal. O masă încărcată cu fel de fel de bunătăţi era în mijlocul odăii... O muzică lină îşi zugrăvea armonia în aer, uşile se dădură-n laturi şi o femeie de o nespusă frumuseţe, încărcată de haine strălucite şi podoabe scumpe, intră în

ea, urmată de alte femei, tot frumoase, dar departe de ea. Ea veni
lângă cavaler, îngenunche lângă el şi-i sărută mâinile. Fetele cele tinere
aduseră o cunună de laur şi i-o aşezară pe frunte, ea-l luă de
mâini şi-l duse în capul mesei, unde şezu de-a stânga lui.
— Angela! murmură el uimit.
Oricât de-ncet ar fi spus-o, ea auzi, îşi plecă ochii cuvioşi şi surâse.
Servitorii intrară spre a servi la masă — o muzică fermecătoare le
mângâia auzul. El era mut de mirare şi răspundea prin înclinări * şi
mine politicoase. După ce se ridicară toţi de la masă, toate fetele semprăş
tiară, afară de Angela, care-l duse iar la sofa, i se puse în braţe,
i-nconjură gâtul cu braţul ei gol, fin, marmoreu, îşi apropie buzele de
gura lui şi-ncepu să-i vorbească, gură-n gură, într-astfel. . . . . .
. . . . . .
Proze postume
ăAVATARII FARAONULUI TLÀî
223
Sara... sara... sfânta şi limpedea mare îşi întinde pânzăriile transparente
de azur sub luna care-n nălţimea depărtată a cerului trece ca
un mare măr de aur neţinut de nimic în eterul albastru... pustiile Nubiei
lucesc verziu-sur ca câmpii de gheaţă pe care a căzut o ninsoare
uşoară şi Memfis, divina Memfis, îşi ridică colosalele ei zidiri ninse
de lună în depărtarea ţării... pare că-ntr-o noapte de vară ar fi nins
deodată o pulbere de diamant peste toată lumea şi urmele acelei
străluciri ar fi muiat şi-ndulcit aerul cel dulce al Egipetului, şi numai
Nilul îşi leagănă mişcătoarele şi lungile lui maluri de papură pintre
care curg oglinzile lui mari, care reflectă lumea cerului şi parecă apele
lui, mişcându-se una peste alta ca linţolii de cristal mişcător, sună
în adânc cântarea cântărilor. Uşor zboară luntrea mică şi neagră asemenea
unei cugetări printre tablourile măreţe desfăşurate de o parte
şi de alta a râului... oraşe vechi ce-şi construiesc zidirile lor sure şi
colonadele lor infinite în lumina nopţilor, piramidele — morminte de
regi — crânguri de palmieri şi numai păsări călătoare străbat cu aripilentinse,
într-un lung triunghi, adâncimile fără de margine... unde merg?
unde?
În luntrea neagră e culcat, şi capul lui mare în perini de mătasă,
bolnavul rege Tlà; în jurul naltei sale frunţi — o cunună de flori de
mac... de flori a uitării şi a somnului...
Peste vecinicia undelor zboară luntrea lui, până ce dintr-o parte şi
dintr-alta a Nilului se ridică grădinile pendente... Două pe maluri,
deasupra lor, ca pe umeri de munte, iarăşi două, şi-n nălţimile cerului
iarăşi două... Erau scări urieşeşti ridicate la soare, şi fiecare treaptă
era o grădină lungă, întinsă şi toată lumea lor repezită pas ăcuî pas
la cer s-adâncea ca-ntr-o oglindă pas ăcuî pas în infinitul Nilului...
Mihai Eminescu
Erau atât de mari acele zidiri încât regele păru un gândac negru,
224
Grădinile pendente întoarse străluceau adânc-adânc în râu şi printre
ele părea că trece luna ca o comoară în fundul apelor. Luntrea se opri
la mal... Regele se dete jos palid şi adâncit şi se pierdu în umbra naltelor
bolţi de frunze a grădinilor, trecu în lumina lunii şi umbra lui se
zugrăvea pe nisipul cărărilor ca ăunî chip scris cu cărbune pe un
linţoliu alb. În fruntea grădinii cei mai nalte era palatul lui, cu cupola
rotundă, cu şiruri de coloane sure, cu bolţi urieşeşti...
ieşit în lumina nopţii, care suia scările şi trecea prin bolţile palatului.
El intră într-o sală mare: Memfis era la picioarele lui... oraşul infinit
cu cupolele albe... a cărui ocean de palate urieşeşti, a cărui strade
largi pavate cu pietre lungi şi albe, a cărui grădini de palmieri forma
un tablou la care se uita uimit şi adânc... I se părea că spiritul Universului
visează — el, căruia un pământ cu imperii i-e un grăunte — şi
că visul său măreţ e pentru ăst’ moment Memfis... Bolţile ferestrelor i

se arcau înalt deasupra frunţii... Bolta salei era scrisă de jur împrejur cu zodiile cerului... pe murii nalţi erau chipurile zugrăvite a regilor Egipetului.
El gândea... Ce umbre urieşeşti treceau în închipuirea sărmanului muritor care-ntr-o lume atât de măreaţă se simţea atât de mic, ca o furnică ce pluteşte pe o frunză tremurătoare pe suprafaţa Nilului...
Deodată peste fereştile înalte căzură lungi perdele roze... şi el rămase în sala întinsă într-un întuneric trandafiriu, îngreuiat de lumina lunii ce plutea asupra Egipetului. Memfis dispăru de sub picioarele lui... el rămase singur, cu gândirile lui negre... Noaptea tăcea... El se primbla pin umbra trandafirie a sălii în talerul lui negru-strălucit... apoi scoase din sân o fiolă cizelată dintr-un singur ametist, luă o cupă săpată dintr-un carniol mare, pe care o umplu cu apa sântă a Nilului... Destupă fiola şi turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă şi apa deveni încet-încet întâi galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră şi adâncă ca albăstrimea cerului.
El se uită mult în pahar şi părea că vede lucruri ciudate în metamorfozele colorilor lui... Într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan,

în fund, o muscuţă de om, c-o cârjă în mână, bătrân şi pleşuv, dormind cu picioarele-n soare şi cu capul în umbra tinzii unei biserici...
În apa roză văzu parcă un peştişor vioriu care semăna cu un tânăr frumos... în apa viorie văzu un om sinistru şi rece, cu faţa de bronz...
— Peste cinci mii de ani, şopti el surâzând... O, Rodope, Rodope!
Deschise o uşă mare şi intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur... sală fără acoperământ... deasupra, cerul cu toate oceanele de stele... în oglindă, cerul cu toate oceanele de stele... I se părea că e un greier amărât suspendat în nemărginire...
— Isis, strigă el, spre oglindă... Isis, apari!
Tabla se-nnegri şi deasupra-i apărură scrisori albe... chipuri de oameni şi animale... Palatul întreg se cutremură lin.
— A sosit ora morţii mele... zise regele, ca şi când ar fi vorbit cu el singur... aştept să-mi spui adevărul... Nu-mi zugrăvi chipuri trecă-toare... care să mă facă a crede că suntem numai pulbere...
Un râs clocoti pin toată sala...
— Ce râzi, zise regele întunecos... mie nu mi-e a râde, demone... voi adevăr, nu batjocură...
— Pulbere? răspunse un glas din oglindă cu o rece şi cruntă expresie de ironie... pulbere?... te-nşeli... ce eşti tu, rege Tlà? Un nume eşti... o umbră! Ce numeşti tu pulbere? Pulberea e ceea ce există întotdeuna... tu nu eşti decât o formă prin care pulberea trece... Ceea ce-nainte de doi ani se numea regele Tlà este atom cu atom altceva decât ceea ce azi se numeşte tot cu acelaşi nume...
— Chipul tău, Isis...
Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roşu... de acest cerc erau aninate fiinţe ca o scară... Jos, minerale în care plantele îşi duceau rădăcinile... animalele îşi duceau rădăcinile în plante, omul în animale; minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, şi pin toate aceste forme tremura cercul roşu şi făcea să joace formele negre pe firul ei roşu...
— Am înţeles...
Oglinda se auri... şi cerul se adânci în infinitul ei...
Regele se văzu iar... o clipă suspendată...

— O, Rodope! Rodope, murmură el trist. Ce am numit eu Rodope ă?î... o umbră.
Regele ieşi şi trânti uşa după sine...
Oglinda singură se-ncreţi ca suprafaţa unui lac... glasuri se certau în fundul ei ca sfada valurilor... Chicot şi plâns... ţiuit, urlet... suspin şi un glas mare începu să râdă pin tot haosul de glasuri mici...

— O, inamicul meu cel mare... spunea un glas ce umbla prin sală... Piramide şi temple, oraşe şi grădini suspendate puneţi contra pasurilor* mele... Râd de voi, regi ai pământului, râd de voi... Ce căutaţi a prinde eternitatea în nişte coji de piatră, care pentru mine sunt coji de alună... În mine, în pieire şi renaştere este eternitatea... Voi... o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer... voi vreţi să mă prindeţi pe mine... Nebuni!
Apoi se limpezi oglinda şi eternitatea din cer se uită în ea însăşi... şi se miră de frumuseţea ei.
În singurătatea pustiilor se-nălţa piramida sură cu fruntea ajungând nourii... Luna o ningea, încât părţile lovite de ea păreau de zăpadă, părţile umbrite păreau de cărbune, şi lungă, ţuguietă, gigantică, se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele îşi făcu drumul pe dunga umbrei, un punct negru mişcător, până ce veni în apropierea ei. Deschise o uşă c-o cheie de aur, o închise iar după sine... şi cu asta închisese porţile lumii după el... era singur, singur într-un mare mormânt...
El aprinse o faclă... Înăuntru se-ntindeau colonade, chipuri de zei abia lovite de lumina roşie a făcliei, a cărei raze treceau fulgerătoare pe chipurile urieşeşti şi negre de zei în umbra umedă a columnelor, încât părea că după fiece piatră, din fiece umbră sclipesc ochi siniştri, izvoare subţiri roiau de sub picioarele zeilor şi se pierdeau în pământ... din când în când flacăra roşie a făcliei, izbucnind mai tare, zvârlea dungi de lumină în deşertele hale, prin arcadele sumbre şi sure, prin columnele reci... şi nimeni, nimeni în acest lăcaş al morţii.
Deodată apăru Tlà... El zvârlise uşa mormântului după sine, între el şi lume... faţa sa mare şi palidă, ochii lui adânci şi scânteietori,

mersul său mândru, talarul negru ce-i curgea în cuăteî spălîendiădeî de umeri în jos... astfel sta aspru zugrăvit în lumina cea roşie a făcliei. Ţi-era frică să priveşti în faţa lui... al acestui singur muritor în halele mari şi deşerte a morţii... Dar mai era el viu...? Puţin era şi avea să-şi rezime capul, greu de cugetările unui imperiu, pe perina păcii eterne... Eterne? Ah, nu cuteza s-o spere.
El umbla ca-n vis... umbla pe o generaţie de oameni... un sărman visător sfărâmat de durere, doritor de moarte... El deschise repede uşa de la o treaptă ce ducea sub piramidă, luă făclia... şi adânc departe sub piramidă se vedea sticlind un plan negru şi strălucit... Parcă un ocean se mişcă mut sub piramidă... El privi în jos...
— O, lac! în curând vei cânta la capul meu cântările...
El coborî scările jos, mai jos, ca şi când s-ar fi coborât în fundul unei mine... şi-n adânca depărtare îl vedeai lângă un lac. Razele făcliei n-ajungeau departe... O parte a apei se roşi de lumină şi-n mijlocul lui se desemnau formele negre şi fantastice ale unei insule acoperite de o dumbravă...
Regele sui scările unei urne de piatră înaltă cât un palat... El aruncă făclia-n urnă... Ca şi când o domă s-ar fi aprins deodată în mijlocul nopţii adânc negre, astfel s-aprinse fluidul din vas şi ilumină toată hala mare ca o boltă a cerului de sub piramidă, lacul ce strălucea, insula cu boschete verzi, cu straturi de flori palide şi înalte, cu cărările acoperite cu nisip de argint... era o grădină frumoasă în mijlocul unui lac subteran... Numai fumul gros se-nălţa din văpaia vasului şi se spărgea sus, sus de bolta suăbîteranei.
Regele coborî iar la malul lacului... un podiş de prund, peste care apa trecuse, ducea la insulă... El mergea pe cărare... apa-i ajungea până la genunchi... mişcările lui năşteau cercuri murinde pe suprafaţa apei şi poalele mantiei ajungeau în apă. Ajunse la insulă... În lumina roşie... pin umbra neagră a arborilor, pe lângă lungile straturi de flori, el merse până ajunse în mijlocul insulei.
Pe un piedestal scund erau două sicriuri... În unul era întinsă o femeie cu chipul de ceară... rozele roşii împletite în jurul frunţii con-

El apăsă fruntea de mâinile ei unite... întuneric... o negură rece cu-
El murise cu fruntea plecată pe pieptul ei.
Flacăra urieşească mai pâlpâia în aer, de făcea să joace în razele-i

trastau cu faţa palidă şi moartă... Ochii cei mari închişi, faţa trasă şi slăbită, pleoapele-nvineţite peste ochii înfundaţi. Haina ei trecea din toate părţile peste marginile sicriului şi ajungea la pământ... Mâinile reci, transparente de albe, cu degetele lungi şi subţiri încleştate peste piept... Era un cadavru de-o spăimântătoare frumuseţă...
— O, Rodope, zise el îngenunchind la sicriu şi plecându-şi faţa plină de lacrimi la pieptul ăeiî. Cum te iubesc!... De ce-ai murit?... Nu ţi-am spus să nu mori... nu te-am rugat... copilă? Vezi tu flacăra lămpii urieşeşti... vezi tu grădina ce-ncunjură sicriul tău... vezi tu coroanele regilor atârnate de crengile acestor arbori?... O, de le-ai vedea... de-ai putea să deschizi ochii tăi cei mari, să mă priveşti până ce voi muri lângă tine... căci voi muri-n curând... Rodope! Te urmez în noaptea de unde nu-i reîntoarcere... Cerul cu stelele lui, Nilul cu eternele-i unde... divina Memfis... generaţii vor plânge... şi eu mor... mor, căci ai murit tu, palidul meu copil... copilul meu... al meu*...
prinse creierii lui, i se părea că Rodope îl cheamă din depărtare, făcându-i semne c-un ramur de finic... el simţea că bătăile inimii i se răresc... simţea storcându-i-se viaţa din sân... simţea că... nimic... nimic. roşii, să dispară şi reapară fantastic toată lumea suăbîteranei... apoi se stinse, şi un întuneric adânc, fără întindere, mut, domni peste sfârşitul unui om.
Era ca şi când toată măreţia trecuse ca un vis iluminat de-un fulger pe dinaintea ochilor şi nu rămăsese decât un întuneric asemenea celuia din somnul fără de vis, un întuneric fără spaţiu şi fără timp.
***Nu-l lăsa! Sfrrr! După el, băieţi!... Hahaha... Şi copiii desculţi, cu pălăriile lor mari, fugeau de le pocneau călcâiele după un cerşitor bătrân şi trenţăros, cu faţa speriată şi cu barba zburlită.
Azvârleau pietre după el... şi el plângea, sărmanul idiot, şi striga din toate puterile:

risipiră ca un stol de vrăbii...

— Cucurigu!...
Un franciscan tânăr şi palid trecu pe lângă el... el s-aruncă la picioarele lui şi-ncepu să-i sărute poalele rasei şi-şi ridică mâinile plângând spre el...
— Copii răutăcioşi şi fără de milă!... strigă franciscanul c-o voce tare şi sonoră, nu vi-i ruşine să chinuiţi un biet idiot... un cerşitor... nu vedeţi cum plânge, nu vedeţi cum îşi ridică mâinile uscatăeî de bătrâneţe... o! blestemul lui D-zeu are să cadă pe voi!...
— Cucurigu! strigă bătrânul răguşit şi tremurând de spaimă.
Copiii speriaţi holbară ochii lor cuminţi la franciscanul palid şi se
Franciscanul ridică pe bătrân de la pământ şi-l duse spre tinda unei zidiri mari, îl culcă binişor, puindu-i drept căpătâi sacul său... puse mâna lui frumoasă pe inima bietului idiot, care se spărgea bătând de spaimă şi-ngrozire şi şezu lângă el până ce simţi c-a adormit... Îi puse o pâine albă alături cu capul şi-apoi se depărtă suspinând... o lacrimă mare-i strălucea ochiul frumosului călugăr.
Era vechea zidire de piatră cubică a sfatului orăşenesc din Sevilla unde-l depusese pe bietul cerşitor. Cerul cu întunecatul lui azur şi cu soarele-i arzător se destindea asupra oraşului vechi, stradele cele strâmte erau mai deşerte, ăeraî o căldură moleşitoare şi nesuferită care-nfierbânta pietrele pavajului, nisipul şi murii şi care făcuse ca la orice fereastră să fie lăsată perdeaua... astfel încât părea un oraş orb şi nelocuit, aşa nu se vedea nici o fiinţă pe strade şi pe pieţe. Cer-

şetorul dormea cu capul în umbra murilor... adică cine ştie dacă dormea numai... Umbra uscată a murilor caselor, lenea cea călduroasă a zilei, nici o mişcare, nici un glas... ce fel murise toţi oamenii în acest oraş sau dormeau... căci tot strigătul de mai înainte n-a fost decât o întrerupere a unei lungi şi constante tăceri.
Bietul cerşetor adormise... Ce vise ciudate avea... I se părea că corpul lui întreg e ceva ce se poate întinde şi contrage şi poate lua orice formă din lume... I se părea mai întâi că i se umflă capul din ce în ce şi el devine un bătrân ghebos, gras şi glumeţ... orăiî că acuşi se usucă
Mihai Eminescu
“Aha! gândi el, îmi cresc tuleii”...
— Frumos bătrân, zise unul, pare că e un împărat răsărit din
230
ca ţârul şi devine un om lung, cu ochii clipitori şi mici, îmbrăcat în straie lungi negre... orăiî că i se umflă corpul şi i se subţiază picioarele, de pare un sac de făină pus pe două fuse subţiri... Apoi simţi că se contrage repede, repede şi devine un grăunte mic în mijlocul unui gălbenuş de ou... Prin albuş el vede numai de jur împrejur coaja oului şi ăseî zvârcoleşte ca o furnicuţă în centrul lui... şi tot creşte, creşte, pare că-i înghimpă ceva umerii...
Apoi se simţi din ce în ce crescând, acu aripile i-erau mari... era cucoş. Cucurigu! strigă el, primblându-se într-o ogradă deşartă sub un gard, peste nişte bulgări de piatră şi prin glod, în care-i rămânea urmele labelor ca o scrisoare de zodii... Cucurigu... Dar nu-i era bine...Îi era greu capul... creasta i-atârna în jos, ochii lui cei rotunzi ca două altiţe de oţel erau păinjeniţi... el îşi plecă capul şi-l ascunse sub aripă... îşi ridică un picior şi adormi... Dar într-un par era o cioară care tot striga: crrr! tlà! tlà! tlà! crrr... Sunetele astea-l urmăreau în somn... până ce simţi că nu simte nimic... părea că o tabla neagărîă* se-ntinde naintea ochilor lui, apoi încetă şi asta... apoi i se păru lui că e un punct negru, mic, care totuna* se contrage mereu, până ce n-a rămas din el... nimic. Înspre sară oraşul începu să-nvie... Treceau oameni cu pasul încet pe lângă el şi i se uitau curioşi în faţă... “A murit bietul Baltazar!” gândeau ei... Veni un consilier al oraşului, gândi şi el c-a murit... Nu se găsi nici un popă să-l îngroape... “El fusese îndrăcit, ziceau ei, cum să binecuvântăm cadavrul unui îndrăcit”...
Doi oameni săraci se găsiră care să-l îngroape pentru câţiva reis din casa comunală. Îi săpară groapa într-un colţ de cimitir. Sara, pe lună, veniră cu două scânduri bătute în cuie una de alta... Îl puseră pe ele şi se uitară şi ei cam aşa cum se uită omul la mort... este totdeauna o simţire, nu de compătimire, dar de deşert sufletesc cea din faţa unui cadavru...
poveşti... Pletele sure cad grele la pământ... capul mare şi greu, căci morţii sunt grei...
Proze postume
— Hai dar!
231
— Ah! zise cellalt... ce mai gândeşti şi tu?... N-avem noi destule de gândit, ca să ne pierdem acuma vremea cu privirea unui mort. Pe scânduri şi hai!
Ajunseră curând afară de oraş, la ţintirimul cu murii lui albi şi lungi, ce păreau unşi cu var de lumina lunii... trecură peste pragul portiţei negre, s-apropiară de mormânt, lângă care fumega încă lutul proaspăt. În fundul mormântului umed erau aşezate paie... Ei îl răsturnară pe bătrân de pe scândură cu faţa în jos, pe paie... aruncară înc-un braţ de paie peste el... şi începură a arunca pământ peste el...
— E târziu, Boromeo, zise unul, hai şi ne-om duce acasă... Mâine om veni de om umple mormântul... Am aruncat destul pentru ca să nu fie descoperit...
Luară lopeţile de-a umere şi, în noaptea cea clară, ieşiră şoptind

şi povestind încet din cimitir*... Crucile albite se uitau în lună, florile de pe morminte foşneau mişcate de-o suflare lină, murii cei albi, ce se ridicau peste câmpia crucilor şi a mormintelor, luna, ce trecea atât de palidă şi dureroasă... şi, de departe, oraşul, cu conturele lui fantastice, cu case şi turnuri, cu ferestele-i mute ce ascundeau mistere, şi peste toate un linţoliu transparent de lumină albă... Numai un brotăcel trezit în iarbă sărea cu picioruşele distinse... “Tlà, tlà”, ţipa el în lună şi trezi un ţânţar ce adormise* pe pieliţa lui cu: Bzzz! Tlà! Acest duo solitar nu era întrerupt de nimic... numai în urechea mortului suna un greier parecă... El auzea parecă acel greier, dar nu gândea nimic... Şi greierul subţia glasul, de părea tremuratul glas a unei coarde de aur mişcate şi tremurânde, şi lui îi veni acum clar ideea aur în minte... Aur, aur... sunetul creştea nu în mintea, ci în inima lui. Din ce ăîn ceî mintea i se ilumina... i se părea că lada de creieri* este o sală frumoasă plină de flori şi oglinzi, dar fără lumină încă... o muzică înceată trecu prin sală, ciudată şi dulce, şi el simţea fiinţe trecând prin sală, fete în haine albe... cu suflarea lor caldă şi cu pieptul plin, şi bărbaţi strângându-le de mâini şi şoptindu-le de amor... Era o lume de semiîntunerec şi mezzavoce. O candelă ardea în mijlocul

“Cine sunt eu?” fu cea întâi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui

sălii a cărei lumină creştea din ce în ce, din un punct ca vârful unui ac într-un licurici, din licurici într-o flamă subţire şi albastră, şi cu cât flama creştea, cu atât vocile s-auzeau mai tare, tot mai tare... până ce deodată ăînî sala iluminată* şi plină de un aer de diamaănît... el auzi râsuri tari, zgomotoase, glume, vorbe, joc... un zgomot ca-ntr-o sală de bal... Şi văzu că toate sunt propriile lui închipuiri, clare can-tr-un vis limpede... El se simţea apăsat... dete paiele şi lutul de pe faţă şi se trezi într-o groapă adâncă — fără să ştie cum, fără să ştie cine-i el, şi deasupra frunţii lui cu închipuiri senine plutea sus, sus în cer, luna cea plină.

era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii şi pline de viaţă... el avea o lume gata în capul lui, de a cărei izvoare nu-şi putea da socoteală... Se găsea cuminte... şi... memoria, memoria era ceea ce-i lipsea... El închise ochii, ca să rămâie în întuneric şi ca, ne’nfluenţat de lumea de dinafară, să cutreiere câmpul aducerii lui aminte... Era ca un orizont negru şi fără de sfârşit... nimic, nimic... numai prezent avea... trecut defel... sau unul atât de tenebros încât nu vedea nimic pe el... departe, departe... ca şi când într-o noapte neagră ca lumina din sticla cu cerneală... ai vedea undeva un foc arzând... Cer înnorat şi negru... pământul şi noaptea de nu-ţi poţi vedea mâna cu degetele răşchiete dinaintea ochilor... departe parecă vedea în noaptea plină* a sufletului lui o antică coroană de rege.

“Ah! gândi... mă tem să nu-nnebunesc iar... căci, cum văd, ceea ce am acuma... mintea... n-am avut-o-ntotdeauna... trebuie s-o fi pierdut odată.”

El ieşi din mormânt după ce tocmise la loc paiele şi pământul, ca să nu se cunoască că el a ieşit din mormânt, şi-ncepu să meargă încet prin cimitir... Ajunse lângă mur... îl sări... şi-ncepu să meargă spre oraş... Ajunse într-o ulicioară strâmtă, de a căreia amândouă laturile se-nălţau case negre şi lungi cu ferestrele rotunde... Un turn de biserică lung, cu piatra lui mucigăită, acoperit cu olane negrite de vreme, cu fereşti risipite* şi oarbe, cu o uşă masivă şi veche de stejar, ferecată

c-o cruce de spijă lucrată în mii de podoabe şi flori... El deschise c-o

cheie mare şi ruginită poarta, sui scările înguste în sus şi intră într-o cămară nalt boltită în mijlocul căreia se afla o masă de piatră sură şi un scaun vechi, a cărui îmbrăcăminte de piele era toată ferfeniţită...

Numai luna se uita sperioasă prin fereasta veche, năruită* şi fără obloane, care semăna mai mult cu o găvăună de piatră de la o vizunie.
Bătrânul sur se uita uimit la lucrurile ce-l încunjurau... un pas instinctiv îl dusese în această vizunie... el găsise cheia la sine... Un dulap vechi de lemn mohorât, lucrat cu fel de fel de sculpturi, era pe jumătate deschis, o candelă de sticlă roşie-închisă vărsa raze slabe de rubin în cămara pustie... el deschise dulapul... scoase un pergament vechi şi-l desfăşură dinaintea lui... Era o cartă a Spaniei. În un loc al ei era mânjită cu coloare galbenă ca aurul... El s-apropie de fereastă şi se uită mult la locul mânjit.
— Hm! da, da! aici trebuie să fie visul vieţii mele...
Şi, ca şi când s-ar fi speriat de neîngrijirea cu care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui şi-l închise iute c-o cheiţă de oţel... Apoi începu să se primble prin cămară... O oală de flori numai cu pământ era într-un colţ... El turnă pământul afară... sub el erau monede de aur... C-un fel de aviditate el legă banii într-o treanţă veche şi-i puse în sân... Toate ce făcea i se păreau fireşti şi totuşi dacă s-ar fi întrebat de ce le face nu şi-ar fi putut da socoteală... Avea instinctul neconştiu a unui animal, care face tot ce-i de trebuinţă fără să ştie spre ce scop.
El îşi tunse barba şi părul c-un foarfece ruginit... deschise ăoî ladă seculară şi mohorâtă... scoase din ea haine frumoase de catifea şi se schimbă în ele... Scoase o oglindă din ladă şi se admiră în ea... găsi un şip vioriu plin de mireasmă şi-şi stropi hainele cu ea... şi când ieşi din turnul vechi, cu pălăria lui cu şnur de aur... cu bumbii lui de pietre scumpe, cu inele de diamant pe degete, părea un gentilom bătrân şi bogat...
Merse în faţa unui palat vechi, zidit într-un frumos stil maur, înaintea căruia se-ntindea o grădină de pomi în floare, înconjurată
Mihai Eminescu
— Te iubesc, Señora, zise el c-un ton sec şi scurt... dar nu voi să te
— Cum, d-le marchiz... d-ta renunţi la...

de un grilaăjî de fier cu vârfuri aurite... În bolta porţii sună un clopot... I se deschise, portarul se plecă până la pământ înaintea lui... El trecu pe o cărare lungă în urma unei alei de castani, ajunse la scările nalte acoperite de un baldachin suspendat pe columne în forma lujerilor de crin, intră înăuntru... Sui repede scările acoperite c-un covor moale... intră într-o sală splendidă... a cărei tablouri pe pereţi se zugrăveau şters şi neclar în semiîntunericul luminii de lună. Pe-un jeţ lângă fereastă şedea o fată naltă şi palidă, care la intrarea lui îşi întoarse uimită* capul... El s-apropie de ea...
— Voi sunteţi, Signor? zise ea încet... şedeţi în faţa mea... am să vă istorisesc multe...
Ochii ei mari şi întunecaţi purtau în ei o durere fără de lacrimi... Uscăciunea lor teribilă trăda disperarea.
— Vorbeşte, copila mea.
— Signore... familia mea m-a destinat să vă fiu soţie... şi trebuiesc s-o fiu, căci nu am nici o putere de rezistenţă... Dar nu vă pot iubi... Iubesc un tânăr cavaler, tânăr şi frumos, şi voi sunteţi bătrân... Însă de când v-am văzut, marchize, mi s-a părut că aveţi un caracter nobil, că nu veţi voi ăsăî mă sacrific unui maritagiu care nu vă va ferici şi care pe mine mă va despera...
nefericesc... Dar prezenţa d-tale ar fi în stare de-a mă face egoist, căci eşti atât de frumoasă... Señora, renunţ la mâna d-tale cu o condiţie numai... foarte uşoară de-mplinit, se-nţelege... Trebuie să mă concediaţ i chiar în astă sară... Să-mi puie caii la trăsură... plec... Aveţi bunătatea de a-mi da condei şi hârtie, ca să scriu renunţarea mea... chemaţi pe părintele şi pe vărul d-voasră, ca să servească de martori... căci doresc ca să fii fericită...

Fata, roşie de bucurie, ieşi, ordonă să i se gătească trăsura de drum, aduse pe tatăl şi pe văru-său...
— Aide, conte! să nu pierdem vorba-n zadar. Ai voit să-ţi nefericeşti copila, şi eu nu voi ca bogăţia mea să fie cauză la aceasta... Ştiu că

Notarul fu adus iute.

eşti sărac, conte... dăruiesc deci drept zestre miresei la care renunţ jumătate din averea mea... Puteţi chema un notar...
Marchizul dictă actul de donaţiune... Contele-i strânse mâna cu ochii plini de lacrimi... fata şi vărul ei îngenunchease-nainte-i sărutâ ndu-i mâinile... el îi binecuvântă şi ieşi repede. Trăsura era gata, caii sforăiau în hamurile lor... El se întoarse repede, intră într-o odaie slab iluminată unde dormea în pat un bătrân care, trăsură cu trăsură, era el. Haine ca ale lui erau aşezate pe scaun... bătrânul visa adânc... “Da, da! zicea el pin somn... nu vă uimiţi... renunţ la mâna donei Ana... îi dăruiesc jumătate din averea mea”.
— Visează ceea ce eu am făcut, zise el încet. Cu atât mai bine... cu atât mai bine...
Coborî, se sui în trăsură, care ieşi din curte şi-ncepu să zboare pe stradele lungi, apoi ieşi în câmp pe drumul de ţară... Părea câmpia o pânzărie întinsă şi verde presărată cu buchete de flori felurite... Astfel merseră până cam la două după miezul nopţii...
Un castel vechi c-o grădină părăginită se-nălţa pe o coastă de deal... Părea mai mult o grămadă de pietre decât o zidire, cu murii ei risipiţi, cu copacii uscaţi, pe a căror tulpină creştea generaţii tinere de arbori noi şi subţiri... Era un parc cu o pădure veche, unde pe ruinele copacilor vechi şi putrezi cresc cei noi şi tineri... Trăsura intră în curtea plină de ierbărie şi de huci sălbăticit, ajunse la scări... el îi dete drumul şi intră în înaltele şi surele hale ale castelului, cu pereţii reci de piatră patrată, cu mobile antice şi veştede, cu tablouri şterse şi mohorâte, în cadruri de lemn negru... Astfel umbla bătrânul, c-o lumânare de ceară într-un sfeşnic de argint, prin toate odăile largi şi deşerte, şi ăcaî vise din bătrâni îl încunjurau acele portrete care, serioase în cadrele lor, se uitau parecă la el...
El ajunse într-o cămară naltă şi fără fereşti... Afară de uşa pe care intrase nu mai era o alta... El închise acea uşă după sine, trase, pe dinăuntru, un drug de fier peste ea... s-apropie de un perete de piatră pătrată şi împinse într-un loc cu mâna... Peretele de piatră se-ntoarse

ca-ntr-o ţâţână... el ţuşni iute cu lumânarea pin crăpătura deschisă şi se trezi, cu lumânarea-n mână, asupra unei scări ce ducea în jos... El întoarse peretele la loc... şi coborî scările ce sunau tâmpit sub paşi... un aer bolnav îi îngreuia pieptul... Ajunse în o suăbîterană mare... De jur împrejur erau boltiri în muri în care erau statui de piatră... chipuri de cavaleri îmbrăcaţi în fier... ce se uitau cu ochii lor reci de piatră la el... O manta era spânzurată-ntr-un cui... într-un colţ era o bute aşezată pe tălpi, de mult putrezite, şi o cupă de argint alături de ea...
El scoase cepul de la bute... Nu curgea nimic... Desigur că cămaşa prinsă asupra vinului era foarte groasă. El băgă spada în bute şi ţinu cupa... Un vin ca chihlimbarul, transparent... mirositor curse din bute... El o astupă, îşi apropie buzele de acel lichid vechi... şi bău paharul întreg. I se cutremură corpul de plăcere... Părea că chipurile de piatră începeau a se legăna pe piedestalele lor balanţând cu mâinile, apoi el se culcă pe manta la pământ ca să privească... Stanurile de piatră se coborâră şi-ncepură a juca în pivniţă, şi sub greoaiele lor tălpi de granit urla cerul suăbîteranei... Mai stângaci decât urşii se-nvârteau ţopăind şi strigau şi se certau... Hopp! hopp, zupp, zupp! Şi-şi legănau taliile lor ţepene, şi-şi mişcau picioarele lor, şi ochii lor de piatră se-nvârteau uscaţi şi morţi în încoifatele lor capete...

— Să trăiască Almanzor, striga unul.
— Să trăiască, răsunară suăbîteranele...
Părea c-o mie de glasuri răspund la exclamarea lui, simţeai că eşti într-un labirint de suăbîterane la care aceasta era numai tinda... Ropotul înfricoşat al cavalerilor de piatră, strigătele lor sălbatece, turbarea lor înfiorătoare îl făcea pe bătrân să se-nfăşure-n mantaua lui...
El nu zicea nimic... dar ei nici observau prezenţa unui om viu... Părea că el e mort sau că nu e defel şi numai ei sunt.
Apoi vorbele lor deveniră din ce în ce mai încete, mărunte, ţăndărite... ei povesteau de păreai a auzi glasuri de babe noaptea pe prispă... poveşti în care se desfăşura înaintea sufletului auditorilor toată istoria cavalerismului Spaniei... şi tot mai molcom, mai molcom auzea bătrânul glasurile lor şoptitoare, până ce nu mai auzi nimic...
El adormise.

A doua zi se sculă, lumânarea mai era un muc numai în sfeşnicul cel de argint ce ardea abia... El găsi pe masă o legătură de chei şi, topite, multe ămucuriî de lumânări de ceară galbenă... Aprinse unul de mucul ce era să se stingă, luă cheile şi deschise o uşă ce ducea într-o suterană alăturată. Ţinea lumina în aer cu braţul distins... Lăzi cu grămezi de argint erau în colţurile acestei suăbîterane fără vo răsuflătoare... Argint, argint... el merse mai departe... Deschise o altă uşă... Lăzi de aur grămădit licureau slab în lumina cea roşietică a făcliei de ceară. El s-apropie... Erau monete foarte vechi, din cele mai deosebite vremuri. Unele bătute de romani încă, altele de mai încoace, însă toate vechi... El merse înainte... deschise o altă uşă şi acolo găsi mici sicrie, pe poliţe de fier, pline de pietre scumpe. Diamante întruna, rubine şi smaragde într-alta... şi o ladă plină de cele mai frumoase mărgăritare... Atotputernicia omenească era strânsăă-nî suăbîterană...
Mai deschise o uşă şi... şi găsi un sicriu acoperit c-o pânză albă... El dete pânza într-o parte. O ţeastă goală cu gura rânjită se strâmba parecă la el...
“Ce te strâmbi, gândi el mânios... Ca şi când eu nu ştiu că ăsta-i sfârşitul omnipotenţei omeneşti?”
Simţiri întunecate îi turburau pieptul... O imensitate de dorinţe îi mişca inima şi toate... toate realizabile.
— Ah, zise el încet... lume, am prins colţul fericirii în mână... Am aur, şi de-aş zice de o mie de ori aur, n-aş şti încă bogăţia ce o am în puterea mea... Şi ce nu poţi cumpăra cu acest metal strălucit, în care toţi demonii lumii trăiesc... Tot, tot! Mărire, renume, coroane chiar... plăceri... şi ceea ce plăteşte mai mult... dreptul şi putinţa de-a dispreţui lumea întreagă...
Ce costă inocenţa unei copile? pot întreba eu, ce, iubirea unei mame pentru copilul ei ucis, ce, onoarea unui tată, ofilită prin ofilirea fiicei sale... mi s-ar şopti sume mari... mari pentru ei, nu pentru mine... Ce costă absoluţiunea bisericii pentru crimă... o sumă mare, dar o sumă... Ce costă mila lui Dumnezeu... s-o scoatem la vânzare...
Ce, îndulcirea diavolului, ce, iubirea poporului, ce, gloria, ce costă

opera unui geniu, cu care să-mi eternizez numele meu... Toate, toate sunt de vânzare... El râse crunt. Ecoul boltelor răspundea cu clocot la râsul lui cumplit, şi craniul cel mort parcă rânji din sicriu... Iată-mă dar în vârful lucrurilor omeneşti... Ce aş fi eu fără tine, metal rece şi mort? Un cerşitor pe stradele Sevillei... Ce sunt cu tine?... Tot ce voi... Ce este în tine?... Nu pot afla un răspuns din sunetul tău... Ce este în tine? Este amor? Nu. Unde-i?... E amiciţie, mărire, geniu. Nu... căci nu-l văd... Şi totuşi este tot... tot...
În vremea asta marchizul Alvarez se trezise dimineaţa în casa contelui, după ce avuse un vis ciudat pe care, se-nţelege, nici în minte nu-i venea să-l realizeze. El intră în sala unde era adunată toată familia

la dejun.
– A, marchize, dar tânăr mai eşti!... Când pustia ai venit atât de repede de la ţară... dar, în sfârşit, cu toate astea ne oferi numai ocazia de a-ţi mulţumi din nou pentru generoasa d-tale donaţiune ce-ai făcut-o asară... Eşti superb, marchize...
– Eu?
– Bine... Ce fel... te faci că nu-ţi aduci aminte...ă?î
– Eu am visat asta, dar n-am făcut-o... Nici prin minte nu-mi trece...
Îi aduseră documentul.
El se uită netot pe el:
– Iscălitura mea, fără contestare, dar e falsă...
– Ce fel falsă?
– Eu n-am renunţat la mâna Doñei Ana, nici i-am donat ceva...
– Dar asară... adu-ţi aminte, marchize...
– Eei... dar eu nu sunt nebun, d-le conte... Vreţi să vă bateţi joc de un om în toate minţile. Caii mei... voi să plec!... Voi să văd unde veţi ajunge cu donaţiunea d-voastre.
– Ce cai, zise portarul privindu-l din creştet până în tălpi. Trăsura şi caii nu-ţi sunt aici, d-le marchiz... ieri ai plecat cu ei la ţară...
Marchizul se cruci...
– Eu? eu am plecat la ţară...

– Da, da, da! D-ta, cine altul...
– Bine, frate... eu am visat...
– Ai visat realitatea, marchize...
– Aduceţi-mi trăsura de poştă... voi să mă duc... În urmă cineva o fi luat în posesie şi castelul meu sub numele şi figura... Nu are nici o valoare actul de dar, conte... M-oi reîntoarce ş-apoi voi vorbi... Sunt lunatec doar... nu mai pricep nimic...
El plecă la ţară...
Trăsură şi servitorii venise cu el de cu sară acolo... Se mirară când îl văzură apărând într-un al doilea exemplar.
– Am venit eu asară cu voi la ţară?
– Venit, marchize...
El sui iute scările... intră în apartamente... Găsi portofoliul lui propriu pe masă, pe care ştia că-l avuse în oraş... “D-zeu cu mine! gândi el. Ce-nsemnează asta?...” Căută urme de om strein prin toate odăile... Nimic... Ajunse doar la uşa apartamentului din urmă. Ah! aceea era închisă de o sută de ani. Broască ruginită... Apoi se cunoştea că nu umblase nimenea...
Toată ziua aceste cugetări nu-i putură ieşi din minte...
Sara, după ce închise uşa după sine, se puse-n dreptul oglinzii şi privi lung la el însuşi... ca să vadă de-i el ori de nu mai e el... El începu să ameninţe cu degetul chipul din oglindă, râzând şi strâmbându-se... “Ha! blestematule! mă persecutezi, ai? faci sinete în locul meu... mă bagi în datorii, hoţule?...” Chipul din oglindă ameninţa şi el cu degetul, dar parecă se uita serios şi parecă strâmbăturile lui erau de nebun... “Ce-i asta, gândi marchizul speriat... Eu râd, şi el se uită serios la mine!...” El râse tare ca să se încredinţeze că chipul din oglindă e umbra lui... şi chipul râdea... dar cum... D-zeul meu! Un râs satanic, nebun...
– Oh! Oh! strigă marchizul, aici e mai mult decât umbra mea...
Apucă o spadă lungă şi-ncepu să manevreze pe lângă oglindă. Şi chipul manevra c-o spadă... “Ieşi dar, zise el vânăt de turbare, ieşi, umbră, să mă lupt cu tine... Să vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu...”

El căzu străpuns drept în inimă... şi umbra din oglindă începu a

Oglinda se-ntoarse-n ţâţâni şi un chip uscat ce era marchizul însuşi într-un al doilea exemplar se arătă dintr-un gang înfundat în muri...

Spadele lor se-ncrucişară... amândoi suri... amândoi serioşi şi tăcuţi... Trăsură cu trăsură acelaşi om ce se lupta cu el însuşi... Dac-ar fi căzut unul din ei... n-ai fi ştiut care a căzut... Se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieşit din oglindă.
râde... Apoi luă cadavrul... îl aruncă după oglindă... o repezi la loc ca pe-o uşă... şterse sabia de sânge şi se puse pe jeţul unde cel mort şezuse c-un cart de oră-nainte...
A doua zi sosi o scrisoare de la contele, în care acesta-i reproşa modul cum se joacă cu familia lui şi-i trimise actul de donaţiune-ndărăt.
Noul marchiz scrise următorul bilet către Doña Ana:
Iubită Doña,
Sunt, cum ştiţi, un om bătrân şi ciudat. Nu-mi plac mulţumirile, asigurările de amiciţie şi toate aceste forme goale sub care adesea nu s-ascunde nici o simţire... N-am voit a vă face bine ca să-mi fiţi mulţumitoare,
ci, simplu, pentru că mi-a plăcut a face. Pentru a mă sustrage de la toate mulţumirile ce îmi sunt atât de neplăcute am făcut acel mic scandal. Vă trimit actul de donaţiune-napoi... El stă şi e valabil...
B i l b a o
Avea în mână cheia voinţei omeneşti, putea să producă orice miş-
care i-ar fi plăcut. Bucurie, invidie, durere, iubire, ură... “Va să zică te am în mână, chintesenţă a mişcărilor istoriei... avere. Tu, reprezentant al puterilor omeneşti şi al puterilor naturii subjugate, atârni de tremurul mâinii mele, atârni de închipuirile capului meu, de dorinţele inimii mele... Aide, poeţi, descrieţi luna, învăţaţi, descoperiţi izvoarele gândirii, eu le am toate în acest sunet al aurului... Tot ce căutaţi, tot ce nu puteţi avea, eu pot... Dar vor fi minciuni... Ce e adevărul ă?î”
Curând el avu cel mai frumos palat în Madrid... curând saloanele marchizului erau împopulate de lumea cea mai elegantă a ţării... princesele frumoase, auzind de acea fabuloasă avere, voiau a pune mâna
Proze postume
— Ella! zise el lin, mă poţi tu iubi... mă iubeşti tu?
— De mult, de mult! şopti ea abia auzit.
— Tu minţi!
— Mint? Ce m-ar fi făcut să mint?
241
pe acea nemărginire de probabilităţi ce aurul ascunde în el... Aurul însemna castele asupra plângerii eterne a mării, grădinăiî de***... cântec de arfă, amanţi frumoşi... Şi doar acest aur nu costa decât ocheade înfocate şi adânci, surâsurile voluptoase a buzelor coapte de tinereţe... undoirea delicioasă a evantaiului în limba mistică a amorului... De ce nu? De ce nu?... Scrisorele parfumate umpleau buchetele marchizului, întinerit de atâta prevenire...
Şi ce frumoasă era Ella...! Ella avea frunte de marmură, cu părul de aur cenuşiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase... gândeai că universul înstelat se uită asupra pământului numai de dragul ochilor ei. Şi mâinile ei de crin şi umerii ei de zăpadă... Un poem... şi totdeauna când trecea pe lângă el... surâdea... Inima lui întinerea la vederea ăeiî... ş-apoi era atât de gingaşă... gândirile ei părea c-o leagănă cum aerul mişcat leagănă o trestie... Astfel apărea în hainele-i lungi şi albe... un înger al cerului, cu cununa ei de roze... Şi când privea el bogăţia lui i se părea că sufletu-i fusese o comoară întunecată unde aurul şi mărgăritarele zăceau în întuneric şi că o rază de amor, intrând într-acea inimă, ar face să strălucească florile de metal în toată splendoarea şi toată conştiinţa puterii lor... O, Ella! raiul îl puteai visa cu ea... În căldura arzătoare ce acoperea c-o pânzărie diafană câmpiile cu flori, ce desparte oştile norilor, ce lustruieşte oglinzile mării eterne, el se visa umblând cu ea de braţ... şi sufletul ei îi ghicea cugetările... Şi de câte ori trecea pe lângă ea... buzele ei murmurau încet, cu amoră?î... captiăvaîre*?... ah! cine ar fi putut-o şti?

Odată, după sfârşitul unui bal, ea şedea pe un colţ de sofă... el s-apropie de ea... Ochii ei cei mari străluceau de dulci lumini... pieptul ei se mişca de bătăile inimii... El îngenunche la picioarele-i.
— Poate că stai sub influenţa magică a averii mele... N-o am... Tot ce am este un milion... Restul s-a risipit de mult. Ei bine... Sunt un

om ciudat... Îţi dau jumătate din acest milion ca să te pun în libertatea de-a decide asupra inimii tale. Dacă, avută,... ţi-ai fi aruncat ochii asupra unui om mai asemenea ţie-n vârstă... spune-o...
Ochii ei fulgerară de indignaţie.
— Ah... cum poţi crede cum că aur, cum că numai interes poate mişca inima mea... Nu, nu! Sunt în stare de-a renunţa... dar te voi iubi în veci... Sunt în stare, speriată de această inimă crudă, să fug de prezenţa d-tale... dar nu sunt în stare să te uit...
— Ella, toată averea mea... milionul întreg... iată-l în acest portofoliu... E-nsoţit de un act formal de dăruire... Îl pun pe masă... mă duc... Nu voi ca prezenţa mea să te facă să roşeşti... Nimic... nimeni în lume nu va şti izvorul bogăţiei tale viitoare... Pură ca un angel, bogată, vei putea să alegi ce vrei...
— O, zise ea plângând, nu s-aseamănă nimic cu această răceală şi cruzime de inimă...
El ieşi... Ea rămase-n faţa portofoliului deschis... Mâinile ei tremurau, ochii îi străluceau c-o lumină avară... Ea băgă portofoliul în sân... Ieşi...
Marchizul reintră în odaie.
— S-a dus, zise el încet... O, aur... totuşi nu poţi orice. Părerea amorului doar... Amorul nu!... Să vedem amiciţia... Mâine oraşul va şti că sunt un cerşetor... Un cerşetor bătrân înamorat de chipul unui angel...
A doua zi îi veniră o mulţime de scrisori... femeile-şi cereau înapoi biletele lor de amor... Amicii se scuzară că nu mai pot avea onoarea etc., etc. ...O istorie veche se desfăşură înaintea ochilor lui... Amicii-i deveneau inamici, linguşitorii-l batjocoreau... femeile-l găseau urât şi prost... Întunericul cuprinse sufletul lui...
“Părere, părere... Gândeam a căpăta cu aur un lucru adevărat... o... recunoştinţă... o... iubire... Nimic, decât părerea acestora... Cerşetorul se va bucura c-am căzut... găseşte o satisfacere, o mângâiere pentru durerea lui văzând un om avut căzând alături cu el... Cei bogaţi

se vor bucura că văd rivalul ce le cumpără plăcerile că le-a lăsat câmp liber... că femeile şi vinurile s-au ieftinit... pentru că nimeni nu le mai plăteşte aşa de scump... nimeni nu mai pune o măsură mare asupra valorii acestor lucruri... “
El nu dormi multe nopţi... era însetat de iubire, şi cu aurul pierit dispăruse toate visurile de fericire...
— Le-am plătit ca să mă mintă... Aurul e izvorul făţăriei ş-a minciunii... nimic adevărat. O, amor, amor, şopti el adormind...
Simţea iar nebunia cuprinzându-i sufletul... simţea iar sufletul contrăgându-i-se***... că o noapte întinsă îi învăleşte simţirea şi cugetarea, că lumea încetează împrejurul lui... şi în somnul lui mortuar parcă mai simte, ca un sunet de vioară subţire şi dulce, vorba: amor... apoi nu simţi nimic... nimic...
În mijlocul paraclisului negru şi nalt era zidit catafalcul îngreuiet de un sicriu şi asupra întregului era aruncat un linţoliu de catifea neagră cusut cu stele de aur... În noaptea solitară arde o singură făclie... nici un preot nu murmură cu glasul mărunt* rugăciunile morţilor, numai câte-o rază se fură asupra înălţării mortuare şi din formele ce transpar cunoşti că sub linţoliu e un cadavru...
Deodată o uşă ădeî spijă se deschide şi ăapareî un înalt chip de femeie. Rochia ei neagră foşneşte uscat asupra pietrelor bisericii, un

fin văl de dantelă îi acopere faţa palidă... un bătrân o urmează, cu mina servilă.
— El este dar...? Ah! copilul meu... astfel se sfârşeşte o viaţă de om... astfel?
— Ah! princesă, zise bătrânul... cum poate cineva cu spiritul vostru să se-namoreze de un om fără inimă, care despreţuia femeile, căruia moartea-i părea o mântuire... O femeie, doamnă, n-ar fi putut să cuprindă inima acestui om superstiţios, mândru, sărac... al acestui nebun, c-un cuvânt...
— Pentru că inima virgină nu cunoaşte amorul...
Ea ridică colţul linţoliulăuiî şi descoperi un frumos cap de marmură-nvineţită, un surâs de o nespusă beatitudine era pe buzele ăluiî...

— O, Angelo! zise încet, ai ştiut tu ce-i amorul, ca să-l dispreţuieşti...? Ţi-a mângâiat vodată urechea acelea dulci şi întunecoase flori ale nopţii, vorbele de iubire, dezmierdările unei femei... a bătut vodată la fruntea ta acele bătăi line, sărutările, pe care o gură umedă de femeie să le bată spre a afla care gândiri sunt acasă... ale amorului, ale dorinţei, ale durerii?... Ah! sărmană frunte solitară, te acopăr cu flori... dormi! dormi!
Ea pusese mâinile pe fruntea albă şi moartă... El surâdea în sicriul lui cu zâmbetu-i mort şi sfânt!...
Un sarcasm învioşă buzele bătrânului c-un surâs rece şi sceptic...
“De-ar fi viu, l-ar omorî... gândi el, i-ar fi o jucărie de ăoî zi... Dar ceea ce nu se poate câştiga... un om mort deja..., o inimă neatinsă, sfântă, de care moartea a avut milă în cazul de faţă... aici frumoasa mea princesă poate fi sentimentală... Ce batjocură...”
Ea acoperi iar faţa mortului... Afară s-auzi zgomot de glasuri... Ieşiră repede şi închiseră uşa de spijă după ei... Mortul rămase singur...
— Mă iartă, domnule, că-ţi spun, dar în metaforă vorbind, se-nţelege... d-ta nu-mi pari în toate minţile...
— Vom vedea, vom vedea, d-le Dreyfuss...
— În metaforă vorbind, d-ta vrei să învii morţii... Mă iartă, d-le, asta-i contra a orice convenţiune...
— În metaforă vorbind, d-ta eşti un casap, d-le!
— Dar, d-le, lăsând toate specificaţiunile deoparte... un om mort nu poate fi viu... Una şi cu una sunt două... unul viu nu poate fi mort... Două şi cu două sunt patru... În metaforă vorbind...
Se deschise uşa principală a paraclisului şi intrară doi oameni, gesticulând şi certându-se...
— Dar omul nu numai că-i mort, dar nici a vrut să trăiască.
— Conced, conced... dar... ce-mi pasă, fapta e că nu e...
— De vrea orăiî nu vrea... nu vrea ori vrea... nu-ntreb eu de astea... O lumină-ncoace!...
Paraclisul mic se umplu de oameni...
— În metaforă vorbind, omul nu poate fi viu şi mort totodată, zise d-nul doctor Dreyfuss.

Celălalt s-apropie, dete linţoliul jos...
— Acasă cu el şi-n pat, da nu-n biserică.
Popa-şi făcu cruce... Dar el luase banii de-ngropare anticipând... Ce-i păsa...
Cui-i era ciudat în astă împrejurare... era mortul însuşi. El auzea vorbindu-se împrejurul lui, vedea cu ochii închişi bolţile gotice ale paraclisului şi făclia de ceară albă de la capul lui... dar i se părea că totuşi nu va fi decât o închipuire... I se părea şi-i plăcea de a fi mort... gândea că e într-o altă lume şi nu pricepea cearta pentr-un cadavru...
I se părea că e prezent fără ca s-o fie... că se vedea el însuşi întins în sicriu... ştia bine că c-un moment înainte un demon s-apropiase şi-i acoperise fruntea cu flori albastre, şi cum că era mort nu se-ndoia

numai din împrejurarea că, dacă voia, acoperământul bisericii dispărea pentru el şi miile de stele ale nopţii întindeau câmpiile lor de azur asupra fiinţei lui. I se părea că e într-o câmpie lungă şi deşartă... că sicriul stă singur sub bolta cerului, că universul se coboară şi-l plouă cu stele... astfel încât, acoperit cu ele, el nu mai vedea cu ochii decât ţăndări de aur ce căzuse pe ochi...
Tot ce voia vedea... Vedea pe mama lui plângând într-un colţ de fereastă, ţiind spasmodic cu mâna o perdea albă... Va să zică era mort... Apoi nu mai simţi iar nimic.
După acest interval de întuneric, el văzu iar cei patru pereţi tapisaţi cu flori albastre ale odăii lui, părea că era în pat... că vechiul orologiu

zângăneşte încet şi monoton în perete... i se părea a vedea o umbră-n fereastă, împletind, şi el auzea parcă ciocnirea andrelelor, şi portretele din pereţi se uitau la el atât de familiar... ca nişte vechi cunoscuţi de pânză... apoi gândea să mişte mâna, dar nu putea... să strige, dar era peste putinţă... şi umbra diafană din fereastă cânta încet, cu glasul plâns, un cântec de leagăn pe care el îl auzise ades când era mic... îi veni să plângă...
—Mamă! strigă el...
— O, trăieşte! trăieşte! auzi acum tare.
Mamă-sa s-apropie de el şi-i acoperi faţa de sărutări...

— Copilul meu... dulcele meu copil...
— Trăiesc, murmură el dezolat. Va să zică n-am murit... Nimicul cel plin de mângâiere n-a cuprins fiinţa mea chinuită.
— Taci, taci! Vorba ta e un blestem... Vei trăi... pentru mine... Vei însenina fruntea ta etern întunecată de cugetări aspre... vei fi om între oameni...
— Bună sară, fată mare, zise ea zâmbind. Atât de trist şi de-namorat?
— Nu ştiu.
— Ah! nu ştii... Dacă-ţi ascunzi ochii cei plini... Dar ştim noi ce-i în adâncimea lor... O icoană.
— Ochii mei mint, doamnă.
— Minţeşte-mi ceva cu ei... Să văd ce povestesc aceşti ochi, domnule.
— Nimic...
— Uită-te drept într-ai mei, să vedem de te poţi uita...
El şi-i ridică... Ea-i închise pe ai ei după un moment...
— Nu voi să te uiţi astfel!... Atât de clari, atât de albaştri, cu întunecoasa lor transparenţă... Nişte ochi de copil... Parecă-mi inspiră încredere, parecă le-aş spune tot ce am pe inimă... tu, om bătrân cu faţa de copil... parecă mă simt mai înţeleaptă sub lumina lor şi totuşi, când mă uit şi mă uit, îmi vine să mă sperіu de adâncimea lor... Eşti fără de milă, scumpul meu...
— Fără de milă, cum zici, doamnă... dar pentru nimeni mai mult decât pentru mine însumi... Dacă te-aş iubi, doamnă, n-aş fi fericit...
— Ah, taci, ori îţi astup gura... Nu-mi vorbi nimic de amor, nici de probabilitatea lui măcar... Prezenţa ta colorată de asemenea vorbe îmi întunecă vederea... Lasă-mă icoanelor tinereţii mele... Vrei să te iau la şcoală? Să prezint spectacolul unei femei agresive, care vrea fără succes să înveţe a iubi pe un om ce dispreţuieşte femeile, ce-i indiferent faţă cu ele, ce le fuge spre a se înamora în chipul lui propriu... Vrei să mă joc cu tine? Aş cuteza-o, chiar cu pericolul meu...
Să ne jucăm jocuri de copii, să-ţi dau palme care să nu doară, să te

— Însoară-mă, doamnă!... nu vezi că te ascult...
— Să te-nsor... bine...

fac să-ngenunchi şi să-mpleteşti colţuni? Aş face-o, dar nu e un rol de tine... să-ţi spun drept... dar drept, soarta ta cum o prevăd eu...

— Spune, doamnă, zise el încet, ştii că sunt superstiţios... O femeie ca d-ta , c-o minte atât de clară, îmi va spune adevărul... Afară de aceea, eşti amica mea... Şi singura mea amică, căreia îmi place să-ăiî comunic toate neroziile, toate durerile mele, pe care le numeşti imaginare...
— Tu te vei înamora, căci nimeni nu scapă de asta... Vai ţie, mi-nchipuiesc

de cine şi ştiu cum... Vai de capul tău dacă te vei înamora, ţi-o spun dinainte... Mai bine te-ai însura... şi asta-i o nenorocire, dar pe lângă cealaltă nu-i nimic.
Ea şezu lângă el şi puse cotul ei gol pe umărul lui...
— Uite acolo, în colţul sălii, la acea fată... Vezi fruntea ei albă în jurul căreia curge părul ei blond, vezi ochiul ei albastru atât de serios şi de atâta lină blândeţe totodată... Împrejurul gurii şi-a umerilor feţei ei e o tânără şi înduioşătoare umbră de melancolie... Ea ţine-n mâna ei de ceară şi contemplă liniştită o floare de crin... Capul ei frumos se pleacă puţin şi parecă floarea se usucă de amor sub privirea ei... Închipuieş te-ţi acum că acea copilă ar fi a ta... că ai vedea-o luminând pădurile negre a domeniilor tale cu frumuseţea ei angelică, că ar şedea lângă izvoarele albastre ale codrilor tăi şi şi-ar împleti cununi aşteptând pe rătăcitorul ei iubit să răsară din cărările înguste de munte pentru a se aşeza lângă ea, pentru ca ea să-i acopere fruntea şi pieptul cu flori... spune... n-ai iubi-o tu? Eu sunt înamorată de ea...
— Un înger, doamnă! zise el c-un fel de nemulţumire... Nu ştii că mie nu-mi plac îngerii, cu privirea lor lină şi cerească... Ei, cu toată fiinţa lor candidă, cu zăpada cea castă a feţei, a umerilor, a sânului lor, sunt o obsesiune a sufletului meu... Ea mi-ar muri şi sărmanul diavol ar rămânea singur pe pământ în pieliţa lui de sărbătoare... Apoi mă tem de un asemenea amor, mă tem cumplit... De voi fi rău, ea va fi blândă ca un miel... prin blestemele mele s-ar înmulţi rugăciunea

ei tremurătoare, când aş fi numai venin, ea şi-ar săruta cruciuliţa ei de aur... Ah! aş fi nefericit cum n-am fost niciodată şi, ce e mai mult, m-aş înamora nebun, ea m-ar iubi asemenea... şi prin asta s-ar repeta o veche tragedie lumească... Doi oameni ce se iubesc făr-a se potrivi...
— Să ştii că m-am supărat... să ştii că nu mai vorbesc cu tine... Tu nu mai ai mamă, s-o ştii asta...
— Iubita mea mamă, zise el, sărutându-i mâinile.
— Mă rog d-tale... Ah! cât mi-e de ciudă... De te-aş putea urî c-o ură neagră şi cumplită... Dar peste putinţă... Îmi vine să te sărut... Să te sărut, lavă îngheţată ce eşti... Ştii tu ce te va învinge? Răceala... Dacă te-aş arunca în marea îngheţată, atunci abia ai izbucni ca un vulcan, ţ-ai arunca razele de lavă în cer, şi el ar încremeni ca o eternă apunere de soare... Nebunule! ceea ce mă mângâie e că sunt mama ta... tânăra şi frumoasa ta mamă... că-mi împărtăşeşti gândirile, că îmi cauzezi momente de o dulce spaimă, că eşti un diavol şi că te iubesc! Sunt poetă în apropiere... Pleacă-ţi capul după perdea... să te sărut, dar să nu vadă nimenea...
Perdeaua tremură ascunzând acest mister...
— Un lucru mă miră, zise ea purpurie ca o roză, de unde-am luat acest rol de mentor pe lângă tine?... Afară de aceea, mă mir de amorul ce-l am pentru tine. Este o simţire ciudată... Parec-aş fi femeia ta, dar de mult, de mult, ori parecă muma ta... În sfârşit, e o simţire dulce şi familiară... Amantul meu n-aş suferi să fii... şi cu toate astea te iubesc... trăit odată şi că eu te-am iubit c-un amor nebun şi copilăresc... Visez ades, şi în fundul visărilor mele văd Egipetul cu toată măreţia istoriei lui şi îmi pare c-am fost rege şi c-am avut o femeie frumoasă ce se numea Rodope şi că acea femeie eşti tu...

— Şi mie îmi pare c-ai fost odată un om tânăr şi că acest om a fost nebun şi că acela eşti eu... Adio, copilul meu! Mai vrei o guriţă?...
— Ş-o mie, Rodope!...
O, perdelele! Câte ascund ele...
Proze postume
vorbă mare... Dă-mi o ţigară...
249
— Va să zică de azi înainte sunt o bătrână matroană de patru mii de ani... o respectabilă mumie, zise ea ridicându-se şi făcând o mutră întunecoasă. Adio...
Apoi sări uşoară ca o gazelă şi se pierdu în zgomotul societăţii.
"Ciudată copilă", gândi Angelo. "Dar a definit foarte bine iubirea noastră... E ca şi când aş fi însurat de mult cu ea, ca şi când amorul înfocat ar fi trecut şi n-ar fi rămas în inimă* decât o nespusă, o prietenoasă tandreţe... Şi ce frumuşică e... Aş putea-o privi zile întregi, aş putea vorbi zile întregi, dar ca un bătrân c-o copilă de 18 ani. Sunt bătrân, sunt foarte bătrân", zise el suspinând.
Doctorul de Lys s-apropie de el... El îşi luă un jilţ şi-l puse faţă-n faţă cu Angelo, s-aşeză, îşi bătu cu palmele pe genunchi şi se uită mut în faţa tânărului, zâmbind cu gura strânsă şi nălţându-şi bărbia... şi întrebă ceva cu ochii... ca şi când ar fi vrut să zică: "Ei?"
— Nu ţi-ai găsit alt loc, tinere, zise Angelo râzând.
Doctorul nu răspunse.
— Vrei să mă duc eu?
Nici un răspuns.
— Să stau dar?
Asemenea.
— Nu răspunziă?î
Doctorul clăti din cap că nu.
— Bine.
Angelo i se uită drept în faţă şi stătură muţi ca doi nebuni vo câteva minute. Dar, în sfârşit, Angelo voi să se scoale.
— Stai, stai! strigă bătrânul. Şezi ici molcom... am să-ţi spun o
— N-am.
— Bine. Crezi în spirite?
— De când te văd, nu.
— Bine. Nu crezi, mă duc... să ştii că mă duc, zise el semnificativ.
— Ba nu, serios, zise Angelo, şi ochii lui se umplură de un întuneric turbure şi voluptuos, ce ai să-mi spui?
Mihai Eminescu
Angelo-i strânse mâna...
— Şi poţi, poţi... O! dacă-i putea, doctore... Simt demonul din mine
250
Doctorul era cunoscut ca membru al societăţii mistice numite: Amicii întunericului, şi într-adevăr un om cuminte ca el da oarecare greutate misticismului...
Rodope s-apropie şi-şi puse gura pe urechea doctorului:
— Împlineşte-ţi promisiunea, voi să-l văd înamorat.
Ea dispăru.
— Crezi în spirite? continuă doctorul neturburat.
— Cred.
— Atunci vino cu mine-n astă noapte... Se-nţelege, cu ochii legaţi.
Sufletul lui Angelo se cutremură... Doctorul deveni grav şi solemn...
— Angelo, zise el încet, te vom introduce între amicii întunericului. Mă vezi în societatea oamenilor veseli, cu fruntea senină... Nu sunt astfel totdeauna... Îţi voi arăta singura realitate a vieţii, îţi voi arăta adevărul scos în palmă... plăcerea... Amicii întunericului sunt amicii voluptăţii sufleteşti. Vei vedea cu ochii minţii tale ceea ce n-ai mai văzut niciodată... vei bea viaţa ta în o mie de picături de lumină şi de sălbatice simţiri... vei trăi... Este asta trăit, cum trăieşte lumea?

Cu sufletul gol, cu suferinţele şi bucuriile lor meschine, un nimic suspendat. Dacă suntem nimic, cel puţin de acest painjeniş* al gândirii noastre să se acaţe toată lumina şi tot întunericul, cerul şi iadul, delirul şi desperarea.

trezindu-se şi strângându-mi sufletul cu ghearele lui... Asta-i, asta-i ce doresc... Numai nimic nu jumătate, nimic nu meschin... Totul întreg, sau să turbez de bucurie, sau să turbez de durere... Turbarea, iată idealul meu!

Sania zbura pe stradele ninse şi largi ale oraşului, în aer clipea, ca o pleavă ădeî diamante, câte un fulg de ninsoare, luna trecea în floarea chihlimbarului pin nourii vineţi, închegaţi p-ici, pe colo în bucăţi rupte şi negre, răriţi şi desfăcuţi pe alte locuri în fâşii şi-n trenţe de argint, deasupra cerul cu bolta lui oţelită, pe strade în urma saniei se

acest clopoţel de metal şi strigă... Abracadabra...

desemnau urme-n omăt, ca şi când gealăul ar fi trecut lung, lung pe ăoî podeală de tei... zurgălăii cailor de la sanie zângăneau în răstimpul treapătului cailor şi în sanie, înveliţi în blane de lup cu faţa de postav măsliniu, era doctorul de Lys, cu urechile-nfundate într-o căciulă de jder, şi Angelo, a cărui blană se ţinea abia de umeri, încât pieptul era neacoperit de ea, aşa cât asupra-i flutura o mare legătoare de gât ce flutura triumfătoare-n vânt... Pe cap o pălărie naltă de castor, şi faţa palidă lăsată-n voia răcelii şi a fulgurării fulgilor de ninsoare, care-i păreau o binefacere în ameţeala sufletului său. Ochii erau legaţi c-o batistă de mătasă neagră. Unde se ducea sania el n-o ştia... În fine, ea intră pe o poartă într-o ogradă solitară îngrădită c-un gard putred de mult, deasupra căruia atârna în şiruri dese şi vii, ca un val nestră-bătut, răurusca desfrunzită, neagră, ghemuită cu miile ei de ramuri încâlcite de-a lungul gardului... În mijlocul gardului era o casă cu două caturi, a cărei var era negrit de ploaie şi vânturi, peste a cărei ferestre erau închise obloanele şi nici prin una din ele nu se străvedea o rază de lumină... Coborâră la scara intrării... nimeni nu le ieşi înainte... Doctorul îl luă pe Angelo de mână, deschise uşa principală, o-nchise după el cu cheia, apoi coborî pe-o scară-n jos, tot în jos, până ce nu mai avură unde coborî... El ridică legătoarea de mătasă de pe ochii tânărului. Acesta se trezi într-o boltă a cărei muri erau ca de cărbuni unşi cu untdelemn, adică negri ca cerneala şi strălucitori, şi în mijlocul bolţii lucea o lampă clară ca de diamant, care da o arătare şi mai pregnantă şi mai aspru zugrăvită colţuroşilor muri şi netedelor bolte...

— Unde suntem? zise Angelo.

— În peştera demonului amorului, zise de Lys încet... Sună din

Angelo sună din clopoţel o dată.

— Înc-o dată... pân-în trei ori, zise de Lys.

El sună încă de două ori... Răsunetul zgârie aerul sălii şi deodată, ca din pământ, văzură un băiet frumos, palid ca suprafaţa mărgăritarului, cu ochii în bolţi mari, negri, cam turburi, dar adânci, cu părul care-i curgea în viţe negre şi strălucite deasupra umerilor, cu pantaloni

— A, zise Angelo, apropiindu-se de foc, ce dulce căldură... Cum te

Demonul ridică varga... pereţii se dădură-ntr-o parte şi deodată

strâmţi asemenea ciorapilor de mătasă neagră... în genere toate hainele îi erau strâmt lipite de corp, încât formele cele mai frumoase, asemenea ale unei statui, erau îmbrăcate cu acest tricot de mătasă. Pe cap avea o pălărie de catifea viorie c-o pană roşie. Mâinile lui de zăpadă purtau o vargă...

— Ce vrei, Angelo? întrebă el cu glasul trist şi dulce.

— Cere ce vrei! zise doctorul.

— Voi ca această peşteră urâtă să se transforme-ntr-un salon...

Deodată murii se-ntoarseră ca-n ţâţâne şi dispărură şi se prezentă
o sală frumoasă cu covoarele moi, cu mari candelabre de argint, cu
mobile îmbrăcate-n catifea vişinie, cu mese de lemn de nuc lustruit...
Un cămin de marmură cu focul arzând era-ntr-un colţ al sălii...
cheamă, frumosul meu demon...
Misticismul era elementul lui... el nu mai simţea nici o frică.
— Cezar sau Cezara, zise demonul surâzând c-o firească echivocitate.
— O, graţioasă androgină, zise el beat de strălucirea arătărilor,
vin de-mi dă o sărutare...
Cezar se uită rece la el.
— Asta nu stă în contractul ce l-om face, Angelo... faptele mele
stau la dispoziţia ta, fiinţa mea nu. Trebuie să-ţi câştigi afecţiunea
mea... vom vedea de-o vei fi în stare, frumosul meu copil...
— Să văd puterea ta magică, demone, prefă această sală deşartă
într-o adunare de bal! Voi să fiu vesel... Nu vezi cum sângele mi-a
umplut faţa mea palidă c-o bolnavă roşaţă, cum îmi negreşte vederea,
încât îmi păreţi nişte umbre sure zugrăvite pe un perete negru...
din toate laturile se văzură sale cu pereţii îmbrăcaţi în atlas alb ca
omătul, cusut cu frunze verzi întunecate şi cu flori vişinii şi strălucitoare.
În candelabre mari ard lumânări de-o ceară ca zahărul, cu
flăcări diamantine. Aerul sălii e argintit, cald de miroase, strălucit de
oglinzi cu privazuri de marmură neagră... Cu părul desfăcut poetic,

pale trec copile prin ninsoarea aerului şi de razele albe, de dulceaţa
cântării nevăzute, de aprinderea danţului e plină lumea sălii... Câte
graţii tăinuite, braţele lor albe şi goale, hainele lungi, cununile de
roze în părul lor... Şi numai muzica animă plăcerile cu sunetele ei
sfinte, le mişcă cu suflarea ei...
Pintre ele, tineri în haine negre, cu veste în floarea crinulăuiî, cu
mănuşe ca mărgăritarul, cu botine radioase şi bumbi de diamant la
maneşcă. Prin bolţile ce reprezentau locul ferestrelor lipsinde erau
trepte cu oale de flori proaspete şi împupite care umpleau c-o dulce
răcoreală sala, într-un loc era un joc de ape care sticleau ca ăargintulî
izbucnind în sus şi recăzând în bazinul lor de marmură albă în
snopuri înalte de fire de diamant...
Angelo şedea în jilţul lui şi se uita cu mirare la această zi de primă
vară îngropată-n noaptea pământului. Toţi amicii întunericului
purtau câte o mică jumătaîte de mască de catifea care le acoperea
fruntea şi nasul, numai unele din fetele tinere erau fără mască... O
tristă blândeţe era pe faţa lor...
— Ce frumoase sunt fetiţele acelea, zise... În acest aer strălucit
ele îmi par umbre de zăpadă aruncate-ntr-un aer de diamant...
— Ah! sunt demonii cei mai periculoşi... par că sunt flori de inocenţă
şi bunătate... Teme-te de ele... în genere am început a mă teme
de soarta ta, Angelo... demonul se-ntrece-n astă-sară pe el însuşi...
Vezi-l cum trece palid, frumos, adâncit prin grupele de bărbaţi şi femei...
pentru nimeni nu are un surâs, pentru nimeni o vorbă... parecă
abia ar fi căzut din cer şi că desperarea eternă n-ar fi atins încă cereasca
sa frumuseţe...
— Ştiu... nu mă atinge...
— Dar chiar de te-ar atinge... Ea se joacă numai cu inimile
omeneşti... Vai de tine de i-ar veni în minte să se joace şi cu a ta...
— Dar mi se urăşte, de Lys. Toat-această feerie, clipind ca un
moment pe dinaintea ochilor, ca o viziune scurtă, te-mbată... dar
prelungită devine monotonă ca un balet încremenit sau o poveste
adormită pe loc...

— Cheamă pe demon...
— Cezara! strigă Angelo tare.
Cezara tresări ca lovită de un sunet ascuţit de clopot... Ea s-ap-

ropie cu fruntea sinistră de Angelo.
— De ce Cezara şi nu Cezar? întrebă ea c-un graţios zâmbet.
— Ce ceri socoteală pentr-un “a” mai mult, frumosul meu sclav.
Nu poţi aranja un concertă?î...
— O, da... Vrei să cânt eu?
— Da, da!
— Vrei să jucăm ş-o dramă? Îţi dau un rol în ea...
— Primesc.
Un perete din fund îşi ridică zăpada sa înflorită cu roze de jăratic şi se văzu o scenă a cărei culise reprezentau arbori şi tufişe de-o tânără şi mustoasă verdeaţă, iar fondalul reprezenta un deal îmbrăcat în pădure de mesteacăn, un râu curgea alene prin sălcii plângătoare şi în vârful dealului se-nălţa un castel vechi acoperit cu*** fier a cărui muri colţuroşi erau înseninaţi de lună... Pe scena ce reprezenta grădina acelui castel, cu straturi nalte de flori, cu boschete tainice şi cu şiruri de trandafiri, ieşi Cezara într-un domino negru a cărui glugă era lăsată pe spate... Era frumoasă astfel... faţa ei de marmură contrasta cu dominoul de mătase neagră şi părul ei propriu care cădea în şuviţe lungi, strălucite, negre pe umerii ei... din mâneci se iveau mâinuţele ei de regină cu degeţelele lungi. De sub poalele dominoului se iveau picioarele mici în botinele lor lustruite...
Ea cântă... Era atâta dulce tristeţe, părea c-o experienţă lungă şi dureroasă vorbeşte din acest frumos demon, era atâta tristeţe, atâta dulceaţă, atâta resignaţiune şi atâta superioritate de spirit în toată expresia vocei ei încât îţi venea să-i plângi de milă, dar parecă simţeai că, dac-ai ăfiî plâns, ai fi atins acel fond de mândrie şi de întuneric din sufletul ei... Angelo o privea şi parcă-n sufletul lui se născu asemenea o sălbatică, viguroasă mândrie, îşi părea că e leul pustiilor, că inima-i bate cu putere la oriăceî sunet îl aude, dar c-o putere mândră, generoasă, nu în modul femeiesc, cu care moleşeşte amorul unei

copile, căreia ai voi să-i săruţi mâinile şi să-i sufli-n degete pentru că s-a-nghimpat c-un ac. Nu era nimic meschin... era o simţire tare şi furtunoasă ceea ce-i mişca inima... i se părea că dac-ar fi iubit pe acel demon n-ar fi fost în stare să-i zică o vorbă de dezmierdare, un nume dulce, orăiî s-o compare c-o floare, orăiî să găsească plăcere în primblări romantice la lună.
“Ah! gândi el în sine, asta nu-i amor, asta-i înălţare peste firea mea proprie... este simţirea stejarului când creşte... a leului când se tologeşte-n soare, a calului arab când sforăieşte în faţa incendiaţiunii de care fuge... Parecă dac-aş strânge-ăo înî braţe, aş omorî-o, dac-aş săruta-o, i-aş sângera buzele tiranei mele... o urăsc... dar o urăsc de mor...”.
Cortina căzu... De Lys îi făcu semn să vie pe scenă... Erau copile blonde care jucau piesa în tricourile lor de mătase cafenii şi cu pourpoinuri de atlas vişinii, cu pălării de catifea neagră cu pene albe... Ele i s-aninară de gât... El se desfăcu ăcuî dulceaţă din îmbrăţişările ălorî, se-mbrăcă însuşi în cabină, în tricouri negri şi cu pourpoin de catifea neagră, luă o mantie frumoasă şi strălucită a cărei poale le aruncă romantic peste umeri... El juca pe un cavaler tânăr în care-i-namorată o regină... Viaţa lui în acea dramă este încunjurată de mâini de fee, pretutindenea vede că e-mprejmuit de intrigi de iubire, aşa încât îi vine să-şi piardă mintea în aceste dulci încurcături... Era o poveste frumoasă aceasta... Într-o scenă el apare-n faţa ei... pe regină o joacă Cezara... Niciodată atâtea vorbe de foc şi de un desperat amor n-a vorbit o femeie... el răspundea rece şi măsurat, ca şi când amorăulî nu l-ar fi fericit... Dar regina-i înşală cavalerismul... el o crede-n pericol...
atunci s-aruncă-n braţele lui. Minunea* ce o atinge acum îi umflă

inima-n piept... Inima ei îi sfărma pieptul, el o simţea bătând cu putere pe pieptul ăluiî... ea-şi încleştase braţele împrejurul gâtului lui, părea că nu mai vrea să-l lase, gura ei uscată caută gura lui... o sărutare desperată... Ca o lipitoare, sau* ca o boa constrictor în forma unui înger căzut, ea îi ţinea capul lui cel frumos în braţe, vrea să-l înăduşe cu această singură-mbrăţişare...
Mihai Eminescu
Cortina căzu...
De Lys prinse pe Cezara-n braţe, care era aproape să leşine.
— Ce frumos e! murmură ea zâmbind... atât de trist, atât de re-
— Aide! nu fi copil... Vino ici la picioarele mele... Îngenunche...
256
— Cezara, pentru D-zeu, ce ţi-i? întrebă el încet.
— O! te iubesc, şopti ea cu turbare... nu vezi tu cum turbez de amor şi de dorinţă, frumosul meu copil...
— Publicul râde... taci... Cortina jos...
— Ah, cortina nu cade... nu te las, nu te las!
El se desfăcu cu putere... Publicul aştepta... El începu să improvizeze. Declamă c-o dureroasă mândrie, icoanele* se revărsau frumoase şi mari în fruntea lui. Ochii lui de un întunecat albastru se luminară ca cerul... umbrele lor lungi se ridicau ca şi când ar fi vrut s-o fixeze pe Cezara în locul în care sta, încât să încremenească, un sublim demon de marmură... Poza lui proprie părea tăiată în fier... Nici o mişcare în acele membre zvelte şi nalte... numai faţa lui roşită de nebunesc* entuziasm, numai buzele lui subţiri se mişcau în declamaţiune...
signat, cu atâta amor totodată.
Angelo se retrase-n cabina lui... Era ostenit... ostenit de sărutarea ei, de îmbrăţişarea ei nervoasă. Îi era ca şi când l-ar fi bătut cineva...
— Angelo, răsună vocea ei.
El se sculă... Ea era... Îl chemă în cabina ei...
— Dezbracă-mă.
— Ce fel...
— Dezbracă-mă-ţi zic... zise ea cu mânie.

El îi descheie corsetul... Zăpada umerilor ei se ivi splendidă de sub rochia albastră... El îşi băgă mâinile între sânii ei... Ea răsufla greu şi se-ntoarse c-o ochire rece la el...
Scoate-mi botinele şi ciorapii.
El nebunea. Lacrimi de turbare îi umplură ochii când simţi în mâna lui acel picior gol, neted, mic... el îl apropie de gură...
— Mă iubeşti tu, Cezara? zise el încet.
Proze postume
Ea surâse aşa ca şi când gura i s-ar fi-ncreţit spre sărutare.
— Să vedem... zise el...
257
— Nici prin gând nu mi-a trecut... Aide, dispreţuitorul femeilor...
Şi bucată cu bucată el îi luă hainele... Până ce, tremurândă, ea rămase goală, reflectată de oglinda cabinei... Ochii lui se primblau şi cuprindeau cu sete acel corp de marmură, ar fi voit s-o prindă-n braţe... dar o mişcare rece a mâinilor ei îl opri.
— Sunt demonul amorului, nebunule! De ce te-njoseşti înaintea meaă?î...
— Nu mă înjosesc defel... dar eu sunt om... Lasă-mă să recapăt putere asupra simţurilor mele crude...
Ea râse tare, s-aruncă în braţele lui, îl răsturnă într-un jilţ, îi încleştă grumazul şi-ncepu să-i netezească părul, îşi puse gura deschisă pe ochii lui, parec-ar fi voit să-i soarbă, îi netezi fruntea, îl sărută... O voluptate nespusă îi cuprinse tot corpul... inima lui tremura... era slab, ar fi voit să moară în acel moment...

— Ai milă de mine, rugă el cu glasul muiat, ai milă de mine...
Ea se-mbrăcă iute în hainele cu care fusese îmbrăcat el pe scenă...
Ce frumoasă era astfel. Era un paăjî frumos şi melancolic, un Hamlet-femeie...
— Astfel mă joc cu tine... ca tigresa cu prada sa... Căci eşti prada mea, Angelo... fiecare sărutare a mea va fi un voluptos martiriu pentru tine... fiecare-mbrăţişare — un iad de întunecoasă şi dulce durere... Asta-i voluptatea cea crudă a chinului... aşa voi să mă iubeşti...
Dar acum se stârni mândria lui veche... El recăzu în răceala şi impasibilitatea sa...
Îi era somn de osteneală şi poate că această oboseală îl făcea imperceptibil pentru nouă dureri şi nouă delirii...
— Haide, zise ea, să ieşim de-aici...
Ea-i legă ochii... şi ieşiră iute în aerul cel rece al nopţii de iarnă. Afară aştepta o sanie a cărei cai băteau pământul de nerăbdare... Cezara-l apucă pe Angelo-n braţe ca pe un copil, îl aruncă în sanie, într-o blană mare, sări şi ea lângă el, înfăşă blana împrejurul lor ăalî
Mihai Eminescu
O voluptate era, aproape de desperare, o amărăciune dulce care-i
El se zbătea în braţele ei ca turturica în ghearele vulturului şi părea
258
amândurora... Caii începură a zbura şi ei erau învăluiţi ca-ntr-un cuib pufuit de vrabie, îşi scoteau capul numai când voiau... Ca şi când ar fi fost acasă-n pat sub o plapumă de pene trasă peste capete... astfel le era lor acum... Ea se juca cu el, îl strângea-n braţe,-l dezmierda ca pe-un copil orăiî ca pe-o pasăre pe care ar omorî-o strângând-o şi dezmierdând-o... Şi faţa ei netedă, plină, dulce s-alătura de faţa lui, el o simţea ca şi când i-ar ăfiî şters faţa c-o catifea, gura ei se lipea de urechea lui...
— Sunt demonul amorului, zicea-ncet, sunt un drac, s-o ştii, s-o ştii... Mă prind de tine ca iedera de stejar până ce corpul tău se va usca în îmbrăţişările mele cum stejarul se usucă supt de rădăcinile iederei... Te nimicesc, voi să-ţi beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură de rouă în inima mea însetată... îngere!
Ea-l înlănţui cu braţele şi cu picioarele... îl strângea tare la piept, ca şi când ar fi voit să-l sfarme... ca şi când n-ar fi voit ca pieptul ei să se umfle... Sângele lor fierbea ca mustul îngropat în pământ... li se părea c-ar fi ţâşnit pin pori şi dacă ea şi el ar fi avut răni la pieptul lor... desigur că în acest moment de viaţă concentrată sângele lor ar fi comunicat reciproc ş-ar fi concrescut organismele lor ca două trunchiuri de copaci.
rupea parecă nervii şi creierii, o slăbiciune moleşitoare ăîiî cuprinse corpul... Toată natura lui semăna a coardă întinsă peste măsură, care trebuie sau să se rupă, sau să se-ntindă astfel încât să-şi piardă pentru totdeauna toată elasticitatea...
că, asemenea mielului care caută cu gura lui gura lupului spre a-l săruta, căci nu-l cunoaşte şi crede că-i câinele, astfel el, în slăbiciunea sa copilărească, căuta fără de voie gura ei, ca şi când ar fi zis: “Sunt timid în căutarea lor... previnã gurii mele însetate, cruţă simplitatea mea şi dă-mi sărutări numai de-i vedea că gura mea se-ncreţeşte uşor... nu ştii cât de mult mă costă ca să dau gurii cea mai uşoară ăfloare*î a dorinţelor mele, care mi-a umplut inima şi sufletul cu rădăcinile lor,
Proze postume 259
astfel încât dacă-i vrea să le smulgi, ai smulge viaţa cu ele... Sunt ca floarea cu rădăcini adânci... cine cunoaşte de gura florii ce adânci sunt rădăcinile ei? Dar cine cunoaşte să-i previe dorinţele...”. Şi ea pricepu din mina lui ce luase o rară expresie de inocenţă, din mina lui de copilă-namorată... că el, cu toată neenergia mişcărilor lui, murea de amor... L-ar ăfiî putut omorî acuma fără ca să reziste, fără ca s-o simtă chiar, atât era cuprins de iubire... aşa cum fluturul s-aruncă-

n foc... aşa cum efemeridele mor în atingerea lor amoroasă...
Ea-l duse acasă... El era beat, turburat, abia se ţinea pe picioare...
Ca pe un copil somnoros ea-l dezbrăcă, îl puse în pat, îl înveli... apoi
îi mângâie încet fruntea pân-ce văzu c-a adormit... de supraoseneală,
de zbuciumarea inimii lui, el adormi adânc... Ea se uită zâmbind
la el... căuta flori ca să-l umple cu ele... găsi o roză-n fereastă, o rupse,
o sărută şi i-o puse apoi lui pe gură...
— Sărutarea mea să rămâie până mâini dimineaţă pe gura ta,
îngere! şopti ea încet. Îmi pare că n-am iubit niciodată astfel, zise ea
zâmbind, ba-mi pare că, faţă cu acest amor, n-am iubit defel... simt
toţi demonii în mine... îmi e ca şi când ăîîn fiece picătură de sânge aş
avea o scânteie de durere şi voluptate... Toţi ceilalţi cum erau ei?...
agresivi, dulci, complementatori, afectaţi, lăudăroşi, înamoraţi... Acesta
se lasă iubit... îşi lasă sufletul frământat de cugetările şi îmbrăţişările
mele ca o bucată de ceară de-o verginâ albeaţă... şi rezistă... Cu atâta
frăgezime şi slăbiciune uneşte atâta intensivă putere de rezistenţă...
floarea mea cea tânără... parcă mi-e milă să te smulg... Ah! sunt nebună...
Ce-aş da eu ca această simţire să ţie vecinic în noi; în curând
va fi vestejit, în curând sufletul şi inima lui se vor răci şi îmi vine să
plâng... îmi vine să fug, să las pe astă virginâ cu chip de Adonis să
înflorească în umbra cugetărilor lui melancolice... şi să moară cum o
floare moare, cu toată primitiva ei frumuseţe... astfel cum a mai murit
o dată... de gândeai că e un înger înmărmurit, să nu-i brăzdeze pasiunile
faţa lui cea netedă şi rotunjită în ovalul ei, să nu se usuce, să nu
devie urâte aceste irezistibile umbre de tristeţe zugrăvite cu măiestrie
sub umerii feţei lui... Şi cu toate astea... Ah! am prejudiţii! Eu am
Mihai Eminescu
“Trebuie să fug de ea... trebuie să fug de ea... căci dacă m-ar omorî
Astfel, obosit de orgia sufletului său, se-mbrăcă, se uită în oglindă...
260
prejudiţii. Aide, demone... Nu este cel întâi, nu va fi cel din urmă,
zise ea zâmbind c-un fel de ură... să concedem, zise ea cu vocea îmblâ
nzită, să concedem, Cezara, că este unic în felul său.
El se trezi a doua zi târziu... Era atât de obosit ca şi când l-ar fi
bătut măr şi l-ar ăfiî învelit apoi într-un cerşaf ud şi rece... Avea
friguri...
imagini turburi, chipuri negre amestecate cu nouri, astfel era
cadrul închipuirii lui... era în acea dispoziţie în care se află un om
care a trecut prin tortura inchiziţiunii ş-acum se află, cu membrele
zdrobite, într-un pat moale... durerile sunt întunecoase însă nu tari şi
devin sfâşietoare abia la atingere.
numai n-ar fi nimic... dar are să mă tortureze, are să-mi omoare nerv
cu nerv, gândire cu gândire, bucată cu bucată din creierii mei s-ar
muia sub sărutările ei... Ah! şi cum ştie femeia asta a săruta... te trec
fiorii... cu fiece sărutare mori, spre a învia şi a muri din nou sub o
alta... Dac-aş fi fost îmbrăcat în cuirasă de fier şi m-aş fi luptat în
turnir, corpul nu mi-ar fi atât de zdrobit ca sub îmbrăţişările ei. Întradevă
r parecă s-a lipit de mine şi mi-a supt prin toţi porii ei sângele
din carne, sucul din nervi, puterea din muşchi... E teribilă femeia aceasta
sau, ămaiî bine, demonul acesta...”
ăOî umbră viorie îi colora faţa... era vânăt de palid ce era... Dar astfel
era şi mai frumos de cum fusese vodată... “Sărutarea ta* de dimineaţă,
sărmanul meu Angelo, zise el zâmbind cu tristeţe... să
sărutăm această gură care nu mai este verginâ...” El s-apropie şi sărută
chipul lui propriu din oglindă...
Deşi era cald în casă, mâinile erau reci şi degetele supte, încât
aprinse într-o ceaşcă de porţelan spirt de viorele, ca să-şi încălzească
mâinile la flama vânătă-roşie... Ieşi în grădină să se primble prin cărările
ninse, pin arborii desfrunziţi cu ramurile-ncărcate de omăt şi-i părea
c-a fost bolnav... îi părea că e un reconvalescent ieşit pentru prima

oară din camera lui de boală... Şi se sorea în soarele de iarnă şi parcă eternul părinte al vieţii îl umplea de sănătate şi-mprospătare... “Nu!

Nu! nu voi s-o mai văd...” El vedea în ziua caldă de iarnă copii jucându-se pe strade şi aruncându-se* cu mingi de omăt... chicot, râs, veselie... Toată natura naivă şi bucuroasă că trăieşte, numai ăelî întunecat, nefiind bucuros de viaţa lui, el cu naivitatea lui pierdută, cu ochii adânci, cuminţi, însă fără de speranţă... “Şi se zice că nu e fericire-n lume”, murmură el. O fată rumenă şi grasă, într-o scurteică blănită şi cu mâinile-n muf, trecu de braţul unui tânăr, chicotind, surâzând din când în când cu şireţie, uitându-se c-o galişă voioşie şi pe ascuns în faţa companionului ei... ochii ei căprii erau viaţă, bucurie, naivitate... “Ah! gândi el şi-i privi... cum ănuî am tinereţea lor sufletească... cum nu sunt ca ei... fericiţii!”
Spre sară veni de Lys să-l ia din nou...
— Nu mă mai duc... nu voi s-o mai văd...
— Nu vei mai vedea-o, îţi promit...
— Atunci... atunci, haide!
După ce-i legă ochii, ei ajunseră iarăşi cu sania în curtea descrisă deja. Coborâră scările în suăbîteranele Amicilor întunericului... De Lys îl lăsă singur... El îşi luă legătura de la ochi... Se afla într-un cabinet mic, tapisat cu negru... Un cămin de marmură roşie, cu foc, o oglindă-n perete... covoare moi pe jos, o masă c-un sfeşnic de argint, două jilţuri cu sprijoane nalte...
Cezara intră...
— De Lys m-a minţit, îi zise el cu imputare, iartă-mă... dar n-am vrut să te mai văd...
Ea era foarte tristă...
— Bine, bine, înţeleg simţirea ta... vrei o fericire calmă, pe care eu nu sunt în stare a ţi-o da... simţi că amorul meu oboseşte... dar cine-ţi spune să mă iubeşti... Din contra, dacă vrei eu îţi aduc în braţe îngeri de copile... blonde, lacrimi de aur... căci eu sunt servul tău... eu sunt un demon, o crezi asta? zise ea-ntunecată, trebuie s-o crezi până ce eşti încă liber de a te desface de mine... până ce nu e prea târziu... căci nu voi să te-nşel asupra viitorului tău... te vei usca sub suflarea mea ca o floare desrădăcinată în arşiţa soarelui de vară...

— Bună sară, Cezara, zise ea c-o copilărească veselie...
El se uită îndărătul scaunului...
Cezara păstrase încă expresia de nespusă gingăşie, complezenţă

Trebuie s-o ştii. Îţi trebuiesc angeli? Voi şti să seduc angeli pentru tine... numai să nu te dezguste...
Un zâmbet de nespusă şi sântă fericire trecu pe buzele lui... Ea făcu o mină de scârbă şi dispreţ când văzu acel zâmbet... Ea cetea din expresia feţei toată cartea sufletului omenesc...
— Ţi-aduc îndată ceea ce voieşti... un angel... De Lys, zise ea deschizând uşa, exemplarul nostru de crin, care de ieri oftează după Angelo...
În acest interval Cezara se uită-n oglindă ca să-şi compuie faţa. După un moment se puse-n fotoliu... Niciodată Angelo nu văzuse atâta bunătate şi blândeţe exprimată pe un chip de om ca acuma-n faţa ei... Era îngerul milei ş-a îndurării...
El se uită mult în faţa ei, apoi se-ntoarse şi se uită în jăratic... astfel încât nu-l puteai vedea de spata naltă a jilţului... Uşa se deschise şi el auzi un glas dulce şi molcom, auzi foşnind lin o haină de gaz, auzi atingând picioare mici şi uşoare covorul moale...
şi bunătate care şi-o compusese lângă oglindă...
— O, Lilla! Copilul meu! vino-ncoace la mama ta să te sărute... Ce frumuşică eşti... eşti un înger... un boboc de roză... cum să te numesc

numai... spune-mi cum ai dormit...
— Ah! n-am putut dormi... Nu mi-a putut ieşi din minte... ştii tu cine... nu! nu spun numele...
— A... A... An...
— Nu... mă trădezi mie însăşi... Şi-mi părea că-i ţiu capul în mâini... părea că-ngenunchease naintea mea şi mă uitam în ochii lui... şi mă uitam... şi mă uitam... şi parecă m-aş fi uitat vecinic...
Angelo asculta zâmbind.
— Ş-apoi ştii tu... îmi părea că şi el se uită la mine... Ah! cum? Nu ştiu cum... Ce să-ţi spun... Astfel aţipeam numai şi vise vii treceau pe lângă ochii mei... Ah! cum aş fi în stare să-l iubesc... parecă i-aş săruta mâinile dacă mi-ar permite...

— Dar dacă el ar şti că tu-l iubeşti... dacă el te-ar iubi asemenea, îngeraşule!
— Nu spune, o, nu spune... Ah! nici gândesc la asta... ştiu eu că nici gândeşte la mine: o sărmană fată proastă...
— Dar, vezi tu, tocmai asta iubeşte el în tine, zise Cezara cu glasul plin şi moale... naivitatea ta... el ar vrea să desfăşuri acele foi ale inocenţei spre a se uita în bobocul de roză, în înţelesul acestor nerozii dulci de care eşti în stare să spui o mie pe zi... şi fiecare gentilă, fiecare interesantă... Câte enigme i-ai dat tu asară de ghicit, de-şi sfarmă capul cu ele... Tu nu ştii puterea ta, tu guriţă de roză ce eşti! sau eşti şirată, te faci că nu ştii!
Elli râse cu glăsciorul ei de argint...
— O, eu ştiu că sunt frumuşică, zise ea înecată de plăcere, ştiu că plac... dar zău, ţi-o jur, Cezara... nu ştiu că el mă poate iubi... Ochirea lui era aşa de rece pentru mine... pe când eu... eu aş fi murit ca să-l sărut o dată...
— Mă duc să-l chem... zise Cezara râzând şi bătând din palme de bucurie.
— Nu, nu, nu! te rog! Cezara, pentru D-zeu...
— Spune că-ţi pare bine dac-ar veni...
— Nu... zise ea afirmând cu capul.
— Zi că-l iubeşti.
— Nu! zise ea plecându-şi capul pe piept şi jucându-se cu colţul şorţului...
— Mă duc, mă duc... o guriţă, îngeraşule...
Elli o sărută cu gura plină, cu gratitudine... Cezara ieşi şi-nchise uşa cu cheia după sine...
Angelo şi-ntoarse jilţul spre ea...
— O, d-le! zise ea speriată şi toată pudoarea, toată inocenţa, o lină indignaţie, imputare, o lume de simţiri contrazicătoare îi jucau în faţă...
El îngenunche la picioarele ei...
— Te-ai supărat? întrebă el cu blândeţe.
— Da!

— Să ne-mpăcăm dar, vrei?
— Da!
— C-o guriţă, aşa-ia?î
Ea clătină din cap...
Dar el şezu lângă ea... îi prinse capul cu mâna, îi întoarse feţişoara
— Mi-a căzut în sân, Elli... caută-l.
Ea-şi băgă mâna-n sânul lui. El ăoî prinse ş-o apăsă pe inimă...
— Nu găsesc, zise ea închizând ochii de roşie ce era... apoi îi re-
El îi deschise ei sânii...
— Să caut butonul meu ădeî diamant, poate a căzut între sânii tăi...
— Nu, nu, zise ea apărându-se.
— Iacătă-l, zise el, lipindu-şi gura de fragul mărului de zăpadă ce

ei roşie, care se uita cine ştie unde, drept în faţa lui ş-o sărută... El simţi că şi ea-l sărutase, dar aşa de lin, aşa de abia mişcat... încât ar fi putut spune că nu l-a sărutat... Ea-l respinse c-o mână de la ea.
—Tu nu mă iubeşti... ştiu, Elli... nu mă săruţi măcar...
Ochii ei se umplură de lacrimi.
— Nici nu mă crezi măcar... zise ea încet.
— Atunci sărută-mă.
Ea-şi lipi guriţa ei de buzele lui... de i se părea că i s-a lipit un fruct copt şi dulce de gură... el îi supse o sărutare...
— Ce dulce ştii tu a săruta, Elli...
— Ah! n-am învăţat de la nimeni... Asta vine aşa numai... N-o ştiu orişicând...
— Atunci de ce ăteî depărtezi de mine... vino ici în braţul meu...
O atrase încet pe pieptul lui...
— Ah, uite, zise ea... ce rău îţi stă legătoarea la gât!...
Ea drese cu mâinuţele ei legătoarea...
— Şi-apoi nu-i nici pieptănat cumsecade, hahaha! şi lipseşte un bumb de la cămeşă.
deschise şi ăiî se uită c-o cuminte şi tristă seriozitate drept în ochi...
Parcă vrea să-i zică: “Eram să-ţi zic o vorbă grea, dar n-o mai spun”.
ieşise de sub corset...

fiongul de la legătoare... Era blândă ca un miel...
— Aşa-i că mă iubeşti, Angelo?

Ea se apăra de dezmierdările lui, dar se apăra lin şi mai mult pentru că se cuvine... De mult nu mai avea puterea de a-i refuza ceva...
El stinse lumina şi un întuneric adânc acoperi suspinul lor de amor.
Pe când Lilla şi Angelo erau într-o stare dezordinată, unde hainele parte căzuse de pe ei, parte atârnau în toate părţile şi ei pe jumătate goi dormeau strâns îmbrăţişaţi pe sofă, gură-n gură, intră Cezara c-o lampă-n mâini în casă şi se uită la ei... Ea era palidă, serioasă, tristă...
Ţinea în mâna ei un cerşaf alb şi mirositor şi-l aruncă peste mire şi mireasă, apoi se puse-n faţa focului şi se uită multă vreme în ultimele urme a jeraticului. Ochii ei se umplură de lacrimi... apoi se sculă repede, ridică colţul cerşafului, descoperi capul lui Angelo şi-i sărută fruntea:
— Ai să-mi plăteşti tu asta, copilul meu, ai să mi-o plăteşti!
Apoi ieşi din cabinet.
A doua zi Lilla umbla cam pe lângă pereţi şi nu i se uita nimănui în faţă... Angelo era de-o paloare umedă, ochii-i erau turburi şi moi în cap şi pierduse din demonica lor strălucire.
Ea se-mbrăcase şi-i ajută şi lui, îi îmbumbă cămeşa la gât, îi făcu
— Mai întrebi... Lilla, erai de mult venită în societatea asta a Amicilor întunericului?...
— Ah! să-ţi spun cum... Eu te-am văzut pe tine în saloanele doamnei N. Mi-ai fost recomandat, dar tu te-ai uitat aşa, pe deasupra, la mine, mi-ai spus o banalitate şi te-ai dus apoi... şi eu te urmăream, priveam în vo oglindă ca să te văd în colţul de fereastă în care şedeai... stam seri întregi, plângeam nopţi întregi... ah! cum te iubesc, Angelo, zise ea înecându-i faţa cu sărutări... Într-o zi s-apropie doctorul de Lys de mine. Se uită în ochii mei cum ştie el a se uita — ciudat adică... “Iubeşti pe Angelo, d-şoară, zise el cu tonul fără expresie şi firesc, cum e felul lui de a vorbi...”

“Nu”, zic eu.
“Haide-n astă-sară în clubul Amicilor întunericului, dacă vrei

să-l vezi...”
“Dar nu voi să-l văd...”

“Sania mea te va lua”, zise el.
“Dar nu voi să merg cu sania d-tale...”
“Ea va sta la portiţa grădinii d-tale”, zise el, ridicându-se şi surâzând.
Angelo, m-am dus noaptea în grădină, am deschis portiţa, m-am pus în sanie şi iată-mă-s.
Ea luă dreapta lui în amândouă mâinuţele, o bătu ş-o sărută apoi...
— Lilla!
— Lasă-mă, Angelo... eu nu mai am ce-ţi da... ţi-am dat tot... De mult n-am mai fost stăpână pe mine, de mult eram toată a ta... Ai milă de mine... Dac-ai crezut că sunt cuminte... iată cuminţia mea toată... dac-ai crezut că sunt frumoasă, iată frumuseţea mea toată... Toată faţa mea e sfinţită de sărutările tale... de nu mă poţi iubi pe mine... iubeşte-ţi sărutările tale, Angelo, iubeşte-mi ochii mei, căci te-au privit, căci ş-au lipit razele de frumuseţea ta... iubeşte gura mea, s-a atins de a ta... Iubeşte-te pe tine în fiinţa mea... Angelo, zise ea plângând şi lipindu-se spasmodic de pieptul lui şi apropiindu-şi gura de urechea ăluiî: iubeşte-ţi copilul tău...
El nu răspunse nimic. I se părea că e un delicvent... că o vină mare apăsa sufletul lui...
— Şi cum vom trăi noi? întreabă zâmbind cu tristeţe...
— Cum? Ah! iată cum... Iată tabloul ce mi-l zugrăvesc... Dimineaţa, când vei dormi încă, te-oi săruta pe ochi şi te-i scula... apoi ţi-oi aduce cafeaua şi cămeşa cu butonii puşi, şi ciorapii, halatul, fesul, o ţigară... te-oi îmbrăca, apoi te-i duce la treaba ta... şi, rămasă acasă, voi şterge colbul de pe cărţile tale, voi aranja hârtiile, voi drege penele stricate

şi când vei veni acasă va fi masa pusă... pânza albă, farfuriile curate, paharele limpezi de clare... după masă vom şedea la cafea, vom vorbi nerozii... apoi, adaose încet abia mişcându-şi buzele, apoi... zic şi

eu, de... vom avea copii... un băiet frumos ca tine, icoana ta, ş-o fetiţă ca mine... Ah! vom fi fericiţi...
— Da, fericiţi! murmură el încet şi-ntunecos. “O, Cezara! Suflet de demon, gândi el, cum citeşti în sufletele omeneşti... cum vezi în ele scris viitorul, cum pricep zâmbetul tău de dispreţ de ieri”.
— Dar tu pari trist, dulcele meu amic... de ce?
— Sunt obosit, femeia mea, dulcea mea femeie, nimica alta...
— Acuma mă duc, ca s-ajung acasă... Vei veni să mă ceri, nu-i aşa... Vino azi, voi aştepta cu nerăbdare venirea ta... Oh! cât te mai pot iubi...
Ea-şi aruncă mantila pe umere, îl sărută şi dispăru pe uşă...
El rămase trist...
“Va să zică asta-i viaţa mea viitoare... Adio visuri orbitoare... am devenit umil bărbat al unei mici femei... Vom avea copii... mi-o aduce halatul şi papucii dimineaţa... Ah! doar o dezgustătoare perspectivă de urât şi monotonie...”
Cezara în haina ei de Hamlet râdea într-un colţ al odăii. D-zeu ştie când şi cum se furişase-n casă... La vorbele lui vorbite încet, însă destul de clar, ea trase-un hohot ironic şi splendid de răceală...
— Taci! taci!
— Ei bine! iată dar idealul tău... iată viaţa îngerilor... iată scopul pe care natura voieşte a-l împlini prin aceea c-a îmbrăcat acel bobocel de fată cu naivitate şi graţii... un băieţel... o fetiţă, aerul odăii apăsat de voluptatea patului conjugal... un pat cu cerşafuri care trebuiesc foarte des schimbate... N-a rezistat mult îngerul, nu-i aşa... Se grăbea natura să-şi împlinească scopul ei măreţ, reproducerea neamului omenesc, şi şi-a asigurat această împlinire pin îmbrăţişări multe, pin dulci rezistenţe, pin vorbe cu două înţelesuri... O! O! pfui! hahaha! Ei, ce faci, fugi?...

— Te-aş ucide, Cezara, de drept ce ai! Mă desperezi...
— Şi orb nebun ce eşti... nu vezi tu că eşti o unealtă, că bucurii, dureri, pasiunea, plăcerea ce o ai pentr-un sân femeiesc care nu contribuie nimic la voluptate, plăcerea ce o ai pentru-o fată naivă, căci

— Voi suporta inevitabilul...
— Adio, Angelo...
— Cezara!... Cezara, murmură el încet plecându-şi genunchii la

cu cât va fi mai naivă, cu atât mai greu îi va veni în minte să-şi ucidă copilul... nu vezi că eşti o unealtă în mâinile unui demon, că eşti jucăria simţirilor tale, că nimic ce ai nu e al tău, că tu eşti cauza involuntară pe care natura, sau numeşte-o cum vrei, îşi scrie aşa-numitele scopuri măreţe... Nu vezi tu că legi, state, monarhi, religii nu sunt decât aparatul greu pentru a face cu putinţă acest act murdar de reproducere şi a vă arunca apoi în braţele monotoniei meschine a urâtului, a ridiculului, a unei vieţi care-mi face greaţă?... Te-nchipuiesc cu halatul înflorit, cu fes în cap, cu papuci, cu ciubuc, c-o claie de copii, c-o ocupaţiune monotonă şi somnoroasă; apoi vei muri şi copiii tăi cei de spirit vor repeta aceeaşi viaţă spirituală...
— Ai drept... asta mi-o spun şi eu... taci, râsul tău mă supără...
— Şi de ce aş tăcea... zise Cezara-ncrucişându-şi mâinile... Tu ai pierdut pe această copilă... Tu ştiai că n-ai s-o poţi iubi, puteai cel puţin şti că ea nu-ţi va ajunge, şi cu toate acestea ai avut-o ca pe soţia ta... Ai nefericit-o... Crezi că-mi trece pin minte să-ţi cruţ mustrările de cuget... nu! De aceea sunt un demon...
— Dar tu mi-ai adus-o...
— Spun că nu?... Da... sunt liberă eu de a încerca să seduc... De ce te-ai lăsat sedus?
— N-am remuşcări...
— N-ai... Bine... Copila va fi alungată de părinţi... va naşte-n sărăcie... Va fi o femeie pierdută... dacă n-o vei lua de soţie... Dar tu o vei lua. Vei avea o viaţă de urât, vei umbla după alte femei... eu voi îngriji ca ea s-o ştie aceasta şi atunci adio pace casnică, atunci abia vei vedea ce va să zică iadul pe pământ... A! pân-acum n-ai nici idee... Pân-acum melancolia ta şi coloarea neagră sub care priveşti lumea sunt teorii sure pe lângă realitatea ce te aşteaptă...
ea... te iubesc... nu poţi tu ierta...
— Ce să iert? Te iubesc eu?... Ea ieşi repede din casă.

— Cum mă faci să pătimesc, şopti el încet.

— Lilli a venit apoi la mine, trimisă chiar de tatăl său, ca să-mi ceară din nou scuze... I-am spus că tu n-o poţi lua de soţie şi am explicat punctele mele de vedere... A plâns mult biata fată... dar voi şti eu s-o mângâi... Am un camerier care nu e de despreţuit...
— Cezara!
— Ei, D-zeul meu! dar tu eşti nebun... Ea va fi fericită în felul ei... Vino-ncoace şi suge rana asta... Nu vezi că-mi curge sângele pe haine... El îşi lipi buzele de rana pieptului şi supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zapadă... Ea-i ţinea capul cu mâinile... apoi-i ridică capul şi sărută gura lui roşie de sânge... Asta drept mulţămire... Ea-şi acoperi sânul, îl ridică pe braţele ei ca pe un copil, îl strânse la piept, îl dezmierdă...
— Bine, încă n-ai cunoscut tu ce voi eu ca să cunoşti... Amicul meu, ai alegerea între două lucruri: între urât, ordinar, meschin şi între durere, pasiune, turbare... între Lilli şi mine. Eu nu te-nşel, ţi-o spun dinainte: eu voi usca viaţa ta de m-alegi pe mine... eu te voi omorî... dar nu-ţi voi coase halat, nici ţi-oi împleti pungi de tutun... eu te ăvoiî despera... Dar nu ţi-oi face copii... De un singur lucru te

asigur, nu ţi se va urî cu mine, poate însă ca mie să mi se urască cu tine... atunci, se-nţelege, se sfârşeşte totul... atunci ştiu că vei trebui sau să mori, sau să nebuneşti.
Ea-l juca pe genunchii ei, îşi băga mâinile-n sânul lui şi el simţi înnegrindu-se lumea-naintea ochilor lui...
— Ah! aş rezista de mi-ar fi cu putinţă, zise el cu durere... dar acum... acum când aş ădaî toată lumea pentru o sărutare a ta şi viaţa mea-mpreună... acum e prea târziu, diavol de femeie ce eşti...
— Voluptatea cea crudă a dorinţei şi a durerii... iată ce-ţi ofer... De-un lucru fii sigur: te iubesc. Nu te lăsa înşelat de împrejurarea că amorul samănă aşa de mult cu ura... Aş fi în stare să mă las ucisă pentru tine.
Mihai Eminescu 270
ăLEGENDA CÂNTĂREŢULUIî
ăPoveste indicăî
De mult, de mult a fost un Împărat în ţara depărtată a Indiei şi avea o fată frumoasă cum nu se mai povesteşte, bălaie ca o lacrimă a soarelui, dacă soarele a plâns vodată. În nopţi cu lună, când se primbla prin întuneăcoaîsele dumbrăvi de laur ale castelului răsărit din rădăcini de stânci, ea auzea un glas frumos, parcă de privighetoare, totuşi era de om. O arfă, asemenea sunetului blând şi regulat al valurilor mării, o acompania. Era un paria cântăreţ, care o iubea pe fata de-mpărat. Ea-l văzu răsărind prin crengi în lumina de lună — era nalt şi frumos. Pletele negre se ridicau deasupra frunţii măreţe, ochii străluceau în bolţile lor ca două flori, ăca douăî picături de întuneric topit. Ea-l iubi, căci nici n-ar fi ştiut să facă alta, aşa era de frumos.
Într-o noapte, printre mreje de frunziş ăîîntunecat de oliv şi laur, suspenda luna ca o pavăză de aur, el sta-ngenuncheat la picioarele ei şi, ăcuî capul culcat în poalele-i albe, se uita lung şi-ntunecat c-o privire de profet în întunecimea cea blândă şi albastră a ochilor ei mari. Cu mâinile ei dulci ea-i netezea părul, cu gura-i încreţită de amor ea-i săruta fruntea.
— Ce frumoasă frunte ai tu, coroana lumii s-ar mândri să şadă pe ea.
— Ai dori-o tu? zise el şi ochii lui se deschideau mari, ca doi luceferi.
El se sculă şi o privi. Numai Împăratul Saharei, leul, priveşte astfel, o dată în viaţa lui, când iubeşte. O strânse-n braţe şi se duse-n lume. Adio, stea — amor, tot!
Noaptea era clară, tăcută, mare. Numai valurile sfinte ale Gangelui murmurau lin ca înţelepciunea vremilor. Simbol uriaş al timpului.
Proze postume 271
Paria se uită lung în el, şi-l înţelese. Auzi vorbirea sântelor sale origini, înţelese ce este aceea ce mişcă cele trecătoare ale pământului.
Îşi sfărmă arfa de o stâncă şi se duse-n sus. Răscoli popoare contra regilor şi legilor lor, răsturnă regii şi marii pământului şi în fruntea acelor popoare, unele de origini sânte, altele de origini obscure, el curgea de-a lungul râurilor mari şi răsturna imperii şi le supunea şie. Popoarele-l iubeau că era drept şi bun, regii se temeau de el. Era împăratul lumii şi Domnul tuturor celor trecătoare.
Atunci se duse la castelul răsărit din rădăcini de munţi. Intră în înaltele turle * ca să puie coroana lumii pe fruntea miresei lui — dar întinsă, albă ca o ceară mărmurită, moartă era iubita lui. El nu auzi nimic, nimic —numai valurile sânte ale Gangelui vuiau cu un răsunet depărtat şi ironic în urechile lui — îşi plecă fruntea şi zise: “La ce? La ce?”— apoi o apucă-nspre pustii şi nimenea n-a mai auzit de el.
Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului.
Mihai Eminescu
ăARCHAEUSî

Netăgăduit că sunt multe lucruri la priceperea cărora nu-l ajunge capul pe-un membru gros de la primărie sau pe-un subcomisar de poliţie – deşi aceştia sunt în genere oamenii care pricep tot. Cel puţin când e vorba de exproprierea unei găinării, de insuflarea de respect în cetăţeanul măcelar cu măsuri false, oameni mai îndemânatici decât cei doi de sus nu cunosc. Totuşi ni se pare – se-nţelege că nu impunem nimărui părerea – că, afară de cumpene strâmbe şi găinării în faţa uliţii, mai există oarecare lucruri, de-o însemnătate secundară într-adevăr, de ex. filozofia, poezia, artele, tot lucruri care scapă perspicacităţi numiţilor domni, dar a căror existenţă nu se poate nega. Se vede că autorul vrea să-nceapă de la az buchi. Într-adevăr, lumea cum o vedem nu există decât în creierul nostru. Nimeni nu va tăgădui că este deosebire între gânsac şi câine. Privirea câinelui e inteligentă,
el pricepe din lumea aceasta o porţie mult mai bună decât gânsacul; cu toate acestea amândouă aceste fiinţe au ochi şi creieri. Lumea nu-i cumu-i, ci cum o vedem; pentru gânsac, cum o vede el, pentru câine item, pentru membrul de la primărie – pentru Kant item. Totuşi câtă deosebire între ochii de porc a susînţelesului membru şi privirea adâncă a înţeleptului de la Königsberg.
Care-i adevărul? Cel văzut clar de un gânsac sau cel abia întrevăzut ca printr-o negură de Kant? Într-adevăr, iată un lucru ciudat. Cel dintâi deosebeşte lămurit grăunţele de porumb de prundul galben, el înoată cu siguranţă pe apă, măsură cu ochiul distanţele ce le poate ajunge şi nu-i fără oarecare înduioşare în faţa unei gâşte în epoca virginităţii. Cel de-al doilea uită să mănânce, voind să sară peste o groapă cade-n mijlocul ei, iar frumuseţile virgi- sau nevirginale trec pe lângă dânsul fără ca el să-şi ăfiî ridicat ochii...

Cu toate acestea noi presupunem că filozoful e mai cuminte decât un gânsac, ba că în problemele aceluia e mai mult adevăr decât în siguranţele acestuia.
Un semn că pentr-o minte mare totu-i problemăăî, iar pentru 75 de dramuri de creier totu-i sigur.
E ştiut că regula pitagoreică din geometrie se numea puntea măgarilor. Puntea măgarilor pe care trebuie să treci în orice cugetare mai adâncă este: că nu putem pricepe lumea în sine, şi că toată explicarea ei este explicarea unor reacţiuni a creierilor noştri şi nimic mai

departe. Lumea-n sine rămâne un problem înlăuntrul căruia se rătăceşte câte-o rază slabă, câte-o fulgerătură pe care cugetătorul adânc o-ncremeneşte pe hârtie, pe care, citind-o, se naşte în pereţii capului tău acea rezonanţă lungă care face să crezi într-adevăr că lume şi viaţă sunt un vis.
Dar, cum am zis, toate acestea sunt fleacuri pentr-un membru de la primărie. Viaţa are pentru el însemnătate numai întrucât se percepe taxa pentru înscrierea în condicele stării civile, moartea întrucât se percepe o taxă pentru îngropăciune şi întrucât se adaogă cu unul numărul născuţilor şi al morţilor. Membrul de la primărie nu vede în aceşti oameni decât indivizi impozabili, subcomisarul – indivizi ce trebuiesc privegheaţi ca să nu ăseî fure unii pe alţii şi să se ţie în regulă.
După această pătură de oameni urmează învăţaţii cuvântului. Aceştia întreabă totdeauna quid novissimi? Cartea cea mai nouă e pentru dânşii cea mai bună. Ei citesc mult şi au în capul lor o mulţime de definiţii, formule şi cuvinte despre a căror adevăr nu se îndoiesc niciodată, căci n-au vreme de-a se îndoi. Îi numesc ai cuvântului pentru că înţelepciunea lor consistă în cuvinte, în cojile unor gândiri pe care memoria lor le păstrează. Căci o gândire este un act, un cutremur

al nervilor. Cu cât nervii se cutremură mai bine, mai liber, cu atâta cugetarea e mai clară. La ei acest act, prin care cugetarea străină să se repete întocmai în capul lor, nu se-ntâmplă, pentru că mulţimea citirii şi obosirea creierului n-o permite. Cele citite trec ca nişte

coji moarte în hambarul memoriei, de unde iese la iveală apoi tot în aceeaşi formă.
Iar eu din parte-mi gândesc aşa: orice-a gândi un om singur, fără s-o fi citit sau s-o fi auzit de la alţii, cuprinde o sământă de adevăr. De-aceea cărţile vechi, pe care oamenii nu le scriu numai iac-aşa, numai ca să le scrie, ci pentru că gândise ceva ce le apăsa inima şi voiau s-o spuie şi altora, cărţile vechi eu unul le citesc şi găsesc între lucruri absurde unele seminţe de lumină pe care apoi le ţin minte.
Aşa în una din zile stam fluierând la fereastra deschisă, era zăpadă şi frumos afară, când iată văd trecând un bătrân c-o manta lungă în spate şi cu pălăria cu marginile foarte largi. Îl văd intrând la Corabia lui Noe. Corabia aceasta este o crâşmă unde se găseşte vin unguresc bun. Acolo aveam şi eu masa mea de baştină şi sara, când mi se ura cu cititul şi scrisul, mă duceam la mesuţa din colţul corăbiei şi mi se părea că mă făceam iar copil, că eram în vremea lui Sim, Ham şi Iafit. Când îl văd intrând pe bătrân zic: "Ce drac! pe acesta nu l-am văzut niciodată... hai să vedem cine-i?" Iau pălăria din cui, cobor iute scările şi la Corabie.
Intru-nlăuntru... moşneagul — la masa mea. Corabia era o odaie mare, boltită şi întunecoasă în care şi ziua ardea lampă. Bătrânul era interesant. Părul capului era alb, ras cu totul la faţă, ochii suri, mari şi pătrunzători, apoi mirosea de departe a tabac şi mie mi-a plăcut totdeauna oamenii care miroase a tabac.
I-am dat bună sară şi m-am pus în faţa lui, pentru că eram în dreptul meu să şed la masa mea. El răsări oleacă, dar nu spuse nimic.
Apoi începu a ciocăni în masă cu degetele lui lungi şi subţirele şi fluiera pintre dinţi... Era o necuviinţă... dar acuma eu tăceam; căci, oricât de necuviincios ar fi fost, aria era de-o frumuseţe rară... era subţire ca bâzâitul de albină, dar se părea că-n gura ăluiî s-a aşezat un virtuos de violină lung de ăoî palmă şi, pe o vioară cât cojiţa unei alune, cânta subţire şi frumos, de stai îndrăgit de el... Apoi tăcu şi iar începu a ciocăni cu degetele lui lungi, încât mâna lui îmi părea un paiangăn mare, care joacă tremblante.

— Iartă-mă, d-le Doctor, zisei eu încheindu-mi surtucul dinainte, dar mie-mi pare că aria aceasta care ai fluierat-o am mai auzit-o undeva... şi aş voi să vă-ntreb...
— Aria asta ai auzit-o în capul d-tale, zise el, pe când ştergeai ciubotele lui Beethoven.
— Mă iartă, d-le, dar nici n-am avut onoarea de-a cunoaşte pe Beethoven.
— Ce ştii d-ta, dacă l-ai cunoscut sau nu. Eu îţi zic că l-ai cunoscut... Eu îţi zic că i-ai şters ciubotele, şi basta.
"Ce dracul! Îi nebun moşneagul ăsta, gândeam eu".
— Ce dracul! Îi nebun moşneagul ăsta, zise el clipind din ochi şi imitându-mi glasul întocmai. Apoi urmă: Kelner! Vin de maghiarat de cinci ani, astupat bine... Iute. Ei, nepoate, urmă el, aşa-i că cea dintâi gândire care ţi-a venit în minte la răspunsul meu a fost: "Ce dracu! îi nebun moşneagul ăsta". Vezi tu, asta voiam s-o ştiu!... Omu-i ca o vioară... dacă pui degetul într-un loc pe coardă, sună-ntr-un fel, într-alt loc într-alt fel, dar o vioară samănă cu alta. Astăzi mă simt dispus să fac filozofie şi bine că te-am găsit, nepoate, pentru că mie-mi pari un om neofensiv şi care se miră, şi mirarea este mama înţelepciunii.
Eu căscam gura.
Bătrânul se uită la mine şi-ncepe să râdă.

— Spune-mi nepoate — dacă poţi — un lucru imposibil şi o idee

imposibilă.
— Un lucru imposibil e ca eu să fi şters ciubotele lui Beethoven, care-a murit înainte de atâţia ani, iar o idee imposibilă este ca ceva să fie şi să nu fie tot în aceeaşi vreme.
Kelnerul adusese vinul cerut, moşneagul umplu un pahar mie, unul lui, pe care-l şi deşertă pân-în fund.
— Ascultă-mă, nepoate, tu eşti un prost, zise el. Ai auzit tu vreodată despre Archaeus?
— Ba nu.
— Nu? Ei bine, Archaeus este singura realitate pe lume, toate celelalte sunt fleacuri — Archaeus este tot.

— Ptiu! bată-te vina, unchiule, cu tot Archaeusul tău... Cum văd, ăvreiî să mă iei peste picior. Cine ţi-i Archaeus?
— Şşut! Taci, nepoate... Toate celea la vremea lor. Am să-ţi spun eu îndată cine-i Archaeus, numai mai întâi bea-ţi paharul de vin şi ascultă următoarele cuvinte ale moşului. Cugetări imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, şi dac-ar fi imposibilă, n-ar exista. Ce este imposibil? Am să-ţi pun îndată o mulţime de probleme. Condiţiile a orice posibilitate sunt în capul nostru. Aicea sunt legile ciudate cărora natura trebuie să li se supuie. Aicea-i timpul cu regulile lui matematice, aicea spaţiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, şi dacă le ştergi acestea... şi un somn adânc le şterge pentru câteva ore... ce simţământ ne rămâne pentru acest interval al ştergerii? Nimic. Şi cu toate acestea sosesc momente în viaţă în care aceste trei elemente ale minţii noastre, aceste sertare în care băgăm o lume dispar pentr-o clipă... e drept, ca o fulgerare numai, dispar sau în parte sau în tot şi stai ca înaintea unei minuni şi te-ntrebi... aşa ca omul care crezuse că tot ce vede e chiar aşa cum este... că oare ce-nsemnează asta. Când priveşti o fizionomie ciudată, îţi vine de sine întrebarea: oare cum dracu-o fi gândind acest om? Ba lipsa unuia din cele cinci simţuri, chiar venind mai târziu, modifică radical lumea cugetării.
— Cum aşa? Apoi tocmai Beethoven a compus muzică pe când pierduse auzul.
— Ştiam c-ai să-mi obiectezi aceasta. Da, Beethoven compune opera Fidelio după ce uitase de mult natura vocii omeneşti... el scrie muzică pentru voci cum crede el c-ar trebui să fie şi te trezeşti faţă c-o operă care ţi se pare că fuge dinaintea ochilor... c-ai privi-o cu binoclul întors... ş-ai vedea departe, departe, în fundul cugetării unui om, ceva straniu ce pare a nu pricepe bine, până bagi de seamă că sunt închipuirile unui surd despre vocea omenească, a cărei natură normală el o uitase sau avea numai o reminiscenţă slabă despre ea. Dar închipuindu-ţi cum că toţi oamenii ar avea în urechea lor numai o reminiscenţă de memorie ca aceea a lui Beethoven... toată

opera s-apropie vădit, ca şi când ai privi-o cu sticla aşezată normal la ochi... ba s-apropie aşa încât toată scena ţi s-aşează-n cap ş-auzi opera urlându-ţi în craniul deşert, cu boschete, cu temniţe, cu actori, cu actriţe, cu tot. Cum va fi arătând capul unui om care cu lumina de lampe, cu pânzele zugrăvite, cu totului tot în capul lui... Un teatru întreg în care sufletul lui, ghemuit într-un colţ al sălii, e singurul spectator.
— Bine. Dar de ce să nu credem că făptura normală a omului este cea anume făcută ca să vadă adevărul?
— De ce? Pentru că tocmai această făptură normală nu este una ş-aceeaşi — totdeauna vor fi mici deosebiri; unde însă deosebirile sunt mari, avem altă lume. Dar să urmez. Nu ştiu dacă cineva s-a visat vrodată elastic... că poate creşte, se poate umfla, se poate contrage.

Dacă pe-un asemenea om nu l-ar trezi nimene din somn, el ar trăi o viaţă întreagă c-o lume reală şi pipăită, căci în somn se pipăie aşa de bine ca-n trezie... va să zică nu lipseşte nici acest control, cel mai sigur, al realităţii... Şi acest om s-ar contrage-ntr-o cartofă care-ar striga oamenilor de pe uliţă să ia sama să nu-l calce, ori s-ar subţia într-o prăjină cu barbă englezească şi cu pălărie naltă, ori s-ar îngroşa ca un birtaş bavarez... ar trece printr-o mie de figuri el însuşi, dac-ar dormi toată viaţa lui, nici în minte nu i-ar mai veni să se îndoiască că aceasta este natura lui, că altfel nu poate fi şi că toate trebuie să fie cum sunt... Dacă s-ar trezi puţin înainte de-a muri, ar crede, din contra, c-a adormit şi că visează. O lume ca nelumea este posibilă, neîntreruptă fiind de-o altă ordine de lucruri. Există multe buruieni care, aducând o mică modificare a organului vederii, creează înaintea omului o altă lume. O băutură preparată dintr-un burete măreşte proporţiile lucrurilor. Un pai pare mare cât o bârnă şi omul, în reminiscenţ a figurii ce o avuse înainte de asta, sare peste un fir de pai din drum. Un lan de grâu devine o pădure de aur, oamenii devin urieşi şi poate că povestea veche, că-nainte urieşii locuiau pământul, atârna de construcţia ochilor de pe atunci şi nu de mărimea lor obiectivă sau, mai exact, de mărimea în care reflectă ochiul nostru de astăzi făpturile omeneşti. Care este criteriul realităţii? Despre ochi nu mai

Mihai Eminescu

— Dar bine... vedem lumea.

— Şi el o vede.

— Dar o pipăim.

vorbim... Cine nu ştie cu câtă realitate, cu cât adevăr se prezintă în vis chipuri cunoscute, grădini, case, strade; urechea aude muzică plăcută şi mintea şi-aduce aminte cum c-a mai auzit odată această muzică... Un amic se arată... el a-mbătrânit, vro câţiva peri albi are pe cap... mintea-l compară cu reminiscenţa ce-o aveam despre dânsul, şi închipuirea cum el a fost şi vederea concretă cum este ne smulge părerea de rău: "Cum s-a schimbat omul acesta!"... În starea de nebunie toate ideile sunt de o cumplită realitate... Omul e torturat, e pus pe cruce, e bătut, fără ca cineva să-l atingă. Cele mai cumplite dureri fizice sfâşie sufletul şi-i brăzdează faţa... din contra, dureri reale în senzul nostru îl găsesc nesimţitor... Nu avem criteriu... Nu ştim dacă ştim ceva... O credem, fiindc-o cred şi alţii, pentru că e o normă predomnitoare,

şi asta nu fiindcă lumea ar fi cum ne-o închipuim, ci pentru că om cu om samănă mai mult ori mai puţin... Poate-se zice însă că cutare om ciudat nu are drept când spune ceva? Cu ce-l combaţi?... Cu aceea că şi alţii zic ca tine că nu-i aşa? Cu ce drept? Valoarea privirii lui este aceeaşi cu valoarea privirii noastre... numai c-a lui e izolată, pe când a noastră găseşte şi altele turnate pe-acelaşi calup. Dar e un visător? Bine. Cine? Noi ori el? Asta e-ntrebarea... Poate că noi nu facem alta decât visăm într-un fel şi el într-altul...

— Şi el o pipăie. Cu ce drept modul nostru să fie cel adevărat şi al lui cel fals? Pentru ce nu viceversa? Suntem noi nebuni ori el e nebun... asta-i întrebarea. Şi de gândim numai cât de altfel a fost privirea oamenilor în alţi secoli, că ceea ce ne pare nouă ciudat lor le părea firesc, că în orice lucru nepriceput n-avem decât o formă sub care o altă frunte de om vedea un lucru foarte priceput, atunci ne vine să-ntrebăm care-i criteriul minţii sănătoase? O minte care azi aprobă ceea ce-a

dezaprobat ieri, care dezaprobă ce-a aprobat; o minte care vedem că se hrăneşte secol cu secol din paradoxuri...

— Cum din paradoxuri?

Proze postume

— Dar timpul?

279
— Da! Căci spune-i numai unăuiî om ieşit din coaja naturii cum
că soarele stă şi pământul se-nvârteşte... el va găsi-o iraţional, paradox,
contra minţii sănătoase... Spune-i că stelele sunt tot atâtea lumi...
el va găsi-o paradox.
— Dar cu toate acestea e adevărul.
— Adevărul? Cum vrei... Cum dispar, cum devin pe-ncetul nepipă
ite chiar teoriile mişcării când presupunem ceea ce ni se impune
de sine... că spaţiul e nemărginit!... Unde-i mişcarea când spaţiul e
nemărginit?... Pământul a făcut o bucată... Bine... Deasupra-i şi dedesuptu-
i a rămas tot atâta spaţiu, căci e nemărginit... va să zică ce a
parcurs el, când n-a parcurs nimica, căci pretutindenea stă în acelaşi
loc, în acelaşi centron, în nemărginire, şi dac-ar sta pe loc şi dacă s-ar
mişca, tot atâta ar fi... Care-i criteriul mişcării lui? Iar simţirile noastre,
iar acest senzoriu vizionar, încât mişcarea lui nu-i de cugetat fără
ca să punem totodată fiinţa noastră. Pământul umblă cum umblăm
noi în vis. Departe ajungem, şi totuşi pe loc suntem... În urmă şi-nainte
nici nu s-a mărit, nici n-a scăzut distanţa — căci e nemărginită.
— O, acest blestemat de timp, care e când lung, când scurt, fiind
cu toate acestea acelaşi, cel puţin remontoriul o spune... Când aşteaptă
cineva iarna la portiţa vrunui zăplaz pe drăguţa lui... şi ea nu vine...
şi aşteaptă... şi ea tot nu vine... ce-i timpul? O eternitate. Şi când citeşte
cineva o carte frumoasă... mii de tablouri se desfăşoară pe dinaintea
ochilor... ce-i timpul? Un minut. Cine n-a avut vreodată un roman
întreg în minte pentru a cărui realitate normală i-ar trebui o viaţă
întreagă ori o tinereţe întreagă?... În vis el poate avea într-o singură
noapte viaţa întreagă a unui om. Şi de ce a unui om? De ce nu a
tuturor celor ce se-nvârtesc împrejurul lui? Şi în câtă vreme? În şapte
ori opt ore. Dar ce-i o tragedie ori o comedie altceva? Şi, într-adevăr,
dacă un asemenea op interesează, nici bagi de samă cât timp a trecut.
De luăm criteriul normalităţii, am şters tot exclusivismul unei posibilităţ
i convenţionale şi de calup ş-am pus în locu-i o alta tot atât de
îndreptăţită. Atunci nu mai zicem: numai asta este posibil şi numai
Mihai Eminescu
— Ce ciudată idee despre viaţă!
280
aşa e posibil, ci zicem: După cât ne ajunge capul, aşa e... dar dracul
ştie dacă n-ar putea fi şi de o mie de ori altfel...
— Închipuieşte-ţi un manuscript vechi, cu filele unse, într-un colţ
de sertar... o comedie, de exemplu. Directorul de teatru, în încurcătură,
dă de el, citeşte... citeşte... pocneşte din degete... "Da ştii că asta-i
bună!"... Şi iată că te pomeneşti deodată pe scenă c-o icoană vie a
vieţii... publicul râde, actorii se strâmbă şi toate acestea ca-nainte...
de o sută de ani. Atuncea-ţi vine-a zice că ori publicul şi teatrul sunt
depărtaţi cu două sute de ani, ori că piesa este nouă. Unde este timpul?
Când întorci binoclul, ălucrurileî ţi se par într-o abnormă depărtare...
Un om născut cu binoclul pe nas ar alerga viaţa lui toată după
nasul lui propriu, ca să-l ajungă, şi ar fi foarte firesc asta... Unde este
spaţiul? De aceea când auzim trâmbiţa marilor adevăruri, care se
prezintă cu atâta conştiinţă de sine, să zâmbim şi să zicem: Vorbe!
vorbe! vorbe! S-ascultăm poveştile, căci ele cel puţin ne fac să trăim
şi-n viaţa altor oameni, să ne amestecăm visurile şi gândirile noastre
cu ale lor... În ele trăieşte Archaeus... Poate că povestea este partea
mai frumoasă a vieţii omeneşti. Cu poveşti ne leagănă lumea, cu
poveşti ne adoarme. Ne trezim şi murim cu ele. Auzit-ai tu vrodată
povestea regelui Tlà?
— Niciodată... Dar aş dori să ştiu mai întâi cine-i Archaeus?
— Hm! Cum dracu să ţi-o spun dacă n-ai priceput pân-acuma. Măi
băiete! Cu toate schimbările ce le doreşte un om în persoana sa, totuşi
ar vrea să rămâie el însuşi... persoana sa. Am cunoscut oameni ce

doreau a fi mai frumoşi (câte femei!), mai cuminţi (câţi oameni de stat!), mai geniali (câţi scriitori!), am cunoscut unii care aveau dorinţe de Cezar, în care se grămădeau visurile de glorie aăleî lumii întregi... dar ei vroiau să fie tot ei. Cine şi ce este acel el sau eu care-n toate schimbările din lume ar dori să rămâie tot el? Acesta este poate tot misterul, toată enigma vieţii. Nimic n-ar dori să aibă din câte are. Un alt corp, altă minte, altă fizionomie, alţi ochi, să fie altul... numai să fie el. Ar voi să se poată preface în mii de chipuri, ca un cameleon...

dar să rămâie tot el. Abstrăgând de la dorinţa acestei reamintiri, fiecare-şi are dorinţa împlinită,... căci este indiferent, pentru cel ce nu voieşte memoria identităţii, dacă-i el sau nu-i el rege. El este regele, dacă nu face numai această pretenţie să fie tot el... Iată alt corp, altă minte, altă poziţie, numai că nu eşti tu. Ei, ai priceput ce-i Archaeus?
— Ba nu. Mai puţin decât oricând.
— Nici nu-i uşor de priceput — pentru că-i etern. Şi etern este tot ce este întotdeauna de faţă... în acest moment. Nu ce au fost, căci au fost stări de lucruri, nu ce va fi, căci vor fi iarăşi stări de lucruri. Ce este. Numai dacă vremea ar sta locului am putea vedea lămurit ce-i etern... Numai într-un punct în care s-ar naşte un moratoriu între moarte şi viaţă, căci lumea nu-i decât o vecinică plătire către viaţă, o vecinică încasare din partea morţii. Şi această împrejurare este mama timpului. Fără de aceasta, suma celor ce există într-adevăr s-ar putea privi pestetot, am şti ce este netemporal.
— Ce-mi folosesc mie expunerile acestea când eu tot nu ştiu ce-i Archaeus?
— Hm! Eşti greu la cap. Când gândeşte cineva că neînsemnata mărime a corpului omenesc nu stă defel în raport cu puterea, cu imensitatea voinţei (gândeşte la Napoleon), cum că omul e numai prilejul, adesea slab, abia suflat, pentru nişte patimi cumplite, când gândeşti cum că purtătorul acestor patimi poate în orice moment să devină o coajă, ca un vas pe care l-a spart vinul, apoi când vezi că unul şi acelaşi principăiuî de viaţă încolţeşte în mii de mii de flori din care cele mai multe se scutură la drumul jumătate, puţine rămân, şi şi aceste puţine au în sfârşit aceeaşi soarte, atuncea vezi cum că fiinţa în om e nemuritoare. E unul şi acelaşi punctum saliens care apare în mii de oameni, dezbrăcat de timp şi spaţiu întreg şi nedespărţit, mişcă cojile, le mână, una-nspre alta, le părăseşte, formează altele nouă, pe când carnea zugrăviturilor sale apare ca o materie, ca un Ahasver aălî formelor, care face o călătorie ce pare vecinică.
— Şi este într-adevăr vecinică.

— În fiece om se-ncearcă spiritul Universului, se opinteşte din nou, răsare ca o nouă rază din aceeaşi apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămâne-n drum, drept că în mod foarte deosebit ici ca rege, colo ca cerşetor. Dar ce-i şi ajută coaja cariului care-a-ncremenit în lemnul vieţii? Asaltul e tinereţea, rămânerea-n drum — decep-ţiunea, recăderea animalului păţit — bătrâneţea şi moartea. Oamenii sunt probleme ce şi le pune spiritul universului, vieţile lor — încercări de dezlegare. Chinul îndelungat, vecinica goană după ceva necunoscut

nu seamănă cu aviditatea de a afla răspunsul unei întrebări curioase?
— Dar mie-mi pare că unde-i un problem e totodată şi dezlegarea lui.
— Da. Kant. Cei mai mulţi oameni însă rămân întrebări, uneori comice, alteori neroade, alteori pline de-nţeles, alteori deşerte. Când văd nas omenesc, totdeauna-mi vine să-ntreb ce caută nasul ăsta-n lume?

ăMOARTEA LUI IOAN VESTIMIEî

1
Ioan Vestimie nici era predispus să fie vrun om mare, nici pretindea să fie. Se poate însă că era mai lipsit de invidie decât alţii, că recunoş tea cu multă uşurinţă meritele altora şi nemeritele sale, din care cauză lumea-i zicea că e un spirit observator, deşi nu ştim ca fineţea de observaţiune şi reumatismul unit cu bătaie de inimă să fi stat vrodată în legătură. Avem cu toate acestea să ajungem la halul moral în care justiţia pur şi simplu a vederii să treacă drept spirit de observaţ ie... dar nu e vorba de asta.
Vorba e dăeî Ioan al nostru, care-n toate zilele îşi urma regulat drumul de la căsuţa lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colţ, unde citea jurnale ilustrate, de acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulaţiune a mersului să se-ntâmple vro întrerupere sau iregularitate, pe când, din contra, în pulsaţiunea şi în bătăile inimii sale se-ntâmplau foarte des iregularităţi.
Fie cauza aceasta, fie altele la mijloc, dar de la ăoî vreme încoace Ioan, care avusese o memorie splendidă, începu s-o piardă încetul cu-ncetul. Astfel s-a-ntâmplat că-ntr-o seară, voind să scrie o epistolă unei fetiţe blonde, pe care o iubea cu credinţă de 16 ani şi mai bine, să-i uite cu totul numele fetei. A deschis un dicţionar de nume proprii, a alăturat terminaţii de nume femeieşti la orice literă a alfabetului, în zadar, numele ei a rămas uitat.
Prima lui idee a fost că poate ar fi fost lovit de-o afazie parţială, c-a uitat o literă din alfabet, a doua că în vasele craniului ar fi căpătat o umflătură care-i apasă creierul şi multe alte idei ipohondrice îi veniră lui Ioan Vestimie. Opinia noastră este însă că Ioan închisese prea de timpuriu cahla de la sobă şi că-l durea poate capul.
Mihai Eminescu
Dar aceasta nu era, se vede, ideea lui. El se culcase şi-ncepu a
284
simţi o stranie amorţeală în braţul drept. Deşi era hotărâtor treaz, nu-i era cu putinţă să mişte acel braţ. Apoi urmă amorţirea piciorului stâng, apoi adormi în sfârşit.
Dar mult n-a ţinut somnul lui. El s-a sculat foarte uşor şi atât de sănătos din patul lui precum nu se simţise nicicând: inima lui îi bătea cu vioiciune şi căldură, pasul era uşor ca acela aălî unei ciute. Erau 10 ceasuri înaintea miezului nopţii. El se-mbrăcă repede şi plecă în oraş, intră în cafeneaua sa obicinuită şi-ncepu să răsfoiască jurnalele. Ceea ce i se părea ciudat din cale-afară e că stâlpii de cafenele îi luau jurnalele din mână fără ca să-l mai întrebe, mulţi din ei nici păreau a-l vedea, numai unii, şi anume aceia care se deosebeau prin fineţea palorii lor sau prin ochii prea adânciţi în cap, se uitau la dânsul şi suspinau. De ce aceşti oameni îi erau cu deosebire simpatici nu ştia nici el.
La apropierea miezului nopţii el simţi o uşoară nelinişte.
Plecând din cafenea, unde prin excepţie nu ceruse nici cafeaua lui neagră, el îşi aruncă privirea pe unul din jurnalele de seară şi văzu cu mirare următorul lucru:
Aflăm că astăzi, la 7 ore de seară, d. Ioan Vestimie a încetat din viaţă în urma unei violente bătăi de inimă. Nu putem decât să deplângem moartea prematură a unui tânăr care, pe lângă un caracter solid şi demn de toată încrederea, mai avea un spirit fin de observaţie şi multă dreaptă judecată.
El nu-şi putea explica cine-i jucase festa ca să-l anunţe drept mort prin ziare.
Ieşind pe uliţă, o lună plină de toată frumuseţea împânzea cu razele ei turburi-străvezii oriunde găsea loc prin întunericul uliţelor. Ici bătea într-o firmă de croitor, dincolo prin fereştile închise a unui salon deşert, într-alt loc pe zidurile lungi şi albe a unei curţi de biserică, curat o frumuseţe de lună. El se mira şi de această lumină nepomenit

de dulce, dar şi de uşurinţa cu care umbla el, până ce în sfârşit ajunse acasă şi se culcă. Se vede că-ncepuse a miji de ziuă, căci cucoşii

cântau şi el adormi adânc, foarte adânc, de astă dată fără să-i pese de cancelaria lui de mâini sau de alte treburi. În somnul lui cel adânc auzea însă mormăind primprejurul ăsăuî ca nişte roiuri de albine, dar foarte trist, foarte melancolic. De mai multe ăoriî voise să-şi scuture capul, ş-atunci, încordându-şi vederea, zărea o mulţime de lumini aprinse, dar apoi recădea repede în somnul lui adânc şi nu mai pricepea nimic ădinî acel murmur misterios şi tânguitor de roi.
squenetul.
2
Când se trezi a doua zi văzu că era târziu seara, iar nişte prieteni de ai lui jucau cărţi la o masă. El dete "bună seară" c-un glas cam răguşit şi ei deodată răsăriră toţi şi se uitară uimiţi unul la altul. Numai unul, care era mai obraznic dintre ei, Alexandru, zise:
— Măi hoţule! stai acolo şi dormi, doar n-ai poftă să ne strici land-
Ceilalţi începură a râde, ba unul îl trase de picior.
Ioan nu ştia de ce, dar purtarea aceasta era atât ădeî supărătoare pentru el încât se sculă şi ieşi tăcând din casă. Ceea ce-l mira era însă că se culcase dezbrăcat şi se trezise îmbrăcat în hainele lui cele mai bune, negre. Astfel ieşi pe uliţă. Căzuse cea dintâi ninsoare şi pe zidurile de-a lungul uliţelor el văzu pe ici, colo câte un copilaş îmbrăcat bine, făcând bulgări de omăt şi aruncând unu-ntr-altul. Erau veseli şi râdeau copiii.
— Măi băiete, cum te cheamă? îl întrebă el pe unul.
— N-am nume, n-am fost botezat, zise copilul râzând.
Acelaşi răspuns i-l dete al doilea copil.
Astă-seară el nu mai merse la cafenea, dar s-aşeză în portalul teatrului, ca să admire femeile cele frumoase care ieşeau după spectacol.
În curând văzu ieşind, roşie ca o roză şi blondă ca un caier, c-un capuş on alb-vânăt în cap, princesa B., una din frumuseţile marelui oraş.
Lui îi plăcuse de mult acea princesă înaltă şi bărbată, tânără şi frumoasă, puternică şi dulce totodată. Dar de unde şi până unde

— Haide vino, vino de dormi lângă mine!
O candelă cu lumină trandafirie răspândea raze slabe pe vioriul
Ea zâmbea mereu, cuprinsă ca de un vis ceresc, se-ntindea leneş

ajunge el la cutezarea de-a se sui alături cu ea în cupeăuî, a-i pune braţul pe după gât şi a o săruta?
— Şezi binişor, zise ea zâmbind şi prefăcându-se a se apăra.
Curând ajunseră la palatul frumos al damei, el îi dete braţul şi se urcă cu ea pe scări în sus; prinţul îi văzu şi nu rămase deloc scandalizat, ba ea îl ţinu de mână pe bietul băiat şi-l trase după sine în budoarul ei, îmbrăcat în vioriu şi alb. Fără nici o jenă ea-ncepu să se dezbrace şi, când el îi încunjura grumazul gol şi alb cu braţele, ea zâmbea şi se uita în ochii lui atât de adânc şi cu atâta nespusă fericire şi dragoste ca şi când l-ar fi cunoscut de zeci de ani.
Dar lui însuşi purtarea aceasta nu-i părea deloc ciudată. Trupul cel dulce şi alb ca zăpada aălî acestei minunate femei i se părea atât de sfânt, de atâta îngerească curăţie, încât i-ar fi fost ciudă dacă ea s-ar fi ruşinat de-a i-l arăta cu atâta libertate. Ea se uită în oglindă, apoi se uită lung şi visător la dânsul, ca şi când ar fi fixat un punct în perete, şi-i zise:
perete ornat cu flori de argint, pe cerul violet al patului garniăsiît cu broderii albe şi fine; frumoasa statuă vie se urcă în patul ei ca Susana în baie şi bietul băiat se aşeză lângă ea sorbind-o cu ochii şi mângâindu-i sânul.
în patul ei moale şi-i şoptea foarte încet:

— Ce băiat cuminte şi dulce eşti tu şi cum te-am iubit din momentul în care m-ai privit cu ochii tăi cei suferitori. Şi ce dulce e dragostea când n-o ştie nimeni, nimeni în lume. Tu nici visezi cât te iubesc eu, nu-i aşa? Nici visezăiî că suspin după tine ca turturelele noaptea, ba nici ai cuteza de a visa. Dar pare că tu ai ştiut vrodată ce frumos eşti şi că te prăpădeam din ochi de drag ce-mi erai? Numai nu fi nebun, nu te lua după mine ca să te vază alţii... Aşa... în taina buduarului când nimeni nu mă ştie, când sunt numai eu şi cu mine, singură, atunci te iubesc mult, mult...

Ea-şi subţie buzele şi Ioan o sărută cu foc. Ea îl ăţineaî la piept şi-l strângea, până ce adormi în braţele lui.
Sub candela cu lumină trandafirie el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăţie şi de-o fineţe ca marmura, îi sărută picioarele ei în ciorapi à jour şi se uită ceasuri întregi la ea, cum dormea atât de lin, încât nu i se auzea răsuflarea deloc şi numai ridicarea regulată a sânului şi o uşoară umflare a nărilor fine dovedea că ea trăieşte.
Dar, cum sosi miezul nopţii, îl apucă un frig în spate. El se plecă înc-o dată peste faţa ei ş-o sărută lung, lung până ce i se păru că buzele sângerau, apoi se ridică repede şi plecă acasă.
Ajungând acolo văzu pe amicii lui adormiţi cu cărţile în mână. El se culcă şi adormi iarăşi repede.

3

A treia zi un murmur într-adevăr foarte tare auzea împrejurul capului, ba i se păru chiar că-l poartă oameni pe sus. Cu toate astea, cu toată voinţa din parte-i, nu putea mişca nici braţul din acea cumplită amorţeală, nici piciorul; ceea ce simţea însă în suflet era o extremă mulţumire, un sentiment de uşurare a inimii.
Când se trezi acuma, se trezi nu acasă, ci-ntr-o grădină mare şi frumoasă, pe arborii căreia atârna omăt. Vro câţiva copii se jucau cu bulgării de zăpadă şi fugeau repede prin grădină, iar într-alt loc văzu o fată tânără îmbrăcată în alb, foarte, foarte palidă la faţă şi cu ochii pe jumătate deschişi numai. El s-apropie de ea, iar ea-i zâmbi şi-i întinse mâna.
— Mergem amândoi în oraş, nu-i aşa?
— Desigur, răspunse Ioan, deşi orăiî să râză oamenii de noi.
— Las' să râză, zise ea. Acuma râsul lor n-are nici un înţeles. Alaltăieri încă aveau drept să râdă şi râsul şi vorbele lor mă dureau, azi...
— Ai dreptate, dar unde mergem?
— Ce fel? Tu nu ştii încă? Dar voi să-l mai văz o dată; el doarme

Cel din urmă cuvânt Ioan nu-l auzi, căci glasul iubitei lui îl chema. Ea sosise c-o trăsură la scară.
— Hai la bal, hai la bal, zise ea, toată seara am să gândesc numai
El se sui alături cu ea, îi cuprinse strâns talia şi văzu că ea plânge.
— De ce plângi, Anna? întreabă el.
— Doamne, mă mir cum mai întrebi, sărmanul meu amic. Tu nu
— Ce-ai aflat?
— Şut! să n-auză nimeni, căci nimeni nu ştie.
El intră în sala de bal. Cântece, vuiet, danţ... dar mai ciudat i se

acuma şi visează la mine şi sufletul lui mă atrage, mă atrage ca un magnet...
Ciudat era că Ioan nu se prea mira de întâmplările lui. Mai întâi avea sentimentul că-şi pierduse în parte memoria, apoi sentimentul că cu uşurinţă poate intra oriunde voieşte, poate face tot ce voieşte, al treilea sentiment, dar cel mai energic din toate, era că toate acestea se petrec într-un vis aievea, a cărui raţiune fiziologică este o durere

uşoară la tâmpla dreaptă.
De astă dată el se duse întâi acasă. Alexandru dormea horăind în patul lui.
— Măi Alexandre, scoală-te, zise el.
Alexandru se sculă speriat şi dibui prin întuneric după un chibrit.
— Ce cauţi chibrit, nu vezi destul de bine?
— Ba văd, dar trebuie să-mi ţin mâna la ochi.
Pe Ioan îl trecu atunci un fior de bucurie. El ştia prin inspiraţie că, dacă va şopti acum trei cuvinte magice, pe care le ştia cine ştie de unde, Alexandru are ăsăî devie ca el.
— Îţi ghicesc gândul, zise Alexandru, dar te-nşeli. În soare trebuie să mă uit, cu mâna la ochi, pentru ca tu să mă poţi face...
la tine.
ştii că eu am aflat?
părea că orice femeie îi zâmbea, ba-l lovea peste obraz cu evantaiul, chiar fetele cele mai ruşinoase nu se jenau deloc de el. Dacă una

ajunsese până a-l ruga să-i încheie calţaveta, şi cu toate acestea, deşi era cea mai veselă, era însă foarte de treabă.
Când muzica reîncepu, el o acompanie cu glasul, mai întâi încet, apoi tot mai tare. Lumea era răpită, dănţuitorii de vals zburau răpiţi şi fermecaţi, muzicanţii îşi mânuiau c-o demonică măiestrie instrumentele, iar el cânta, cânta când încet, când tare, ca un glas de vânt trecând prin arfa lui Eol.
Şi cu toate acestea nimeni nu băga de seamă că el cânta. Din contra, toată lumea se uita la un violonist beţiv şi ofticos, a cărui ăvioarăî s-auzea într-adevăr ca un melodios ţipet de durere care inspira şi celelalte instrumente.

Se făcea cam în anul 1840 şi câţiva, în Iaşi. Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă. Rece dar luminoasă, ca o cugetare cerească în mijlocul unei gândiri senine se ridică luna palidă şi argintoasă ca mărgăritarul pe bolta albastră şi adâncă a cerului Moldovei.
Era o noapte italică amestecată cu frigul iernii, amestecul unei lumi vărateceă, pline de senin, cu intimele plăceri ale iernii, cu căldura focului potolită, cu dulceaţa visătoarei gândiri. Afară era o vară rece — în case oamenii ştiu să-şi facă o iarnă caldă.
Pe stradele în zadar luminate ale capitalei flăcările din fanarele cu undelemn îşi întindeau limbile avare în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele pavate cu trunchi de stejar, luna se răsfrângea clară şi argintie pe murii nalţi şi albi aăiî caselor, aruncând pe ele umbrele urieşe şi ridicole ale trecătorilor. Numai din când în când se auzea zgomotul unei trăsuri, glasul unui om cu chef, şuierul trist al unui om pe gânduri.
În catul de jos aălî unei case mari se adunase o societate aleasă, pentru joc de cărţi, societate compusă din membrii unor familii din cele mai cu influenţă, din mai mulţi consuli străini care-şi făcuse principala ocupaţiune a vieţii lor în jocul de hazard, al cărui cult atât de stricăcios l-au introdus la noi cu deosebire risipitoarea ofiţerime rusească.
Pereţii salonului, altfel albi, erau acoperiţi cu covoare lucrate de scorţari din ţară, un ram de meserie care-a-nceput a se pierde cu totul. Marginile acestor covoare sau scoarţe erau cuadrate roşii şi verzi, iar în mijloc, ţesut în lână, câte-un idil întreg. Colo o fată dă iarbă verde unăeiî capre, dincolo doi copii îmbrăcaţi ca-n poveştile dramatizate şi care, prin poziţiunile lor, par a afecta reciproce intenţiuni subversive. Scândurile de pe jos erau ceruite deschis, cam în coloarea alămâiei, în opoziţiune cu ceruiala întunecată ce se-ntrebuinţează.

Dară auroasa lor netezime se vedea numai p-ici, pe colea, căci podelele

erau acoperite cu scoarţe trainice de lână în patrate, ce reprezentau în piezişurile lor toate colorile simple. Pe jilţuri cu sprijoane nalte, boltite şi negre, aălî căror scaun ăeraî-mbrăcat cu lână verde, şedea risipită societatea, ălaî acele ingenioase mese, care în starea lor normală reprezentează un dreptunghi de lemn de nuc lustruit, dar cari cu orice ocazie se puteau desface şi întoarce astfel încât reprezentau un patrat îndoit, aşa de mare ca dreptunghiul, îmbrăcat în postav verde. N-am nevoie să adaog că-n săltare găseai orişicând cărţi şi cridă. Am vrea să-i dăm a înţelege cititorului cum că acesta nu era un salon principal de paradă, căci într-acelea l-ar fi uimit luxul sau mai bine zis acea barbară superfluenţă de mobile scumpe aduse din străinătate, ci o odaie mare destinată plăcerilor intime a băutului de ceai, a jocului de cărţi şi a limbuţiei răutăcioase asupra tuturor întâmplărilor, altfel atât de corupte de pe vremea aceea. Ş-aceste lucruri se povesteau în româneşte, căci sunt lucruri care nu se pot spune decât în româneşte. Limbajul era parte acela al cucoanei Chiriţei, parte acela a filozofiei lui Gane — dacă cunoaşte cineva filozofia lui Gane. Samovarele nalte de alamă galbenă fierbeau pe mese şi ceştile de ceai împărţite dădeau minţii şi vorbirii acea voluptate caracteristică pe care o dă numai sara de iarnă unită cu plăcerile ei.

Şezând, alături, pe un divan turcesc, lâng-o masă lunguiaţă încărcată cu ceşti, şedeau mai mulţi oameni bătrâni, jenaţi vădit de costumele moderne ce purtau, şi un arhimandrit cu barba sură şi cu faţa destul de veselă le povestea lucruri, pe care un arhimandrit n-ar trebui să le ştie. Mai mulţi ofiţeri tineri, din acea clică de adiotanţi domneşti şi de oameni fără nici o treabă cărora domnul le dădea, după naştere, un rang în armată şi pe care ei le solicitau pentru ca să poată avea dreptul de a purta o uniformă bine tăiată şi încărcată cu fir ca să se mişte astfel cu mult succes împrejurul damelor, a căror imaginaţiune rămăsese ăaprinsă*î de când plecase oştirea rusească. Damele erau frumoase, îmbrăcate după moda cea nouă (din Paris, se-nţelege) şi, ce e mai mult, cleveteau cu mult spirit.

Din acest soi de oameni s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de aşa-numiţi oameni mari ai României a căror cel mai mic defect era acela că nu ştiau carte. Aceştia apoi au încurcat lumea amar de vreme, vrând ca să-şi recâştige valoarea unei vieţi pierdute-n cărţi. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecţiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urât sau iubit, oricare obiect sau relaţiune care e capabil de-a stârni unul din aceste două afecte în sufletul nostru este în sine considerabil. Pe secături însă nu se supără omul cuminte, pentru că n-are pe ce şi la ce. Te miră numai cum s-au putut naşte asemenea minuni.

Erau în sală mai mulţi consuli care, înţelegând greutatea misiunii ce o pretindeau diplomatică, nu-şi căutau defel de treabă şi o lăsau pe deplin pe sama subalternilor, ca necompatibilă cu rangul lor. Cel mai cu haz din ei îşi adusese cu el tot personalul cancelariei lui. Acest domn nu dormise vo trei nopţi şi era cam somnoros, şi nici cred că altceva l-ar fi putut opri de-a ăseî părăsi acestei plecări naturale decât stosul. În mijlocul acelei veselii elegante, în fond însă lipsite de cultură adevărată, priveau ca nişte umbre tablourile din pereţi, pe care am uitat a le aminti. Erau litografiile institutului Albinei româneşti, binişor executate, unele copii de pe tablourile maestrilor străini, altele originale. Aşa, capul lul Crist în cunună de spini de Guido Reni, Belizar, generalul lui Justinian, ducând în braţe pe călăuzul său muşcat de şarpe, Arhanghelul Gabriel şi, în dreptunghi, ambasadorii Constantinopolei aducând coroana şi mantia regale lui Alexandru cel Bun, Dochia şi Traian, într-un colţ portretul litograflc al Domnului ţării, Mihail Grigore Sturza, şi într-alt colţ, într-un cadru aurit, lucrat în ulei, bustul în mărime naturală a Mitropolitului Moldovei şi aălî Sucevei, Kyrio Kyr Veniamin

Kostaki, cu rasa neagră peste potcap, cu barba lungă şi albă, pe piept ordinul sântei Ana în briliante. Faţa era bine lucrată, dar rasa călugărească acoperea cu desăvârşire conturele corpului, numai mâinile

foarte fine şi mici păreau mai mult de damă decât de prelat.
Dar să ne gândim la oamenii înfundaţi în dosul perdelelor. În fiecare societate se găsesc oameni ce se izolează, siliţi de natura lor proprie sau de vro preocupaţiune, şi nu iau decât o parte foarte pa-

sivă la decursul petrecerii şi instinctiv îi vezi ascunzându-se orăiî în dosul unei perdele, cam în semiîntuneric, orăiî la gura unui cămin depărtat, orăiî se uită pe fereastă, şi stau astfel până ce nu-i scoate mâna vreunui romanţier indiscret, căci aceşti nefericiţi sunt în genere mai interesanţi pentru toţi indiscreţii decât cei ce se pierd în complexul flecăririi şi aălî petrecerii.
Alături cu căminul, lungindu-şi picioarele în curmezişul oblonului, şedea un bătrân cu faţa prietenoasă şi senină. El era ras şi rădăcinile albe ale bărbii îi pudruia faţa. Părul alb de la tâmple şi de la ceafă era pieptănat în sus, poate cu prea multă îngrijire, spre a acoperi fruntea pleşuvă şi naltă, ochii mari, suri, cu desăvârşire limpezi, se uitau cu o cuminţenie bonomă în norii ciubucului din care fuma, nasul avea o tăietură corectă şi gura era desemnată cu o ironică fineţe. O femeie nu — dar o fată s-ar mai fi putut înamora în el.
Dacă fusese vreodată pasiune în sufletul acesta şi îndoială, ele făcuse loc unei linişti curate şi bătrâneşti şi privea c-un fel de superioritate bonomă la rătăcirile unei tinerimi nătânge şi pretenţioase. El privea cu multă atenţie la joc, asculta clevetirile damelor şi gogomăniile bărbaţilor — corija frazele şi da învăţături cu multă fineţe şi rezervă, însă atât de clare, încât ele totdeauna erau ascultate. Oricând petrecerea ar fi stat pe loc, îndată ştia să-i dea o direcţiune atât de gată şi fertilă încât ea reintra în râzătorul ei curent. Era un gurmand al conversaţiunii.
Rezemat cu cotul de un pian, având pe genunchi nişte carte şi răsfoindu-le poate cu atenţiune, vedem un om tânăr, care însă părea îmbătrânit devreme. Era însă o-mbătrânire nu dintr-un trai prea repede, prin o consumţiune prea repede a puterii fireşti. Avea aspectul unui om tare, cel puţin sufleteşte tare. Deşi n-a fi avut mai mult de 25 de ani, totuşi părea a fi peste treizeci şi cinci. El era uscat şi subţire, de o statură de mijloc. Ras, cu o frunte ce se pierdea acută în colţurile laterale, încadrată de un păr roşu-închis, aspru şi amestecat des cu fire detot albe, ce contrastau cu nuanţa întunecată a părului. Nasul era uscat şi buzele foarte subţiri; ochii erau suri, mari şi de-o asprime extraordinară.
Nimănui nu i-ar fi venit în minte să zică că-i frumos, dar vigoarea deosebită, aspră care respira din toate mişcările sale îi dădeau

acea atragere pe care-o exercită fără s-o vrea sau s-o ştie toate naturile tari. Afară de aceea era foarte cult, umblase şi citise mult şi era un muzicant excelent. Prin pielea mâinilor sale uscate vedeai toţi muşchii şi toate vinele. Ele erau tari de păreau de oţel. Avea un glas adânc, cam aspru, dar plăcut în rara lui preciziune. Râsul lui era însă supărător.
Înfundat după o perdea grea de mătasă verde şi uitându-se pe fereastă în noaptea clară, şedea un tânăr cam de 18 ani. El îşi rezemase bărbia plină de cot şi se uita, neparticipând defel la petrecere,

ocupat se vede cu sine însuşi şi cu visele sale. Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă şi rondă se pierdea sub părul lung, moale şi negru strălucit, care era umflat în viţe naturale mari, care înmulţeau strălucirea părului. Faţa lui era vânătă de albă şi, fiindcă răsese fulgii de barbă neagră ce începuse a umplea părţile în josul urechii, el părea pudrat cu brumă de pe struguri; nasul era corect şi plin, părea tăiat în marmură,

ochii mari sub nişte sprâncene arcate cu măiestrie erau întunecoş
i, dar de o coloare nedescriptibilă. Păreau negri, dar, privind bine
sub lungile lor gene, ai fi găsit că sunt de un albastru întunecos, demonic,
asemenea unui smarald topit noaptea. Poate că, neumbriţi de
gene atât de lungi şi atât de dese, n-ar fi părut atât de întunecoşi,
poate că lumina, neoprită de acea mătase brună, ar fi limpezit noaptea
voluptoasă a acelor ochi. Aveau albăstrimea transparentă a strugurului
negru. Dacă a cunoscut cineva ochi frumoşi, la a căror vedere se cutremură
orice fibră, pe care i-ai privi cu o intensivă şi, ca să zic, dureroasă
plăcere, atunci erau ai lui. Era îmbrăcat într-un surtuc de postav
albastru deschis, cu talie lungă, pantaloni negri şi jiletcă de catifea neagră
cu pui verzi de mătasă. Botinele de lac cuprindeau strălucit şi cu
fidelitate formele unui picior mai mult mic. Părul lui strălucit, căzând
pe umeri bine făcuţi, contrasta cu albastrul postavului.
Expresiunea feţii lui era tristă, dar nu dureroasă. Cel puţin umerii
obrazului, cam ieşiţi, arătau că rotunzimea lui slăbise şi făcuse loc
acelei umbre dulci şi interesante în mijlocul obrajilor care le şade atât
de bine oamenilor tineri — umbra sentimentalităţii. Această umbră,
semnul setei de iubire, este la amândouă sexele irezistibilă. În vreme
ce damele se uitau foarte des, ca-n treacăt, dar cu multă intenţiune

la tânărul nostru — şi nu era discreţiunea ce le oprea de-a-l atrage în
mijlocul lor, ci refuzul cu care le-ar fi răspuns, el se uita pe fereasta
care dădea în grădină. Cerul se acoperise cu nouri albi, luna învineţise
şi fugea cufundându-se în ei şi începuse a ninge. Copacii, a căror crengi
încărcate se strecurau negre prin tufele de zăpadă, şi vântul trecea
ascuţit pin crăpăturile ferestrei şi mişca portiţa din grădină, care scâr-
ţâia monoton şi ascuţit în ţâţânele de fier. El era într-o dispoziţiune
leneşă şi călduroasă pe care-ar fi dat ământî ca D-zeu s-o eternizeze.
Îi părea că-i singur şi visurile treceau c-o limpezime rară înaintea
ochilor minţii sale, era un fel de lipsă de pasiune, un simţământ
nemişcat, pe care naturi extreme în afectele lor o doresc atât de mult.
I-ar fi fost urât dacă urâtul n-ar fi fost atât de dulce, un urât ca mirosul
florilor de măr care cad scuturate de vânt, urâtul melancolic ce
naşte în om după ce a citit un idil sau o poezie liniştită, intuitivă, cu
bucurii şi nefericiri modeste; în asemenea momente omul tânăr simte
intrând în el liniştea bătrâneţii şi mai că-ţi vine să te apuci de lucrul
cel mai plăcut, de acela de-a-ţi recapitula viaţa scurtă oăiî lungă, cu
durerile şi bucuriile trecute, care amândouă sunt pentru inima omenească
de o iernatecă voluptate. Şi, în fiecare din aceste tablouri, îţi
vezi capul, ici tânăr, colo matur, colo bătrân, mai mulţi oameni şi totuşi
unul şi-acelaşi. Dar el nu vedea numai capul lui, ci încă unul, acela al
unei copile. Doi ochi mari căprii se uitau cu timida şi ruşinoasa lor
blândeţe la el şi gâtul ei alb părea că se-ntoarce spre a-şi ascunde
faţa plină de amor. El surâse fără voie la această reamintire.
În acest moment se anunţă consulul rus, societatea rămase încremenită
în acea dispoziţiune respectuoasă, care o inspiră aşteptarea
unui personagiu însemnat, uşa se deschise în amândouă lăturile şi
domnul Consul intră încărcat cu toată splendoarea decoraţiunilor sale.
Doamna de casă îl primi. El se-ndreptă spre jucători.
— Mă rog nu vă jenaţi, zise franţuzeşte, şi-ncepu apoi a ferici
damele cu complimentele sale şi pe cavaleri cu poantata sa conversaţ
iune, care pe vremea aceea devenise o modă. Omul rămas nemişcat
în tot intervalul acesta era numai Iorgu.
De momentul acesta se folosi o damă tânără, cu părul negru, dar

nu des, pieptănat cu multă cochetărie pe tâmple, cu ochi ca doi
diamanţi negri, care se roşise ca focul de multă vorbă şi râs. Ea era în
rochie de mătasă neagră, cu o talie admirabilă. Ea se apropie de Iorgu
şi-l lovi peste umăr cu evantaiul de lemn de roză.

— Urâtule, zise ea c-un surâs gentil, ce şezi singur?
— O, doamnă... zise el roşindu-se şi lăsând să cadă peste ochi acea perdea care-i făcea şi mai periculoşi de cum erau.
Ea-şi puse mâna albă pe umărul lui.
— Nu sunt cu prejudiţii, zise, îmi placi foarte mult.
— O ştiu, doamnă.
— O ştii? ei?... şi?...
— Şi... nu sunt capabil să te înşel, doamnă, zise el întorcându-şi pe jumătate capul.
— Şi de ce... să n-o poţi fi?
— Pentru că... pentru că nu te iubesc. Ţi-o jur că nu-mi eşti indiferentă... zise el, uitându-se la ea.
Ea se uită într-ai lui, de gândeai că i se topesc...
— ...dar, doamnă, nu te iubesc, nu pot.
— Va să zică îţi sunt chiar nesuferită.
— Deloc... dar iubesc. De n-aş iubi pe altcineva, desigur că te-aş iubi pe d-ta, căci eşti atât de frumoasă — şi afară de aceea îi semeni ei, puţin, dar totuşi...
— Dar nu-i de trebuinţă ca să mă iubeşti pentru ca să-mi iubeşti desperarea mea, zise ea. Vin oriunde aud că eşti, numai ca să te văd.
El se uita la ea şi-ncepu să râdă, dar fără răutate. Îi părea aşa de ciudat ca o femeie să-i pretindă în acest mod iubirea.
— Şi ţi-o repet dar, adaose, eşti cea mai graţioasă femeie din lume şi nici îţi poţi închipui cum îmi e de simpatică toată arătarea d-tale, şi chiar de-aş simţi aplecări care să-mi nesfinţească amorul meu, am o voinţă tare. Doamnă, te iubesc şi nu te iubesc, te ador şi nu te ador. Închipuieşte-ţi că ne-am iubit odată, că acea iubire s-a stins şi că în locu-i a rămas amiciţia. Crede-mă că m-aş arunca în foc pentru d-ta,

că de câte ori te văd mi s-aprind creierii şi nebunesc ca, un copil, dar inima... inima... ce vrei să-i fac, doamnă, ca să tacă...

Părintele era cam nalt de boiul ăluiî, nu-i vorbă, dar i se şedea, ca popă vezi Doamne. Trecea stânjenul şi mai bine, umbla ţapăn, din care cauză reaua omenire îi pusese numele: popa Melesteu. Avea părul şi barba roşie şi arăta mai mult a tălhar decât a popă, dar ce are a face? Cele mai ămariî merite ale părintelui erau că se deprinsese a fi prost şi beţiv. Tată-său fusese porcar la sat şi, fiindcă băietul lui era leneş, rău şi târziu la minte, a găsit că-i bun de popă. Apoi pe lângă toate astea îl mai chema şi Ermolachie Chisăliţă. Evangheliile le ştia pe de rost, unde nu ştia ce să zică, zicea Doamne miluieşte! orăiî punea pe palamar să zic-un Tatăl nostru, iar el îl secunda cu gagagaga! Când popa se-ncurca rău şi oamenii se-ntrebaăuî: “Ci Doamne! oare ce-i fi zicând”, palamarul răspundea categoric: “Tăceţi, mă, nu vedeţi că părintele cântă greceşte?”. Asta impunea. — Foarte frumos îi şedea potcapul părintelui Ermolachie, cam pe ceafă, pentru că era larg, da-i şedea, nu glumă. Gândeai că-i un rus cu coadă. Când citea, potcapu-i cădea peste ochi şi popa suduia urât. În biserică, ne-n biserică, puţin îi păsa... “Dăă! nu cădea!... potcapul dracului!”.
Cu totului deosebit în felul său, om cu duh şi cu multă cunoştinţă de ale lumii, era dascălul Pintilie Buchilat. El era foarte moqué* păeî popă pentru că-l suduia-n biserică aşa cum nu se cuvine nici în crâşmă, afară de aceea el zicea că popa nu ştie carte. Şi popa, aceeaşi vorbă despre el — şi amândoi aveau drept. E drept că, pe lângă părintele, ce s-atinge de-ale trupului dascălul nu era nimică. Pune-ţi pe genunchi o pălărie şi vezi pe dascălul aievea. Dar de-nvăţat, apoi să te pazească Dumnezeu. Pân-a nu sloveni vorba n-o citea, măcar să-l tai. Unde nu putea desăcîurca, apoi încurca de-i mergeau petecele. Câteodată

Buchilat greşea la glasuri.
Mihai Eminescu
Dar ceea ce făcea ca părintele să fie idolul pădurarului, moş Iftimie
— Hiu, mă, da groaznic mai urlă popa nostru, îl aud tocma-n
298
— Buchilat! striga popa din altar.
— Aud, părinte.
— Prochimen glas al şaptelea, ă...î
— Eei! părinte! Apoi bine, se cade să mi te spurci în obrazul meu!
Apoi zău nu se cade!
— Taci, că te rup, zicea părintele cu o apostolicească linişte.
Iară postul onorific de palamar îl ocupa onorabilul domn Nicodim
Parpalac. Băiet cu multă ambiţie, fecior de popă, cam prostuţ, nu-i
vorbă, da-ţi ştia Crezul pe de rost de, de, de... nu altceva. Altfel trăgea
clopotele tot într-o dungă, de gândeai că arde satu, orăiî că s-o aprins
pădurea, şi căpătase şi bătaie de la oameni pentru scandalul ce-l
făcea... s-ar fi şi lăsat bucuros de palamarie, da de colaci nu. În taină
o putem comunica că-i plăcea şi coliva; să-l fi văzut pe mândrul
Nicodim umblând pe la prohoade şi pe la pomene cu Basaltirea orăiî
cu Vanghelia (aşa-i zicea el) după părinte şi luând acel aer de seriozitate
şi mândrie care-i şedea atât de bine, mai ales când era cu ciubote
lungi. Era un spectacol de invidiat.
Fedeleş, era glasul său, ca şi care nu se mai pomeneşte — de ferească
Dumnezeu. Asta era şi ideea văcarului din sat şi aceşti doi oameni
găsise într-adevăr un punct în care cugetările ălorî, de altmintrelea
eterogene, să fie aceleaşi.
pădure.
— Ie, răspundea cu sânge rece văcarul. La o utrenie i s-a şi-ntâ
mplat popii o şotie cu glasul lui cel groaznic, ca şi care nu i s-a mai
întâmplat altui popă pe lume. El era-n altar. Lumânări subţiri şi încovrigate
de ceară galbenă ardeau cu mucuri mari lângă icoane şi
ceara curgea topită pe podele. Buchilat, fornăit, încurca-ntr-o carte,
ăcuî ochelari pe nas, nebăgând de samă că i s-aprinsese o mânecă de
la anteriu. Puţea a ars, dar el gândea că miroase a tămâie. Nicodim,
cu lăcata de la biserică-n mână, adormise într-o strană şi cânta prin
somn Doamne miluieşte! Când tresărea pe trezite, începea mai tare,
Proze postume
În fereastă: Băh! Când dă să iasă pe uşă, Nicodim zice:
— Uite-l mă, uite-l, repede uşa-napoi ş-o închide cu lăcata.
— În fereastă: Beh!
— Chiu! popa-n biserică.
— Chiu! popa-n biserică.
299
când adormea zicea tot mai încet. În fund, lângă pridvor, erau mai
mulţi oameni din curtea boierească care vorbeau încet între ei mai
una, mai alta.
Popa mormăia încet în altar fără să se uite măcar pe carte. Cine
avea să priceapăă?î. Deodată-ncepu mai tare:
— Gaga gagaga?
— Beh! s-auzi pe fereasta bisericii.
— Iacă dracul, mă! zic oamenii-n fundul bisericei ş-o tulesc la fugă.
Nicodim, cum deschide ochii, miroase putoarea din anteriul lui
Buchilat, gândeşte că s-a aprins biserica, urlă groaznic şi fuge.
Buchilat dă peste sfeşnic, îl răstoarnă... Întuneric. — Băh! pe fereastă,
Nicodim urlă, Buchilat simte cum îl frige cineva de mână ş-o rupe
de fugă.
Popa-i ia prin întuneric cojoăcîul şi-l încalţă de spaimă. N-are vreme
să bage de samă, ia poalele cojocului în cap şi năvălesc spre uşă. —
Popa scutura de uşă, oamenii ţineau vârtos, ca să nu lese pe dracul
să fugă...

— Vezi, mă! Trăsni-l-ar crucea lui Dumnezeu, Necurat, cum mi-o fript mâneca, zice cu spaimă Buchilat.
— D-apoi cum puţea în biserică, zice Nicodim, gândeai c-o dat cineva foc ălaî biserică.
— Necuratul! Putoarea iadului!
— Ţineţi, mă, nu lăsaţi uşa. În fereasta bisericii: Beh!
— Pintilie! mergi de trage clopotul, eu alerg la crâşmă să chem oameni!
— Aduceţi păcură, mă, să dăm foc bisericii.
O, muză! învaţă-mă să cânt tragicul acestei scene, vedeţi-l pe micul Buchilat sărind să ajungă funia de la clopot şi trăgându-l tot în

— A! Zi! tu, zavistnicule, ai tras clopotul ca să vie oamenii să mă

sărituri, vedeţi pe boarul alarmând satul şi trezindu-l cu toaca, ca la mănăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala de pe pereţi.
Şi cine, o, muză, numeşte numele acele ilustre a acelora care, pentru ca să deie foc bisericii, se adunase în ţintirimă?î Înainte merge cu o prăjină lungă viteazul Mitruţă Buruiană. Lui îi urmează, cu parii, straşnicii şi înţelepţii Ftoma lui Culbeci şi mărinimosul Toader Zurgală u. Şi pe cine mai zăreşte ochiul meu în strălucitele şiruri? Oare nu-i acela teribilul Dămian Cuşmălungă? Şi oare cine te întrece în fapte strălucite pre tine, de berbeci adunătorule Curcă? Şi v-am văzut şi pe voi pe calea măririi, pre tine, între toţi isteţii mai cu cap Văsălie Cotcodac, şi pe tine, Neagule a lui Şolomon.
Iară asemenea unui chip nepieritor prin chipuri omeneşti şi trecătoare, asemenea unui cârnaţiu făcut cu gingăşie între cartaboşii cei mari, străluceşte un tânăr viteaz în întunecata mulţime. Tânăr plin de speranţă, el salută cu entuziasm pericolul şi fericita* victorie. El a numărat abia douăsprezece roze şi în conformitate neglijeul său îi stă foarte frumos. Ciubotele lungi şi largi ale tătâne-său îi dădeau un aspect eroic şi plin de demnitate, cojocul spânzura până-n pământ şi căciula semăna c-un stog de fân pe un cap de curcan. Dar oare la ce să trădăm dulcele său nume? Cine nu-l ghiceşte — oare istoria nu-l va însemna pe paginile sale, dacă n-a avea altă treabă de făcut?...
Aşadar pourquoi?
bată! Ei, stai, mări, las’ că ţi-oi da eu. Poc! Şi zi, eu îs dracu, ai?!... Dă-i!... Ei las’ că ţi-oi da eu ţie pe dracu. Poc!
Bietul Buchilat înţepeneşte sub loviturile popii, s-ar fi făcut covrig, da n-avea de unde, prea era scurt, numa’ scădea* ca un dop de plută. Popa l-ar fi rupt bucăţi dac-ar fi avut ce rupe, dar aşa... unde lovea i se părea că nu dă-n nimica, aşa de ne’nsemnat era sărmanul dascăl.
Am mai putea scrie un capitol ăcuî subtitlul: Cum părintele Ermolachie a crezut a face îndestul onorii *, spre a releva fel şi formă în care acest venerabil om a-ncercat a bate tot satul pentru necinstea

făcută, fără ca satul s-o simtă. Mai întâi gândea să citească molitve şi să cheme urgia dumnezeiască asupra satului. Dar i-a venit în minte de devreme că Domnul ar prefera să-şi caute de treabă decât să-l asculte pe părintele. Despre neeficacitatea duioşiilor sale religioase era convins. Apoi chiar să se fi pus părintele Ermolachie pe aceea ca să citească blestemele sf. Vasile, oare-ar fi putută?î. El nu ştia s-o citească.
Versurile părintelui Ermolachie:

LA UN PARPAGAI
Pasăre cu mândre glasuri
Nu eşti tu de-a noastre nasuri.
Ci de nasuri boiereşti,

Parpagai, te potriveşti.
Căci la preoţească casă
Nici tu popă, nici tu masă,
Ş-apoi eu nu-mi dau malaiul
Să-l mănânce parpagaiul.
Dedesupt, drept notiţă:
Aceste stihuri, după cum le-am
izvodit eu, Ermolapie Pisăliţă,
ierei, se cântă pe glas vosmai.
Mihai Eminescu
ăLA CURTEA CUCONULUI VASILE CREANGĂî
Pe valea Siretului, întinsă sub arcurile de safir ale cerului, ale căror
302
Pe când ţara de jos a Moldovei e semănată numai de coline care,
arate primăvara, par, cu brazdele lor răsturnate în soare, nişte muşunoaie
mari şi negre, în ţara de sus colinele devin dealuri şi văile —
râpe. Cei dintâi înalţă coaste albe şi neroditoare de lut, pin râpile
adânci cresc ierburi mari şi nepăscute, pietre grunţuroase dar fără
consistenţă se văd clădite ca pereţi în huma cenuşie şi umedă şi prin
adâncituri de bălţi şi pâraie leneşe se aşează pe grunzurii pământului
o salitră albă şi strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea
întinsă, şeasă ca palma şi de o productivitate mare şi regulată, de
aceea adevăratul grânar al Moldovei rămâne ţara de sus. În văi şi
deasupra râpilor neroditoare stau risipite satele, pe planul dealurilor,
arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea Siretului şi a
Sucevei care, prin perspectiva sa frumoasă, prin mândra depărtare a
dumbrăvilor sale şi prin acea întinsoare molatecă şi strălucită sub o
boltă ce pare menită a fi etern albastră, pare un rai pământesc.
fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu
întunecata lor umbră, păduri şi dumbrăvi, dosind pintre ele sate
întinse, încunjurate cu şanţ, a căror căsuţe mici şi acoperite cu paie şi
stuf dogorit par ca nişte stupi scunzi, şi din fumul ce le umple atmosfera
biserica-şi ridică turnul ei boltit şi rotund, acoperit cu tinichea
albă care străluceşte frumos în soare, ca o argintoasă gândire, din
mijlocul satelor cufundate în tăcere şi a verzii şi-ntunecatei lumi a
pădurilor.
Siretul, în văratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri
mari, încunjurate cu papură ce-şi înalţă ciucalăii copţi în soare, cu
Proze postume 303
stuf, cu măturile mohorâte ca blana de urs şi răgoz verde. Pe malurile
iazurilor jur împrejur mătreaţa de un verde tânăr străluceşte ca
mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei pare negru, reflectând
în el umbra lumii ce-l înconjură.
Pe câte-un plan mai ridicat se văd curţi văruite cu îngrijire, cu
arătarea plăcută şi liniştită. Fereştile dreptunghe strălucesc în soare,
în cerdacul nalt duc scări curate, în faţa curţii se-ntinde o ogradă mare
în semicerc, încunjurată cu zăplaz şindilit, umbrit de plopi, salcâmi
sau nuci. În dreapta curţii, care se numeşte "sus", sunt în genere grajduri
şi hambare, în stânga — acarete pentru bucătărie şi servitori,
numită "jos", iar din dosul curţii se întinde-n patrat, cu şanţ, pomătul,
florăriile, via şi prisaca.
Aceasta este arătarea stereotipă a satelor şi curţilor, fără privire la
modificaţiunile întâmplătoare care individualizează pe fiecare din ele.
Caracterul vieţii de sat este liniştea şi tăcerea. Ziua, oamenii fiind
la lucru, numai copiii se joacă cu colţul drumului, babele detot bătrâ-
ne şed torcând la umbră pe prispă şi moşnegii adunaţi la crâşmă îşi
petrec restul vieţii lor bând şi povestind. Abia sara, când satul devine
centrul vieţii pământului ce-l înconjură, se începe acea duioasă armonie
câmpenească, idilică şi împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede
şi aurite pe jumalţul cel adânc şi albastru al cerului, buciumul s-aude

pe dealuri, un fum de un miros adormitor umple satul, carele vin cu boii osteniţi, scârţâind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea serii, talangele turmelor, apa fântânilor, cumpenele sună, scrânciobul scârţâie-n vânt, câinii încep a lătra şi prin armonia amestecată s-aude plin şi languros sunetul clopotului, care umple inima cu pace.
Într-un asemenea sat stătea pe deal curtea bătrânului Oleanu. Ea avea forma descrisă mai sus. Înfundată în cercul curţii, încunjurată de pomăt, albă şi invitatoare, ea avea un cerdac încăpător, în care sta bătrânul sara, cu ciubucul în gură şi cu fesul pe ceafă, uitându-se melancolic la priveliştea ce se întindea sub ochii lui. În această curte se născuse Iorgu.

Altfel vecinic la moşie, viaţa-l costa puţin, deşi trăia ca un Vodă,

Să ne familiarizăm cu casa întreagă în simpla ei frumuseţe şi cu copilăria eroului nostru.
Cuconul Vasile Creangă era bogat şi om bun de suflet. Oamenii din satul lui şi din cele-nvecinate povesteau că el are-n pivniţă poloboace de irmilici şi dimerlii de galbeni, dar — lucru ce se-ntâmplă rar — nime nu-i bănuia aceasta. Se-nţelege că poloboacele şi dimerliile erau creaţiuni ale fanteziei, însă într-o scatulcă veche de fier ce era şrubuită de podelele unui ietac mic se adunase, din moşi-strămoşi, fără avariţie, dar cu economie, mulţi ochi de vulpe şi mulţi bani albi, încât rafturile ei n-ar fi fost pentru nimenea indiferente. Creangă era un bătrân bun şi prietenos, vesel şi glumeţ la petreceri, îngăduitor cu supuşii lui şi, unde trebuia, îşi punea şi el mâna ca să mai uşureze greul. El nu-nvăţase multe-n viaţa lui, pe vremea aceea nici nu se cereaăuî multe, dar avea o-nţelepciune şi o isteţie firească care pre-ţuiau mai mult decât pretenţiosul semidoctism de azi.
căci, dacă cunoaşte cineva mai de-aproape viaţa din curţile boierilor mari, acela va trebui să conceadă că ei ştiu a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boiernaşi sărăcuţi care, slujind, îşi recâş-tigau pe-ncetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline de deşertăciune, care trăiau pe sama vărului avut, din refugiaţi străini — poloni, unguri sau nemţi — care, mai la velniţă, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de amploiaţi, din călugări, feciori de boieri, care înconjurau mănăstirea spre a trăi bine pe moşiile şi la curţile cunoscuţilor lor, afară de aceea, un popor de servitori, ţigani şi străini, care "jos" trăiau sfădindu-se şi clevetindu-se la boieri unul pe altul. Capelmaistru curţii era în genere vo cioară bătrână şi isteaţă care ştia cântece bătrâneşti, doine, hore, cântece de lume, ba nici poetul nu lipsea, reprezentat adesea prin persoana vrunui scriitoraş orăiî dascăl de copii isteţ care făcea acrostihuri pentru doamna şi, la zile mari, fintosmosuri nimerite pentru lăutar. Astfel era şi arătarea curţii lui Creangă, la a cărei componenţ i caracteristici vom reveni mai târziu.

Femeia cuconului Vasile era cu mult mai tânără decât el şi încă destul de frumoasă. Ea era o damă naltă şi foarte albă la faţă, avea ochi mari şi albaştri, faţa lungăreaţă şi plină, nasul foarte corect, iară gura ei roşă purta totdeauna acel surâs voluptos şi satisfăcut care-l au femeile frumoase şi fără de dorinţe. Fruntea ei, boltită sub un păr castaniu împletit cu multă măiestrie şi unit dinapoia capulăuiî cu un pieptene de aur, mâinile dulci şi pline, cu degete lungăreţe, ea se primbla totdeauna gătită, când prin grădină când prin odăi, fără a vorbi nici un cuvânt. Umbla cu acea superbă maiestate în sălile nalte ale casei sale, ca acele regine din epopeile nordice care cu voinţa lor ţin mărirea casei şi a neamului. Ea era de o blândeţe rară, însă niciodată într-atâta încât să nu rămâie mândră şi niciodată atât de mândră

încât în faţa ei să nu rămâie urmele unei neşterse şi adânci blândeţe. Când şedea nu avea ţinuta plecată proprie femeilor nalte — splendidul ei bust de marmură rămânea drept şi mândru — ai fi gândit că se simte pe tron. Bătrânul o iubea nu pentru că ar fi existat doar vo afinitate sufletească între ei, din contra, ea avea un fel de spirit de o înălţime religioasă, el cugeta mireneşte, ea avea mult simţ pentru muzică şi poezie, el le privea numai ca distracţiuni de care un om nu poate scăpa, în fine, peste toată viaţa ei era răspândit un fel de farmec poetic — el era proză, deşi proză bonomă — el ăoî iubea pentru că era frumoasă, de o nobilă cuviinţă care-i impunea şi pentru că-i dăruise un copil pe care-l iubea precum numai un om ăîîşi poate iubi copilul său.

Iorgu era încă în epoca pantalonilor cu basma, un copil frumos şi plăcut. Cu ochii albaştri ai mâni-sa şi cu părul cel negru al tatâni-său, cu faţa albă şi gingaşă de-ai fi tăiat-o c-un fir de păr şi curios ca un motan, el îşi crease multe plăceri domestice, care altfel nu supărau pe nimenea. Duşmănia lui cu gânsacii şi cu gâştele cu pui, amicia intimă cu Şoltuz, câinele de la stână, pe care umbla şi calare, puii de gâscă mici pe care-i închidea în cuşcă ca să vadă de-or cânta cum canarii, în fine stima ce-o avea pentru moş Miron prisăcarul, care-i spunea poveşti şi-l ţinea pe genunchi, sunt amănunţimi neinteresante.

Adesea s-ascundea în câte-un saltar de scrin, ca să nu ştie nimeni unde-i, orăiî în vo ladă veche cu lumânări de său, din care ieşea uns ca dracul. El observase că nu pe el, ci pe dădacă o batjocuresc totdeauna, ci de aceea nu trecea zi fără comedii. Dădaca lui era roaba Maria-ţiganca, dar era clar cum că ea nu putea fi fiica tătâne-său. Ea era de-un boi mijlociu, dar părea naltă în trup pentru că era subţire. Cu păr negru şi totdeauna pieptănat cu îngrijire şi acoperit c-un bariz verde, ochii ei mari şi sprâncenaţi aveau o nespusă dulceaţă. Buzele mici şi subţirele se-ncreţeau de un fel de mândrie, rochia de lână verde cu piepţii strânşi îi da un fel de mlădioasă graţie, pestelca era albă ca omătul, iară mânecele totdeauna suflecate trădau nişte braţe de alabastru. Pe piept cădeau şiruri de hurmuz sur ca mărgăritarul. Astfel umbla.

sese pe o tabla frumoasă Maria, ştii casa cea veche din vie, vere, unde în urmă nu mai şedea nimenea decât prisăcarul şi vierul, acolo m-am mutat şi eu. Rele zile am mai ajuns, că nu-şi cinstesc nici copiii părinţii...

Bietul Porfire Rufă afirma adevărul. Este caracteristic pentru gineri că mai toţi samănă cu ai regelui Lear. Şi Dumnezeu îl ştie că el nu era omul care să ceară lucruri mari de la gineri-său. Un loc la masă şi unul la sobă şi acel cuviincios respect. El îşi ridicase fesul asudat de pe fruntea asudată şi netedă pe care erau urcate de dinapoia capului viţe de păr alb ca argintul, şi-şi scoase din sânii* anteriului basmaua mare, neagră cu flori verzi, şi tabachera ădeî tinichea zugrăvită c-o turcoaică cu ciubucu-n gură.

— Ş-apoi am mai auzit că nu mai trăieşti sub un acoperemânt cu dânşii.

— Nu, zise Rufă, luând din chiseaua cu dulceţi pe care-ăoî adu-

— Rele — rele.

— Apoi, Mario, să trăieşti, fata mea, ş-apoi, zi tot frumoasă rămâi de când te ştiu, pui de pasere ce eşti, se-ndreptă Rufă către ţigancă, vine vara, vine iarna, vine primăvara ş-apoi iar vara, şi Maria tot aceea — ian* spune-mi tu, prin ce farmece rămâi tot aşa cum ai fost cu douăzeci de ani? Iaca, eu îs moşneag acum...

— D-apoi că nici nu-s aşa mare de ani cum socoţi, zise Maria râzând, ş-apoi nici n-ai de ce te mira atâta, boierule, eu îs înţeleaptă, adăogi cu cochetărie.

Cum ţinea tablaua întinsă, se vedeau gropiţele cele mai tinere în

coatele mâinilor.
— Ş-apoi ia zi-mi, cam ce vânt te aduce pe la mine, Porfirie. Mă bucură că nu-s cel din urmă pe la care te abaţi, zise Vasile privind c-un fel de compătimire la arătarea săracă a bietului văr.
Anteriul era cam ros la piept, ca ălaî un cobzar, şi nici coatele nu erau tocmai trainice.
— Oi încărca... ce mi-i da, răspunse acesta umil şi cam cu ruşine, pân' l-atâta am ajuns, vere.
— Nu aşa, nu aşa, vere, ci-i lua tu ce-i vrea şi ce ţi-o trebui. Dar rămâi vo câteva zile la mine ca musafir. Ş-aşa, cam tot singur la ţară, mi se şi mai urăşte, om vorbi de cele trecute, de pe când eram holtei, de pe când umblam să stricăm casele oamenilor, adaose el râzând, şi uită şi tu ce-i pe capu tău... ştii, vorba ceea... capu' să trăiască, belele curg.
— Drept ai... bine zici, zise Rufă ştergându-şi cu vârful mânecii o lacrimă involuntară... capu' să trăiască, că belele curg din mila Domnului... De la D-zeu vin toate, şi bune şi rele, să le primim aşa cum vin dacă nu le putem schimba.
Frumoasa damă de casă se ivi şi Porfirie-i sărută mâna. Stătură de vorbă până la prânz, când Maria-i chemă în sufragerie. Sufrageria era plină de persoane care aşteptau să se aşeze după boieri. În frunte Vasile-i meni* locul lui Rufă şi, pe rând, şezură toţi, încât nu rămă-sese loc pentru copii. Ei au fost avizaţi a şedea la o măsuţă scundă lângă sobă adică Iorgu, Maria şi Ion al Mariei, care era privit ca copil de casă.
— A trebuit să mai vie şi Rufă, şopti Ioan încreţindu-şi sprâncenele, ca să n-avem ălocî, să şedem la masa mâţelor.
— Eşti nesuferit, Ioane, zise Anica, acuşi te spun mamei.
— Spune, se răsti el.

Aproape de Rufă, în dreapta şi-n stânga lui, şedea Vasile cu fru-

— Taci, zise Iorgu, aţintind ochii lui albaştri cu fermitate asupra copilului pretenţios.
El crâşni din dinţi.
Boierul de casă obicinuia se vede a şedea cu toate rudele şi cu toţi servii de-o ordine superioară la una ş-aceeaşi masă. E drept că cei mai mulţi din aceştia erau de neam, deşi săraciţi, şi s-ar fi simţit atinşi dacă lucrurile mergeau altfel.
moasa sa nevastă, iară de amândouă lăturile mesei cei lungi şedeau deosebiţi oameni, fiecare caracteristic în felul său. Vechilul moşiilor, un om cu faţa arămie şi cu barba castanie, îşi aţintea cu lăcomie ochii verzi la felurile de bucate ce le aducea sufragiul şi-şi ştergea degetele de surtuc orăiî de vestă, nicicând de şervetul curat ce sta-naintea lui. Un văr al boierului, cu părul roşu amestecat cu viţe albe, cu fruntea mică şi cu ochii ca zărul, îşi răsucea musteţile de praporcic rusesc sub nasul lui roşu şi privea cu plăcere la garafele de vin de dinainte-i. Stalmaistru vorbea cu sine însuşi, ungureşte se-nţelege, iar doctorul

de casă, un neamţ cu faţa rasă şi plină de creţi, cu o plaşcă mare şi ochelari verzi, tuşea din când în când netezindu-şi barba pe care n-o avea. Farfuriile sunau schimbându-se, vinul roşu şi alb sclipea turnat ăînî pahare şi încet, încet se stabili acea veselie firească care însoţeşte orice prânz îmbelşugat. La coada mesei şedea bietul scriitoraş. Surtucul lui cel negru (el umbla îmbrăcat nemţeşte) era periat cu multă îngrijire, părul de pe tâmple era pieptănat c-un fel de cochetărie peste urechile cam lungi, mâinile lui mici şi slabe atingeau c-un fel de frică mâncarea şi farfuriile, şi vinul îl sugea cu vârful buzelor, ca femeile. Faţa lui era palidă ca o mască de ceară albă. Ochii negri şi desigur slabi aveau o dulceaţă potolită, ţi s-ar ăfiî părut că are pânză

neagră peste lumina lor. Lângă el şedea un frate a stăpâne-său, cel mai mare. Fruntea lui era naltă şi boltită cu măiestrie şi pletele galbene de albe încadrau o faţă blândă, rasă cu îngrijire. El îşi răsucea din când în când musteţile şi nu vorbea mai nimica, deşi ştia atât de multe. Acest om avea o istorie ciudată. Cu o adâncă plecare religioasă,

el se hotărâse a merge-n mănăstire, dar în urmă şi-a schimbat planul. El a vândut partea lui de moşii fraţilor săi, cu baniăiî scoşi a înzestrat fete sărace şi-n urmă a apucat-o pe jos către sântul mormânt şi către Muntele Atos. Văzuse multă lume, auzise multe, era foarte citit, deşi, se-nţelege, în materie bisericească. Nu era sfânt a cărui biografie să n-o ştie. Simpatiza mult cu ruşii, şi avea şi un manuscript scris de dânsul însuşi, legat în piele, asupra lui Petru cel Mare. La masă el pretindea totdeauna locul cel din urmă, mânca numai de post şi bea numai apă. Şedea într-o cămară fără încuietoare şi toate mobilele lui erau lucrate din topor de mâna lui proprie. Câteva scânduri pe două scăuieşe erau patul lui, acoperit c-un mindir de paie, o masă plină cu cărţi bisericeşti şi mirene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, nişte icoane vechi lucrate de mâini călugăreşti pe pereţii albi ca omătul — atâta era totul. Fereasta lui era-n soare, ceea ce da întregului simplu o arătare plăcută. El nu se supăra de nimic în lume, nimeni n-auzise vorbă slabă din gura lui. Altfel toată ziua-şi făcea de lucru. Lega cărţi, lucra roţi foarte solide, zugrăvea icoane pe scânduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i trebuia lui însuşi îşi făcea singur. El era cusătoreasa, spălătoreasa, croitorul şi ciubotarul său propriu. Nu mai pomenim cum că era şi bucătarul său propriu, căci mânca foarte rar la masa fraţâni-său. Darul ce-l bucura mai mult în lume şi care-l primea de la oricine cu plăcere şi recunoş tinţă erau oalele nouă nesmălţuite. Cum căpăta ăunaî nouă, spărgea pe celelalte, chiar de ar fi fiert numai o dată în ele. Toate apucăturile lui erau de pustnic, şi dacă nu puăsîtnicea era pentru că-i erau într-adevăr dragi oamenii; el n-ar fi putut trăi departe de ei, deşi nu-mpărtăşea aşa-numitele plăceri şi trebuinţe ale lor.

Sigur era cum că acest om era pe deplin fericit. Cine-l vedea mâncând adesea numai azimă albă, coaptă pe vatra sobei lui, şi bând apă curată de izvor, putând dispune de atâtea şi nedispunând de nimic, poate că se mira, dar nimărui nu i-ar fi trecut pin minte că acest om ar putea fi nefericit. Atât de firesc era traiul lui, cu toată originalitatea. Când vorbea, gura lui era aceea a înţelepciunii. Pildele lui biblice şi

— Vei muri cu sufletu-ntunecat de amărăciune şi duşman sângelui

dulceaţa limbii sale erau o mângâiere pentru orşicine, şi încă cu atât mai mare dacă cineva-l cunoştea. Cine se mai putea îndoi asupra preţului adevărat aălî lucrurilor lumeşti dorite sau pierdute când vedea cum un om într-adevăr înţelept se lepădase atât de uşor de ele şi că prin această lepădare el câştigase ceea ce ei căutau prin ele: fericirea. Mai clar orăiî mai neclar fiecare o simţea aceasta venind în contact cu el. Poate că bietul Rufă, oricât de blând era din firea lui, ar fi-nceput judecată cu ginere-său dacă nu-l sfătuia Iosif la contrar. El îi dovedi clar ca lumina zilei că printr-un proces şi-ar amărî şi mai mult puţinele zile care le mai avea de trăit.

tău propriu, zise el blând, şi Rufă n-a mai gândit la judecată.

El era Solomon al curţii frăţâni-său. De s-ar fi născut în sărăcie, oamenii l-ar fi numit nemernic ş-ar fi întrebuinţat faţă cu el povestea cu vulpea şi strugurii — dispreţuieşte averea pentru că n-o poate câş- tiga — dar astfel starea lui era reflectarea vie a tot ce se putea şopti toţi ştiau că un loc la divan chiar i-ar fi oricând deschis, cu cunoaş- terea pravilelor mirene şi bisericeşti care o avea şi după isteţia sa firească.

Ca om de pe atuncea, el tâlcuia şi vise, se-nţelege. Dar metoda sa era precalculată şi de aceea nouă. Tâlcuind oamenilor în vârstă, spusele lui se compuneau totdeauna din doi dacă, unul afirma dorinţa, altul o nega, înainte de a tâlcui însă el se informa asupra dorinţelor celor neîmplinite aăleî persoanei. Astfel tâlcurile lui, se-nţelege de sine, erau întotdeauna adevărate – nu trebuie să uităm un moment că avea o privire clară, cu care precalcula uşor mersul lucrurilor lumeşti. În fond, el nu da nimic pe visuri, şi tâlcurile le-ntrebuinţa numai ca un mijloc – ademenitor pentru că supranatural – pentru mângâierea şi liniştea sufletelor omeneşti. Şi totuşi erau vise în care el credea cu evlavie – visele copiilor. În naiva sa religiozitate el credea că, pe când visele oamenilor vârstnici erau născute din dorinţele lor egoistice, visele copiilor care nu cunosc asemenea dorinţe, nu puteau fi decât insuflarea îngerului păzitor. În aceste el încifra un fel de înţelepciune care

în faptă nu era în ele şi care era adaosul minţii lui. De aceea ades ţinea pe Anica pe genunchii lui – el o numea "frumuseţea neamului meu" – şi o ruga să-i spuie ce a visat. Visele Anei erau însă într-adevă r atât de frumoase, ca nişte poveşti, şi era uşor de a pune în ele un înţeles mai adânc. Visele acestei copile erau fireşti în frumuseţea lor. Mamă-sa murise puţin după naştere-i, şi tată-său, un om tăcut şi melancolic, care şedea toată ziua închis în casă, nu-i da ocaziune de veselie orăiî distracţiune. Ea deveni meditativă, şi un copil nu cugetă, ci visează. Somnul ei nu era decât o continuare a cugetărilor de peste zi. În urmă îi muri şi tată-său, şi ea nu plânse după el. Ei îi părea firesc cum că moartea pentr-un om atât de trist şi singur ca el trebuia să fie o fericire – şi ea ghicise adevărul.

– Lui i-i mult mai bine decât mie, el acolo va găsi pe mama, va avea cu cine vorbi – numai eu n-am pe nimene-n lume.

În faţa lui şedea cuconul Drăgan Ciufă, antiteza întrupată a înţeleptului Iosif. C-o moşioară mică până la dispariţiune şi c-o închipuire de sine ş-o deşertăciune până la disperaţiune de mare. Capul lui era un calup chelbos, nasul mare, faţa sluţită de vărsat şi nişte musteţi zborşite, groase şi roşii completau arătarea acestui om urâcios. Afară de-acestea, omul acesta mai era şi nebun. Pustia ştie cine-i pusese-n cap cum că va deveni nu vodă, ci-mpărat – şi adică împăratul lumii, pe când nu va fi decât o turmă ş-un păstor. Şi el nu glumea defel, vorbea c-un fel de convingere adesea urâcioasă despre planurile lui. Oameni de aceştia pe vremea aceea nu erau tocmai rari. Domnia o visa pân’ şi cel din urmă mazil după căderea fanarioţilor, mai ales cugetând la uşurinţa – se-nţelege că anecdotică – a unei asemenea eventualităţi. Umbla vorba adică cum că turcii alesese pe Sandul Sturza – care între cei 7 trimişi era cel mai ne’nsemnat – de domn al Moldovei numai pentru că era om chipos şi avea o barbă neagră şi frumoasă, fără pereche în împărăţia Sultanului. Se vorbea, zic. Ciufă nu era bogat, dar de neam (numirile noastre sunt pseudonime), ceea ce era însă mai ciudat este că boierul Ciufă credea cum că morcovul lui cel chel era de o arătoşie ş-o frumuseţe rară. De la domnia Moldovei

pân’ la împărăţia pământului ce-i era unui om ca Ciufă – o jucărie, un nimic. Seriozitatea cu care-şi desfăşura planurile ar fi fost comică dacă purtătorul ei n-ar fi fost atât de urâcios. El era avar şi se lăuda cu dărnicia lui, rău şi-şi mărea bunătatea, crud cu supuşii săi dar, ce-i drept, mândru faţă cu toată lumea. O tabacheră de la Moruz-vodă o purta totdeauna în sânul anteriului lui celui lung ş-o arăta la toată lumea, lăudându-se cum Măria-sa Moruz-vodă ar fi fost împrietenit cu toţi ai lui. El uita şi poate nici ştia în ce ocaziune venise tabachera în proprietatea ăluiî, de aceea pomenea zece ocaziuni. În aceeaşi vorbire spunea o dată că-i era trimisă prin Vodă de către Împăratul rusesc, altă dată că de amintirea unei primblări prin Iaşi, altă dată că

cu ocaziunea unei înălţări în rang. Avea o memorie slabă şi era prost
ca gardul. Creangă, care avea tact firesc, iubea să-l încurce în plăsmuirile
lui, puindu-i câte un obstacol atât de vederat în socotelile lui
încât chiar el începea să râdă de prostiile lui.
Proze postume
ăMOŞ IOSIFî
313
Astfel cum şedea pe scaunul lui, plecat cu pieptul înainte, fiindcă
scaunul n-avea spate şi sprijoane, cu mâinile căzute cruciş peste genunchi,
fruntea lui puternic lucrată căpătă prin acea poză aplecată
un fel de arătare adâncită, părul prin poziţia asta era urcat în sus,
parte cădea fără ordine peste tâmple unele viţe umpleau fruntea cu
argintul lor mătăsos, parte se mai ţinea urcat, dară înfoiat în vechea
lui ordine. Ochii, adânciţi în boltiturile lor, păreau a fixa un punct
sub încreţitele sprâncene, buzele gurii se umflase creţe în meditaţiune,
iară barba îndoită de aplecarea pieptului îşi răstea în sus capătul stufos
şi argintiu, dând întregii feţe o arătare nemulţumită şi rebelă.
Lumânarea subţire şi încolăcită de ceară arămie care sta lipită de masa
plină cu cărţi deschise întindea mucul negru şi crestat şi lumina roşie
şi turbure în cămară, abia ajungând icoanele călugăreşti de pe pereţi,
adâncind umbrele din faţa visătorului zahastru şi îngălbenind părul
său cel alb şi trăsurile cele bătrâne a feţei. Mâna mică şi păroasă întorcea,
cu degetul muiat, paginile unse aăleî unui manuscript grecesc
de astrologie zugrăvit cu cercuri şi figuri geometrice roşii. Literele
începătoare aăleî fiecărui capitol erau ca de tipar şi roşii... Ce căta el
în acea carte? Adesea nimerea între foi zăloage de mătase cadrilată
orăiî verde, acolo-şi oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea
şi scria cifre pe o hârtie, însă bisericeşte – adică cu slove; o tăcere
adâncă era în cămară şi numai pana cea veche de gâscă scrâşnea pe
hârtia vânătă şi grunzuroasă orăiî suna izbită ădeî călămările pline
c-o cerneală cleioasă şi oţetită. În urmă el închise manuscriptul vechi,
plin de note marginale scrise foarte mic şi legat în pergament; îl aruncă
cu nemulţumire peste o claie de cărţi şi-şi netezi barba cu expresia
unei profunde neîndestulări cu sine însuşi.
Mihai Eminescu
Adesea-i venea greu de viaţă, nu pentru că trăise prea mult, ci
314
Moş Iosif avea un defect foarte mare. Cu o măiestrie rară el ştia
să se înşele pe sine însuşi. Toate dezlegările pe care i le-nsufla mintea
lui sănătoasă şi ageră el gândea că provin numai din combinările astrologice,
în care el încifra ceea ce nu era în ele. Unde mintea lui
proprie nu-i da o dezlegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o
putea face nemijlocit. Ea aproba numai aposteriori ceea ce el pusese
în calculele sale apriori.
pentru că ajunsese cu capătul pân’ într-o vreme a cărei înţelegere-i
lipsea. Nu că doar ar fi preţuit pe oamenii moderni, ori ar fi crezut în
superioritatea lor spirituală. Cu drept cuvânt presupunea cum că ei
nu au decât lustrul exterior aălî unei culturi pe care nici n-o înţeleg,
nici nu ştiu s-o reprezinte – toţi aceşti oameni tineri erau atât de
deşerţi, atât de lipsiţi de cunoştinţe, încât i-ar fi fost lesne să-i ruşineze
prin întrebările sale, de natură mireană chiar. El era un polihistor
considerabil,
dar miile de cunoştinţe grămădite în capul ăsăuî se cristalizează
împrejurul unui singur sâmbure, mai presus de orice îndoială:
Biblia. El avea destule cunoştinţe astronomice spre a şti că stelele
nu sunt scântei semănate pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor,
dar locul din Biblie pentru el avea un înţeles adânc. După el,
fiecare atom era centrul lumii întărîegi, adică a nemărginirii, şi fiecare
sta în legătură cu toate lucrurile lumii. Fiecare, după ideea lui,
este numărat de ochiul Domnului şi neapărat în existenţa sa: ăsă piarăî

şi unul din lume şi toată lumea se turbură şi cade. De aici consecvenţa că tot omul poate fi influenţat de o steauă, adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viaţa ei poate influenţa asupra unui individ omenesc, precum, iarăşi, cine ştie dacă pământul nu ăpoateî influenţa asupra unei persoane însemnate a unui glob depărtat. Aceasta era legătura dintre cunoştinţele lui pozitive şi-ntre astrologia lui.
El nu găsea nici o contrazicere în Biblie, unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunul plac al oamenilor. Dacă lumea-i ăneîmărginită, fiecare punct îi tot aşa de bine centrul ei ca şi cele ce-l înconjură, aşadar lumea-i făcută pentru plăcerea fiecărui din centrele sale în

aceeaşi măsură, fiecare zice că numai pentru el, şi drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvârşire, lumea ar fi moartă pentru vecie. Cu deosebire naturile bogate trebuiau, după părerea lui, ăsă fieî în legătură cu o stea. Căci de ce ănuî sunt toţi oamenii înţelepţi şi mari, gândea el, căci altfel sunt toţi tot asemenea? Prin aceea se deosebesc pentru că unii au în ei o rază cerească care-i face să fie pătrunşi de puterea suprafirii a unei stele iară ceilalţi, născuţi din lut şi nefiind în legătură decât cu coaja pământului, sunt robi cu duhul şi fericiţi numai atunci dacă oamenii insuflaţi prin mişcarea stelelor de Dumnezeu însuşi se pun în fruntea lor şi le prescriu destinele.
Să nu creadă cineva cum că, în urma explicărilor vechilor teologi, el era geocentrist. Este drept cum că pământul a fost creat înaintea soarelui, zicea el. Tocmai aşa cum un ceasornic ăarî face şi pune pe rând toate rotiţele şi pana ceasornicului, aşa D-zeu mai întâi pământul l-a făcut ca o roată neînsemnată şi după aceea abia a făcut roata cea mare şi, mijlocul sistemei, soarele. Istoria veche era pentru el o pregă tire la creştinism, evul mediu era plantarea lui, iară vremile viitoare vor face din pământ grădina Domnului. Astfel Biblia era sâmburul întregii manieri de a privi lumea şi a cugetărilor lui. Ştiinţa pozitivă o ştia s-o împreune cu învăţăturile Bibliei foarte uşor şi cu multă isteţie — nu aşa însă ideile speculative ale celor noi. Acestea erau pentru el erezii păgâneşti. El zicea că învăţăturile a nici unei ştiinţe pozitive nu dau omului dreptul şi pretextul de a se îndoi de Biblie. El nu afla nici o ruptură între aflările* celor noi, de câte auzea şi el, şi-ntre cartea cărţilor, dar o găsea între Biblie şi-ntre ceea ce mulţi din oameni se sileau, după el, a găsi în aceste experienţe.
Aceste fundamente a caracterului său sufletesc era acuma, la bătrâneţe, rădăcina unei nemulţumiri pe care el nu ştia să ş-o explice. Oricând venea în contact cu vun om tânăr de care se lipise ideile Apusului, el se simţea lovit de o lume cu totului nouă în toate ale ei, o lume nu mai bună, nu mai frumoasă, dar cu totului alta. Şi ceea ce-l jena mai mult era că această lume contrazicea în curentul ei curentului aceluia pe care el şi-l pusese ca ţinta istoriei omeneşti. El citise

încă-n tinereţe scrieri de-ale enciclopediştilor, dar ei-i insuflase apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se-ndreptau toate contra unei axiome pe care el nu permitea nimănui s-o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El îşi închipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte nenorocit pentru ca să compuie cărţi contra Bibliei. De aceea mirarea lui era mare când vedea că pe zi ce merge tocmai aceste idei se lăţesc

pe care el le credea ca un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte. De aceea el se-ndoia dacă lumea aceea înaintată la care semenii lui îşi trimiteau copiii era într-adevăr înaintată. Aceste îndoieli apoi îl făceau să consulte astrologia dar, fiindcă el singur nu ştia ce să-şi răspundă, de aceea astrologia răspundea lucruri a căror înţeles obscur el nu-l pricepea. Dacă răspunsul ar fi fost latent în el, dacă el l-ar fi presupus înainte de a întreba cartea lui, atunci desigur că ar fi ştiut să puie sensul tocmai cel voit fără să ştie în spusele obscure a Sibilei lui, astfel

însă, adesea în deplină nesiguranţă în privinţa celor ce întreba, el se simţea neliniştit şi se-ndoia adesea de mintea sa proprie.
317
FRAGMENTARIUM
ăEA ERA ALBĂ CA ZĂHARULî
ăAH! DAC-AŞ FI CE AM FOSTî
Ah! dac-aş fi ce am fost
O floare-ncă virgină în sântul adăpost
A halelor măreţe din casa părinţească
Cum să-l ador aş şti eu – ar şti să mă iubească.
Proze postume
Ea era albă ca zăharul, atât corpul deasupra şoldurilor, acea bogăţie de frumuseţe strălucită şi rotundă la umeri, cu globurile de zăpadă a sânilor, pătate în vârf cu două alunele dogorite, cât şi mai în jos unde pântecele se adună ca sculptat într-un nod concrescut. Mai devale de această înnodare a organismului inferior se-ncepea părul luciu-negru şi abia-ncreţit, care-i dumbrava centrului, ce constituie izvorul regeneră rii omenirii, apoi urmau trunchii rotunzi aăiî picioarelor, tari şi copţi numai buni de a sugruma şelele unui amant între ele, apoi genunchii, ce făceau gropiţe, când ea stetea, apoi fluierele cu pulpe tăiete în lapte, până la gleznuţele şi picioruşele de argint... Ea surâdea... buzele jimbate de acest surâs sexual şi voluptos lăsau sa se vadă dentura întredeschisă, ca la o leoaică însetată, obrajii suflaţi abia cu rumăn făceau gropiţe abia desemnate, dispărânde de langoare, ochii sticleau, sub genele pe jumătate lăsate şi tremurânde, fruntea netedă sălbătăcită sub părul în dezordine, care cădea în lungi valuri strălucite ca lemnul de nuc pe umeri şi parte pe sânii, care-i oprea şi-i înfoia în căderea lor1
1 Restul filei, nescris.
Mihai Eminescu
Şi umedă să pară muiată de lumină
A ta frumoasă haină... încât ăa taî mişcare
Să se oglinde dulce în creţii hainei tale
Şi corpu-ţi nalt şi dulce prin ele să transpară
Când m-a vedea sa ştie încalte – ce-a pierdut!
Atâta mângâiere îmi pot eu da şi mie.
AMALIA
318
De-aş avea sufletul meu de-atuncea, visele mele limpezi de copilă, amorul meu clar ca apa izvoarelor, cugetările mele umbrite de un trai liniştit, ca florile negrelor zidiri... Cum l-aş iubi... Sufletul meu... cum s-ar înlănţui de o gândire-a lui... cum i-aş mângâia fruntea lui măreaţă... cum i-aş aluănîga gândirile negre c-o sărutare umedă şi copilăroasă!... Dar ce-am acum? Acest suflet deflorat de un mizerabil... aceste cugetări întunecate, care au aparţinut altuia în înşelăciune, care cu gura amărâtă de-o crudă realitate ar mai putea recăpăta acel miros al tinereţii, acea candoare angelică a zilelor mele de copilă. Chiar acest corp, care se zice că e frumos, a fost profanat de îmbră-ţişările unui trădător şi îmi este ruşine ca privirea lui să se oprească asupra mea.
Amorul lui cel dintâi fusese foarte senzual. Pierdut pân' atunci într-un platonism deşert şi cufundat cu capul în curiozităţi romantice şi subtilităţi filosofice, se-ntâmplă să ia o odăiţă la o femeie măritată care avea o fetiţă de 12 ani şi un bărbat ce toată ziua nu era ăaîcasă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond şi ochii mari verzi. Cuminte nu era tocmai, dar nasul avea ceva moquese şi era nespus de graţios, asemenea gura. El, având bani, făcea cu dânsa excursiuni în păduri şi pe la birturi de vară împrejurul oraşului universitar, împreună cu fata, care era mare piedecă, încât nu puteau vorbi decât cu ochii. Într-o sară, pe când rătăceau în pădure,

el îi spuse c-ar fi având o taină a-i spune, pe care ea o ştia altfel de mult. Apoi se suiră în trăsură – ei în fund, fata pe banca dinainte. Înnoptase bine. El puse braţul împrejurul taliei ei şi o strânse tare, ea nu zise nimic. Venind acasă, fata plânse puţin în altă odaie şi ea căuta chibrituri s-aprindă lumânarea. În întuneric el o cuprinse şi o sărută pe gură. Când s-aprinse lumina amândoi aveau un aer foarte fericit. Dar ea urma iară sa plece la ţară, şi el se topea din picioare, căci bogăţiile ei trupeşti erau într-adevăr admirabile. Având cunoştinţa acestor bogăţii ea purta o rochie neagră de tul subţire, care lăsa să se-ntrevadă nişte sâni de albeţea marmurii, plini şi rotunzi, şi braţele rotunzi şi pline se vedeau pân' subsuori. În sfârşit într-o zi, înainte de-a pleca, el o ăzăvorîî* într-o odăiţă, o ridică în braţe, o aşeză pe o măsuţă naltă de noapte, îi desfăcu cu putere picioarele unul de altul şi se-ntâmplă păcatul de două ori. Ea plecă a doua zi la ţară cu fetiţă cu tot şi el îi scrise. Peste patrusprezece zile veni-napoi şi începu o viaţa vinovată. Noaptea fetiţa dormea la ăpământî* atunci ea intra numa-n cămaşă în odaia lui şi sau pe jos, sau de-a-npicioarele el se-mbăta de frumuseţ ile ei. A-i cuprinde şalele, a ţine mâna la acele rotunzimi perfecte şi pline era deja o fericire nemaipomenită, nouă încă, apoi ea mai era şi ăruşinoasăî*, încât actul amorului o făcea sa tremure, să ţipe, să leşine, ceea ce-i adăuga şi mai mult fericirea.
Domnule Cezare!
Perspicacităţii d-tale îi datorim o descoperire de cea mai mare importanţă. Banda de monetari falsi e prinsă şi locul e descoperit. Dar nu putem scoate dintr-înşii nici un fel de declarare. Din nefericire sunt convins că fabricatele lor se urcă la valoarea de sute de milioane şi că toată moneta e rusă. Dacă am spune-o-n public, capii vor şti pe de o parte să se ferească, pe de alta creditul statului e ruinat. Este vorba ca sub aparenţa unor comunicări modeste şi inocente, care să nu alarmeze
Mihai Eminescu
Şobolţof
320
publicul, să putem descoperi capii, care s-or lăsa înşelaţi prin natura declarărilor noastre şi se vor crede îndestul de siguri ca să şi manipuleze cu moneta. Aştept ideile d-tale în această privinţă.
Şobolţof!
Am motive de-a crede că descoperirea mea ş-a d-tale n-ar fi binevă– zută în cercuri aşa-zise nalte. Cine ştie pe conta cui şi de cine s-a lucrat în acele spelunce. Maniera de a lucra care mi-ai desăcîoperit-o e bună, dar trebuie completată. Fă un raport oficial în sensul în care mi-ai indicat. Zi: "Un lucru mic şi indiferent s-au fabricat poate maximul de 2 000 de ruble, au fost descoperiţi la-nceputul activităţii lor". Caută de descopere numele capilor şi strânge-i pe neştiute pe cei ce ştiu, dacă vor fi nume însemnate. Trimite-mi numirile mie. Dacă vei căpăta o decoraţ iune, să ştii că numirile sunt adevărate şi să te faci că nu ştii nimic. Amicul meu! lumea-i o pânză de painjăn, muştile mari trec prin ea, muştele mici se-ncurcă vrând a trece drept prin ea. Suntem muşti mici.
Cezar

APRECIERI CRITICE
Proza începe cu Făt-Frumos din lacrimă, care nu e o poveste ci o legendă. Povestea e un gen eminamente românesc, care nu permite amestecări streine, de aceea, deşi-l cheamă Făt-frumos, eroul aşa de gingaş zugrăvit al lui Eminescu

lasă să se simţă originea lui germanică şi filiaţiunea lui din Heine ori Hoffmann.

Povestea, întrebuinţând, cum am spus, cuvântul în alt sens decât acela în care l-aş
întrebuinţa faţă cu Creangă, e totuşi, în parte cel puţin, cu subiectul luat din
basmele noastre populare, forma rămâind artistică, poetică şi depărtată de caracterul
popular. ă...î
E un juvaier povestea aceasta, nicăieri limba românească cultă n-a ajuns la
aşa de mare mlădiere şi plasticitate, ca în locul de pildă unde la glasul lui Făt-
Frumos “văile şi munţii se nimiceau auzindu-i cântecele, apele îşi ridicau valurile
mai sus, ca să-l asculte, izvoarele-şi tulburau adâncul, ca să-şi azvârle afară undele
lor, iar vulturii, ce stau amutiţi pe crestele seci şi sure ale stâncelor înalte,
învăţau de la el ţipătul cel de plâns al jalei”. Fantasticul ajunge la dimensiuni
uriaşe şi n-are nimic a face cu acel al adevăratelor poveşti, dovadă scena cu strigoii,
care “ies din morminte” “cu capete seci de oase, înveliţi cu lungi mantale albe, ţesute rar din fire de argint”, prin care se străvăd ciolanele goale. Avem
poveşti de strigoi, dar nici una n-are caracterul acesta lunatec şi fioros. Făt-Frumos
din lacrimă e din aceeaşi familie de visuri romantice, îngrozitoare şi triste, ca şi Strigoii, dar nu e poveste, ci legendă, admirabil de dureroasa şi de gingaşă.
Fantasticul domneşte şi în nuvela Sarmanul Dionis, unde însă idei de ordine
metafizică slujesc de punct de plecare pentru călătorii prodigios de urieşe pe vremea
lui Alexandru cel Bun (foarte precisă reconstituire a aspectului general al Iaşului pe la 1400), ori zile lungi de iubire în lună. Realul, un real romantic însă,
care nu se prea întâlneşte în zilele noastre, când oameni cufundaţi în citirea bucoavnelor
vrăjite ale maiestrului Ruben nu se mai întâlnesc, se amestecă din loc
în loc cu această beţie de imaginaţie, metafizico-magică şi dă un caracter nu tocmai clar întregii bucăţi. ă...î
Cum se vede, subiectul e de natură a deconcerta pe orice minte nedeprinsă
cu mânuirea calităţilor metafizice, limba însă şi tablourile sunt admirabile. În

Sărmanul Dionis, poetul e acelaşi ca şi în versurile lui, fiecari din tipurile descrise
îşi are tovarăşul în ele; Dionis singur e o figură nouă, dar care se resimte mult
deoarecare tipuri romantice franceze, Claude Frollo din Notre Dame de Paris a
lui Hugo de pildă, frecat cu puţină metafizică neortodoxă venită din Germania.
Nuvela aceasta e ducerea la extrem a puterei de închipuire şi de viziune internă,
pe care o posedă totdauna Eminescu. ă...î
În rezumat, Eminescu îşi scrie proza cu acelaşi condei colorat, puternic şi fin,
cu care ne-a dat Satirile şi Epigonii. Sentimentul adânc al naturei, pe care o
însufleţeşte cu geniul său, arătând pretutindeni adevărul cuvântului că orice tablou
din natură e o stare sufletească (un état d’âme), o imaginaţie de o putere
halucinătoare şi un sentimentalism dulce însufleţesc şi dau o figura distinctă
producţiilor sale de proză.

Nicolae IORGA, Eminescu: “Proză şi versuri” – ediţie de V. G. Morţun, în “Lupta”, Bucureşti, VII, 1890, nr. 1060, 25 febr.

Avem deci ca epocă a concepţiunii, formării şi închegării romanului ce publicăm ăGeniu pustiuî anii 1868-1870. Cu excepţia câtorva luni din 1868, cât va fi petrecut ca sufler la Bucureşti, poetul îşi trăieşte aceşti ani sub influenţa hotărâtoare a vieţii româneşti ardelene. Pregătit pentru această viaţă prin şcoala lui Aron Pumnul, pe care o urmase la Cernăuţi ca elev de şcoală primară şi de gimnaziu, apoi prin şcoala Blajului, unde se afla pe la 1866, în sfârşit prin călătoriile sale ca actor de-a lungul şi de-a latul pământului românesc din regatul ungar, – Eminescu se simţeşte, la Viena, unit mai mult cu viaţa românilor ardeleni decât cu a celorlalţi, şi aceasta nu numai sub raportul cultural şi social, ci şi sub raportul politic. Căci dacă el agita cu cel mai cald entuziasm ideea teatrului naţional al românilor din Ardeal, printr-un articol remarcabil până-n ziua

de azi, publicat în “Familia” (1870, nr. 2), scria cu acelaşi zel şi articole politice în ziarul naţionalist “Federaţiunea” din Pesta, combătând c-o energie extremă dualismul austro-ungar şi politica hegemonistă a maghiarilor faţă cu naţionalităţile

nemaghiare. ă...î

Pe lângă influenţele ardelene, romanul mai arată urmele unei înrâuriri destul de simţite a romantismului german ultrasentimental, care pe la 1868-1870 mai era la modă, cu deosebire pentru tinerime, şi cu care Eminescu va fi venit în atingere încă pe vremea când trăia ca elev de liceu la Cernăuţi. În firea foarte romantică a poetului, acest romantism, cules probabil de prin nenumăratele romane germane de-o valoare literară cam problematică, găsi un tărâm din cele mai prielnice. ă...î

323 Aprecieri critice

Iată deci cele două elemente fundamentale ale romanului: naţionalismul şi romantismul, datorite deopotrivă unor influenţe din afară, căror însă propria individualitate a lui Eminescu le dete sămânţa ce le-a rodit. ă...î

Fericita lume nereală plăsmuită de fantazia neînfrânată a poetului, idealul de femeie şi de iubire creat de dânsul în tipurile Sofiei şi Poesis-ei, feerica natură luminată de luna crăiasă, subiectivitatea inerentă marilor talente lirice, sentimentalitatea exagerată proprie romanticilor, artificialitatea personajelor şi arbitrarul în conducerea firului povestirei, elementul fioros şi bizareria – iată sinteza elementelor romantice, pe care iarăşi le arată opera întreagă a lui Eminescu. Toate aceste elemente, naţionale şi romantice, cristalizate cum sunt în Geniu pustiu, vădesc un fapt din cele mai de seamă pentru literatura noastră: vădesc adevărul unităţii absolute pe care l-a avut personalitatea lui Eminescu, unitate care s-a dezvoltat, s-a complectat, s-a desăvârşit mereu, dar care – o singură bucată fiind şi o bucată de marmoră – nu s-a transformat niciodată.

Dar Geniu pustiu îşi are importanţa sa şi pentru biografii lui Eminescu, întrucât el cuprinde o sumă de amintiri şi de confesiuni preţioase asupra vieţii lui din copilărie şi asupra predispoziţiilor lui sufleteşti. Traiul la ţară a lui Toma Nour

este reflexul vieţii la ţară a lui Eminescu, precum scenele din viaţa de student
sărac sunt luate din propria experienţă a poetului; de asemenea descrierea admirabilă
şi mişcătoare a iubirei de mamă, care ne aduce aminte clasicele versuri
din poezia O, mamă şi care parcă înfăţişează ochilor noştri scumpa icoană a maicei
poetului, pe care acesta o adora mai presus de orice pe lume, după cum mi-au
împărtăşit prieteni intimi ai lui. Până şi obscura epocă a vieţii poetului petrecută
prin Ardeal se luminează destul de bine prin fericitul colorit local în zugrăvirea
oamenilor şi a împrejurărilor de dincolo.
Dar însemnătatea romanului nu se mărgineşte numai la valoarea lui istorică-literară şi biografică, ci ea atinge şi domeniul estetic.
Ca fond, romanul este o creaţiune viguroasă, care profeţeşte pe viitorul geniu, pe cântăreţul de mai târziu al unui neam întreg. Realismul sănătos al multor scene, între care acele din episodul cu moara sasului, incendiul oraşului devastat
de honvezi, diferite lupte în munţi, dovedesc un spirit de observaţie de-o agerime
şi de-o preciziune extraordinară la un scriitor de 21 de ani. Priveliştile romantice,
din mijlocul unei naturi de basm, şi ingeniozitatea în expunerea întâmplărilor, sunt presemnele fantaziei uriaşe care predomină opera poetică a lui Eminescu din toate timpurile. Reflexiunile filozofice originale şi îndrăzneţe
vestesc pe cugetătorul adânc din Satire şi din Luceafărul.

Ca formă, romanul are de asemenea calităţi deosebite. Limba, prea puţin înăsprită de unele latinisme şi germanisme datorite mediului cultural ardelenesc,
este de-o corectitudine şi de o puritate care uimesc; în ciuda construcţiilor sintactice
stângace şi naive, ce se repeţesc pe alocurea (d. p. Construcţia cu “... astfel încât...”), viitorul reformator al limbei noastre literare se zăreşte în adâncul
stilului ce curge limpede şi neîntrerupt. Cât pentru sinceritatea, energia şi verva
retorică a stilului, romanul poate sta şi azi alăturea cu unele din “operile în proză
ale scriitorilor români.
Fără îndoiala, romanul are şi defecte — multe chiar, în fond şi-n formă. Pe lângă cele relevate, ar fi de remarcat în prima linie insuficienţa observaţiei psihologice,
care-i supărătoare, apoi exagerarea evenimentelor şi a sentimentelor, repeţirile jignitoare, neclaritatea unor tablouri şi încărcarea frazelor cu prea multe
frumuseţi căutate, artificiale.
Cu toate acestea, romanul rămâne o lucrare cu valoarea ei literară preţioasă. Prin faptele istorice din care se inspiră, prin tendinţele lui naţionale sănătoase,
prin nobleţea sentimentelor, prin adâncimea emoţiilor şi prin avântul stilului, —
el este una din puţinele noastre cărţi de literatură aleasă, potrivite a contribui la
o buna educaţie românească a generaţiilor tinere.
Ion SCURTU, Introducere la M. Eminescu: “Geniu pustiu”. Roman postum, Minerva, Bucureşti, 1904, p. XXIV-XXXV.
Dacă în originile sale şi-n felul de evoluare romantismul nostru se aseamănă

desăvârşit cu cel francez, în cuprinsul şi spiritul său, însă, se înrudeşte de aproape
cu şcoala romantică germană. Eminescu se pătrunsese atât de mult de felul de simţire al acestei şcoli, încât foarte adesea ne face impresiunea de a fi un Contemporan
al sensitivului Novalis; şi cu greu se va găsi în literatura germană de la începutul veacului al nouăsprezecelea vreo idee sau vreun sentiment pe care să nu-l fi exprimat şi genialul nostru poet în scrierile sale.
Îndeosebi însă Sărmanul Dionis este cum am spus odinioară, o adevărată sinteză artistică a romantismului german, cuprinzând, strânse ca într-un focar, aproape toate caracteristicile acestei şcoli literare.
Şi mai întâi, cât de caracteristic romantică este însăşi ideea filozofică fundamentală
a povestirii!... ă...î
Fichte porneşte de la filozofia lui Kant, dar face un pas mai departe; dacă realitatea însăşi n-o putem cunoaşte niciodată şi sub nici o condiţiune, ea nu există pentru noi; nu există decât eul, în care se petrec de fapt toate fenomenele,
exterioare în aparenţă.

Încă un pas — şi ajungem la idealismul magic al lui Novalis, filozofie pe care o ilustrează Eminescu în Sărmanul Dionis.
Novalis, cel mai exaltat şi mai subiectiv dintre romantici, al cărui bizar roman,
Heinrich von Ofterdingen, pare a se petrece în altă planetă, trage ultimele consecinţe din filozofia lui Fichte: dacă lumea e o creaţiune a eului, dacă fenomenele
sunt în noi, atunci şi spaţiul şi timpul tot în noi sunt, atunci individul e atotputernic şi trebuie să caute realizarea dorinţelor sale în adâncul propriului
său suflet: e de ajuns să doreşti ceva cu intensitate, ca acel ceva să se realizeze,
— chiar dacă ai dori să te strămuţi în altă epocă sau în altă planetă.
Romanticilor, cari reprezentau o clasă neputincioasă din pricina împrejurărilor şi care se selectaseră fireşte dintre naturile lipsite de voinţă stăruitoare, ce scumpă
trebuia să le fie această teorie!... “Fericirea realizată fără muncă şi sforţare” —
iată o temă care revine mereu în literatura romantică germană.
Idealismul magic al lui Novalis a fost ilustrat sub formă literară de scriitorul
romantic danez Oelenschläger, în admirabila sa operă Lampa magică o lui Aladin, o prelucrare a cunoscutului episod din O mie şi una de nopţi.
O simbolizare literară a aceleiaşi teorii ne dă şi Eminescu, sub altă formă, în Sărmanul Dionis. ă...î
Cu gândirea lui ascuţită şi viguroasă Dionis pricepe lumea, o judecă, şi prin aceasta o şi stăpâneşte parcă... Şi pentru a o umili mai bine, şi pentru a simţi mai
bine propria lui superioritate, el o parodiază în cunoscutele versuri umoristice,
recunoscând patimile şi obiceiurile omeneşti, ba chiar sisteme de filozofie, la ploşniţi şi la mâţe... Este faimoasa ironie romantică, — din crezul şcolii germane
— izvorâtă tocmai din dorinţa individului de a se ridica deasupra lumii reale...

În aparenţă nimic nu-i mai depărtat de ironie decât lirismul; dar oare impresionabilitatea
şi spiritul rece de observaţie nu izvorăsc amândouă din aceeaşi iritabilitate a sistemului nervos? Romanticii au fost naturi cerebrale; poemele lor ne

deschid vaste orizonturi filozofice. La Heine ironia şi lirismul se împletesc în fiecare
clipă. ă...î
Sub înfiorarea celui mai ferice vis pe care-l poate avea un tânăr de 18 ani, Dionis adoarme; dar după teoria romanticilor că visul trebuie cât mai bine împletit
cu realitatea, pentru ca cititorul – sau privitorul – să se turbure, să se dezorienteze, să piardă simţul de obiectivitate şi să poată intra cu atât mai bine
în fantaziile poetului (de aici: teatru în teatru, public pe scenă, actori în sală
etc.), Eminescu şterge cu atâta îndemânare linia de despărţire dintre vis şi realitate,
încât nu numai că n-o băgăm de seamă la prima, sau chiar la a doua citire a povestirii, dar n-o putem găsi decât printr-o serioasă şi atentă cercetare. ă...î

De fapt, Dionis se deşteaptă în vis (adică adoarme tocmai în momentul când, după spusa autorului, se deşteaptă), ceea ce noi nu băgăm de seamă, aşa că suntem cu atât mai viu impresionaţi când citim mai departe: “Privi din nou la păinjenişul de linii roşii – şi liniile începură a se mişca. El puse degetul în centrul
lor – o voluptate sufletească îl cuprinse... de o mână nevăzută era tras în trecut...”
Îi apar mai întâi anii copilăriei, cu poveştile lor despre “zâne în palate de cristal”; apoi vede răsărind “domni în haine de aur şi samur, divanul de oameni bătrâni, poporul entuziast şi creştin”...
(Novalis, Tieck, Wackenroder şi alţi romantici germani vorbesc şi ei cu entuziasm,
în toate operele lor, de Europa fervent creştină din veacul de mijloc... “Imperiul
creştin universal” din evul mediu era idealul lor comun...) ă...î
Schimbarea din nou a întregii perspective este de un efect poetic admirabil. Parcă ni se strânge inima la ideea că intrăm din nou, de la lumina zilei, în confuziunea
visului fantastic, şi totuşi curiozitatea noastră e viu aţâţată. Dar în curând ne încredinţăm că Dionis visează cu ochii deschişi, amestecând visul cu realitatea,
şi înţelegem cu acest prilej că umbra este portretul, Ruben e Riven, iar “umbrele de pe ceea lume” sunt doctorul şi tatăl Mariei. Desigur, nu s-ar putea aplica mai bine principiul romantic de a împleti cât mai strâns închipuirile fantaziei
cu lumea reală.
Dar iată-l pe Dionis în noua lui stare socială. Împărtăşim cu dânsul adânca-i mulţumire, şi admirăm fina analiză psihologică a autorului, care înţelege foarte
bine că odată ce-a dispărut sărăcia şi nesiguranţa zilei de mâine, trebuie să dispară
şi exaltarea minţii şi neliniştea sufletului. Cu ştiinţă sau fără intenţiune, Eminescu ne lămureşte astfel în Sărmanul Dionis asupra originilor sociale şi asupra
cauzelor psihologice ale romantismului... ă...î
Gheorghe Panu, în Amintiri de la “Junimea” din Iaşi, vorbeşte de Sărmanul Dionis, “faimoasa nuvelă a lui Eminescu, care a întrecut ca elucubraţie filozofică
tot ce se produsese până atunci la Junimea. Şi dacă nu ar fi limba, acea limbă frumoasă a lui Eminescu – însă limbă cu pretenţie şi emfatică în Sărmanul Dionis
– nuvela ar fi fost considerată ca o extravaganţă a unui ascet, torturat de foame, de sete şi de abstinenţă, şi slăbit prin flagelaţiuni zilnice”.

Cu aceasta, Panu aduce în discuţiune valoarea întregii literaturi romantice. Se pune întrebarea: o povestire care în ţesătura ei înfrânge legile naturii, poate
ea să aibă valoare literară statornică? Dacă e adevărat că pentru critic, caracterul
fantastic al unei întregi şcoli literare indică împrejurări sociale anormale — dar oare trebuinţa de a se dezrobi de legile neînduplecate ale naturii să nu fie

simţită uneori şi de omul cultivat? Că aşa este, ne-o arată imensa răspândire şi
popularitate a povestirilor fantastice de Hoffmann, Poe, Gogol etc. Fermecătoarea
şi graţioasa Undine de Dela Motte Fouqué, ori Povestea lui Peter Schlemihl de Chamisso
au o reputaţie universală şi sunt cunoscute de orice om instruit.
Din acest punct de vedere Sărmanul Dionis poate fi pus alături de povestirile lui Hoffmann şi de tot ce fantazia a creat mai interesant în literatura romantică
a tuturor vremurilor — cu atât mai mult cu cât mijloacele întrebuinţate de Eminescu sunt simple şi sugestive, ferite de orice manierism şi de orice complicaţie
zadarnică.
Dar problema mai are şi o altă faţă. Foarte adesea fantazia dă numai cadrul, în care autorul pune un fond de adevăr etern omenesc. Cu atare intenţie simbolică,
fantasticul este în literatură de-o întrebuinţare universală: romanticul Shakespeare,
clasicul Goethe, realistul Dickens, adică corifeii tuturor şcolilor moderne, — ca să nu mai pomenim de literatura antică şi medievală — nu se sfiesc de a recurge la miraculosul care leagănă copilăria marii mulţimi. În Faust, tragedia eternă şi fundamentală a vieţii omeneşti, contrastul dintre nemărginirea dorinţii
şi mărginirea puterii de realizare este simbolizată cu ajutorul unui cadru extrem
de fantastic, împrumutat străvechilor superstiţii ale poporului.
În acest înţeles şi cu această intenţie e întrebuinţat miraculosul şi de către genialul nostru poet. ă...î
Că întreaga Junime, afară de d. Maiorescu, considera povestirea lui Eminescu ca o “extravaganţă neiertată”, e aşa de interesant, încât ar putea forma subiectul
unui articol deosebit. Evident însă că poetul era pe deplin conştient de imensa superioritate a culturii şi cugetării sale, aşa că nici nu-şi mai lua osteneala
de a lămuri pe ascultători...
Ceea ce deosebeşte pe Eminescu de toţi scriitorii însemnaţi pe care i-a avut ţara până acum este faptul că el a fost tot pe atâta gânditor cât şi poet. Intelectual
născut, înzestrat cu o cultură vastă, el a judecat de la o mare înălţime viaţa omenească, a ştiut să aleagă părţile eterne de cele trecătoare, şi mai ales pe acelea
le-a cristalizat în operele sale. Din acest punct de vedere, poate fi asemănat clasicului Goethe. Opera lui Eminescu rămâne nemuritoare, ca şi dragostea pe care în versuri geniale a exprimat-o, ca şi orizonturile filozofice asupra vieţii şi
societăţii omeneşti, pe care ni le deschide în poeziile şi povestirile sale.
H. SANIELEVICI, “Sărmanul Dionis”, în “Viaţa românească”, IV, 1909, nr. 6, iunie, p. 399—425.

Cea mai de seamă derivaţie a panoramei omenirii este la Eminescu năzuinţa

de a găsi principiul vieţii, de a scrie cu alte cuvinte o literatură filozofică. Dacă,
prin urmare, pe de o parte, îmbrăţişând metoda cronologică şi ciclică, se îndrepta
spre istoria ţării, pe de alta, în proiecte de nuvele, se încerca să se uite în dosul aparenţelor şi să dea o soluţie existenţei. Una din cele dintâi schiţe cu aer
metafizic este aceea pe care am găsit potrivit a o intitula Avatarii faraonului Tlà.
În ea este pe scurt vorba de metempsihoză, şi anume de reîncarnările unui faraon.
Pomenindu-se de Egipt în primul rând cu momente şi imagini din cunoscutul Egipet, publicat în octombrie 1872, nuvela a fost scrisă cu toată probabilitatea la
Viena, dar nicidecum mai înainte, fiindcă puterea de abstracţie filozofică are forma
academică a vremilor de studenţie. Nu ne gândim aici să arătăm izvoarele la ceea ce poate avea un punct de plecare nebănuit, întrucât Eminescu mărturiseşte a fi avut obiceiul să strângă vechituri de pe la anticari, din care traducea într-un
Fragmentarium (şi există într-adevăr o parte din acesta), dezvoltând apoi ideile
pe socoteală proprie. ă...î
A spune acum, precum se spune de obicei prin manuale, că Sărmanul Dionis ilustrează teoria transcendentalităţii formelor intuiţiei, păstrându-se prin urmare
în marginile criticismului kantian, înseamnă a cerceta lucrurile superficial şi a
da nuvelei o valoare de conţinut mai mică decât are în realitate. Să încercăm numai să comentăm în spirit kantian nuvela şi vom vedea îndată în ce contradicţii
şi absurdităţi cădem. ă...î
Cât despre regresiunea în epoca lui Alexandru cel Bun, ea este, înţelegând lucrurile în marginile transcendentalismului, absurdă. În afară de faptul de a înfăţişa o porţiune de durată, Alexandru cel Bun e un fenomen ce se impune conştiinţei mele cu o necesitate pe care o garantează tocmai caracterul de aprioritate
al cadrului intuitiv. Toate magiile din lume nu pot crea o aparenţă pentru care lipseşte substanţa ocultă ce a provocat-o odată. Lumea nu este pentru mine decât reprezentare, dar aceste reprezentări se supun unor înlănţuiri ce scapă cu
totul oricărei puteri de amestec al conştiinţei. În schimb, odată înfăţişată în anume
determinaţiuni de timp şi spaţiu şi sub anume categorie de raporturi, reprezentarea
devine, prin înseşi legile spiritului, universal valabilă.
Adevărul este că Eminescu porneşte de la Kant, însă construieşte în spirit schopenhauerian. Timpul şi spaţiul nu sunt numai cadre intuitive ale unei umanităţi concrete, căci individul ascuns sub numele Zoroastru, Dan, Dionis este
un prototip. Ele sunt de fapt modalităţi ale unei substanţe în actul de a se realiza
veşnic. ă...î

Va să zică Dionis întrupează un archeu spiritual (luând această expresie paracelsiană
în înţelesul de idee, aşa cum o foloseşte poetul), pe omul cel veşnic, “din care
răsare tot şirul de oameni trecători” şi pe care fiecare îl are lângă sine sub forma

umbrei. Este oare în sens spaţial-istoric reprezentarea lumii creaţia izolată, deci
arbitrară, a omului veşnic? În acest fel de subiectivism anarhic n-a căzut nici Fichte.
Alături de archeul Zoroastru-Dan-Dionis, există un număr incomputabil de archei, care toţi laolaltă alcătuiesc substanţa divină, Cosmul spiritual. ă...î
Sistemul lui Eminescu este aşadar un panteism spiritualist, asemănător şi cu spinozismul şi cu idealismul lui Fichte, cu deosebirea că pentru Spinoza lumea întinsă e un atribut al substanţei, pe când aci numai o reprezentare, şi cu aceea,
faţă de Fichte, fapt ce pe de altă parte îl apropie de Schopenhauer, că se dă o satisfacţie mai mare individualismului prin acele tipare de factură platoniciană.
El înlocuieşte pestetot Voinţa prin Dumnezeu. Însă, natural, spiritualismul lui Eminescu e valabil numai în cadrul fantastic al nuvelei. Afară de aceasta, poetul
descrie archeii în stilul în care Leibniz îşi defineşte monadele. ă...î
Să nu se creadă, cu toate acestea, că, înjghebând o astfel de arhitectură cosmică,
Eminescu s-a depărtat cu mult de Schopenhauer. Sugestiile au putut să
vină de la chiar filozoful german. Astfel, acesta vorbeşte în termeni de tradiţie
spiritualistă de raporturile între microcosm şi macrocosm, cel din urmă fiind şi
el pe plan absolut voinţă şi reprezentare, ca fiecare din elementele microcosmice
în el conţinute. ă...î
Eminescu era, construind această lume monadologică acordată printr-o armonie prestabilită, direct sub imperiul lui Leibniz, pe care, în 1876, îl cita într-un
proiect de scrisoare către ministrul instrucţiei. ă...î
Dar, aşa cum făcuse cu Kant, Eminescu citea şi pe Leibniz sub călăuza lui Schopenhauer. Şi-ntr-adevăr, în Schopenhauer se găsesc toate materialele de construcţie pentru Sărmanul Dionis. ă...î
Filozofia teoretică a lui Eminescu este de bună seamă eclectică, dar prezintă un interes de originalitate prin chipul cum din ea răsar propoziţiile gândirii practice.
Din acest al doilea punct de vedere se cade să determinăm şi valoarea de esenţialitate a elementelor ce o compun. Pesimism se găseşte pe alocuri, cu o notă, cum am văzut, mai degrabă afectivă, dar această atitudine nu serveşte drept
premisă pentru nici o concluzie practică. Transcendentalismul slujeşte îndeosebi
ca temă literară şi este, sub raportul gândirii totale, indiferent, fiindcă de vreme
ce se admite necesitatea lumii obiective, puţin interesează să ştim cauza ei metafizică,
rămânând hotărât pentru orice filozofie că experienţa începe cu reprezentarea.
Eminescu arată tendinţe pozitiviste pe care le putea avea deopotrivă fiind

sau nefiind kantian. Heraclitismul de izvor schopenhauerian dă şi el prilej la frumoase
compuneri. Nu este nici el un moment central de gândire, dat fiind că, abstrăgând de la sensul metafizic ce i se poate da, el e un loc comun al oricărei
concepţii despre lume, nefiind alta decât definiţia fenomenului. Mai serios ar fi
platonismul, prin acel factor ideal constant pe care îl aduce în râul experienţei şi
care ar îndreptăţi până la un punct conservatorismul poetului, însă Eminescu nu

profesează rămânerea pe loc, împietrirea în tipuri, ci evoluţia naturală. Atunci
unde este miezul gândirii eminesciene? În primatul naturii şi al corelatului ei uman, instinctul. Între suprema conştiinţă metafizică, oglindă îndurerată a spiritului
Universului, şi fericirea topirii în Neant, nu există decât două moduri de existenţă cu putinţă, dintre care unul este adevărat: modul raţional, caricatură
îngâmfată a Ideii absolute, idealismul ce se minte pe sine şi visează să mişte inerta masă cosmică; şi modul automatic, imagine a Morţii veşnic creatoare, care
nu greşeşte niciodată. Optimismul şi pesimismul poetului, pentru cine le socoteşte
antinomice, se pot concilia astfel: decât conştiinţa mai bun instinctul, decât instinctul
mai bună moartea.
După felul specialităţii lor, cercetătorii lui Eminescu au găsit o orientare sau
alta, sau mai multe împreunate. În afară de înrâurirea filozofiei kantiene şi schopenhaueriene, e greu de dovedit izvoarele unei cugetări care tratează problemele
fundamentale ale oricărei gândiri. Putem însă dovedi, precum am făcut, raza de cultură.
Eminescu citează pe Heraclit, lucru foarte firesc, dar teoria devenirii e un loc
comun nu numai al gândirii filozofice, dar şi a celei populare. Se constată o mare
apropiere de eleaţi. După Parmenide mişcarea e aparenţa, reală este numai starea
pe loc a substanţei divine. Dar Ideile platoniciene sunt şi ele factori constanţi în
cadrul cărora se petrece procesul fenomenal. Pitagora crede în metempsihoză, platonicienii
sunt emanatişti. Toate aceste lucruri sunt şi în Eminescu. Dar unde nu sunt? Buddha sau Pitagora, Platon sau Schopenhauer, Kant sau Parmenide, Giordano
Bruno sau Spinoza, iată câteva momente ale unei istorii ce se izbeşte de pereţii
tari a două serii de răspunsuri posibile, care apar în genere împerecheate: devenire
— rămânere pe loc; empirism — transcendentalism; teism sau panteism.
Nefiind vorba de o gândire construită în vederea unui sistem oficial, ci numai de un număr de date pentru folosul spiritual propriu, sau pentru alcătuirea unei
podele pe care să se înalţe o politică şi o etică, pe baza a simple fragmente segregabile
dar nedefinitive, vom fi oricând în stare să arătăm cu ce alte gândiri seamănă cugetarea lui Eminescu, dar să-i arătăm pas cu pas izvoarele, în afară de acelea cu totul bătătoare la ochi, nu. ă...î

Structural romantică, opera lui Eminescu are două limite între care pendulează: sentimentul naşterii şi sentimentul morţii. La mijloc, ca moment vital
maxim, se află erotica lui, o erotică mecanică, sub nivelul conştiinţei diurne. Toată
existenţa cuprinsă între cele două coordonate are o mişcare somnolentă, şi când nu aparţine de-a dreptul regimului oniric, ea capătă cel puţin forma tipică a visului.
Eminescu trăieşte în general sub lună.
Locul visului este însă somnul şi e curios a vedea cât de mult a cultivat poetul

acest început de extincţie a conştiinţei. ă...î
În împrejurările hotărâtoare ale existenţei lor, după un zbucium mare sau după o fericire mare, eroii lui Eminescu dorm. Lucrul acesta se întâmplă cu Toma
Nour din Geniu pustiu, care, în urma unei violente turburări morale, simte “o tâmpire cumplită a organelor de cugetare şi simţire” şi că-i “e somn înainte de toate”. El e de părere că naturile tari dorm şi înainte şi după catastrofă. ă...î
Basmul Făt-Frumos din lacrimă e plin de somnuri. ă...î
Nuvelele cuprind şi ele mult element hipnotic. Sărmanul Dionis e o poveste în care punctul de plecare e somnul eroului şi visările lui, fără ca aceasta să înlăture
alte somnuri concentrice, ca acela al lui Dionis şi al iubitei sale, care acolo în
lună se simt, după jocul de cărţi, apăsaţi de somn şi adorm, ea în pat, el îngenuncheat
alături cu capul lângă braţul ei. Existenţa lui Euthanasius e o dormitare lungă şi nici Ieronim călugărul nu dispreţuieşte somnolenţa. ă...î
Nuvela Avatarii faraonului Tlà e o succesiune de adormiri. Baltazar doarme şi visează pe o stradă din Sevilla, apoi doarme în groapa de cimitir în care e aruncat ca mort, doarme beat în pivniţa cu statui de piatră. Ioan Vestimie din altă încercare intră, ca umbră, în odaia de culcare a unei femei şi doarme cu ea
în pat. Într-altă schiţă, Visul unei nopţi de iarnă, un copil adoarme în luntre şi
visează. ă...î
În proză, visul apare la Eminescu încă din operele cele mai vechi. Am relevat în Geniu pustiu înclinarea spre somn a lui Toma Nour. ă...î
Nu trebuie să uităm desigur că lăsându-se în voia legii de desfăşurare a visului,
Eminescu, ca scriitor, avea în vedere şi temele literare corespunzătoare. Trecerea
presupusă a duhului lui Vestimie în trupul lui Alexandru în urma unei formule magice seamănă aidoma cu translaţia sufletului lui Octave de Saville din Avatarul lui Gautier în persoana lui Olaf Labinski.
În nuvela Avatarii faraonului Tlà punctele de obârşie onirică sunt foarte numeroase,
ne vom opri însă numai la acelea în care ideea de vis este neted afirmată de poet sau cel puţin presupusă. Cerşetorul Baltazar, care e o reîncarnare a faraonului, doarme pe o stradă a Sevillei şi visează că se întinde şi se contrage şi

“poate lua orice formă din lume”, devenind aci ghebos şi gros, aci uscat ca ţârul.
Deodată simte că se strânge repede şi devine un grăunte într-un gălbenuş de ou, în mijlocul căruia se zvârcoleşte ca o furnicuţă, simte că în fine creşte, că aripi îi
înghimpă umerii, că-i cresc tuleie. Într-un cuvânt, Baltazar nebunul, care strigă
cucurigu pe străzile Sevillei, se visează cocoş. Oricâtă intenţie artistică s-ar găsi
în aceste rânduri de a dibui în conştiinţa adormitului ideea individuală a faraonului,
factorul oniric este totuşi învederat în schimbarea de volum a visătorului, fenomen ce se întâlneşte în unele somnolenţe halucinatorii. De altfel Baltazar are un vis genetic. În locul apelor şi a domei, figuraţii ale nucleului primar, apar,
de data asta, albuşul şi coaja unui ou, eul fiind embrionul. Însă în domă se afla

de obicei un mort, care e chiar privitorul. Aici adormitul-plod este însuşi cadavrul
din domă, fiindcă Baltazar va muri într-adevăr, contrăgându-se mereu într-un punct negru, mic, până ce nu va mai rămânea din el “nimic”.
Mai departe, cerşetorul e înmormântat într-un cimitir. Conştiinţa întâiei personalităţi a dispărut. Când un nou grăunte de cugetare se iveşte în el, Baltazar
visează că se deşteaptă într-o sală zgomotoasă de bal. Trezit apoi ca marchiz de Bilbao, el are un vis ciudat. Un eu al lui, care nu este el, visează a fi făcut
anume fapte pe care el le face într-adevăr. Cele două euri se întâlnesc în cele din
urmă şi unul omoară pe celălalt.
Şi mai târziu, în altă epocă, reapare mortul într-o biserică. E desigur o nouă întrupare a faraonului. Angelo nu-i însă decât într-o stare cataleptică. Tot ce simte
el e de natură onirică, şi într-adevăr el visează rigiditatea paralitică a lui Vestimie,
fiindcă aude tot ce se vorbeşte în juru-i şi vede prin pleoapele lăsate bolţile gotice ale paraclisului şi făclia de ceară de la capul lui, fără a se putea clinti,
chiar cu o plăcere”de a fi mort”. ă...î
Prin urmare, chiar dacă macabrul eminescian ar veni uneori din izvoare literare,
el este în generalitatea lui o predispoziţie psihică fundamentală, care se poate simboliza în viziunea onirică, de obicei autoscopică, a unui mort.
Acelaşi lucru se poate spune despre imaginea “domei”. Eminescu are adesea nevoie de ea spre a desăvârşi cadrul arhitectonic al naraţiunii, însă mai totdeauna
de acest element se leagă impulsiunea subconştientă de a se trage spre un embrion de întuneric, spre un loc originar, cavernos, în care orice ecou al vieţii
dinafară să se stingă. “Doma” este la Eminescu figuraţia extincţiei prin regresie
în sânul cosmic, şi pe o dimensiune mai mică, un indiciu de memorie genetică.
Naşterea înseamnă, microcosmic, o repetiţie a Facerii, a ieşirii din haosul întunecat,
moartea reprezintă antitetic o reîntoarcere către nimicul primar. Evitând orice

subtilitate de un caracter ştiinţific arbitrar, este evident totuşi că trupul omului
adormit şi mai ales obosit tinde a relua, instinctiv, linia încolăcită prenatală şi că
subconştientul nostru cultivă icoana cavităţii. Oricum, mitologia simbolizează diminuarea
conştiinţei prin recluziuni ovulare. Precursori ai gnosticismului ca Simon Magul afirmau paralelismul dintre generaţie umană şi Geneză, făcând din
pântecele matern un loc cosmic. Gândirea lui Eminescu, adânc cosmogonică, e urmărită de ideea capetelor opuse ale existenţei micro- şi macrocosmice, fapt ce
explică şi marea gravitate, cu mult asupra afectivului comun, a noţiunii “mamă”.
Eremitul eminescian se strânge ca un foetus al lumii într-o peşteră, spre a relua
încă din viaţă forma nimicului neformat. Într-o astfel de grotă trăieşte sihastrul
“Acolo prin ruini, prin stânci grămădite,
E peştera neagră săhastrului mag;
Stejari prăvăliţi peste râuri cumplite
Şi stanuri bătrâne cu muşchi coperite;

Încet se cutremur copacii de fag.”
din Povestea magului:
Voind să dea feciorului de împărat învăţătura adevăratei înţelepciuni, care e somnul cu visele, icoană a veşnicei morţi, bătrânul îl duce într-o hală subpă-mânteană, cu obişnuiţii muri negri-ebenini ca nişte “negre oglinde de tuci lustruit”
şi care au rostul de a sugera o beznă, organizată totuşi printr-o geometrie de idei latente. Doctorul de Lys, voind a iniţia pe Angelo în tainele Clubului “Amicii
Întunericului”, îl duce într-o cavitate asemănătoare cu muri “ca de cărbuni unşi
cu undelemn” şi care e “peştera demonului amorului”. ă...î
Doma capătă de multe ori forma modestă a peşterii sau a ruinii. Euthanasius vieţuieşte într-o peşteră, Mihnea din Grue-Sânger de asemeni. Un eremit din Povestea
magului stă în scorburi. Templul arab de care se vorbeşte acolo e un soi de “domă”. Petru Rareş locuieşte şi el într-o astfel de ruinătură, care acum e o biserică
dacă sau tătară. Marchizul de Bilbao coboară într-o subterană mare cu boltiri în muri, băiatul din povestea Frumoasa lumii se lasă pe celălalt tărâm, adică

într-o groapă întunecoasă. ă...î
Un lac albastru e în Călin-Nebunul, altul în Miron şi frumoasa fără corp, câte unul în Făt-Frumos din lacrimă şi în Sărmanul Dionis.
E neapărat ceva oniric ori mitologic într-asta? Nu. Sunt reprezentări fireşti de natură în care intră o predilecţie pentru apă. Cu toate acestea, dacă cercetăm
cu de-amănuntul opera lui Eminescu, dăm de un substrat mecanic şi de unul metafizic, care, fără să ia acestor imagini lacustre valoarea de simple reprezentări,
Mihai Eminescu
“Şi deşi în lac înoată,
El nu mişcă nici se-ncreaţă,
Ca o floare-i aninată
De oglinda cea măreaţă...”

le atrage într-o ierarhie de valori psihice mai înalte. Chiar lacurile din basmele
mai sus amintite nu mai sunt curate amănunte peisagistice. Ca mai toate compunerile
de acest fel, Făt-Frumos din lacrimă cuprinde multă figuraţie simbolică.
Şi mai multă pune Eminescu. Toate faptele din această poveste au caracterul visului cosmogonic. Întâlnim insula cu doma. Din zbor Făt-Frumos va vedea un alt lac întins, luciu, “în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint şi
stelele de foc”. (Zborul şi încunjurarea de ape sunt imagini tipice în visurile copiilor
şi în visele fabuloase ale umanităţii.) În Sărmanul Dionis eroul ajunge şi el în
lună zburând şi-şi aşează iubita “pe malul mirositor al unui lac albastru, ce oglindea
în adâncu-i toată cununa, de dumbrave ce-l încunjura şi deschidea ochilor o lume întreagă în adânc”. Apoi zideşte cu închipuirea un palat la marginea unui mare fluviu cu ostroave. În mijlocul acestor ostroave, trecând pe un pod străveziu,
petrece Maria. Frumoasa fără corp din altă poveste înoată noaptea într-un lac imobil, aşa cum Cezara va înota în mare:
Imobilitatea miraculoasă a acestor ape care oglindesc firmamentul se explică prin aceea că ele fac parte dintr-o geografie transcendentă care a abolit mişcarea

şi nu sunt decât nişte ceruri. ă...î
Când eroul eminescian nu caută, ca Toma Nour, apa spre a se îneca în ea, el urmăreşte cel puţin voluptatea scaldei şi a înotului. Eminescu însuşi era un bun
înotător. Eroii săi nu se scaldă însă în râuri ci în imense lacuri lunare ori în mare,
spre a se simţi în voia hulei cosmice. În Umbra mea, cei doi tineri intră în apele
de aur ale lunii şi se stropesc unul pe altul cu lungi şiroaie şi stropi de stele.
Cezara se avântă însă de-a dreptul în ocean şi se lasă îmbrăţişării lui zgomotoase,
tăind din când în când cu braţele undele albastre, înotând când pe o coastă,
când pe spate, “tologindu-se voluptos pe patul de valuri”. Lucru nu fără tâlc, în
sfârşitul pe care Eminescu urmărea să-l dea nuvelei, moartea eroilor avea să se întâmple pe mare. Castelmare trebuia să-i caute noaptea în larg. Cezara sărea înot în valuri, venea şi Ieronim într-o barcă şi după această învălmăşeală cadavrele
îmbrăţişate ale celor doi tineri se vedeau plutind pe apă, întoarse adică în elementul
matern.
Pare mai înţeleasă acum frecvenţa icoanelor marine la Eminescu, poet al unei ţări atunci fără litoral. În povestea Făt-Frumos din lacrimă, o cetate frumoasă se

oglindeşte “într-o mare verde şi întinsă ce trăieşte în mii de valuri senine, strălucite,
care treieră aria mării încet şi melodios până unde ochiul se pierde în albastrul
ceriului şi în verdele mării”. Oraşul în care trăiesc Ieronim şi Cezara e pe marginea
unei mări, împăratul din Împărat şi proletar cugetă pe ţărmul mării, Orfeu, Napoleon
în Memento mori stau întunecaţi de gânduri lângă mare, fata de crai, eroina din felurite drame apar la fereastra unei ruinături pe o stâncă marină. ă...î
Neptunismul este la Eminescu o atitudine fundamentală, care apare şi mai clară dacă o reducem la un anume tip de vis, existent, cum am văzut, în opera eminesciană. Noţiunea de vis trebuie luată în sens larg, analogic. Există o percepţie
a universului în stare de trezie, o cunoaştere descriptivă care devine, implicit şi
în aceeaşi clipă, logică. Percepţia onirică e iraţională, inconsistentă şi simbolică.
Ea pune direct spiritul în mijlocul proceselor elementare, fără popas reflexiv. Că
această percepţie se constată în vis, mit ori poezie, lucrul nu implică o diferenţă
de esenţă. Totuşi poezia de tip oniric se distinge prin aceea că subiectivitatea
poetului, care în fond e un factor inteligibil, e absorbită de simbolistica obiectivă
a visului şi a basmului, ca momente iraţionale concrete, depăşind orice iniţiativă
artistică. Visătorul e un simplu instrument automat în mâinile visului. ă...î
Proza eminesciană se bucură de o preţuire empirică, şi aceea mărginită, dedusă din dogma că Eminescu nu poate fi decât mare. Când această proză a început
a cădea sub judecata critică, s-a văzut şi aci că respectul de lucrul tipărit întunecă înţelegerea paginilor postume. S-a zis, de pildă, că publicarea filelor de

manuscris “scoboară” pe poet, care este “un detestabil romancier, un romancier mult mai slab decât d-nii X sau Y”. Este adevărat că Geniu pustiu e o scriere nesfârşită de tinereţe, pe care poetul a părăsit-o fiindcă multe fragmente le-a tras în Sărmanul Dionis. Dar ea e departe de a pune pe poet în stare de a fi dispreţuit de străin. Lăsând deoparte că un autor trăieşte prin toată opera lui,
prin slăbiciuni ca şi prin tării, judecata critică se întemeiază şi pe valori de relaţie
istorică. Stufoasa salcie neagră cu firele neamestecate căzând pe un monument funerar lângă care meditează un tânăr cu privirea solemnă, cu ochi de marmoră, cu mare ţilindru negru pe cap, toate acestea fac dintr-o gravură mediocră pe un volum cu idile de Gessner un document de “stil” al vremii. Stilul epocal al unui
autor mare poate să placă chiar fără substanţă universală şi el se adaogă umanităţii
ca o fineţă arheologică pentru estetul erudit, înfăptuind acel echilibru între efemer
şi stătător, ce face trăinicia marii opere. Die Leiden de jungen Werther este o scriere mediocră, având mai mult ca oricare alta stilul epocii, mirosul arheologic
al secolului. Dogmatismul e stricător totdeauna criticii, care trebuie să pornească
de la valorile adevărate, nu de la acelea pe care le-ar da sub definiţia unui
Mihai Eminescu 336
gen. Eminescu e un detestabil romancier, însă tot aşa de detestabil ca Goethe, Jean Paul, Tieck, Hoffmann, fiindcă nu este deloc romancier în chipul analitic şi
narativ francez sau englez şi nici nu trebuie judecat ca atare. Pentru el, vorbele
“roman”, “nuvelă” nu au acelaşi înţeles cu soiurile corespunzătoare ale noastre de azi. “Dès qu’une vérité dépasse cinq lignes, c’est du roman”, zice Jules Renard,
şi aceasta trebuie să fi fost socoteala lui Eminescu, care avea de spus câteva adevăruri lungi, însă nu despre lumea obiectivă ci despre aceea a închipuirii sale.
Eminescu, împreună cu toţi romanticii germani, înţelege naraţiunea în proză ca dezvoltare de fenomene onirice şi de stări de contemplaţie. Prozele lui sunt de fapt poeme.
Judecat ca poem în proză romantic, Geniu pustiu aduce în literatura noastră nota lui personală. De altfel, ce operă în proză la 1869 ar putea să ne facă să dispreţuim acest fragment şi ce mare varietate şi dezvoltare a luat proza românească pentru ca paginile acelea să devină inutile? În ele găsim de fapt întâiul
(şi unicul) jurnal interior românesc construit aşa cum Goethe l-a început în al său Werther. Stilul său e urâtul negru, fantomatic, trecut de la gravură la umbră,
cu o nelinişte iraţională în felul celeia a lui Adalbert von Chamisso. Deşi corpul
scrierii e făcut dintr-un memoriu (biografie — zice Toma — scrisă în formă de nuvelă), introducerea este şi ea memorialistică, uscată, gravă, fără înfloriri de
prisos. Cititorul, pentru a-i regăsi ritmica spontană, trebuie să facă despărţirile
după fiecare idee şi să renunţe la căutarea unei logici narative. ă...î
Însemnările sunt în genere organizate, dar nu-şi pierd deloc caracterul unei experienţe stricte ori unei impresiuni imediate, de aceea pentru un tânăr de 19 ani astfel de pagini sunt departe de a fi mediocre. ă...î
Câteva rânduri cuprind formularea unui fenomen sufletesc numit azi de psihologi “le déjà-vu”:
“Un om pe care-l cunoşteam fără a-l cunoaşte — una din acele figuri ce ţi se

pare că ai mai văzut-o vreodată-n viaţă, fără s-o fi văzut niciodată...”
Sunt apoi cugetări naţionaliste (“pătura superpusă” e definită de pe acum) care nu aduc nimic în naraţiune, decât plastica lor sarcastică, care totuşi încarcă
şi mai mult atmosfera şi aşa grea de dezgustări şi idealuri nelămurite:
“Divorţul şi adulterul umblă cu feţele bolnăvicioase, spoite din gros, măşti vii, pe stradele noastre: zâmbind femeilor le stârpeşte, zâmbind bărbaţilor îi usucă,
şi cu toate astea noi le dăm serbări şi le sacrificăm nopţile iernilor noastre, ne
cheltuim tinereţea, care-ar trebui să aparţină lucrului şi familiei... Cât despre
inteligenţa noastră — generaţiune de amploiaţi... de semidocţi... oameni cari calculează
cam peste câţi ani vor veni ei la putere... inteligenţă falsă, care cunoaşte

mai bine istoria Franţei decât pe aceea a României — fiii unor oameni veniţi din
toate unghiurile pământului, căci adevăraţii copii de români încă n-au ajuns să înveţe carte... oameni în fine care au făptură şi caracter de la taţii greci, bulgari,
şi numai numele de la mamă...”
Mai încolo e definirea cosmopolitismului:
“— Cosmopolit? adaose el încet, cosmopolit sunt şi eu; aş vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atâtea
colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanţe. Naţiunile nu sunt decât nuanţele prismatice ale Omenirei…”
Ideile acestea sunt sincere, le vom regăsi mai apoi în doctrina politică a poetului.
Aci ele, fireşte, nu creează o lume obiectivă, dar înfăptuiesc stilul conspirativ,
exaltat şi vizionar, nicidecum naiv, de vreme ce ideile înşile nu sunt naive.
Mişcările eroilor au de asemeni solemnitatea vagabonzilor romantici gotici, boemi
nu în uşurătate, ci în reverie metafizică. Iată o gravură de epoca Schelling — Jean Paul Richter:
“Într-o noapte venisem la Toma. Luna strălucea afară şi în casă nu era lumânare. Toma sta visând pe patul lui şi fumând în lungi sorbituri din un ciubuc
lung, şi focul din lulea ardea prin întunericul odăii ca un ochi de foc roşu ce ar
sclipi în noapte.”
E adevărat, pagina cu fata cântând la pian a fost scoasă de Eminescu şi folosită
aiurea, analiza sentimentală, nu. Umflarea sufletului peste marginile capacităţii zilnice ar fi fadă azi, dacă Eminescu n-ar scrie neted, ca pe o scândură, făcând
perceptibilă forma vechiului sentimentalism. Îl vom regăsi mai departe în memorialul
lui Toma Nour. E de observat că, cu oricâte stângăcii, acesta înfăţişează întâia încercare serioasă înainte de Rebreanu de a vârî viaţa ardeleană, orăşenească,
ţărănească şi eroică, totdeodată, în literatura română. Memorialistul s-a născut la ţară în Ardeal, mamă-sa a murit cu furca-n mână, a fost dusă pe năsălie
la o biserică de lemn, pe groapă ardea o lumânare de ceară galbenă. Mărită la modul romantic şi chiar cu “witz”-uri, altă pagină lasă totuşi să se vadă existenţa
ţărănească a şcolarilor ardeleni, pe care Slavici i-a descris realistic ă...î

Gesticulaţia e sacerdotală, încărcată de enigme:
“Într-o manta ce parcă nu mai putea susţinea lupta cu vântul, intră tânărul şi palidul meu amic, dar paloarea sa era mai adâncă, era vânătă, buzele seci şi strânse, râsul amar şi peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru într-o dezordine
cumplită.
— Ioane! strig eu, ce ai? I-apuc mâna şi mă uit fix în ochii lui.
— Nimic, zise el râzând, nimica!... ea moare.
— Cine moare, pentru Dumnezeu?
Mihai Eminescu
Când Eminescu cade pe tema sălbăticiei, paginile lui sunt mai totdeauna

— Ea! zise el...”
Peisajul, omul, totul e ridicat la misticitatea romantică şi până şi lătratul unui
câine pare a fi o profeţie. ă...î
Iubirile sunt melancolice, într-o înflorire nebună a vieţii:
“Prin straturile de flori roiau fluturii nopţii... arborii înfloriţi îşi plecau ramurile
îngreunate de flori albe şi roze pe frunţile noastre, parfumul îmbătător al primăverei umpluse cu suflarea sa răcoare şi virgină piepturile noastre, gură-n gură îi sorbeam suflarea; ea cu genele jumătate închise nu rezista defel desmierdă
rilor mele melancolice...”
Omul năucit caută pierderea conştiinţei în ritmica naturii:
“...Eram tâmpit, absurd, idiot. Astfel stam adesea înmormântat în iarba mirositoare,
albaştri şi mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creştet, totul era frumos cum îs frumoase zilele de vară... eu singur numai
nu cugetam nimica. Zile întregi cutreieram câmpii până ce dedeam de râu. Acolo, de pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi ciorăind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi şi neoglindoase ca inima
mea moartă. Apa limpede ca cristalul a izvoarelor nu-mi plăcea — când dedeam însă de ea, începeam a o amesteca cu bastonul până ce, turburată de pământul cel negru, era icoana vie a gândurilor mele.”
În partea a doua în care se povesteşte revoluţia de la 1848, stilul se schimbă, şi, deşi mai rămâne ceva din vagabondajul rural din romantismul germanic, nuvela
e mai crudă, mai realistă, cu o repeziciune narativă remarcabilă. ă...î
Sălbăticia fabuloasă, geologismul gigantic, eroismul dac automatic din atâtea proiecte eminesciene îşi găsesc de astă dată un cadru istoric, mai aproape de realitate, deşi nu realist, fiind învăluit în ceaţă neagră romantică. ă...î
Eminescu descrie revoluţia fără falsă sentimentalitate, ba chiar cu cruzime, mărind doar dimensiunile. Este vădit că în ardeleanul învrăjbit el vede umanitatea
nobilă a acestei privelişti abrupte. Cutare dialog e laconic, realistic, zugrăvind
mai bine decât orice consideraţie psihologică hotărârea primitivă şi calmul acestor
fiinţe tăcute ale pădurii. ă...î
măreţe. Romanul avea să aibă un sfârşit vrednic de un erou al munţilor carpatici.
Toma Nour s-ar fi înfundat în Siberia boreală, mai aproape de oceanul în care pusese Valhalla, şi ar fi patinat spre nord, pe noaptea cu lună. ă...î
Sărmanul Dionis nu are nici măcar cât Geniu pustiu structura nuvelei, ci e o adevărată poemă. Pentru a fi o nuvelă fantastică în felul celor ale lui Poe sau Hoffmann, ar trebui să aibă un cifru care să se dezlege până la fine. Dar ea n-are

arcane ci rămâne enigmă de la început până la sfârşit. De altminteri, Eminescu

însuşi, întrebat de junimişti dacă Dionis visează sau nu, a răspuns ironic: “Da şi
nu”. Dionis, bizuit pe aprioritatea formelor intuiţiei, deschide o carte astrologică,
face un semn magic şi se trezeşte în alt veac. Mai face un semn şi se află în
lună. Apoi se deşteaptă şi bagă de seamă că a visat. Cititorul rămâne nedumerit
dacă priveşte lucrurile sub specia epică, dar dacă nu uită că materia povestirii
aparţine poeziei, înţelege că sub un lanţ de viziuni se ascunde un simbol, nerezolvabil,
infuz. Ca şi în Luceafărul, încercarea de a dezlega raţional simbolul duce
la absurditate, fiindcă poemul nu e tratarea pas cu pas a ideii, absorbirea, sublimarea
ei. Cu o bogăţie poetică superioară, dezlegată de orice observaţie, e tratată
în fond şi aici, ca şi în Geniu pustiu, priveliştea moartă, fără om, pusă acum nu în
zona hiperboreană, ci în lună. Disocierea simţului de dimensiune şi durată, în
forma “arătărilor colosale” de o parte, a stagnării timpului de alta, sunt cheile
poemului. Materia o constituie Edenul selenar, terenul abrupt, vulcanic, pe care
viaţa foieşte uriaş. Suavitatea grea a acestor viziuni ne e familiară. Dionis şi Maria
îşi zidesc palatul dintr-un şir de munţi. Colonadele lui sunt de stânci sure,
streşinile, codri străvechi. Râpi nemăsurate duc de la castel până în valea unde
curge un fluviu aşa de lat încât conţine insule acoperite cu dumbrăvi. Aerul e
înecător de arome. Tămâia se încheagă în scorburi, prundişul apelor e de ambră.
Cireşii, aşezaţi în şiruri, scutură floarea ca o zăpadă. Florile, miraculoase, zboară
cântând în aer. Greierii răguşesc de cântarea frenetică, pânzele de păianjen se
întind în veci nerupte şi atât de groase încât Maria poate să treacă peste ele.
Maria merge ca o lunatecă, întâi, fireşte, fiindcă se află în lună, dar şi pentru că
nu poate nimeni sta în acest mediu virgin fără să fie anulat de vitalitatea lui.
Poemul culminează cu intuirea extatică şi muzicală a empireului:
“Odată el îşi simţi capul plin de cântice. Asemenea ca un stup de albine, ariile
roiau limpezi, dulci, clare în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mişcă
după tactul lor; îngerii ce treceau surâzând pe lângă el îngânau cântările ce lui îi
treceau prin minte. În haine de argint, frunţile ca ninsoarea, cu ochii albaştri,
care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sânuri dulci, netezi ca marmora,
treceau îngerii cei frumoşi, cu capete şi umbre inundate de plete; iar un înger,
cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cânta din arfă un cântec atât de
cunoscut... notă cu notă el îl prezicea...”
Cu Cezara Edenul devine terestru. Intriga de nuvelă, romanţioasă, e lipsită
de importanţă. Descoperim şi aici ideea latentă. După ce a făcut teoria vieţii automatice,
eroul porneşte spre insula lui Euthanasius. Acolo este Edenul, fără nici
o fiinţă raţională, în care Euthanasius, simbol al euthanasiei, se desface în mijlocul
elementelor. Dragostea demonică de la început, senzualitatea Cezarei pot să ni

se pară cam copilăreşti. Umorul plastic, jean-paulizant, este însă adevărat. Iată
un călugăr:
“...Pe una din cărări vedem un călugăr bătrân mergând spre poarta mânăstirei,
cu mâinile unite la spate. Rasa i-e de şiac, e-ncins cu găitan alb, metaniele de
lână spânzură c-un colţ din sân, papucii de lemn se târâie şi clănpăiesc la fiecare
pas. Barba albă-i cam rară, ochii ca zărul neexpresivi şi cam tâmpiţi; nimic resignat
sau ascetic în el.”
Eminescu face portrete văzute cu lupa, descriind faţa ca pe o frunză cu toate
fibrele ei, ca pe un cristal fin, într-un chip pictoric care ar fi al lui Th. Gautier,
dacă n-am găsi la poetul nostru mai multă viaţă:
“Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! faţa ei era de o albeaţă chilimbarie,
întunecată numai de o viorie umbră, transpariţiunea acelui fin sistem vânos,
ce concentrează idealele artei în boltita frunte şi-n acei ochi de un albastru întuneric,
cari sclipesc în umbra genelor lungi şi devin prin asta mai dulci, mai
întunecoşi, mai demonici. Părul ei blond pare o brumă aurită, gura dulce cu buza
dedesupt puţin mai plină părea că cere sărutări, nasul fin şi bărbia rotundă şi
dulce ca la femeile lui Giacomo Palma. Atât de nobilă, atât de frumoasă, capul ei
se ridica c-un fel de copilăroasă mândrie, astfel cum şi-i ridică caii de rasă arabă,
ş-atunci gâtul înalt lua acea energie marmoree şi doritoare totodată ca gâtul lui
Antinous.”
Cum e tratat obrazul aşa şi peisajul. În loc să analizeze, lentila urieşeşte acum.
La mediu stâncos, Eminescu se complace în terenul decrepit, spart, sfărâmat de
gângănii şi buruieni, la câmp deschis măreşte însă vegetaţia, o îndeseşte, o face
încâlcită pentru paşii omului şi aromatică. Cezara e poemul tocmai al vieţii instinctuale,
al desăvârşitului nudism. Ieronim poza gol pictorului, fata goală se
aruncă în ocean:
“În zilele calde, ea se dezbrăca şi, lăsându-şi hainele-n boschet, se cobora la
mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tânăra delicateţă, dulcea moliciune
a copilăriei era întrunită cu frumuseţea nobilă, coaptă, suavă, pronunţată a femeii.
Prin transparenţa generală a unei peliţi netede se vedeau parcă vinele viorii şi,
când piciorul ei atingea marea, când simţea apele muindu-i corpul, surâsul său
devenea iar nervos şi sălbatec ca toată copilăria ei; în luptă cu oceanul bătrân ea
se simte întinerind, ea surâde cu gura încleştată de energie şi se lasă îmbrăţoşărei
zgomotoase a oceanului, tăind din când în când cu braţele albe undele albastre
înotând când pe o coastă, când pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.”
Înnebunită de voluptate, Cezara aleargă goală spre lac, intră în dumbrava lui
Euthanasius, trecând astfel pe sub arbori, întâlneşte pe Ieronim şi ţipă de fericire

îmbrăţişându-l. E o scenă ferină, armăsărească, cea mai viguroasă reprezentare

din literatura noastră a sublimităţii dragostei animalice.
În fragmentele de nuvele ce ne-au mai rămas e prea puţină materie pentru a putea judeca pe Eminescu, care nu apare totuşi niciodată aplecat către analiză şi construcţie epică. Cele mai realiste încercări, ca acelea de a zugrăvi viaţa patriarhală, sunt descriptive, altele de-a dreptul fantastice. Relaţiile sociale moderne sunt înfăţişate întotdeauna stângaci. În Avatarii faraonului Tlà, poveste neterminată şi nerotunjită, oglindind întocmai mentalitatea senzaţională a tânărului poet, sunt totuşi pagini în stare de a da sugestii unui autor fantastic. Coborârea lui Tlà în piramidă, analiza eului metafizic al individului, simbolismul panteistic al consultării Isidei, nebunia cosmogonică a lui Baltazar, castelul putrezind sub colb al marchizului de Bilbao (Eminescu e un mare poet al prafului), beţia cu vin închegat din bute, salonul de basm tapetat cu atlas alb din Clubul “Amicii Întunericului”, unde tinerii în haină neagră au veste cu flori ca crinul, mănuşi ca mărgăritarul şi bumbi de diamant la manşetă, sunt invenţii poetice care bucură ochiul şi imaginaţia, şi cum Eminescu unea întotdeauna ideea cu imaginea, ca în Sărmanul Dionis, ca în Archaeus, am mai fi avut, dacă trăia, un număr de proze fantastice, lipsite de orice zgură realistică, alimentate numai pe dedesubt de complexe intelectuale.

George CĂLINESCU, Opera lui Mihai Eminescu, vol. I-V, Editura Cultura naţională, Bucureşti, 1934–1936. Se reproduce textul din ediţia revizuită, publicată în Opere, vol. 12, Editura pentru Literatură, 1969, p. 186-187, şi XIII, Editura Minerva, 1970, p. 38–47, 119–121, 281–284, 288–297, 545–556.

Proza literară a lui Eminescu s-a bucurat, pare-se, de o preţuire mai mică; va fi contribuit la asta şi concepţia purităţii genurilor, atât de dominantă în critica veacului trecut. Proză de poet, nerăspunzând regulilor epice şi complăcându-se în fantastic, nuvelele eminesciane au fost socotite un fel de exerciţiu interesant, când de teme, identificate atât de scrupulos, când de frumuseţi expresive, cu atâtea ecouri, strălucite e drept, din şi înspre poemele lui. Văzute oarecum dinafară, sau numai în caracterul lor “livresc”, de influenţe romantice, nuvelele participă în realitate la toate acele mari poeme de maturitate ale lui Eminescu, între care cea mai adâncă e Luceafărul, la toate acele mituri lirice, în care se află temeliile personalităţii lui. Şi nu trebuie să trecem cu vederea nici acea încercare de tinereţe care este Geniu pustiu, socotită numai de importanţă biografică şi ca un exerciţiu, din care s-au desprins unele trăsături portretistice ale Sărmanului

Dionis, sau din care s-au reluat unele pasagii foarte apropiate textual şi trecute în cea mai însemnată povestire fantastică a lui. La drept vorbind, nuvelele lui Eminescu nu sunt fantastice decât în măsura în care e şi Luceafărul, faptele desfăşurându-se pe un plan de fantasticitate; miezul lor este însă cu totul simbolic, traducând o viziune lirică, alcătuind etapele unui mit al vieţii. S-ar părea că exclusiv experienţa erotică formează centrul lor; de la Geniu pustiu (1869) la Făt-Frumos din lacrimă (1876), trecând prin Sărmanul Dionis (1872–73) până

la La aniversară (1876), povestirile eminesciane sunt străbătute de o linie groasă:
obsesia fericirii prin iubire. Obsesie comună tuturor romanticilor şi temă absorbantă
în toată lirica lui. Nu vom încerca să le schimbăm însăşi axa; vom accentua însă că Erosul eminescian este şi o modalitate de cunoaştere în centrul vital al personalităţii lui. Numai că această personalitate, departe de a fi expresia unui
instinct, limitat la potenţele lui rudimentare şi transfigurat prin artă, este expresia
unui titanism, a unui demonism în sensul goethean al cuvântului; demonism

care ia dimensiuni cosmice, care implică în erotism însăşi ideea de geniu. Eminescu
face din cunoaşterea metafizică un act de posesiune cosmică. ă...î
Erotica eminesciană participă şi ea la o spiritualitate, la un destin, este ea însăşi o esenţă a voinţei noastre, care nu ne părăseşte în nici o experienţă metafizică.
Demonism sau titanism sunt forme de experimentare ale absolutului, în tot ce implică alcătuirea noastră umană. Fixaţi, ca într-un cadru relativ, în voinţă,
fie manifestată ca erotism sau eroism, nu putem tinde spre absolut, spre idee decât în aceste condiţii date; ba chiar natura, în înţeles de peisaj, este o dimensiune
a cosmosului, pe care Eminescu o transpune în toate viziunile lui fantastice. Atâtea
“insule” misterioase, atâtea peisaje lunare, serafice sau interastrale, sunt şi ele
nişte Idei ale naturii, nişte arhetipuri, către care tindem. Asemuirea celor mai idealizate,
mai spiritualizate peisaje din Luceafărul şi din Scrisoarea I, din Sărmanul Dionis dau cosmosului o unitate, o expresie emanând dintr-o Idee. Pentru Eminescu,
voinţa este un complex, compus din Eros, din Natură şi Eroism. Cadre ale Demonismului
său, ele sunt şi cadre ale unei metafizici văzute în mod sensibil. ă...î
Geniu pustiu, oricât s-ar încadra în epoca de formaţie, istoriceşte vorbind, a geniului eminescian, este şi o prefigurare a întregii lui structuri; prefigurare a
titanismului, a demonismului din Luceafărul, din Făt-Frumos din lacrimă şi din Sărmanul Dionis. Şi aş zice că este o prefigurare a însăşi “filozofiei practice” eminesciene.
Eroismul lui Toma şi Ioan, luptele lor cu ungurii prefigurează şi ideea
de naţiune şi de voinţă colectivă, pe care-o aflăm în articolele lui politice şi în
portretul lui Mircea din Scrisoarea III. Şi e caracteristic pentru Ideea de naţie
eminesciană că individuarea, în eroism, are un sens tot colectiv, că voievodul se

identifică în înfăţişare, în port, în solidarizarea cu “sărăcia şi nevoile şi neamul”
şi cu natura, prietenă autohtonă, vrăjmaşe duşmanului. În germen, în latenţele lui interioare, cu tot caracterul de Sturm und Drang, Geniu pustiu prefigurează întreaga structură eminesciană. Făt-Frumos din lacrimă nu luptă oare pentru satisfacţia celor doi împăraţi, nu se subordonează ideii de supunere a două state?
El nu luptă cu zmeii, adică nu luptă cu răul, pentru sine, ci pentru liniştirea a

două împărăţii, una bântuită de primejdia războiului, alta de furia oarbă a Ghenarului.
Eroism modest, ca al lui Mircea, eroism supus unor Idei. ă...î
Toma Nour de la iubire absolută trece la faptă, sfârşind prin revoluţie. Luceafărul e un Demon, în care spiritul e senin, pacificat prin însăşi conştiinţa
supremă a esenţei lui superioare. Dezamăgit în iubirea pământeană, la care condescinde
o clipă, se retrage în demnitatea lui cosmică, într-un dispreţ olimpian
de altă sferă. Erotica pasională din Geniu pustiu, din Venere şi Madonă, din Înger
şi Demon este atât de spiritualizată, încât slăbiciunea instinctului apare numai ca
o posibilă cădere a geniului. ă...î
Erosul, la Eminescu, pendulează între spiritualizare şi frenezie pasională, în categoriile demonicei romantice, fie că termină anarhic sau conciliant, fie că se
refugiază-n vis. Dar Luceafărul însumează un echilibru interior, o stăpânire de sine
care impune o altă categorie, un fel de clasicism coordonând universul nu numai pe axa pasiunii, ci şi pe aceea a unei prototipii a spiritului. În Cezara, al cărui
caracter pasional, frenetic este, fără discuţie, evident, şi unde demonul (Ieronim)
este confiscat într-o izolare de cosmic “égoisme à deux”, se schiţează totuşi o dramă
în spiritul lui. Tânărul schimnic nu finalizează în pasiune, fără să oscileze. Pentru
întregirea tipului demonic eminescian, care se prefigurează în Ioan şi Toma din Geniu pustiu, cu etica izbăvitoare a pasiunii prin faptă civică, ce duce la stingerea
individului, trebuie să ţinem seama şi de unele amănunte semnificative
ale lui Ieronim, înainte de a-şi găsi absolutul în pasiunea izolatoare. Cezara este,
desigur, o Cătălină năvalnică, un demon al pasiunii; dar personalitatea eminescianã
este aici prezentă în trei profiluri. Nuvelele lui Eminescu nu sunt altceva decât disociaţii ample ale eului său, procese dialectice rezolvate liric ale personalităţ
ii lui, alcătuită din elemente divergente.
Sensul de titanism al acestei personalităţi ne apare mai clar ca oriunde în proza poetică, la a cărei înţelegere trebuie să participăm pe planul mitologiei lirice; afabulaţia ei extravagantă sau fantastică este indiciul cel mai clar că Eminescu
a căutat aici un domeniu mai liber, ca să-şi adâncească personalitatea.
Definiţia lui, citată din Geniu pustiu, dată ă romanului, care “este metafora vieţii”,
în acest înţeles trebuie luată. Şi într-adevăr, ce sunt scrisorile lui Euthanasius, ale

lui Ieronim şi ale Cezarei decât trei ipostaze lirice a trei tendinţe divergente,
care luptau în spiritul poetului?
Concluzia chiar de este refugiul în pasiune, să nu uităm că ea trece prin alte două trepte preliminare, care aparţin acelei personalităţi disociate a poetului,
acelui titanism de care spiritul lui dă dovadă.
Îndemnul la Nirvana al lui Euthanasius este o ipostază; îndemnul la pasiune al Cezarei este alta; dar mai este un îndemn, la platonism, al lui Ieronim, adresat

Cezarei. Neexperienţa tânărului călugăr în ale vieţii prefigurează un avertisment
al viitoarei experienţe a Luceafărului; căci, biografic vorbind, nu numai intrinsec,
Luceafărul condensează nu numai o experienţă, ci o sumă de experienţe, de
dezamăgiri sentimentale. Atâtea ecouri de romanţă, în imagini, în atitudini, atâtea
ecouri cosmogonice, atâtea ecouri elegiace, care se împletesc în substraturile de
sensibilitate ale poemei, sunt şi o mărturie textuală (care oricând se poate face,
într-un studiu tehnic) că Luceafărul exprimă o experienţă plenară, nu numai artistică,
dar şi spirituală. Dar să desprindem şi această prefigurare de demon căzut,
cu rezistenţe subconştiente mai mult, a lui Ieronim, prefigurare ce ne lămureşte
de o parte titanismul eminescian, iar de alta ne oferă şi un amănunt din Erosul
lui atât de complex. Ieronim e un Luceafăr latent, nerealizat, obnubilat de năvala
pasională a Cezarei. ă...î
Demonismul eminescian strânge toate aceste elemente, mai puţin revolta, în
Sărmanul Dionis, alcătuit din două feţe, una a bătrânului dascăl, ce ţine universul
în “degetul lui mic”, şi alta a Luceafărului, ce cuprinde-n esenţa lui puterea
dragostei spiritualizate, absolute, care se confundă cu însăşi cunoaşterea. Dionis
e o altă ipostază a Erosului şi Demonului eminescian. Într-un fel, este mai mult
decât Luceafărul, într-altul, mai puţin decât el. Luceafărul este integrat esenţei
platonice a geniului, deşi subordonat Demiurgului, care a trebuit să-l dezlege de
condiţia eternităţii, să se întrupeze, devenind o prezenţă ca şi palpabilă Cătălinii.
Dar şi întrupările lui sunt fantastice; Luceafărul este Demon, esenţă pură, în cer;
pe pământ ia chip de Neptun şi “tânăr Voievod”; însăşi naşterea lui este tot de
esenţă cosmică. Întrupat din Mare, apoi din Haos, Luceafărul nu-şi pierde esenţa
lui superioară, în cele două ipostaze terestre, în care-i apare Cătălinei. Născut
din haosul în care Demiurgul a pus scânteia vieţii (Scrisoarea I), vrea să se întoarcă
în haos; adică în condiţia pur umană; spectacolul ireconciliabilei lui esenţe
cu a Cătălinei îl reintegrează în sfera lui de Demon. Drumul lui Dionis este invers,
de la pământ la cer, de la condiţia umană la cea eternă. Dionis are în sine
forţa titanică de a anula timpul şi spaţiul. Forţă interioară care face posibilă o
interferenţă şi o transpunere de euri; migraţiunea sufletului este semnul acestui

titanism. Satisfăcut în Eros, identificând pe Maria (numele nu e simbolic?) cu o
treaptă a absolutului, o face să participe la acelaşi titanism şi transpunere de
euri: din epoca lui Alexandru cel Bun, trec amândoi, într-un drum interastral,
invers cu drumul Luceafărului din cer spre pământ, în lună, care e sediul Demiurgului;
pământul transformat într-o mărgea, atârnată de gâtul Mariei, e o reducţie

a macrocosmului la microcosm, o transpunere în planul cosmic; elementul oniric, pornit de la încâlcite semne astrologice, este o prelungire, pe cale de vis, a eului, până la pragul esenţei divine. Doma lui Dumnezeu, simbol al Demiurgului, care este totuşi ascuns ca un mister suprem într-o figuraţie de arhitectură sacră, nu e nicidecum, cum ne sugeră d. Călinescu, un simbol al "extincţiei", ci
însuşi marele mister, forţa supremă, Demiurgul. Aici Eros şi Demon vor să se identifice şi cu Demiurgul. Voinţa de a se socoti el însuşi Dumnezeu, de a deţine
taina timpului, spaţiului şi cauzalităţii, este suprema treaptă a problemei personalităţii eminesciane. Oniricul n-are aici sens erotic, ci pur spiritual, este
însăşi puterea absolută a Visului, care dă poetului iluzia că s-a ridicat la esenţa
cea mai pură a personalităţii, la ideea de personalitate creatoare, început şi sfârşit
al lumii, Logosul însuşi. Ruperea visului şi recăderea în timp şi spaţiu, ca şi refacerea
identităţii cosmice, în treptele ei prestabilite are sensul unei veritabile "cenzuri transcendente" a unei fine de neprimire, din partea misterului, a Marelui
Anonim. Geniul este, desigur, o copie a Demiurgului. În Luceafărul subordonarea e clară, deşi esenţa platonică a geniului este de natură demiurgică. Dar ca
să fie "dezlegat" de nemurire, geniul are nevoie de permisiunea supremă. Însuşi faptul că poate fi dezlegat de eternitate, ca de o vrajă, că poate să se integreze şi
naturii lui umane, este semnul categoric al limitelor concepţiei despre demon la
Eminescu. Demonul poate lupta împotriva răului pur, împotriva Mumii Pădurii şi a Ghenarului, împotriva Demonului văzut în faţa lui pur negativă. Făt-Frumos,
după ce înlătură răul, se integrează în natura lui demonică, de forţă suprafirească
(în înţelesul goethean), şi în absolutul iubirii. Dionis, întrupare totalitară a Demonului,
cunoaştere ultimă a misterului, în spirit faustic, şi identificare în Eros, încearcă să depăşească înseşi forţele titanice ale lui Făt-Frumos. Titanismul eminescian
este însă subordonat Demiurgului, iar singura lui condiţie de a se identifica absolutului ţine de Eros, de principiul prin care Demiurgul s-a relevat sieşi, creînd universul din fecundarea haosului, care este mama, el fiind tatăl, iar lumea
— o întrupare a acelui "dor nemărginit" (Scrisoarea I).
Cosmogonia eminesciană structurează concepţia de Eros şi Demon, care este însăşi axa personalităţii poetului. ă...î

Proza poetică eminesciană nu este jocul suplimentar al unui geniu în marginea poeziei lui; ea se integrează într-un sistem de mituri lirice, într-o structură a personalităţii, oferindu-ne un întreg spaţiu spiritual, înlăuntrul căruia putem
descifra mai clar viziunea cosmică a poetului. Departe de a fi un produs pur livresc,
cum cred unii, derivat din romantica germană, şi mai departe de a fi un sector de fantasticitate pură, de lipsă de frână a imaginaţiei, proza literară cuprinde tot
atâtea trepte de valori spirituale şi ipostaze ale ideii de personalitate. Pătrunzâ
nd-o în esenţele ei, vom părăsi imaginile tipologice, sociale sau freudiene — închegate de critică în jurul operei eminesciane; structura ei este mult mai complexă,

văzută în toate firele care-o-mpletesc. Fără să cădem în simplificarea în care-au căzut unii, dar şi fără să subtilizăm, ca alţii, într-un vârtej de izvoare,
unele sigure, altele probabile sau numai imaginare, scoţând figura poetului dintre
lianele erudiţiei, e mai firesc să ne adresăm operei, care ne pune la dispoziţie
elementele fundamentale ale structurii lui Eminescu. Timpul lucrează în favoarea
lui, iar istoria literară, oricâte izvoare va mai putea să adune, şi după cei cincizeci de ani de la moartea lui, nu va izbuti să-i surpe statua magnifică sub un
morman de vreascuri. Arborele vieţii spirituale eminesciene creşte, tot mai înalt,
tot mai rămuros, din însăşi inima lui, ca arborele din pieptul sultanului, acoperind
continentele cu umbra-i măreaţă. Eminescu este un univers de precise contururi, de reliefuri complexe, de ape vii, cuprinse între meridiane fixe. Tot ce-a căzut din
ceruri streine pe acest pământ fertil a fost transformat în substanţă proprie; tot ce
vânturile erudiţiei vor mai aduce de-acum încolo nu va putea să doboare pe cel mai falnic arbore al poeziei noastre. Foşnetul frunzelor moarte nu va acoperi niciodată
foşnetul frunzelor care-au crescut din seva şi din trunchiul lui.
Pompiliu CONSTANTINESCU, Eros şi Daimonion, în “Revista Fundaţiilor”, V, 1939, nr. 7, iulie, p. 84–100.
Romantica poveste ăGeniu pustiuî, cuprinzând numeroase episoade, scrisă întrun stil de mare tensiune patetică, amestecat cu note realiste şi cu multe descrieri
încărcate de culoare, prezintă interesul de a ne face să înţelegem conexiunea motivelor în sufletul tânărului scriitor Eminescu. Mulţi critici s-au întrebat ce
putea uni în fiinţa acestuia pe poet cu doctrinarul politic şi naţional? Geniu pustiu
se însărcinează să ne dea dezlegarea acestei probleme. Omul romantic, aşa cum ieşise din epoca luciferiană, sfărâmătoare de legături, a Revoluţiei franceze,
din marile sinteze speculative ale idealismului post-kantian, în care orgoliul cugetării omeneşti, făuritoarea lumii, atinsese culmile lui cele mai înalte, din lup-

tele pentru naţionalitate ale Germaniei, cu tot ce determinaseră ele în direcţia
exaltării trecutului şi a poporului, romantica fiinţă rezultată din încrucişarea tuturor
acestor influenţe cuprindea în sine acel suflet complex în care un individualism
excesiv putea coexista cu o înflăcărată sensibilitate naţională. Toma Nour este un exemplar din această categorie. El este arhetipul eminescian.
Tendinţe asemănătoare se regăsesc în Sărmanul Dionis (C. L., 1872–3) care, folosind unele fragmente din Geniu pustiu, s-a dezvoltat totuşi ca o compoziţie autonomă. De data aceasta, eroul este un metafizician care reflectează la subiectivitatea
spaţiului şi timpului şi, prin urmare, a imaginii noastre despre lume organizate
în formele lor. ă...î Dar subiectivitatea spaţiului şi timpului nu produce la Kant concluzia că noi putem dispune în voie de ele. Sensul teoriei kantiene a

cunoaşterii este tocmai să fundeze obiectivitatea constrângătoare a ştiinţei. Abia
printre urmaşii lui Kant se trag alte concluzii, şi anume în două direcţii diferite.
Mai întâi, dacă lumea experienţei este construită de noi prin folosinţa formelor
subiective ale intuiţiei, atunci avem dreptul să nu-i acordăm mai multă seriozitate
decât oricărei glume a spiritului nostru. O undă de ironie, anulând dispoziţia
lor patetică, trece prin operele poeţilor romantici, de la Tieck la Heine. Este vestita
ironie romantică, dedusă de filozofi ca Schelling sau Solger din epistemologia
kantiană şi metafizica idealistă a lui Fichte. În sufletul lui Eminescu a răsunat
şi această coardă a sensibilităţii romantice, mai cu seamă în unele din operele
tinereţii. Dacă lumea este visul sufletului, nu suntem îndreptăţiţi s-o privim cu
zâmbet, distrugând prin actul ironiei situaţii pe care imaginaţia noastră le crease
mai întâi cu toată gravitatea? ă...î
Altă concluzie a kantismului şi idealismului lui Fichte este tocmai aceea pe
care o trage Dionis. Ea este concluzia idealismului magic, reprezentat de Novalis,
care, dezvoltând mai cu seamă poziţiile idealismului lui Fichte, afirmă în Fragmentele
sale: “Orice credinţă este minunată şi creatoare de minuni: Dumnezeu
există în clipa în care cred în el”. Sau în altă parte (Fr., 596): “Visam călătorii în
univers. Dar universul nu este oare în noi? Nu cunoaştem adâncimile spiritului
nostru. Drumul misterios trece însă prin interiorul nostru. În noi sau nicăiri este
eternitatea cu lumile ei, cu trecutul şi cu viitorul”. Dispunând de posibilitatea de
a coordona după voie şirul fenomenelor, Dionis, devenit călugărul Dan, trăieşte
în lumea lui Alexandru cel Bun şi iubeşte pe Maria, fiica spătarului Tudor
Mesteacăn. Cei doi îndrăgostiţi, folosind mijlocul dezvăluit de bătrânul mag evreu
Ruben, întreprind o călătorie în Lună, dar, când Dan îndrăzneşte gândul profanator
că el ar fi însuşi Dumnezeu, puterea de sus, rectificând îndrăzneala idealistului
magic (şi părând a afirma odată cu aceasta o limită obiectivă opusă

avânturilor gândirii), îl fulgeră şi-l prăbuşeşte în abis. Marginile dintre vis şi realitate
se şterg cu totul când Dionis se trezeşte ca un bolnav, care în delirul său
continuă să se creadă Dan, să iubească în Maria zilelor noastre pe aceea din
vechime şi să ia pe anticarul Riven drept maestrul Ruben de altădată. Numai
când delirul i se potoleşte, Dionis recunoaşte pe adevărata Marie şi căsătoria lor
pecetluieşte cucerirea unei fericiri. Totuşi “cine este omul adevărat al acestor
întâmplări, — Dan ori Dionis?... Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva
îndărătul culiselor vieţei e un regisor, a cărui existenţă n-o putem explica? Nu
cumva suntem asemenea acelor figuranţi, care, voind a reprezenta o armată mare,
trec pe scenă, încunjură fundalul şi reapar iarăşi? Nu este oare omenirea istoriei
asemenea unei astfel de armate ce dispare într-o companie veche spre a reapărea

în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaşi număr mărginit pentru regisor? Nu sunt aceiaşi actori, deşi piesele sunt altele? E
drept că după fundal nu suntem în stare a vedea. — Şi nu s-ar putea, ca cineva trăind, să aibă momente de o luciditate retrospectivă, care să ni se pară ca reminiscenţele unui om ce de mult nu mai este?". Începută şi continuată în spiritul
idealismului magic, povestirea sfârşeşte schopenhauerian, prin amintirea regizorului
(voinţa universală!) care mişcă dinapoia culiselor vieţii pe toţi muritorii, ca pe scena unui teatru. Asocierea celor două motive se poate urmări şi în fragmentul
filozofic Archaeus, publicat din manuscrisele tinereţii de I. Scurtu (în Scrieri
politice şi literare, 1905). Imaginea lumii ca un teatru, condus din umbră de un
regizor şi a oamenilor ca actori, venea din antichitate, din aforismele lui Epictet şi
Marc Aureliu, unde o găsiseră desigur Calderon şi Shakespeare, marile modele ale
romanticilor. Dar pe când în antichitate, comparaţia era menită să sprijine pietatea
stoicului supus armoniei prestabilite a lumii, în care fiecare are îndatorirea să-şi
susţină rolul ce i-a fost încredinţat de Logosul universal, aceeaşi comparaţie are la
Eminescu scopul de a divulga comedia vieţii şi a conduce la ataraxie prin sfărâmarea
iluziilor deşarte. Lumea ca o structură în care nimic nu se poate schimba constituie
fundalul de metafizică eleată, absorbită din Schopenhauer, pe care se desprind
nu numai strofele Glossei, dar şi marea compoziţie a Luceafărului.
Tudor VIANU, Marii creatori. M. Eminescu, în Istoria literaturii române moderne de Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944, p. 256—258.
Se poate afirma, fără putinţă de tăgadă, că Eminescu a fost şi în ordinea prozei literare un meşteşugar tot pe atât de iscusit şi de strălucitor ca şi în ordinea
poeziei. Nu numai pentru că amândouă tulpinile îşi trag fiinţa din aceeaşi

unică rădăcină, dar şi pentru că el a turnat în amândouă tiparele o aceeaşi esenţă
subtilă şi pentru că a urmărit, cu aceeaşi râvnă, să transpună, precum în versuri
ca şi în proză, ecourile experienţelor sale biografice. Rod, deopotrivă, al temperamentului
său înnăscut, altoit cu toate lecţiile vieţii, culturii şi peisajelor prin care a străbătut, proza literară a lui Eminescu poate fi urmărită, pas cu pas, în
întregimea şi desăvârşirile ei succesive, la fel ca şi poezia. Peregrinările sufletului
însoţind, în turneele transilvane, trupa de teatru a soţilor Pascaly, romanticele
aspiraţii şi extaze ale adolescentului, hrănit cu lecturi serioase, aşa cum şi-l
aminteşte Caragiale în întâia lor întâlnire, şi cum a şi fost în realitate, reminiscenţ
ele vii şi indelebile din mediul de patriarhalitate al Ipoteştilor şi Dumbrăvenilor, sugestiile studiilor universitare, cu iniţieri fructuoase în cultura orientală

sau în filozofia kantiană, mirajele folclorului sau luminile jucăuşe de pe comorile
cărţilor vechi, pentru care avea nu numai o predilecţie dar şi o divinaţie specială
– toate aceste punţi şi promontorii de pe care şi-a îndreptat antenele sufletului
în genunile miraculoase ale creaţiei se întâlnesc consemnate, în construcţii adaptate
la necesităţile genului, în nenumăratele sale pagini de proză literară.
Începuturile de proză literară ale lui Eminescu sunt tot atât de interesante ca şi cele în poezie. Ele atestă, ca şi poezia, anume servituţi de epocă, de care se va
dezbăra, pe care poate că le şi depăşise în spirit la vremea în care mai continua
să scrie sub înrâuriri străine. Sunt, precum se ştie, în versurile de debut ale lui
Eminescu nenumărate vestigii, bolintinene sau din Alecsandri. Dar debutantul
care trimitea "Familiei" poezii, în primul rând la nivelul revistei, păstra în cartoanele
sale dovada unor aspiraţii cu mult mai ambiţioase. Când în 1868 şi 1869
tipărea poeziile de dată mai veche, La o artistă şi Amorul unei marmore, poetul
trecuse de stadiul madrigalelor convenţionale şi publica în paginile aceleiaşi reviste
ardelene întâia sa odă satirică, Junii corupţi, şi întâia sa elegie personală,
Amicului F. I., inspirată din climatul Târnavelor şi al Blajului, în timp ce poemul
lui Mureşanu, al Mirei, al lui Ştefăniţă-Vodă (cu întâia versiune din Melancolie)
germinau în tihnă între filele poroase ale manuscriselor sale. O situaţie analogă
oferă şi proza sa literară la începuturile ei. Şi din acest punct de vedere, textul
Contrapagină, ce pentru prima dată am editat în 1939, cu prilejul semicentenarului
morţii poetului, mi se pare întru totul revelator. Textul aparţine, de bună
seamă, prin atâtea detalii tehnice şi biografice, anului 1868 şi, aproape sigur,
cam tot de pe atuncea datează şi primele coale din Geniu pustiu, romanul atât de
neepuizată prospeţime şi care, de atâtea ori, a fost minimalizat de unii şi alţii
dintre comentatori. Este, îndeosebi, un amănunt care le apropie sub raportul

cronologic şi care se cuvine semnalat, obsesia anume a acelui "foiletonism", ce
marchează un atât de preţios punct de reper al biografiei poetului. ă...î
Contra-pagina e redactată în chip de "precuvântare" la o Novelă originală şi
cum mai departe, când, după ce acuză pe Doamna Lume sau pe Domnul Public
că s-a dezinteresat de scrisul românesc, îi anunţă că "marfa" cu care are de gând
să treacă prin "imperiul" Doamnei Lumi, "e asemenea scrisă", o clipă eşti ispitit
să crezi că novela pentru care cere îngăduinţă sau, mai exact, "cartea de petrecere",
cu alte cuvinte indigenatul de scriitor, nu este alta decât Geniu pustiu. (Alte
detalii ale aceleiaşi vârste, reflectate în ambele texte: prezenţa lui Tasso, în
amândouă compunerile, şi mai ales prezenţa romancierilor francezi: Dumas în
Geniu pustiu, la început şi, mai departe "eroi leşinânzi ai romancierilor francezi",
iar în Contra-pagină: Paul de Kock şi Mme George Sand.) Mai important însă ca

apropierile ce se pot stabili între primele două texte din proza literară a lui Eminescu,
ni se par diferenţele, distanţa ce le separă. Raportat la stângăciile de expresie
din Contra-pagină, şi cu toate excesele stilului său romantic, Geniu pustiu
se impune ca opera unui autor versat. Stângăciile acestea vin în bună parte de la
dificultăţile genului, al precuvântării ce trebuie să navigheze între sinceritate şi
modestie, de la impreciziunea cu care mânuieşte unele noţiuni (de pildă Gura
Lumii, Opinia Publică), de la folosirea unor termeni vechi şi rari (carte de calicie,
doaşcă, salt-singur, răvaş de drum pe vechiă etc.), de la uşoara pedanterie a tânărului
devorator de literatură, care trebuie să-şi afişeze cât mai ostentativ lecturile şi
cunoştinţele. Şi, într-adevăr: din acest punct de vedere textul Contra-paginei este
cu osebire sugestiv şi apt să ne introducă în arcanele biografice ale tânărului
sufleur de 18 ani. Citirea ziarelor, pe de o parte, teatrul cu spectacolele lui, pe de
alta, se reflectă din plin în şirurile acestui text. ă...î
Paralel cu proza îmbibată de romantism, în care imaginaţia, strunită în tot
pasul, dar nu mai puţin plină de elanuri, se rătăceşte adeseori pe cărările misterioase
ale visului, Eminescu s-a aplicat şi în proza de strictă observaţie, realistă.
Această continuă întovărăşire între poetul care idealizează, care transcende, şi
observatorul care se apleacă cu dragoste şi migală asupra oamenilor şi stărilor
sociale din jurul său, este una din trăsăturile structurale ale scriitorului Eminescu
şi ea a folosit deopotrivă şi poetului şi prozatorului. Este, de fapt, acelaşi fenomen
creator, ce se poate urmări şi în poezia lui, unde în acelaşi timp şi uneori în
acelaşi minut al creaţiei, concomitent adică, poetul porneşte când în căutarea
floarei albastre, pe drumuri exotice şi de basm, când într-un mediu de tavernă,
asistând cu revolta sufletului său, revoltele proletarilor asupriţi, sau într-o man-

sardă umilă, în care o cusătorească famelică agonizează şi moare, în tovărăşia
simbolică a unei albine. Căci în vremea când redacta marea şi până la un punct
excentrica povestire Avatarurile faraonului Tlà, în timpul studiilor berlineze, Eminescu
începea şi o serie de povestiri din care unele ţinteau poate la dimensiunile
unui roman şi altele la acelea ale unui poem, dar care, din nefericire, au
rămas în stadiul proiectelor şi fragmentelor. Aşa este, dintru întâi, fragmentul ce
am denumit La curtea cuconului Vasile Creangă (ms-ul 2255, 162–167), în care
arta descriptivă, arta portretistică, umorul şi acuitatea studiului sociografic merg
mână în mână şi imprimă povestirii însuşiri pe care singură proza lui Mihail
Kogălniceanu (şi ne gândim la latura socială a romanului Tainele inimii) şi într-o
oarecare măsură proza lui Alecsandri le manifestaseră. Descrierea ţării de sus a
Moldovei, a Văii Siretului şi amănunţita detailare a unei curţi boiereşti sau a
vieţii de sat în timpul muncilor pe ogoare, atestă pe scriitorul crescut într-un
astfel de mediu, şi care a dus toată viaţa nostalgia locului de obârşie. Finalul

acestui crâmpei iniţial: “Stele izvorăsc umede şi aurite pe smalţul cel adânc şi
albastru al cerului, buciumul se aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor
umple satul, carele vin cu boii osteniţi, scârţiind din lanuri, oamenii vin cu coasele
de-a umăr etc.” nu este, precum cititorul îşi aduce aminte, altceva decât peisajul
admirabilei elegii Sara pe deal, care la epoca aceasta era redactată şi intrase în
compunerea câtorva poeme (Ondina, Ecò) şi care, de fapt, descindea dintr-un
pasaj descriptiv mai vechi, ce se întâlneşte şi în Geniu pustiu. Felul cum se cristaliza”
o curte boierească cu boierinaşi sărăciţi şi rude sărace, cărora li se da
prilejul să se ridice şi să-şi recâştige averea, aruncă o interesantă lumină asupra
structurii sociale de la începutul veacului trecut şi cheamă în memorie cutare
sau cutare pasaj din cartea atât de plină de adevăruri politice şi sociale a
logofătului Dinicu Golescu. Portretele lui Porfirie Rufă, vărul cam şoltic, al lui
Creangă; al pusnicului Iosif, fratele mai mare al boierului, adevărat şi virgilian
bătrân din Tarent, fericit în chiar schimnicia lui, şi după aceea portretul conului
Drăgan Ciufă, cel cu visuri de domnie (căci la vremea aceasta “oameni de aceştia
nu erau rari”, notează Eminescu: “Domnia o visa până şi cel din urmă mazil,
după căderea fanarioţilor”), dovedesc cât de mare era aria socială, cât de întemeiate
pe cunoaşterea istoriei erau povestirile de acest fel din proza lui Eminescu.
De altminteri, dacă epica propriu-zisă n-a putut folosi din plin toate aceste cunoştinţe
şi aptitudini ale cărturarului (să nu uităm o clipă că toată această producţie
enormă a scriitorului e fructul a numai 13 ani de viaţa şi că ea a fost acumulată
între 1870–1883), proza sa politică şi îndeosebi aceea dintre 1877–1883,

a septenatului de la “Timpul”, vădeşte o maturitate de gândire şi o virulentă critică,
în care colaborează permanent omul de studiu adânc şi temperamentul prin
excelenţă liric al pamfletarului de rasă. Alături cu viaţa patriarhală şi cu reconstituirea
feudalităţii moldovene, se situează unele încercări de-a zugrăvi viaţa
orăşenească, în speţă societatea Iaşilor de pe la anul “1840 şi câţiva”. Aşa este
fragmentul intitulat chiar de Eminescu, Aur, mărire şi amor (ms-ul 2255, 85–
91) redactat cu aproximaţie în 1874 şi a cărui confruntare cu literatura înaintaşilor,
Alecsandri, Alecu Russo, Kogălniceanu, Costache Negruzzi, dintre care fiecare
aproape au închinat Iaşului de pe la 1840 pagini pitoreşti şi de satiră, ar constitui
o temă vrednică să ispitească pe istoricii literari. Planurile ce se desenează
dintru început şi în ciuda restrânsului spaţiu al fragmentului, detaliile sugestive,
notaţiile veridice şi comentariile cu care însoţeşte, în formulări ingenioase, aspectele
societăţii ieşene, arată deosebirea dintre prozatorii înaintaşi şi Eminescu.
De astă dată, evocatorul peisajului selenar sau egiptean şi exegetul apriorismului
kantian sau al metempsihozei se opreşte cu interes asupra trecutului nu atât
de depărtat şi a particularităţilor lui. El notează “fanarele cu untdelemn” ale

oraşului, societatea distribuite în diversele saloane, salonul principal de paradă,
odaia destinată băutului, jocului de cărţi şi limbuţiei rautăcioase, natura limbajului
semănând parte cu al cucoanei Chiriţa şi parte cu al filozofiei lui Gane, şi stăruie într-o reflecţie ce merită să fie transcrisă, pentru calitatea adevărului ei,
asupra unor categorii sociale, parazitare, adjutanţi domneşti şi oameni fără căpătâi, cu rang şi mijloace după naştere: “Din acest soi de oameni – urmează cronicarul – s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de aşa-numiţii oameni mari ai României, al căror cel mai mic defect era acela că nu ştiau carte. Aceştia
apoi au încurcat lumea amar de vreme, vrând ca să-şi recâştige valoarea unei vieţi pierdută în cărţi. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecţiune
pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urât sau iubit, oricare obiect
sau relaţia sa, care e capabil de a stârni unul din aceste două efecte în sufletul
nostru, este în sine considerabil. Pe secătură însă nu se supără omul cuminte, pentru că n-are pe ce şi la ce. Te miri numai cum s-au putut naşte asemenea minuni” (subl. ns.). Urmează după aceea: descrierea interiorului, cu litografii ale Institutului “Albina românească” şi reproduceri după tablourile maeştrilor străini, ca în cutare capitol din poemul lui Gogol; un portret al bătrânului, “un
gurmand al conversaţiunii” (şi expresia e reluată ceva mai târziu într-o poemă postumă Minte şi inimă: “voi gurmanzi ai fericirii”); portretul tânărului de 18 ani, retras după o perdea de mătase verde, şi în care se vor fi rătăcit multe din

trăsăturile propriului său portret, de epocă (“Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă
etc.”).
Am amintit în dese rânduri de umorul lui Eminescu şi el îmbracă multe aspecte, atât în poezie, cât şi în proza sa, de la cinismul boem al “cugetărilor sărmanului Dionis”, până la iniţierile erotice ale copilului de casă Cătălin în Luceafărul, şi de la şăgălnicia adolescentă din La Aniversară şi până la cutare articol de ziar, de acidă vervă, ca articolul închinat fenomenologiei practicilor
politice şi a instabilităţii de opinii, atât de în floare în istoria noastră contemporană.
Una din formele umorului eminescian şi nativei sale bune dispoziţii l-a constituit
întotdeauna şi parodia sau pastişa marilor modele ale literaturii universale. Astfel de încercări sunt numeroase în poezie: o parodie a unui episod din Iliada, integrală într-o scenă a poemului postum şi inedit, despre care am amintit
şi mai înainte, Minte şi inimă, sau o parodie, tot homerică, Prescurtare la Odiseia,
cu aluzii la evenimentele politice de după 1876, la căderea de la putere a Junimiştilor (textele în Poezii Postume). În proză, şi într-o redacţie berlineză cu
aproximaţie de pe la l874, aflăm un fragment ce putem intitula după numele personajului principal Ermolachie Chisăliţă (ms. 2255, 188-194 v.). E portretul unui preot de ţară, incult şi de originalitatea primară, care s-ar putea, poate,
situa cronologiceşte între Popa Tanda de Slavici şi Popa Duhu de Ion Creangă. De
un comic bufon în prima parte a scenei din biserică, a războiului puţin elegant

dintre preot şi dascălul Pintilie Buchilat, şi a spaimei tuturor, când li se pare că
necuratul a pus stăpânire pe lăcaşul sfânt, povestirea foloseşte invocaţia către
muză şi tonul de epopee, bogat în epitete ornante şi formule ceremonioase, în
prezentarea personajelor “ilustre” ce se adunaseră în ţintirim, cu gând să dea foc
bisericii. ă...î
Concluzia ce s-ar putea trage ă...î este, pe de o parte, aceea a diversităţii
acestei proze literare însăşi şi, după aceea, a situării ei în evoluţia prozei noastre
literare în genere: a semnificaţiei ei istorice, prin urmare. Ca şi în poezie, Eminescu
posedă un număr egal de coarde la lira sa de prozator literar. Analiza noastră,
chiar fugară, a putut să sugereze din când în când cititorului cât de strânsă e
legătura dintre proza şi poezia lui, cum între aceste două tulpini circulă o aceeaşi
sevă, pentru că rădăcina e aceeaşi, şi cum, la fel ca şi în poezie, fluidul acesta
creator a strâns în sine toate virtuţile şi ale solului, şi ale soarelui, şi ale întâmplă
toarelor accidente ale istoriei. Foiletonism, folclor, nuvelă romantică, nuvelă
filozofică, roman social şi politic, povestiri în care se reconstituie imaginea
societăţii de altă dată, bună dispoziţie şi umor paralel cu meditaţia cea mai gravă,

şi totul altoit pe trunchiul propriei sale biografii — iată tot atâtea aspecte ale
prozei literare eminesciene. Desigur, dascălii săi în materie de proză literară, în
afară de cel mai de seamă, care a fost chiar el însuşi, sunt aceiaşi de la care a
deprins şi lecţiile poeziei. Goethe, Schiller, romanticii germani, cei francezi,
poporul şi tezaurul lui folcloric i-au hrănit sufletul şi imaginaţia, i l-au îmbogăţit
şi i-au deschis perspective nebănuite. Romantismul, al cărui prestigiu tot mai era
în floare, la vremea când Eminescu străbate anii cei mai generoşi ai vieţii, şi care
consuna cu aspiraţiile visătorului, care a fost şi a rămas tot timpul Eminescu,
chiar când viaţa l-a obligat să descindă în for şi să zgâlţâie ca un adevărat Samson
pilaştrii blestematelor capişti politice, romantismul acesta învăluie cu sovonurile
lui de purpură bună parte din proza literară a lui Eminescu. Şi, poate încă
ceva. Căci în toată revărsarea aceasta de poezie înfiorată care tremură în scrisul
lui Eminescu, ca aria unui lac mângâiat de razele lunii se simte continuu prezenţa
unui duh aerian, unui Ariel inspirat şi inspirator, care animă cele mai frumoase
din paginile lui Eminescu, şi acest duh este al lui Shakespeare: “Părea că geniul
divinului Brit Shakespeare respirase asupra pământului un nou înger lunatec, o
nouă Ofelie”, stă scris într-un loc din Sărmanul Dionis, şi impresia noastră e că
imaginea aceasta ar putea deveni un adevărat blazon, până într-atâta “respirarea”

geniului shakespearean este prezentă în poezia şi proza literară a lui Eminescu.
O cercetare mai atentă, de altminteri, arată nu numai bogate referinţe la numele şi opera lui Shakespeare, dar chiar şi prezenţa unul adevărat cult shakespearean
la Eminescu. Şi, pentru a încheia aceste observaţii, să reamintim cum alături cu excesele romantice, proza literară a lui Eminescu nu nesocoteşte nici
directiva realistă, studiul societăţii în ceea ce are ea mai caracteristic, critica moravurilor
şi aşezărilor sociale, cu un cuvânt toate acele trăsături proprii realismului critic. Cel ce scria pagini de adâncă înţelegere pentru Shakespeare, scria altele,
nu mai puţin pertinente despre nuvelele lui Slavici sau despre literatura satirică
şi realistă a lui Gogol din Revizorul şi Suflete moarte. Şi poate că o anume latură
a prozei literare eminesciene nu e străină de sugestiile ce puteau să-i vină de la
marele scriitor rus, mare observator al societăţii, dar şi mare liric în acelaşi timp,
romancier şi rapsod totodată. Toate aceste virtuţi ale prozei literare eminesciene,
ce ţin de mai multe meridiane, fac originalitatea acestui prozator, care debutează
în jurul anului 1870 şi a cărui activitate publicistică în planul prozei literare se
încheie în anul 1876. Cei şase ani însă sunt de ajuns ca să marcheze o dată distinctă
în evoluţia prozei noastre literare şi pentru aceasta, evident, nu este numaidecât util să urmărim ce anume produceau confraţii săi, mai vârstnici sau

de aceeaşi generaţie, în publicaţiile timpului: un Leon Negruzzi, un Nicolae Gane, un Ion Pop Florantin sau un Samson Bodnărescu, de care avea să-l lege,
cu timpul, o strânsă prietenie, al cărui scris îl urmărea (şi sunt anume vestigii
că i-a fost un lector asiduu) cu atenţie şi care se ridica, fără doar şi poate, peste
media prozatorilor acelui timp. Virtuţile prozei lui Eminescu, strălucitoare precât şi variată, se impun prin sine, aşa cum s-au impus şi cele ale poeziei lui.
Ele au adus preocupări, probleme, o lume, o atmosferă şi peisaje atât de transfigurate,
încât au înscris în proza de creaţie a veacului al XIX-lea un nume deopotrivă cu ale înaintaşilor. Există un sector autonom al prozei literare eminesciene,
aşa cum există unul pentru proza lui Constantin Negruzzi, a lui Eliade Rădulescu, Nicolae Filimon, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Hasdeu şi Alexandru Odobescu. E galeria marilor personalităţi ale scrisului românesc în proză.
PERPESSICIUS, Proza literară a lui Eminescu. Proiect de prefaţă – datat 1954 – în vol. Menţiuni de istoriografie literară şi folclor – 1948–1956, Editura de stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1957, p. 307–311, 338–347.
Fundamental lirică, proza lui Eminescu – luată în totalitatea ei – fixează nu numai un peisaj individualizat, inimitabil, ci şi o tipologie diferenţiată prin
latura ei de demonism şi înflăcărare patriotică. Ignorarea acestor caracteristici a
favorizat judecăţile minimalizatoare ale criticii mai vechi, deprinsă a aprecia opera

numai din unghiul unei anumite formule epice, fără a ţine seama de factura stilistică
particulară, de viziunea ei originală şi de împrejurările care au determinat-o. În 1870, când Eminescu realiza, parţial, proiectele sale epice, literatura română nu cunoştea exemple prea multe în această direcţie, în aşa chip încât, din perspectiva evoluţiei prozei noastre, contribuţia autorului Cezarei şi al Sărmanului Dionis este substanţială, marcând, şi în acest domeniu, un moment important. Eminescu introduce fantasticul romantic în formele lui evoluate acordate
unei vibraţii spirituale şi unei viziuni cosmologice, şi tot el fixează, venind după Maiorescu, fundalul prozei de idei, asociind descripţiei reflexivitatea, dând
anecdotei o dimensiune intelectuală, după modelul cunoscut al povestirii romantice,
care dezvoltă, în etapele ei succesive, o idee fundamentală, cu adânci implicaţii sociale şi morale. Dar Eminescu şi-a depăşit curent modelele, impunând
o structură nouă şi un simbol neaşteptat chiar şi acolo unde elementele naraţiunii,
în atingere cu izvoare ilustre, nu anunţau mai mult decât un exerciţiu literar. La
Eminescu, corespondenţele nu sunt — când există cu adevărat — decât puncte

de plecare, coordonate generale, cuprinse şi topite de o fantezie artistică originală.
ă...î
Anexând proza creaţiei lirice şi considerând-o în unitatea contradicţiilor ei, ca o manifestare a unei originalităţi creatoare, a unei personalităţi plurivalente,
se poate delimita, cu mai mare exactitate, contribuţia adusă de Eminescu la dezvoltarea
romantismului. ă...î

Proza literară a lui Eminescu reprezintă, cercetând-o mai adânc şi în toată întinderea ei, expresia unui moment important din dezvoltarea romantismului românesc: momentul structuralizării estetice, al dimensionării lui spirituale. Eminescu
lasă deschise, prin epica sa, cel puţin două drumuri în literatura română: drumul prozei fantastice şi cel al epicii filozofice, dând el însuşi modele în această
privinţă. Sărmanul Dionis şi Avatarii faraonului Tlà rămân două prototipuri de literatură, în care se întâlnesc şi se unifică reprezentările unui liric vizionar şi
incertitudinile unei firi meditative, dârză în aspiraţia ei de a găsi, cu preţul unor
dureroase înfrângeri, soluţii în problemele esenţiale ale existenţei. ă...î
Judecând faptele strict estetic, în afara interesului istoric incontestabil, ce poate spune cititorului modern proza lui Eminescu, prin ce învinge ea timpul, supravieţuind formulei? Procesul de mutaţie estetică, preconizat de Lovinescu, atinge, oare, această operă nefinisată în bună parte, operă de tinereţe, supusă influenţelor, derivată din lirică, organizată din disocierile eului?
Din analizele făcute în capitolele precedente s-a putut, cred, dovedi că Eminescu,
dublând şi uneori ducând mai departe problematica liricii sale, deschide orizonturi necunoscute în proza românească, fixându-se totodată, prin dezbaterea
spirituală, în planul cel mai de sus al literaturii romantice europene. Toată epica lui (o epică de idei) are ca punct central drama omului superior, urmăreşte

raporturile acestuia cu societatea, experienţa erotică, atitudinea faţă de problemele
mari ale naţiunii, dilemele interioare (dramele spiritului), dialogul cu Universul,
aspiraţiile individului înzestrat cu o putere neobişnuită de percepţie.
În proză, aflăm, în fapt, drama geniului.
De la Geniu pustiu, la Cezara, luând povestirile în mod cronologic, se poate
observa – fără a privi faptele în sens metafizic – că toate personajele trăiesc,
într-un chip sau altul, drama inadaptării, sunt inconformişti, demonici, faustieni,
se opun formelor joase de existenţă, au obsesia purităţii şi a sublimului. Omul
superior oscilează, la Eminescu, între două atitudini: cea titaniană şi cea a geniului,
prima convertindu-se, adesea, în cea de-a doua. Aceasta pe plan moral. Indiferent
dacă sunt frenetici ca Toma Nour şi Dionis (în clipele lor de energie

vitală) sau hyperionieni, ca Ieronim, ei stau, spiritual, sub zodia cea mai nesigură:
sunt devoraţi de nelinişti interioare, trăiesc, până la disperare, dramele spiritului.
Condiţia omului superior ar sta în neacceptarea a ceea ce e dat şi cunoscut,
în dorinţa tenace de adevăr, în trăirea la modul astral. Eroii lui Eminescu o întrunesc,
într-un chip însă care îi diferenţiază de tipul geniului, aşa cum îl înfăţişase
Shopenhauer. Pentru autorul Lumii ca voinţă şi reprezentare, esenţa geniului trebuie
să consiste în “perfecţia şi energia cunoaşterii intuitive”, într-o dezvoltare a
puterii intelectuale cu mult mai mult decât ar cere-o serviciul voinţei.
Deşteptarea geniului, “momentul sacru, ora inspiraţiei”, nu e, după Schopenhauer,
decât eliberarea intelectului de servituţile voinţei. Starea lui firească e
melancolia senină, tristeţea (condiţie proprie spiritelor înalte). Citând pe Giordano
Bruno, Schopenhauer observă că geniul trebuie să fie “in tristitia hilaris, in
hilaritate tristis”, opus, cu alte cuvinte, eticii obişnuite. Geniul e, pe de altă parte,
neechilibrat, iritat, nefolositor şi, prin aceasta, incomod: “a compara pe oamenii
folositori cu oamenii de geniu este a compara pietrele de zidit cu diamantele”.
Dar, mai cu seamă, geniul e “aprioric” nefericit, deoarece, înzestrat cu o putere
de pătrundere pe care oamenii comuni n-o cunosc, el îşi dă seama de mizeria
existenţei, de condiţia precară a destinului uman. De aici derivă, pe plan etic,
înclinaţia spre ascetism, tendinţa de a suprima voinţa de a trăi, omorârea ei prin
sfinţenie (sacrotanatasia).
Eroul eminescian trăieşte în alt chip drama omului superior, în speţă a geniului.
Mai întâi, dezacordul lui cu lumea nu porneşte din raţiuni ontologice, ci
sociale şi morale, cum am arătat în alt capitol al studiului. Soluţiile pe care le
adoptă sunt, apoi, de altă natură; de regulă, el se orientează către una din formele
evaziunii, dar nu dintr-o silă de existenţă, în general, ci tocmai pentru a trăi mai

plenar, la modul adamic. Obsesia purităţii e una dintre expresiile inconformismului
său. Spiritual, eroul lui Eminescu manifesta iarăşi o nelinişte programatică. Această
trăsătură vine de la structura personalităţii romantice: contradictorie, faustiană,
agitată în tot momentul de un demon al insatisfacţiei.
Conceptul de personalitate, la romantici, se sprijină, cum se ştie, pe ideea de
polaritate. Chiar demiurgul conţine, în esenţa lui, un factor divergent, activ, resorbit
într-o sinteză superioară. Omul trebuie să armonizeze, la rândul său, forţe
ce nu converg, de aceea oscilează tragic între negaţie şi afirmare, între demon şi
înger. Satanismul (sau demonismul) romantic e tocmai atitudinea ce derivă, în
mod firesc, dintr-o asemenea structură morală. Apetiturile colosale ale spiritului
Mihai Eminescu
Şi eroul eminescian are o structură duală, aspiraţiile sale sunt, tot aşa, mult
Eugen SIMION, Proza lui Eminescu, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964,
p. 8–11, 269–276.

sunt, pe de altă parte, nesatisfăcute (limitele cunoaşterii!), iar idealul moral e în
chip brutal infirmat pe planul vieţii obişnuite. Din această discrepanţă se naşte
un conflict inconciliabil, ce fixează destinul omului romantic într-o zonă tragică.
mai mari decât posibilităţile de realizare; de aici, chinul inadaptării, sentimentul
dureros de neîmplinire. Individualitatea lui ne pare, însă, dacă o comparăm cu
modelul romantic comun, diferenţiată.
Esenţial e altceva. Acel “altceva” care nu mai defineşte drept “filosofică” o
nuvelă ca Sărmanul Dionis, şi nici pur şi simplu “basm”, o naraţiune ca Făt-Frumos
din lacrimă. Nu o dată (şi tendinţa persistă!), în cazul celei dintâi, interpreţii,
uitând că avem de-a face cu o ficţiune, subordonează discuţia unor sterile exegeze
care ignorează dimensiunea cardinală: fantasticul. I se atribuie lui Eminescu
teze ba kantiene, ba schopenhaueriene (cu privire la timp şi spaţiu), neglijându-
se împrejurarea că acestea (în formulările lor confuze) îl caracterizau pe Dionis
şi că prozatorul, relatând tribulaţiile personajului, se delimitează ironic de
fanteziile lui metafizice. Prin confruntare cu realitatea strict istorică, i se impută
că descrierea Iaşilor lui Alexandru cel Bun e incorectă, neţinându-se seama că,
în vis şi în fantastic, aberaţia, anacronismul suprapunerea planurilor etc. sunt
locuri comune. Adevărul e că s-a făcut şi se mai face, absolut nejustificat, prea
mult caz de tonalitatea filosofică a unora din prozele eminesciene. Ca şi cum (nu
mă refer la bruioane) ele n-ar fi decât ilustrări ale unor concepţii, în maniera
unora din luminişti. Obiectiv vorbind în textele împlinite estetic (nu e cazul lui
Archaeus, la care, de la Călinescu încoace, se face mereu referire, spre a proba

adeziunea scriitorului la emanatism) filosofia rămâne, în genere, doar implicată.
Şi nu ca mesaj, ci (mai ales) ca factor sortit a favoriza saltul în fantastic. Având
un rol asemănător celui jucat astăzi de ştiinţă în literatura de tip “science fiction”.
Sărmanul Dionis nu vrea, ca atare, să fie o demonstraţie a apriorismului
kantian şi nici a relativismului. Idealismul i-a oferit însă lui Eminescu un excelent
punct de decolare, spre a desfiinţa ideea de timp şi de spaţiu şi spre a-i crea
eroului posibilitatea de a se abstrage şi de a trăi, alternativ, două existenţe. E de
subliniat însă că, aici, premisa nu e (cum se întâmplă la alţi autori) a naratorului,
ci a personajului. De aceea, în fond, meditaţia iniţială a lui Dionis are mai
curând semnificaţie caracterologică decât strict filosofică. Semnificaţie prelun-

gită (prin evadarea din raţionalismul kantian şi iraţionalismul de substanţă magică)
în actul propriu-zis de concretizare a obsesiei: anularea timpului relaţional
şi a spaţiului limitat. Act prin care zborul în fantastic devine o realitate, iar
experienţa încercată de Dionis doar o confirmare, în vis, a credinţelor mărturisite
în starea liminară de echivocă luciditate. Eroul e, de altminteri, un fantast, cu
oarecari înclinaţii spre psihopatie, în orice caz un “anormal”, care îşi sprijină întreaga
dialectică pe ipoteze discutabil asimilate. Un fantast lăsat da Eminescu să
se desfăşoare ca atare, la scara propriilor construcţii mentale, acelaşi şi în viaţa
conştientă şi în cea onirică, şi când contemplă (să zicem) portretul tatălui său şi
când, coborând în sine, se mişcă într-un univers scos de sub protecţia raţiunii. O
funcţie aproximativ identică are filosofia şi în Avatarii faraonului Tlà, unde metempsihoza
şi ideea de “arheu” reprezintă, la rându-le, cadrul psihologic necesar
ecloziunii fantasticului. Într-un context în care misterul e amplificat de infinitele
necunoscute ce caracterizează condiţia explorată şi esenţa acesteia. Şi aici are
loc o coborâre. De data aceasta în moarte, căci sufletul fiind nemuritor, doar
expresia lui fenomenală ar fi pieritoare. Şi nu în chip definitiv, pentru că, din
timp în timp, el capătă o înfăţişare care repetă, în fond, experienţele anterioare.
Cu menţiunea că, în Avatarii faraonului Tlà, rădăcinile fantasticului nu mai stau
în firea eroului, ci în însăşi tema abordată. Aceasta îngăduind, prin tainele încorporate,
înlănţuirea celor mai insolite situaţii, într-un joc al imaginaţiei eliberate
de orice constrângere realistă. Chestiunile de domeniu metafizic se convertesc,
aşadar, în valori ale fantasticului însuşi.
De la text la text materia lui e alta, ca şi ideea-maztcă, straturile răscolite,
punctul de plecare, fabulaţia, dominanta temperamentală a personajelor. Într-un
sens general, însă, de complementaritate. Încât, asociind celor două nuvele
amintite, secvenţele rămase din Moartea lui Ioan Vestimie, Umbra mea, Iconostas

şi Fragmentarium, diferenţele se adăpostesc sub egida unei viziuni de rară unitate. Numitorul ei comun e perspectiva romantică. Eminescu apelează, într-adevă
r, mereu şi aproape exclusiv la arsenalul specific acesteia, la convenţiile ei, la un anume chip de a recompune realitatea (mai ales subiectivă) din datele ei “anormale” şi de a o recepta în manifestările corespunzătoare, prin excelenţă misterioase, stranii, senzaţionale, inexplicabile prin logica de uz curent. Romantică
e, mai întâi, orientarea spre fantasticul interior, spre sensibilităţi şi excesivă
tendinţă autoscopică, furate de reverie şi de interogaţii speculative, în stare a se
desprinde de relaţia conştientă cu mediul şi cu lumea obiectivă, capabile însă a se
gândi pe sine ca fiinţe cosmice, stabilind între ele (ca microcosm) şi macrocosm

interferenţe de valori transcendentale. E cazul lui Dionis. Romantică e, apoi, situaţia lui Ioan Vestimie, al cărui suflet realizează postum visuri antume consumate
în van. Sau a cavalerului din După această întâmplare minunată, erou al unei istorii cu inflexiuni terifiante şi cu simboluri alegorice. Ori a subiectului din
Umbra mea, anticipând ca experiment unul din momentele parcurse şi de Dan în aventura lui siderală. Cum tipic romantic e totul în Avatarii faraonului Tlà, de la
intenţia de a investiga necunoscutul absolut, până la structurile ce-l sensibilizează
în valenţele lui ciudate, imprevizibile, exprimând nu arareori incertul, ambiguul,
ocultul. E un fantastic iscat din izolarea şi aprofundarea preferenţială a laturilor
ascunse ale psihologiei umane, când din concretizarea unor răspunsuri posibile (în sferă metafizică) la nişte întrebări deduse din observaţii banale, cum ar fi
existenţa umbrei (de unde conceptul dedublării individului şi ispita de a-l materializa
în consecinţă), când din evadarea în alte tărâmuri definibile exclusiv prin mijloacele imaginaţiei neîngăduite. Fantasticului interior, condiţionat de firea
maladiv reflexivă a personajului, i se adaugă în proza eminesciană, unul de cuprindere
a macrocosmului însuşi ca organizare criptică, punctată de infinite necunoscute.
Subiectiv şi obiectiv, lumea e, prin urmare, încărcată de taine ireprezentabile altfel decât în forme şocante pentru spiritul raţionalist, educat la şcoala cauzalităţilor logice. Taine vechi, păstrate din vremuri imemorabile, încifrate ca
atare, în mituri sau în formule esoterice familiare doar celor iniţiaţi. Viaţa, moartea, începutul şi sfârşitul, ideea de om şi de univers, adevărul relativ şi cel
absolut, binele şi răul, frumosul şi urâtul dragostea şi ura, timpul şi spaţiul,
diferenţierea sexelor, dialectica lui “a fi” şi “a nu fi”, a supravieţui şi a dispărea
pentru totdeauna, a raportului dintre “eu” şi mediul ambiant (cu primatul unuia sau altuia din termeni) devin, într-un context foarte complex, străjuit de conştiinţa
unor miracole universale, de esenţă inefabilă, probleme acute, insolubile altfel

decât prin apelul la ceea ce, neuzual şi neobişnuit fiind, se cheamă fantastic. Fantastic
pentru noi. Nu pentru Dionis, pentru Tlà sau pentru Vestimie, din unghiul
cărora întâmplările trăite sunt normale. Cel mult “ciudate”, în măsura conservării
unor rudimente ale simţului de discernere, la nivelul apercepţiei. Evident, fantastic
însemnează şi aberant, absurd, deviant de la regulă, iar saltul în mister e
nu numai un salt în necunoscutul cvasiabsolut, ci şi într-un miraculos, scos de
astă dată de sub auspiciile theogoniei şi ale lui “deus ex machina”, aşezat, în
schimb, sub acela al filosofiei, al ipotezei ştiinţifice (în limitele timpului istoric)
sau al simili-ştiinţei. Aberant şi absurd pentru cititor. Mai ales pentru cititorul de
astăzi, sceptic, de formaţie pozitivistă, înzestrat cu vocaţia luciditătii cenzurative,

tratând, ca atare, convenţiile literare. Ceea ce, în virtutea procesului de detaşare
progresivă, infuzează prozelor de altădată un spor de abatere de la realism. Căci,
chiar dacă Eminescu s-ar fi identificat întru totul cu experimentul lui Dionis (ceea
ce nu e cazul!), spiritul modern nu poate explica aventura eroului decât la dimensiunea
fantasticului.
Distincţia dintre real şi fantastic o făceau, în fond, aproape toţi romanticii.
Inclusiv cei care negau valoarea obiectivă a realului. Toţi eroii eminescieni trăiesc
o dublă existenţă, reală şi fantastică, prima fiind reazămul sau platforma celei de
a doua. Dionis e un tânăr ce colindă străzile Iaşului din veacul al XIX-lea,
înregistrând detaliile ştiute, verificabile ale acestuia; Tlà, în preajma morţii
presimţite, se îndreaptă conştient, resemnat şi interogativ, spre lăcaşul de veci;
Vestimie e un funcţionar ca oricare altul, cardiac şi amnezic; cavalerul din După
această întâmplare minunată călătoreşte cu adevărat în noapte; eroul din Umbra
mea stă faţă în faţă cu peretele odăii sale. Cu excepţia basmelor şi a unui text ca
Iconostas şi Fragmentarium, unde ideea de fantastic e inclusă de la început, în
rest cele două planuri sunt de obicei consecutive. În sensul că germenii fantasticului
fiind în real, anume situaţii favorizează mutaţia. Potrivit unei mecanici cu
totul deosebite de cea folosită convenţional de clasici. Simplificând, la Eminescu
trecerea are loc printr-o savantă pregătire de atmosferă, apoi prin vis şi prin magie.
Meditaţia lui Dionis ne introduce în hăţişul unei minţi solicitată de ideea de timp,
de spaţiu, de mister, de vis (“în faptă, lumea-i visul sufletului nostru”), de astrologie,
de ieşire din fenomenal, de regresiune prin ascensiune. Elemente suficiente
pentru a caracteriza o sensibilitate de factură aparte. ă...î
În Sărmanul Dionis, fantasticul oniric nu se realizează, evident, ca mai târziu
la unii suprarealişti, prin treceri brusce, de la o secvenţă la alta, într-o fabulaţie
degeometrizată, prin modificarea caracteristicilor somatice ale protagoniştilor sau

prin apariţia în peisaj a unor imagini hieratice sau monstruoase, degradate. Dimpotrivă.
Episoadele se leagă unul de altul, ca nişte capitole perfect integrate într-o istorie cu început şi sfârşit, personajele nu-şi schimbă alcătuirea psihică, nici înfăţişarea, nici conduita definitorie. Fantasticul oniric e, aici, efectiv, o proiecţie a realului în parareal, iar funcţia lui e, prin excelenţă, gnoseologică. Dan nu e descătuşarea unui alter ego al lui Dionis, ci ipostaza distilată a esenţei spirituale a acestuia. Ipostază totuşi impură, căci esenţa ultimă, despovărată, se relevă în supradistilarea exprimată prin visul lui Dan, când eroul se desface şi de umbra sa, şi de spaţiul şi timpul terestru. Simbolic vorbind, visul înseamnă pentru Dionis

părăsirea infernului, poposirea în purgatoriu şi (în zbor dantesc) ascensiunea în cercurile mirifice ale paradisului. Esenţializare, prin purificare. Visul în vis, vis de semnificaţie, tocmai acest proces tinde să-l sublinieze. Proiecţie complexă a eului dionisian, visul e, la prima lui treaptă (neexpurgată de datele care l-au provocat), şi o proiecţie a reprezentărilor cotidiene ale personajului. E interesant de constatat că drumul parcurs prin oraş, de Dan e relativ asemănător cu al lui Dionis, că odaia unuia aduce cu a celuilalt, că obsesiile lor sunt identice, că în biografia amândurora există o Marie şi o carte astrologică. Tehnica e a paralelismului de situaţii, starea onirică (nutrită de straturile complexe ale memoriei) reluând la dimensiunea fantasticului nu imagini răzleţe, ci însăşi viaţa lui Dionis.
Cu, se înţelege, deosebirile de detaliu impuse de noua variantă. Deosebiri chemate a completa (prin relaţie sau aprofundare) fişa caracterologică a personajului şi a spori atmosfera de taină şi de excepţie, spre a favoriza ultima desprindere (cea totală) a esenţei de învelişul ei material. Când viziunea e, prin forţa lucrurilor, integral fantastică. Pe prima treaptă a metamorfozei lui Dionis, diferenţa dintre cele două ipostaze e marcată de timpul istoric, spaţiul rămânând geografic acelaşi. Pe treapta următoare, timpul terestru e anulat, spaţiul devine cosmic, iar individul îşi pierde identitatea fizică. Dionis (Dan) şi Maria sunt, acum, entităţi eterne, comportându-se în afara oricăror margini valabile în existenţa pământeană, determinată şi condiţionată. Spirit atotputernic, supus doar sieşi, Dionis (Dan) întreprinde feericul său voiaj în Lună, transformă Terra într-un fel de “mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur şi cu un mez negru”, pune “doi sori şi trei luni în albastra adâncime a cerului”, preface peisajul selenar într-unul asemănător, ca policromie, varietate şi luxuriantă, celui de pe insula lui Euthanasius (din Cezara), cutreieră (în vis) “lumea solară a cerurilor” şi conversează cu îngerii etc., într-o beţie a împlinirilor şi a puterii, dionisiac edenică.

Aurel MARTIN, “Postfaţă la M. Eminescu: Sărmanul Dionis. Proză fantastică, Editura Minerva, seria “Arcade”, Bucureşti, 1970.
În manuscrisul Archaeus, presupus dialog introductiv al unei posibile nuvele, amintirea numelui lui Kant ar putea explica izvorul unei meditaţii. ă...î Meditaţia
în ultimă analiză însă este leibniziană, întrucât se deduce existenţa din posibilitatea
pe care omul o cugetă, deci este condiţionată de cugetarea ei. Şi tot leibniziană
este meditaţia în continuare, prin aprecierea subiectivă a timpului şi a spaţiului, nesfârşit divizibile în mişcarea materiei. ă...î
În filozofia lui Leibniz unitatea părţilor nesfârşit divizibile în timp şi spaţiu
constă în procesul conştiinţei, în care trecutul e cuprins în prezent, la rândul lui

un viitor în germene. Este ceea ce înţelegea Eminescu prin indestructibilitatea fiinţei noastre inteligibile, arhaeul, un factor stabil în mişcarea veşnică a formelor
materiei. Ca şi pentru Leibniz, absolut realul, care rămâne tot el în toate schimbările din lume, este de ordin ideal, dar, cum presupune G. Călinescu, argumentarea
este schopenhauerianã: ă...î “Chinul îndelungat, veşnica goană după ceva necunoscut nu seamănă cu aviditatea de a afla răspunsul unei întrebări curioase?”
Nu întâmplător după această întrebare este amintit din nou numele lui Kant, al filozofului ce spusese că omul nu va renunţa niciodată la cunoaşterea necunoscutului,
precum nu va înceta să respire numai de teama de a nu respira un aer impur. Căci meditaţiile din Arhaeus sunt kantiene în măsura în care ele duc la concluzia că pentru o minte mare, care-şi pune problema adevărului altfel decât
un gânsac, după expresia lui Eminescu, totu-i problem, teză care de la început fusese pusă pentru a fi demonstrată. ă...î
Eminescu, poet romantic în primul rând, în divertismentele sale filozofice a speculat asupra timpului şi a spaţiului mai întâi în spirit romantic, însă nu fără a
cunoaşte primul izvor, care a fost filozofia leibniziană.
Fragmentul Archaeus se presupune a fi fost în intenţia poetului o introducere la nuvela Avatarii faraonului Tlà, de vreme ce se aminteşte în el de o poveste a
regelui Tlà. După părerea lui G. Călinescu, teoria arhaeului, pe care i-o face eroului
nuvelei un bătrân original, este apriorismul kantian formulat în modul schopenhauerian, cu lumea ca reprezentare, ceea ce reiese şi din teoria visului pe care o face mai departe. ă...î
De ce, în acest caz, în locul izvoarelor presupuse până acum, nu se indică unul mai adecvat viziunii filozofice constatate: filozofia lui Leibniz? Căci principiul
raţiunii suficiente, enunţat de Leibniz, este cel pe care se construieşte întreaga
teorie a arheului, ca imbold original al tuturor fenomenelor de viaţă, inclusiv omul veşnic, ca prototip al fiecărui individ uman, de vreme ce există tot ceea ce
poate să existe, şi numai cum există, astfel că lumea, aşa cum există, este cea mai bună cu putinţă.
Meditaţia leibniziană este reţinută de Eminescu într-un proiect în proză, Moş Iosif, ca idee asimilată într-o mentalitate religioasă, patriarhală, refractară culturii
moderne, a personajului său. ă...î

Prin ce are atunci consistenţă arhetipul care există în “creerul naturii”, prin care “totul” există? Fiecare punct al lumii fiind, ca în monadologia leibnizeană,
tot aşa de bine centrul ei, “centrul” se confundă cu “imanenţa”, ca un fel de

raţionalitate a lucrurilor în care, în mod paradoxal, “nimicul” are prin lucruri o
anumită consistenţă materială, precum în unele cosmogonii arhaice creatura se confundă cu creatorul într-un fel de panteism ce excludea creaţia “din nimic”. Astfel coincide “originarul” cu “imanentul”, ordinea generică cu ordinea specifică
în imediat, ordinea “posibilităţii” cu ordinea “existenţei”, într-o filozofie în
care, pe scheletul monadologiei leibniziene, se păstrează elementele unei cosmogonii
arhaice în care, ca viziune naiv materialistă, arheul era o structură materială a lumii, “creerul” naturii fiind ordinea imanentă a organizării ei. Situarea omului în condiţia “originară” a existenţei lui a fost o idee frecventă
în literatura romantică, întemeiată pe posibilitatea “dedublării” fiinţei umane, în
baza distincţiei dintre trecător şi etern, filozofic susţinută pe distincţia kantiană
dintre aparenţă şi lucru în sine. În schiţa filozofică Umbra meu, sub evidenta influenţă
a lui A. Chamisso, poetul se întreba asupra posibilităţii despărţirii trecătorului de etern, în fiinţa umană. ă...î Este o modalitate poetică a omului de
a sta de vorbă cu “sufletul” său, cu “psyché” sau “demonul” său lăuntric, asupra
diferitelor probleme ale omenirii, prin posibilitatea lui de a-şi lăsa umbra în loc,
pentru ca el câtăva vreme să-şi petreacă fericit şi fără griji, unde nu-s oameni, în
lună, iar umbra să-i însemne în ziarul ei tot ce se va petrece. Ideea este în evidentă
legătură cu teoria arheului, schiţată în celelalte fragmente în proză, aici însă ca introducere la o acţiune care, reluată în construcţia ei epică, va fi acţiunea
din Sărmanul Dionis. Un somn de fapt, care va substitui realitatea, după cum şi eroul lui Novalis, H. von Ofterdingen, credea că visul e mai real decât realitatea,
dând vieţii sale o ţintă prin visul “florii albastre”. Clarul de lună creează acea
armonie de vis şi spectacol vizibil în viziunea poetului german, ceea ce se potriveşte
şi tabloului eminescian. ă...î
Idealismul kantian nu este un iluzionism, întrucât timpul şi spaţiul, deşi forme
subiective ale sensibilităţii, sunt forme universale, se raportează la lumea obiectivă,
dată simţurilor noastre. În Prolegomenele sale filozoful însuşi protesta împotriva
interpretării idealismului său ca pur subiectivism: “Principiul tuturor idealiştilor veritabili, de la şcoala eleată până la episcopul Berkeley, este cuprins
în această formulă: orice cunoştinţă prin simţuri şi experienţă nu este nimic altceva
decât curată aparenţă şi numai ideile intelectului pur şi ale raţiunii sunt adevăr. Principiul care guvernează şi determină în genere idealismul meu este

din contră: Orice cunoştinţă despre lucruri numai din intelectul pur sau din raţiunea pură nu este altceva decât curată aparenţă, şi numai în experienţă este
adevăr”.
365 Aprecieri critice
Pentru Berkeley, pe care Kant nu îl acceptă, existenţa lucrurilor necugetă-toare — esse — constă în a fi percepute — percipi: esse est percipi, a fi înseamnă a
fi perceput. Identificând obiectele simţurilor cu ideile, acest filozof ajungea la
concluzia că nimic nu există în afară de percepţie sau idee, tot ceea ce cade sub
simţuri sunt idei ale subiectului cunoscător, lumea reducându-se astfel la o simplă
reprezentare a subiectului cunoscător. Kant însă recunoaşte existenţa unei lumi obiective, atât numai că timpul şi spaţiul, în care ea ne este dată, nefiind
forme ale perfecţiunii ci ale perfectibilităţii treptate, existenţa în totalitatea aspectelor
ei în timp şi spaţiu rămâne un în sine dincolo de ele, ca o rădăcină căreia cunoaşterea nu-i cuprinde decât ramurile ce cresc din ea.
Tocmai trecerea de la un idealism în sens berkeleyan la unul în sens kantian constituie începutul meditaţiei tânărului filozof din nuvela lui Eminescu, Sărmanul
Dionis. ă...î
Prin această meditaţie Eminescu, naiv sau poate numai voit exagerat în aprecierea
dimensiunilor lumii în raport cu numărul ochilor cu care este privită, a vrut să arate, din punct de vedere kantian, de ce prin identificarea simţurilor cu
ideile, ca în sensualismul berkeleyan, timpul şi spaţiul nu pot fi forme universal
valabile, şi deci nu fac posibilă conştiinţa experienţei. Şi de ce, în continuare,
timpul şi spaţiul fiind doar forme apriorice ale subiectului, ca în idealismul kantian,
nu transformă realitatea empirică în iluzie, în vis, pentru ca visul să ţină loc
de realitate.
Din schema acţiunii şi din meditaţiile filozofice se vede că nuvela lui Eminescu
încearcă tema romantica a visului care înlocuieşte realitatea, pentru privirea realităţii ca un vis. Punctul filozofic de susţinere este idealismul transcendental
kantian, după care lumea în timp şi spaţiu este doar o aparenţă pentru cunoaşterea
umană. Dar, cum în nuvelă nu e vorba numai de subiectivitatea timpului şi spaţiului ci şi de posibilitatea omului de a-şi construi o lume după bunul său plac, prin timpul şi spaţiul care sunt înlăuntrul sufletului, adică de o creaţie a
lumii fenomenale prin încadrarea ei în formele relative ale timpului şi spaţiului,
nu putem explica meditaţia nuvelei numai prin idealismul kantian.
Eugen TODORAN, Eminescu, Editura Minerva, seria “Universitas”, Bucureşti, 1972, p. 54—62.
Ce e cuceritor în fragmentul acesta ăms. 2268î este sentimentul concretului, care triumfă la Eminescu în cele mai filozofice viziuni. Nu mai importă aici precedentul
unui Paracelsus, Van Helmont sau eventual Iacob Boehme, oricât de

interesant ar fi pentru istoricul literar să vadă de unde a luat Eminescu mitul. Ca
şi în Sărmanul Dionis, unde până la urmă nu mai erau în joc nici Kant, nici Schopenhauer, şi nici viziunea indică, el face aici ce vrea din Archaeus. Nici unul
dintre cei invocaţi nu putea avea, de bună seamă, libertatea de-a da atâta culoare
arhetipului şi nu era dispus să-l valorifice la un nivel atât de omenesc. Simţi că Archaeus a devenit mitul lui Eminescu, dreptatea ori strâmbătatea lui, dar filozofic sau literar, adevărul propriu.
Şi ce este, atunci, Archaeus, în versiunea de aci? Nimic grandios metafizic, nu un arhetip "etern", în absolut, al lucrurilor, cu atât mai puţin o mistică sau o
religios-cosmică raţiune seminală, ci o posibilitate, spune Eminescu. Dar e una organizată. Este o structură, dacă se preferă, una care ţine şi care face ca altceva
să ţină prin ea. Există undeva? Cel mult în creierul naturii (dacă citim bine "creier");
ceea ce e un fel de-a spune că nu există, că n-are subzistenţă. Dar are în schimb consistenţă... Există o "raţiune" încapsulată în câte o situaţie reală. Poate
că ea păstrează, în întruchipările ei diferite, un anumit raport cu raţiunea generală;
dar ceea ce interesează acum este raportul cu materia ei, pe care o stăpâneşte şi organizează, ca o raţiune autentică, deşi singulară, cum este. Eminescu o numeşte frumos "Archaeus", drept un principiu intim al realităţilor sau al situaţiilor
din realitate, iar aşa cum raţiunea poate fi lezată, un arheu poate fi şi el ofensat....
Cel puţin ideea "jignirii" unui arheu este eminesciană.
Constantin NOICA, Ce este un Archaeus după manuscrisul eminescian 2268, în vol. Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii româneşti, Editura Eminescu, Bucureşti, 1975, p. 158–159.
În universul operei, proza se arată ca o densă complementaritate de idei şi imagini a poeziei, pe care, în numeroase feluri, o duce mai departe şi o explică.
Ne întrebăm adesea cum s-ar înţelege structura eroului titanic ori demonic din poezia eminesciană dacă n-ar interveni paginile cu motivări ample şi coerente adânc din Geniu pustiu ori Sărmanul Dionis? Sau cum s-ar pătrunde în lupta eroului
cu categoriile de spaţiu şi timp fără elucidările filosofice din Sarmanul Dionis?
Trecerile de la o ipostază filosofică la alta, modificările în concepţia despre lume şi erou a poetului, raportul între gândul filosofic şi ideea mito-poetică sau
imagine se limpezesc numai luminate de proză, care oferă adesea şi valori estetice
de mâna întâi. Basmul, nuvelele şi chiar romanul lui Eminescu, în ciuda imperfecţiunilor lui, înfăţişează mostre remarcabile de specii tratate în manieră
romantică. Nu ne vom mai ocupa aci de Făt-Frumos din lacrimă pe care l-am

analizat în altă parte sub raportul folosirii mitului naţional şi a celui universal în
basmul cult, ci ne vom opri la romanul postum Geniu pustiu, scris în anii primei
tinereţi a artistului, între 1868 şi 1870, după datarea primului editor, I. Scurtu.
Romanul acesta este scris la o tensiune neobişnuită în întregime, ceea ce-l

făcea caduc sub specia aplicării unor norme clasice în analiza construcţiei. Dar
aceasta este, probabil, tensiunea, lungimea de undă a gândirii eminesciene în
plin Sturm und Drang. Şi poate de aceea este atât de rar întâlnit romanul psihologic
şi social în romantismul european, fiindcă o construcţie riguroasă nu se
poate împăca decât foarte greu cu un jet permanent al simţirii şi al fanteziei,
amestecat la întâmplare cu observaţia şi analiza, cu elementul autobiografic. Heinrich
von Ofterdingen, romanul lui Novalis, binecunoscut de Eminescu, are, din
aceleaşi cauze, aceeaşi structură compozită, hibridă în ochii unui teoretician riguros
al romanului, incipient modernă pentru concepţia noastră modificată de
întâlnirile cu romanele secolului XX. Eminescu îşi ia mai întâi oarecare libertăţi,
îndrăzneli faţă cu timpul, obişnuit să curgă normal în romanele româneşti de
până atunci (Bolintineanu, Filimon, Pantazi Ghica etc.). Povestea cu manuscrisul
conţinând viaţa lui Toma Nour seamănă în linii mari cu procedeul obişnuit în
romantism, al manuscrisului găsit ba într-o mânăstire, ba într-o sticlă pe mare,
ba într-un sertar vechi. Scriitorul român face însă o introducere mai largă în care-l
prezintă pe erou, pe Toma Nour, cu tot vălmăşagul lui de idei, de sentimente, în
prezent. După aceea eroul dispare şi autorul îi mai acordă câteva presupuse aventuri
politice pe la Copenhaga şi prin Germania de unde-l auzim, o clipă, în pragul
morţii, într-un fel de viitor nebulos. Apoi ne întoarcem spre trecutul eroului,
privit din statornicul prezent al naratorului, prin intermediul manuscrisului primit
de la Toma şi în care acesta îşi povesteşte, de la început, viaţa.
Modernă este apoi, dacă vrem, într-un fel şi anticonstrucţia, adică pierderea
şirului epic prin zăbovirea mai cu seamă asupra momentelor excesive, asupra
situaţiilor limită, coşmaruri, stări demenţiale, incendii, ucideri, sinucideri, care
depăşesc cu mult şi nu numai cantitativ calapoadele exterioare ale romantismului.
Nu e vorba de calamităţi numai şi de deznădejdi ca de pildă în L’ Homme qui
rit al lui Victor Hugo, unde toate se grămădesc asupra capului eroului. În Geniu
pustiu, Eminescu realizează, cu exagerările şi excesele pe care nimeni nu se
gândeşte a le contesta, începutul unei portretistici moderne, complexe, existenţ
iale, a unei investigaţii cu toate mijloacele în lumea interioară a eroului a cărei
natură “catilinară”, sceptică, răzvrătită, vrea s-o constituie. Nu lipseşte din această
recuzită nici instrumentul oniric. Visul romanticilor, premonitoriu ori simbolic,

folosit de Eminescu este un fel de mijloc de cunoaştere, fie a lumii interioare
chinuite, bântuite de spaime, a eroului, fie a unor adevăruri oculte, tainice din
lumea mult iubită şi mult dorită a mitului popular din care basmul era doar un
fragment. De aceea întâlnim în roman o alternantă susţinută, de coşmaruri
groteşti, monstruoase, ţâşnite dintr-un subconştient încărcat, cu visuri line,
armonioase

despre lumi ideale văzute ca în folclor, visuri compensatorii pentru ordinea de lucruri nedreaptă şi nefastă în care trăieşte eroul. Nefericit în dragoste şi înfrânt în activitatea revoluţionară, desfăşurată la 1848 în Transilvania împreună
cu prietenul său Ioan, Toma găseşte mângâiere în vis. ă...î
Aşadar din realul chinuit şi apăsător în care eroii, amândoi frustraţi în toate împrejurările, cunosc iubirea şi lupta ce stau sub semnul căderii şi morţii, şi din
visul compensator pentru nişte zbuciumate existenţe, se naşte o tensiune insuportabilă
pentru un singur plan narativ. Şi atunci tânărul scriitor a recurs la două planuri care merg paralel şi doar din când în când se interferează. D. Murăraşu observa foarte bine urmarea intrigii pe două planuri: Ioan – Sofia, Toma Nour – Poesis şi imputa ţesăturii lipsa ei de unitate.1
Dar cele două planuri (la care în fapt se adaogă şi cel al naratorului, al treilea,
ca un prezent de permanentă referinţă) sunt o barocă modalitate de adâncire, de câştigare a unor dimensiuni ale profunzimii pentru eroi şi destinul lor. S-ar
putea ca această tehnică s-o fi învăţat poetul de la maestrul a cărui influenţă o
suferă acum masiv, evidentă chiar în paginile romanului, de la Shakespeare. Şi piesa cea mai clar construită de dramaturgul englez după tipicul baroc al intrigii
paralele este Regele Lear. Nu mai e nevoie să amintim de citarea repetată a acestei
tragedii de către Eminescu în special în răstimpul cu pricina. O analogie izbitoare
de situaţii îi leagă pe cei doi eroi în planurile lor de existenţă, ca şi cum viaţa lui Toma ar urma, la un interval oarecare, modelul vieţii lui Ioan. ă...î
Două elemente, simbolistica onomastică a perechilor şi deosebirea de natură între eroi, între Ioan şi Toma, sugerează relaţii de un fel mai subtil între planuri,
între Ioan şi Toma, nume dintr-un cod apostolic, se introduce distanţa dintre credinţă
şi sfinţenie, sacrificiu voit, pe de o parte (întărit de imaginea stranie, dar expresivă în puritatea ei, a capului tăiat al lui Ioan pe clara tipsie a apei), şi
îndoială şi scepticism şi intrare mai târzie în lupta spiritului, pe de alta. Fiecăruia
i se alătură numele iubitei. Toma Nour, gânditorul plin de îndoieli, îşi găseşte
D. Murăraşu, Comentariul introductiv la Eminescu, Scrieri literare. Scrisul românesc, p. XLII.

perechea în Poesis, numele simbolic al poesiei, şi a cărei aventură profană se soldează cu durere, remuşcări şi sinucidere. Dar Ioan este îndrăgostit de Sofia,
tălmăcită ca înţelepciune şi ca numele primei maici într-un limbaj gnostic, a cărei
viaţă e pură şi la a cărei moarte asistă de departe prin mediul apropiat şi totuşi
izolant al sticlei de la fereastră.
Apoi deosebirea de natură dintre cei doi eroi. Mereu Ioan e definit ca înger de bunătate, de iubire, de iertare. Însuşi portretul lui aduce în chip firesc caracterizarea
de înger. Odată Ioan e descris de povestitor din tabloul pictat de Toma după moartea prietenului său şi trăsăturile lui au ceva din ambiguitatea personajului
Mignon al lui Goethe. ă...î

Aluzia la androgin în acest portret constituie o referire indirectă la calitatea
angelică a eroului. Dar denumirea explicită se adaugă mai târziu cu prilejul portretului
făcut lui Ioan în manuscrisul lăsat de Toma. Acolo se spune clar: “... acel copil, acel înger (blând) cu ochii de-un albastru aşa de strălucit şi de adânc, cu
faţa aşa de palidă, aşa de delicată...”
Toma este prin excelenţă demonic. Îl defineşte ca atare portretul, dar mai cu seamă îl trădează, în structura lui de natură catilinară (echivalând cu demonică),
visele care fixează într-o anumită măsură raportul lui cu o geografie magică-mitică. E destul să spunem că existenţa ca şi gândirea lui Toma sunt marcate de un zbucium şi de un chin infernal, rezultatul unui dezacord structural cu lumea pe care o refuză şi vrea s-o răstoarne. De aceea trăirile lui sunt excesive,
supraîncărcate de efecte dramatice care le transformă uneori în melodramă; stările
de exaltare în iubire şi de deznădejde în nefericire vorbesc despre violenţe, bruşte
înălţări, semne de dezechilibru, vizibil şi în momentele de simţire atonă, demenţială, ori halucinată, de modernă analiză operată pe un erou romantic. Uneori elementele înseşi dezlănţuite îi formează un fel de cadru firesc ca în acea
cavalcadă nocturnă, aşa de bine condusă. Se produce aici, ca în cele mai izbutite
pagini romantice din literatura universală, o creştere treptată a efectelor de regie,
cuprinzând laolaltă pământul şi cerul, unite într-un apocaliptic spectacol de nuntă
a stihiilor, a focului şi vântului, sfârşind în iadul suferinţelor din oraşul românesc
de pe Mureş, ars de furia armatelor maghiare. ă...î
Ceea ce urmează este oraşul însuşi devorat de incendiu, bântuit de cumplita panică a oamenilor, de imaginea morţii atotstăpânitoare.
De altfel flăcările care domină viziunea eroului acestuia rebel marcat de pecetea
infernală revin într-alt episod a cărui reuşită a fost semnalată de D. Murăraşu.
E vorba de episodul răzbunării lui Ioan, de incendierea morii şi de plutirea ei

înflăcărată pe apă. De data aceasta focul se aliază cu apa în vreme ce în episodul
oraşului se îngemăna cu aerul. Şi tabloul are o forţă neobişnuită care frizează sublimul, deşi e, poate, tot o umbră înflăcărată aruncată peste lume de pasiunile
arzătoare, mistuitoare ale eroului. ă...î
Transpoziţia tabloului în fabulos este, evident, rezultatul lucrării poetului liric,
un moment de tensiune apocaliptică înălţat în lumea valorilor fantastice ale folclorului care-i dau măreţie.
Toate aceste componente exprimă, cum spuneam, natura arzătoare a eroului demonic ale cărui idei sociale, naţionale, morale au o noblеţe şi o altitudine greu atinse şi înţelese de contemporani, a cărui iubire atinge limitele absolutului
şi a cărui moarte se va datora tot luptei sale sociale duse pentru eliberarea popoarelor.
Faţă de Toma Nour, personagiul demonic, de planul desfăşurării sale, planul lui Ioan, personagiul angelic, apare ca un plan complementar, necesar, de odihnă

şi seninătate, sau ca o proiecţie superioară, ca un model de iubire, de blândeţe,
de capacitate de dăruire, ca o sublimare a propriei fiinţe. Sau n-ar putea să fie
oare acea aspiraţie nesăţioasă spre unitate care marchează toată viaţa şi opera
geniului eminescian şi care ar lega, iar în chip necesar, demonul şi îngerul, ca o
pereche de contrarii, cum lega Goethe în drama sa Torquato Tasso pe Antonio şi
pe Torquato, sau cum simţea Faust cele două suflete de naturi contrarii zbuciumâ
ndu-se înăuntrul său?
Oricum, dincolo de imperfecţiuni datorite discursivităţii juvenile (poetul avea
între 18 şi 20 ani când l-a scris) sau pozelor convenţionale sau momentelor melodramatice
sau exceselor lirice, romanul Geniu pustiu are o însemnătate deosebită
în contextul creaţiei eminesciene de tinereţe, cu atât mai mult cu cât cuprinde
în paginile sale şi o definiţie a romanului, neaşteptată la acest mare poet
romantic, cu un sens liric foarte accentuat: “Dumas zice că romanul a existat
întotdeauna. Se poate. El e metafora vieţii. Priviţi reversul aurit a unei monede
calpe, ascultaţi cântecul absurd a unei zile care n-a avut pretenţiunea de a face
mai mult zgomot în lume decât celelalte în genere, extrageţi din astea poezia ce
poate exista în ele şi iată romanul.” Semnalăm de altfel şi unele elemente de
metaroman în introducere.
Zoe DUMITRESCU-BUŞULENGA, Eminescu. Cultură şi creaţie, Editura Eminescu,
Bucureşti, 1976, p. 177 –l84.
371 Aprecieri critice
Somptuos şi nuanţat, cu aparenţe ornamentale rafinate, cromatismul eminescian
îndeplineşte funcţii simbolice de mare precizie, chiar dacă voluptatea
culorilor maschează structurile simbolice ale imaginii, pe care le articulează raporturile
scării cromatice. Am urmărit deja cromatica viziunilor onirice eminesciene,
în care culorile reci primesc, în ciuda naturii lor, o luminiscenţă incandescentă
(albastrul noptatec din visurile lui Toma Nour sau verdele “adânc, de jale”, din
Mureşanu), în care albul devine marmorean, galbenul devine aur şi lumina pură
devine argint. Peisajele eminesciene pot fi citite, de aceea, în multiple registre:
ele au, mai întâi, o valoare pur picturală, expresie a unei infinite voluptăţi a privirii;
urmărită mai atent, structura imaginii dezvăluie însă articulaţiile onirice, în care
se pot recunoaşte mişcările prin care subconştientul structurează simbolic imaginea
lumii, alternând peisajul stilizat cu detaliul obsesiv, adus în prim-plan; în
sfârşit, nivelul simbolic al imaginii decurge tocmai din structura ei onirică. Cu
excepţia câtorva cazuri izolate, “visurile” eminesciene nu au funcţii (şi nici ambiţii)
alegorice. În fond, universul întreg e pus în imagine după criteriile visului, chiar
dacă principiul construcţiei rămâne subconştient. Simbolul funcţionează, de aceea,
în opera lui Eminescu, cu discreţia unui rapel travestit în cele mai obişnuite
înfăţişări (ca-n multe din viziunile realismului magic contemporan). Revenind la
cromatismul din Sărmanul Dionis, să reamintim prezenţa polarităţii cromatice

roşu demonic – albastru “cuvios”. Prefaţând aventura imaginară a lui Dionis, “Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rânduri de lungi fulgere roşii”; lumânarea la care eroul descifrează cartea de magie este “ochiul roş şi bolnav” al luminii; iniţialele cărţii “erau scrise ciudat, cu cerneală roşie ca sângele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare”; în carte se află “constelaţii zugrăvite cu roşu”; “Pe o pagină găsi o mulţime de cercuri ce se tăiau, atât de multe, încât părea un ghem de fire roş sau un painjiniş zugrăvit cu sânge”. Privind, cu sufletul cuprins de voluptate, painjinişul de linii roşii, “liniile semnului astrologic (care) se mişcau cumplit ca şerpi de jăratic”, condus de un glas din “centrul de jăratic al cărţii”, eroul, copleşit de o fericită uimire, scapă timpului său şi se trezeşte, sub înfăţişarea lui Dan, într-un apus sângeriu: “bucuria, uimirea îi umplea sufletul şi... încet, încet păinjinişul cel roş se lărgi, se diafaniză şi se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui”, cu “nori de jăratic şi aur”, cu “oglinzile râurilor rumene”. Înainte de a-şi schimba locul cu propria-i umbră, Dan e vegheat de “punctul roş al unei candele” şi în tăcerea adâncă, de “gândirea, mirosul, creşterea chiar a unei garoafe roşii şi frumoase”. Roşu e, în visul de pe lună, ochiul lui Dumnezeu, iar semnul arab “lucea roş ca jeratecul noaptea”. În

schimb, cealaltă voce, integratoare, a spiritului se face simţită prin simbolistica albastrului celest. Albaştri sunt ochii tatălui, ochii din portret (singura trăsătură pe care Dionis nu a moştenit-o); ochii Mariei, iubita cu nume sfânt, sunt tot “albaştri şi cuvioşi, precum albastru şi cuvios e adâncul cerului şi divina sa eternitate”. Prin păienjenişul sângeriu al cărţii, Dionis visează “spaţii iluminate de un albastru splendid, umed şi curgător”; lumile din lună sunt vegheate de un “cer albastru şi fără nori”, reflectate de infinite ape albastre, printre care Maria trece, încununată cu flori albastre, printre “straturi de stele albastre”. Lumile din Sărmanul Dionis sunt structurate, astfel, de două percepţii cromatice fundamentale: pe de o parte, privirii neliniştite a demonului i se dezvăluie harta subterană a sângelui de foc al Universului; pe de altă parte, privirea “cuvioasă” a iubirii şi a credinţei, privirea Mariei, descoperă armonia infinită a cerului senin, a apelor-oglinzi, a “lanurilor de stele” – adică divinitatea ordinii cosmice –, asociindu-şi simbolul mult discutat al florii albastre şi cel al stelei vinete. Această privire albastră pare a-i fi dăruită lui Dionis, prin graţia Mariei, după prăbuşire: trezit din visul bolii şi zărind portretul tatălui său, Dionis crede că-şi recunoaşte umbra, uimit însă că umbra lui are, acum, ochi

albaştri.
Structurate oniric, marcate printr-un cromatism polarizat simbolic, aventurile fantastice din Sărmanul Dionis sunt astfel aventuri ale gândirii, care-şi experimentează
posibilităţile şi limitele, apelând la magie ca la un mijloc de a re-acorda visul individual cu visul cosmic, dar sfârşind prin a descoperi, ca singur univers
compensativ accesibil, cel al iubirii. ă...î
Idila eminesciană are – mărturisit sau nu – structură de "poveste". Aceeaşi structură mitică mascată o are şi nuvela Cezara – o idilă în fond –, în care suportul teoretic schopenhauerian e straniu acordat cu vocaţia de creator de mituri
a lui Eminescu. Locul lacului din mijlocul pădurii îl ia aici insula lui Euthanasius,
care, cu structura ei de cercuri concentrice (peştera din insula aflată în mijlocul lacului de pe insula din mijlocul mării), este un evident centru al lumii,
reeditând, prin topografia sa (râurile care se varsă în lac etc.) şi prin întreaga-i
înfăţişare, paradisul. Un paradis interzis privirilor, căci, din afară, insula lui Euthanasius
nu este decât un grup de stânci sterpe, prin care poate trece spre raiul ascuns numai cel chemat – purificat prin somn (ca Ieronim), purificat prin cufundare
în apele mării (ca Cezara), dar oricum desprins şi dezbrăcat de straiele convenţionale ale existenţei sale sociale. Regăsind inocenţa paradisiacă a primului
cuplu, Ieronim şi Cezara regăsesc, totodată, paradisul.
Ioana Em. PETRESCU, Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică, Editura Minerva, seria "Universitas", Bucureşti, 1978, p. 139–141, 161.
373 Aprecieri critice
Integralitatea geniului eminescian nu a însemnat însă un model de ideal închis, căci geniul romantic în efortul de configurare s-a definit, cel mai adesea, ca un
univers deschis, proliferant în probleme. Această deschidere, care trebuia să fie
poate cea mai autentică sugestie de similitudine demiurgică şi de cosmicitate, era şi cea mai firească manifestare. Geniul e înnăscut. Înainte de a fi concept,
geniul e o realitate vie. Recunoscut ca natură şi viaţă, i s-a conferit pe drept caracteristicile
esenţiale ale acestora de a fi imprevizibil. Temperamental, de neregăsit în formulele pe care psihologia le impunea, sufleteşte pe tot atât o problemă, dacă nu un mister. De unde şi definiţiile geniului au rămas cel mai adesea sub provizorat, singura dintre ele acceptabilă ca principiu fiind definiţia romantică,
ea însăşi susceptibilă de deschidere la problematizare. Se crede însă că geniul este în sine o natură problematică, întrucât viaţa şi universul întreg sunt probleme
care străbat în fiinţa lui. Şi desigur acesta e adevărul fundamental. Geniul şi poate numai cel romantic este o asemenea natură. Dificultăţile ce ne întâmpină
sunt cele care ţin de sfera şi conţinutul noţiunii de natură problematică. Mai întâi,
de aici constatarea că geniul e totdeauna o natură problematică, dar nu totdeauna
şi nu toate naturile problematice sunt genii: "Multe flori sunt, dar puţine/Rod în lume o să poarte,/Toate bat la poarta vieţii./Dar se scutur multe moarte". Pentru

ca o natură problematică să devină geniu, ea trebuie să se confrunte cu necesitatea
finalizării creatoare, fără de care rămâne o simplă tânguire, o zbatere zadarnică.
Eminescu însuşi a făcut lumină asupra acestei probleme. Schiţa Archaeus, atât de densă în sensuri, a rămas până acum tăinuitoarea acestei probleme capitale pentru configurarea creatorului romantic. “Oamenii sunt probleme ce şi le pune spiritul universului, vieţile lor: încercări de dezlegare. Chinul îndelungat,
vecinica goană după ceva necunoscut nu samănă cu aviditatea de a afla răspunsul unei întrebări curioase?
— Dar mie mi se pare că unde-i un problem e totdeodată şi dezlegarea lui.
— Da, Kant. Cei mai mulţi oameni însă rămân întrebări, uneori comice, alteori neroade, alteori pline de-nţeles, alteori deşerte. Când văd nas omenesc, totdeauna-
mi vine să-ntreb, ce caută nasul ăsta-n lume?”
Aşadar, oamenii sunt permanent în ambianţă şi flux cosmic, vieţile lor sunt încercări de dezlegare ale spiritului universului, ei înşişi fiind problemele universului.
Este astfel o raţiune cosmică a omului de a fi natură problematică. Cine însă poate răspunde în experienţa existenţială “întrebărilor curioase”, pe care şi
le pune spiritul universului? întrebările nu-şi dau răspuns în nimeni, nici măcar
în genii. Ele sunt de nepătruns. În plan filozofic ele compun adevărul absolut şi

numenal, o realitate la puterea n. Omul în genere rămâne o întrebare comică, neroadă sau deşartă. Geniul, numai, ajunge a fi o întrebare “plină de-nţeles”.
Eminescu nu a plecat niciodată de la concepte. Firea romantică a poetului elimina din premisă teza. Natura problematică era etichetată ca atare odată cu apariţia romanului lui Friedrich Spielhagen, Problematische Naturen, în 1861. Succinta istorie a acestui concept ne duce însă înapoi la Goethe, care în Maximen
und Reflexionen spunea: “Wenn ich die Meinung eines andern anhören soll, so muss sie positiv ausgesprochen werden; Problematisches hab ich in mir selbst genug”1, sau în alt context, individul ca natură problematică este acela care “die
keiner Lage gewesen sind, in der sie sich befinden und denen die keine genug tut”. Dacă în prima maximă era conştiinţa geniului care îşi concede dreptul la problematizare numai după ce o realitate i se prezintă în contururi precise, în cea de a doua se subliniază caracterul inadaptabil al naturii problematice, care
va aminti de eroul romantic desunit sufleteşte, chinuit de himeră, neacomodat lumii, cum s-ar spune pe culmile disperării. După definiţia lui Goethe, un bolnav.
Însă de geniu, care nu va găsi mulţumirea decât în creaţie, singura în stare să îi
aducă eliberarea sufletească.
Conceptul de natură problematică, deşi a existat în creaţia romantică de-a lungul şi de-a latul Europei literare, în starea de spirit a eroului liric sau epic, nu
a trecut în mod deliberat în cariera literară decât odată cu Spielhagen; mai întâi
în romanul Problematische Naturen şi apoi în studiile de critică, unde precizează
că atitudinea sa a fost de “a goethiza”2 şi a înfăţişa astfel “ein Zaudern der Natur”
(o şovăire a naturii). În fond acest roman nu era, după definiţia autorului,

decât înfăţişarea destinului nefericit al revoluţionarilor de la 1848 în Germania,
văzuţi pe fundalul istoric ca naturi problemalice. “Die Problematische Naturen sind
die Geschichte eines solchen Unglücklichen”3. În final acest roman rezuma starea
de spirit a naturilor problematice, care va fi reeditată de Eminescu în decorul
românesc al Revoluţiei de la 1848 în Ardeal, în binecunoscutul roman Geniu pustiu.
Iată ce spune Spielhagen: “Trebuie să lucrăm şi să creăm, pentru ca noaptea
1 “Când trebuie să ascult părerea altcuiva ea trebuie să fie exprimată exact. Problematic
am eu în mine însumi destul”, Maximem und Reflexionen, Dieterich, schen Verlangsbuchhandlung, Leipzig, 1953, p. 484, maxima 489.
2 Neue Beiträge zur Theorie und Technik der Epik und Dramatik, capit. VII Wie die
3
“Problematische Naturen” entscheiden, Leipzig, Verlag von I. Staackmann, 1898, p. 194.
Ibid., p. 206.

care a fost sinistră celor bravi şi plăcută celor netrebnici, să nu se mai apropie,
noaptea prin care acele întunecoase umbre au alunecat atât de mult romanticele
chipuri (măşti) şi fantasticele fantome, noaptea care atât de săracă a fost în oameni
sănătoşi şi atât de bogată în naturi problematice – ruşinoasa şi lunga noapte,
din care au trecut dincolo spre libertate şi lumină numai vijelia şi tunetul revoluţiei
prin sângeroasa aurorăˮ1.
Spielhagen nu lărgea conceptul de natură problematică până la dimensiunea
geniului artist, ci acorda revoluţionarilor prin sacrificiul adus, înţelesul de genii
politice. Goethizarea venea din asimilarea romantică a omului bolnav2 cu natura
problematică. Ceea ce e de reţinut e faptul că naturile problematice la Spielhagen
nu rămân simple apariţii bovaryce, visători deşerţi, ci nemulţumiţi ai istoriei, care
vor să schimbe faţa lumii după felul lor de a gândi. Naturile problematice ale lui
Spielhagen premerg pe cele ale lui Eminescu din roman. Poezia oferind, din contră,
fie peisajul sufletesc al geniului artistic ca natură problematică, fie al naturii
problematice neridicate la virtuţile geniului. Proza eminesciană din Geniu pustiu,
cultivând principiile active ale revoluţiei, redimensionează accepţiunea geniului
până la înţelesul politic.
Romanul eminescian datând din 1868-69 se situează cronologic înaintea
oricărei poezii unde sugestia naturii problematice este prezentă. Cronologia în
acest sens n-ar putea spune prea mult. Mai importante par a fi datele de istorie
literară legate de această chestiune. Într-o scrisoare datând din 16 mai 1871 st.n.
pe care poetul o expediază din Viena, lui Iacob Negruzzi, sunt precizări revelatorii:
“Naturile catilinare de-or fi gata cândva, nu vor putea fi o imitaţie a opului
lui Spielhagen, din simpla cauză, pentru că eu nu cunosc Problematische Naturen

decât după nume, şi chiar acest titlu l-am auzit pentru prima oară de la D-voastră,
când mi-o recomandaţi în anul trecut, ca s-o citesc. Apoi romanul meu am început
a-l scrie, parte după impresiuni nemijlocite din anul 1868, pe când eram în Bucureşti,
parte după un episod, ce mi l-a povestit un student din Transilvania”.3
1 Ibid., op. cit., p. 156.
2
3
Goethe spunea că romanticul e bolnav, iar clasicul e sănătos.
În I. E. Torouţiu şi G. Cardaş, Studii şi documente literare, I, Buc., 1931, p. 321-
327. G. Bogdan-Duică găseşte asemănări între Geniu pustiu, şi romanul lui Karl Ferdinand
Gutzkov Die Ritter vom. Geiste, unde descrie epoca reacţionară a patruzecioptismului.
Conf. G. Bogdan-Duică, Eminescu, Eliade, Gutzkov, în “Convorbiri literare”, 1904, XXXVII, p. 167-174.
1

Adevărul este de partea afirmaţiei lui Eminescu, căci, în ciuda faptului că nu
a terminat şi nu a finisat romanul, acesta place prin tragismul întâmplărilor, prin
entuziasmul patetic al lui Ioan şi Toma, prin farmecul descrierilor, şi mai presus
de toate prin originalitatea cel puţin egală cu romanul, e-adevărat mult mai simetrizat,
al lui Spielhagen. ă...î
Se poate spune, fără rezerve, că Eminescu a eminescianizat naturile problematice
dându-le un spaţiu geografic nou, şi mai presus de aceasta, dându-le acele
destine în care se simt în drumul spre universalitate, particularităţile sufletului
românesc elevat printr-o nemărginită dragoste de patrie, un eroism exemplar.
Ce l-a determinat pe Eminescu să schimbe titlul romanului de la Naturi catilinare
la Geniu pustiu a fost însuşi cursul experienţei sale interioare, derularea în
memorie a întregii situaţii sociale şi naţionale, care a dus la revoluţia din 1848
în Ardeal. Romanul care s-a voit a fi al “...mizeriilor acestei generaţiuni” era o
refacere a unei realităţi revolute, o “reconstituire” vizionară în stare a-l elucida
pe autorul însuşi. “Încerc a veni cu mine însumi în clar asupra mizeriilor
generaţiunii prezente” (M. Eminescu către Iacob Negruzzi, 6 februarie 1871).
Demersul acestei “reconstituiri” i-a dictat schimbarea titlului, care ar fi pus în
relief “naturile catilinare” asemănătoare celor din vechea Romă când Catilina îşi
pregătea triumful urcându-se pe ruinele Republicii. În contextul de la 1848
“descreieraţii de magnaţi” “a căror vanitate îi făcea să creadă cum că în această
ţară ce e mai mult a noastră decât a lor, ei vor putea maghiariza până şi pietrele”
1, erau “naturile catilinare”, pe care Eminescu le aşează în conul de umbră
al basoreliefului său compoziţional. În primul plan fiind adusă problema geniului,
acelui geniu care rămâne totuşi pustiu. Eminescu a voit să sugereze prin aceasta,

poate, neşansa istorică, a celor doi conducători ai mişcării, Toma şi Ioan, adevărate genii politice asemănătoare cu Oswald Stein din Problematische Naturen
al lui Friedrich Spielhagen, căci ca şi acesta Eminescu a dat naturii problematice
acel sens activ al neadaptatului superior care în nemulţumirea proprie
se face expresia nemulţumirii unei colectivităţi şi care atrage în procesul destrucţiei
personale nu numai mediul limitat al individului de rând, ci forţele opozante ale
istoriei. Meritul lui Eminescu e de a fi angajat spiritul universal în experienţa
unui singur individ (căci Ioan e un fel de umbră a lui Toma), care transcende destinul
său personal într-un destin al colectivităţii. Aşadar, naturile problematice
Dualismul austro-ungar şi naţionalităţile, în “Federaţiunea”, 1870, 38-39, 4–11 376
mai.
377 Aprecieri critice
capătă dimensiunea geniului politic şi în neliniştea lor pot fi întrezărite acele
forţe demonice pe care numai geniul le poate stăpâni.1 În această privinţă este demnă de menţionat lumina goetheană pe care Eminescu a dat-o înţelegerii naturii
problematice ca îndividualitate umană corelată puterii demonice. Credinţa neştirbită în ceea ce mai târziu Schopenhauer prefigura în noţiunea de Unzerstörbarkeit
(indestructibilul) ar echivala la Goethe cu demonicul: “Ca lucru finit
orice individualitate cât de hotărât individuală, singulară poate fi distrusă, dar
atâta vreme cât sâmburele ei îşi păstrează coeziunea, nu poate fi despicată, nici
fărămiţată, nici chiar timp de generaţii”.2 Dar această esenţă, demonstra Goethe,
este frânată de forţa întâmplătorului (Tyche). Părerea noastră este că natura problematică,
aşa cum reiese şi de la Eminescu, ar fi însăşi individualitatea umană,
care, conştientă de indestructibilitatea sa sufletească, nu poate accepta mediul
nefavorabil supus lul Tyche, după cum nu poate accepta istoria concretizată în
dezideratele necorespunzătoare ale epocii. Această conştiinţă a incompletitudinii
ce vine din afară este înfruntată de natura problematică. Ar fi greşit dacă am
înţelege natura problematică, drept un dezechilibru funciar al individului, căci
ea trebuie să se explice nu în raport cu sine, din care raportare ar ieşi perfecţiunea
unei ecuaţii, ci în raport cu întâmplătorul (Tyche). Vom vedea mai departe că
Tyche este numai un singur element care se corelează cu natura problematică
alături de Daimon, Eros şi Ananke (destinul), care intră în sinteza geniului eminescian.
S-ar putea spune că Eminescu a înţeles prin intuiţia-i genială natura problematică drept felul de a fi al individului de geniu care trăieşte himera absolutului.
Filozofic, poziţia eminesciană, care se desprinde din atitudinea naturii problematice, are două căi de acces. O dată spre gândirea goetheană, unde natura
problematică înfrântă de Tyche nu-şi datorează insuccesul unei vini tragice, şi
în al doilea rând, spre gândirea schilleriană, care cerea realizarea ideii morale ca

ordine universală. Toma Nour şi Ioan din Geniu pustiu nu au conştiinţa unei vini
tragice şi deci modul, de a gândi natura problematică se îndreaptă spre gândirea
goetheană.
Aurel PETRESCU, Eminescu. Originile romantismului, Editura Albatros, “Sinteze Lyceum”, Bucureşti, 1983, p. 198–204.
1
2
Vezi în acest sens Eminescu – conceptul şi imanenţa geniului.
Tudor Vianu, Romantismul ca formă de spirit, în Romantismul românesc, Fundaţii, Buc., 1931, p. 11.

1

Apare cât se poate de limpede faptul că basmul Făt Frumos din lacrimă, face
o sumă întreagă de “aplicaţii” ala fantasticului eminescian absolut pilduitoare.
S-ar putea spune chiar că în tipologia uman-filosofică a eroului intuim pregnante
însuşiri ale obsedantului Archaeus eminescian. Făt-Frumos cumulează, într-adevăr,
nu puţine din elementele cheie ale conceptului, de nu ne-am gândi decât la menirea
eroului de a întruchipa principiul energiei vitale pe scara eternităţii (punctum
saliens, cum va zice bătrânul învăţat din nuvela Archaeus), la darul său de a
se mişca într-un timp “intemporal” şi intr-un spaţiu nedimensional, de a deţine
supremul cifru cu privire la legea eternei treceri de la viaţă la moarte şi de la
moarte la viaţă, de a-i fi străină orice formă de asumare a conştiinţei limitelor
cunoaşterii, inclusiv aceea a liniei despărţitoare dintre vis şi realitate etc.1 Asemenea
date aparţinând evident unei doctrine romantice de sorginte kantianoschopenhauereană,
literalmente absorbită de spiritualitatea generoasă, altruistidealizantă
şi dramatic-optimistă a eposului fabulos, autohton, fac din acest basm
nuvelistic o grandioasă alegorie a existenţei umane în şi prin cosmos. Fantasticul
ei de esenţă rezidă tocmai în investirea miraculozităţii folclorice cu darul de a
exprima însuşi miracolul cosmic al existenţei şi, astfel, de a crea o realitate epică
sieşi suficientă ca proiecţie metafizică, dar căreia suntem mereu constrânşi a-i
“simţi” solul existenţial originar, aşa-zicând, realist.
Să reţinem, deci, că fantasticul din proza eminesciană este un element de
potenţare a misterului cunoaşterii şi mai puţin unul de ezoterizare a acesteia,
prin intermediul misterului, epic încifrat, inculcat, ca atare, realului. Realitatea
fantastică eminesciană nu vizează aproape niciodată ceea ce în proza universală
circumscrisă “genului”, adesea, formează cheia de boltă a demersului narativ:
“jocul” dintre normal şi anormal, al “rupturii” dintre aceste stări în ordinea
existenţei fenomenale. Scriitorul are cutezanţa de a-şi face cunoscut programul,
explicitându-l, în nuveleta postumă Archaeus, elaborată, probabil, prin anii 1875
–1876. ă...î
“Făt-Frumos ca şi Sărmanul Dionis – afirmă întemeiat, în spiritul aserţiunilor

călinesciene, Aurelia Rusu, în comentariile la vol. 6 al ediţiei M. Eminescu, Opere,
Editura Minerva, 1982, p. 460. – archei în şirul fenomenologic (...) – satisfac aceeaşi
viziune eminesciană a visului de zbor, călătoriei iniţiatice prin secoli şi univers. Regăsim,
încă de aici, motivul “domei” eminesciene – mândru palat într-o “insulă de smarald”
din fundul unui lac, prefigurând imaginea unui univers cu aceeaşi structură, a cercurilor
concentrice, ca şi aceea a insulei lui Euthanasius.”
379 Aprecieri critice
Întrunind însuşirile unui concentrat tratat de uz personal cu privire la condiţia
fantasticului, “nuvela metafizică” Archaeus deschide căile de acces cele mai ademenitoare
în “inima fantasticului” eminescian, aşa cum acesta îşi vădeşte prezenţa
pe întreg cuprinsul operei poetice şi narative a marelui scriitor. Limitându-ne la
sectorul din urmă (operaţie evident fortuită, motivată doar de tema generală a
eseului nostru), să arătăm deci că, esenţialmente, fantasticul în nuvelistica lui
Eminescu cristalizează într-o strălucită suită de “poveşti” ale aventurii spiritului
uman în vis. Comparaţia frecvent făcută şi perfect îndreptăţită între Eminescu şi
alţi mari prozatori europeni (Jean Paul, Novalis, Hoffmann, Lermontov, Chamisso,
Edgar Poe, Theophille Gautier etc.) vizează, indiscutabil, şi această izbitoare
comunitate spirituală ce constă în funcţia privilegiată conferită visului ca formă
sublimă de proiectare şi sintetizare a imaginarului. Asemănător cu ceea ce se
petrece în opera epică a mai tuturor scriitorilor înainte numiţi, şi la Eminescu
povestea în vis a naraţiunii cheamă de la sine elementul fantastic, excluzând,
aşadar, orice premeditare, orice strategie combinatorie, menite să dea impresia
construcţiei strict mentale, voinţei exprese de înscriere între parametrii limitativi
ai unei anumite formule. Existenţa acesteia din urmă, formula, reprezintă o
realitate literară întrucât realitatea epică a visului, povestea, o reclamă ca atare.
S-ar putea zice, deci, că nu formula în sine este aceea care pune în mişcare resorturile
fantasticului, ordonându-i traseele narative; dimpotrivă, masiva încărcă
tură de materie onirică a acestor trasee proliferează, cu revelatoare “naturaleţe”,
în virtutea unei spontaneităţi sui-generis a instinctului vital, tocmai în respectiva
direcţie. ă...î
Uzurparea a ceea ce am numi figura realităţii-realitate de către realitatea fantastică
atinge un asemenea grad de autenticitate umană, de realism esenţial, încât
raportul dintre cele două “lumi” se răstoarnă total. “Semnele” se schimbă, realitatea
fantastică se substituie celei realist-originare, atrăgând după sine inversarea
cronologiei timpului. Trecutul (adică realitatea fantastică) revendică drepturile
prezentului (adică ale realităţii-realitate), tratându-l pe acesta ca pe o realitate
viitoare prefigurată de vis. ă...î

Dorim să atragem atenţia în chip deosebit asupra unuia din elementele fundamentale
propriu complexului şi subtilului mecanism ce pune în mişcare demersul
narativ eminescian de structură fantastică. Fenomenul de substituire a
celor două tipuri de realitate epică înainte relevate trebuie pus în relaţie cu dubla
lui deschidere spre o nouă realitate fantastică, guvernată de idealitatea conceptual
romantică tipic eminesciană. Într-o direcţie, scriitorul aspiră în mod

expres la identificarea unui spaţiu autohton şi a unui timp mitic-istoric de aceeaşi
extracţie, apte de a valorifica din unghi specific naţional un anume cuantum de
formule narative puse în circulaţie de literatura fantastică universală. Opţiunea
pentru epoca lui Alexandru cel Bun (la început, Dionis se gândeşte şi la aceea a
lui Mircea cel Bătrân), evident, se înscrie în aria mai largă a ardentei pasiuni
eminesciene pentru edificarea din perspectivă modern-romantică a unui ev-mediu românesc.
Aşadar, dintr-o asemenea perspectivă – edificarea narativă a unui ev-mediu
românesc –, nuvela Sărmanul Dionis deţine o poziţie aparte. Pentru întâia oară
în proza românească asistăm la o tentativă de anvergură având drept ţel recuperarea
artistică a acestei misterioase lumi, învăluită în aura unei stranii mitologii,
cum bine se ştie, mediul ideal pentru circumscrierea spaţialo-temporală a demersului
epic fantastic. Metamorfozarea studentului Dionis în călugărul Dan, a umilului
anticar Riven în maleficul alchimist şi astrolog Ruben, investirea Iaşului de
la 1400 cu atributele unui oraş-cetate european de tip medieval (arhitectura,
aspectul străzii, preocupările ezoteric-ştiinţifice ale învăţaţilor, instituţiile de
învăţământ, mentalitatea şi comportamentul social al oamenilor etc., în genere,
tot ce ţine de atmosfera timpului şi a locului) poartă pecetea unui ev-mediu
românesc de o autenticitate artistică impresionantă. Căci nu identificarea eventualelor
anacronisme ori a inadvertenţelor interesează, ci, în exclusivitate, verosimilitatea
artisticeşte argumentată a convenţiei literare propuse. Suveran, spiritul
creator îşi arogă drepturi absolute, aşa încât ar fi semn de flagrantă alunecare
în plasa criticismului celui mai meschin, dacă, să zicem, am manifesta rezerve
de principiu faţă de figura expresiv-originalului Ruben sau faţă de bizarul dar şi
atât de funcţionalul (artisticeşte) său laborator, fixat în descripţii de o încântătoare
frumuseţe imaginară. ă...î
Nu încape discuţie, deci, că un asemenea gest recuperator de-a dreptul insolit

îşi dezvăluie adevărata raţiune estetică raportându-ne la tema fantastică a
nuvelei, pusă, fireşte, în slujba temei filosofice. Se pregăteşte climatul epic cel
mai propice, în vederea trecerii la cel de-al treilea (şi cel mai fascinant!) salt în
“povestea” fantastică plăsmuită de magia visului. Graţie amintitului proces de
substituire a “realităţii-realitate” de către cea fantastică (aceasta fiind situată,
deocamdată, în ambianţa imaginarului ev-mediu românesc de la 1400 şi apar-

ţinând, deci, celei dintâi “poveşti” în vis a nuvelei), “realitatea” din urmă favorizează
în chip plenar punerea în valoare a “agentului” magico-astrologic deţinut de savanta ştiinţă a învăţatului Ruben. Avem, astfel, revelaţia complexităţii de

structură a perspectivei din care Eminescu “enunţă” propriul său dialog cu condiţia
fantasticului, definită de practica literaturilor străine. Universalismul viziunii
eminesciene asupra fantasticului beneficiază de o asemenea deschidere spre prototipurile eterne. La origine stă gestul înscrierii pe orbita respectivelor prototipuri
cu de la sine putere, scriitorul venind la marea întâlnire, să spunem aşa, cu propriile-i arme şi bagaje. ă...î
Aşadar, socotim în totul firesc a se vorbi de un “curent Eminescu” raportat la evoluţia viziunii şi concepţiei asupra fantasticului în proza românească. Punând
în astfel de termeni problema, este de făcut precizarea că dintre scriitorii noştri
clasici care dobândesc un asemenea statut în toate privinţele excepţional doar I. L. Caragiale mai poate fi numit. Susţinem, în afara oricărui dubiu, că întreaga
evoluţie a fantasticului narativ românesc, privit în inconfundabila lui bogăţie de
“formule”, stă esenţialmente sub semnul celor două prototipuri eterne, cel eminescian
şi cel caragialean.
Nicolae CIOBANU, Eminescu. Structurile fantasticului narativ, Editura Junimea, “Eminesciana”, Iaşi, 1984, p. 32–34, 38–39, 116–119, 209.
CUPRINS
Notă asupra ediţiei 2
Tabel cronologic 3
PROZE ANTUME
Făt-Frumos din lacrimă 21
Sărmanul Dionis 42
La aniversară 83
Cezara 89
PROZE POSTUME
Contrapagină 121
Umbra mea 126
Geniu pustiu 131

Iconostas şi
Fragmentarium .....
.....213
ă”Pe podelele reci de
cărămidă...”î 213
ă“După această întâmplare
minunată”î 219
ăAvatarii faraonului
Tlàî 223
ăLegenda
cântăreţuluiî .....
..... 270
ăArchaeusî .....
..... 272
ăMoartea lui Ioan
Vestimieî 283
Aur, mărire şi
amor .....
..... 290
ăPărintele Ermolachie
Chisăliţăî .....
297
ăLa curtea cuconului Vasile
Creangăî 302
ăMoş
Iosifî .....
..... 313
383 Aprecieri critice
Fragmentarium .....
..... 317
ăEa era albă ca
zăharulî 317
ăAh! Dac-aş fi ce am
fostî 317
Amalia .....
..... 318
ăFalsificatorii de
baniî 319
Aprecieri
critice .....
..... 321
M i h a i E m i n e s c u
32
GENIU PUSTIU
Proză literară
Apărut: 1997. Format: 70x1081/
Coli tipar: 16,80. Coli editoriale: 15,85. Tiraj: 5000 ex.
Casa de editură «LITERA»
str. B. P. Hasdeu, nr. 2, Chişinău, MD 2005, Republica Moldova
Operator: Vitalie Eşanu
Tehnoredactor: Tatiana Covali
Corector: Maia Guţu
Redactor: Tudor Palladi
Editor: Anatol Vidraşcu
Tiparul executat sub comanda nr. .
Combinatul Poligrafic, str. Mitropolit Petru Movilă, nr. 35,
Chişinău, MD 2004, Republica Moldova
Departamentul Edituri, Poligrafie şi Comerţul cu Cărţi